

ISSN:2146-5975

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2023

Cilt: 13

Sayı: 1

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ**SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Düzce University Journal of Social Sciences

Sahibi/Owner**Düzce Üniversitesi Rektörü**

Prof. Dr. Nedim SÖZBİR

Yayın Müdürü/Publishing Manager**D.Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Adına**

Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK

Baş Editör/Editor in Chief

Doç. Dr. Yıldırım YILDIRIM

Mizanpaj Editörü/Layout Editor

Arş. Gör. Dr. Beyza HATIRNAZ

Arş. Gör. Tuba Gül DOĞAN

Öğr. Gör. Anıl DEMİRCAN

Alan Editörleri/Field Editors

Prof. Dr. Syed Ejaz AHMED (İstatistik-Brock University)

Prof. Dr. Shakhawat HOSSAİN (İstatistik-The University of Winnipeg)

Prof. Dr. Marika ODZELİ (Eğitim-Tiflis İvane Javakhişvili Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Shahram YOUSEFIFAR (Tarih-Tahran Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL (Tarih-Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan BATMAN (Turizm-Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Edebiyat-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Eugene KENNEDY (Eğitim-Louisiana State University)

Doç. Dr. Fatih ERTUGAY (Siyaset Bilimi-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Erdoğan TAYYARE (Maliye-Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih AYDIN (İlahiyat-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Feyzullah ŞAHİN (Özel Eğitim-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZAK (Eğitim Bilimleri-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan KUYUMCU VARDAR (Eğitim Bilimleri-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Thawee NUMSAKULWONG (Eğitim-Rajamangala University of Technology)

Yayın Kurulu/Scientific Committee

Prof. Dr. Nigâr Demircan ÇAKAR (Yönetim Organizasyon-Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Marika ODZELI (Eğitim- Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)

Prof. Dr. Roin MALAKMADZE (Tarih-Batumi Shota Rustaveli State University)

Prof. Dr. Shahram YOUSEFIFAR (Tarih-Tahran Üniversitesi)

Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Edebiyat-Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ (Uluslararası İlişkiler-Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL (Tarih-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Daryoush RAHMANYAN (Tarih-Tahran Üniversitesi)

Doç. Dr. Eugene KENNEDY (Eğitim-Louisiana State University)

Doç. Dr. Mykhaylo YAKUBOVYCH (İlahiyat-The National University of Ostroh)

Doç. Dr. Yıldırım YILDIRIM (Pazarlama-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ashlan KUYUMCU VARDAR (Eğitim Bilimleri-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZAK (Özel Eğitim-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Thawee NUMSAKULWONG (Eğitim-Rajamangala University of Technology)

Bilim ve Danışma Kurulu/Science and Advisory Board

Prof. Dr. Nedim Sözbir	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Yılmaz	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Adıgüzel	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulvahap Baydaş	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet İncekara	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Karadağ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Öztürk	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Şen	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Ertuğrul	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Atila Yüksel	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Aziz Kutlar	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Burhanettin Zengin	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent Bakar	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit Aydemir	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Cem Saatçioğlu	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Aslanargun	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Enver Bozdemir	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsüm Akalın	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Habib Yıldız	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Erkuş	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Kahyaoğlu	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit Saruhan	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza Ateş	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Kağan Keskin	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Karakayalı	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Bakırtaş	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Genç	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. İzzet Kılınç	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kahraman Çatı	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Kâmil Unur	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Kaoru Yamaguchi	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım Yoldaş	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Kartal	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif Öncü	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Selami Yıldız	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Akkuş	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin Halis	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Genç	Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Murat Taşdan	Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Aykaç	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Cahid Ünğan	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir Eroğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nigâr Demircan Çakar	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Akınoğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Batman	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz Türkay	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Öznur Bozkurt	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Kök	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Said Kınır	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Durer	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Selami Özcan	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Çaldak	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Göksoy	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Öndeş	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Bulut	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Tuna	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Recai Özcan	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Akbaş	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Atıf Akgün	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin Koç	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Zakir Çoban	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burhan Kılıç	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Fahriye Hayırsever	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Üyesi Filiz Evran Acar	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Furat Akdemir	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan Arı	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Murat Arslan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Çağlayan	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. İstemi Çömlekçi	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Levent Gelibolu	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Lütfi Atay	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz Kara	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Balaban	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar Pınarcık	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Arslan	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Yanık	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Aktaş Polat	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Ağraş	Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Murat Bayat	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Üyesi Şule Ay	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Yıldırım Yıldırım	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre Taşgit	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Öcel	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman İlğan	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulhamit Eş	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cafer Erhan Bozdağ	İstanbul Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çetin Yılmaz	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek Herkmen	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Aydın	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Altın	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Özak	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Akkaş	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sona	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Aytekin	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Akın	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Yüksel	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Cankara	Bilecik Üniversitesi

Yazışma Adresi

Düzce Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
81620 Konuralp Yerleşkesi
Düzce/TÜRKİYE
Tel: (0380) 542 14 37
Fax: (0380) 542 14 38
e-posta: sobe@duzce.edu.tr

Corresponding Address

Duzce University
Institute of Social Sciences
81620 Konuralp Campus
Duzce/TURKEY
Phone: (0380) 542 14 37
Fax: (0380) 542 14 38
e-mail: sobe@duzce.edu.tr

Dergi yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayımlanır. <http://dergipark.gov.tr/dusbed> adresinden dergiye ilişkin bilgilere ve makale özetlerine ulaşılabilir. Dergi Index Copernicus, Arastirmax, Academic research index, Scientidic indexing service, Asos, Sobiad dizinlerinde taranmaktadır. Yazarlar, basılı ya da elektronik formatta yer alan resimler, tablolar ya da diğer her türlü içerik dâhil daha önce yayınlanmış içeriği kullanırken telif hakkı sahibinden izin almalıdırlar. Bu konudaki yasal, mali ve cezai sorumluluk yazarlara aittir. Dergide yayınlanan makalelerde ifade edilen görüşler ve fikirler Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı'nın değil, yazar(lar)ın bakış açılarını yansıtır. Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı bu gibi durumlar için hiçbir sorumluluk ya da yükümlülük kabul etmemektedir. Yayımlanan içerik ile ilgili tüm sorumluluk yazarlara aittir.

This journal is published electronically twice a year. Article abstracts and information about the journal can be found at <http://dergipark.gov.tr/dusbed>. This Journal is indexed in Index Copernicus, Arastirmax, Academic Research Index, Scientific Indexing Service, Asos and Sobiad. Authors shall obtain any necessary permissions to use any type of images, tables or any other content that had been published anywhere prior to their use in their publishing material. The legal, financial and criminal responsibility on this matter belongs to the authors. The opinions and ideas expressed in the articles that is published in the journal reflect the views of the author (s), not the Editors, the Editorial Board and the Publisher. In this matter Editors, the Editorial Board and the Publisher does not accept any responsibility or liability. All responsibility for the published content is due to the author.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Stem Eğitimi Yaklaşımı Konulu Araştırmalar Üzerine Sistemik Bir Derleme	1-23
<i>Abdullah ÇETİN, Barış GÜNDOĞDU, Hatice HÖKKAŞ, Murat GENÇ</i>	
Azerbaycan Türkçesi Deyimlerinde Saygı ve Saygınlık Elde Etme (Eski Türkçe Parellelinde)	24-54
<i>Sümeyra ALAN</i>	
Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi Arasındaki İlişki: Yardımcı Yargı Personeli Üzerine Bir Uygulama	55-74
<i>Yılmaz ESKİBİNA</i>	
Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine İlişkin Öğretmen Algılarının İncelenmesi	75-96
<i>Kadir KOÇ, Mehmet ŞENGÖNÜL, Teyfik GELEN, Zakir ELÇİÇEK</i>	
Blockchain Üzerine Yeni Bir Halka: Non-Fungible Token (NFT) Bilinirliği Üzerine Bir Araştırma	97-115
<i>Fatih KONAK, Esra ÖZKAHVECİ</i>	
Satranç Oynama Motivasyonunun Satranç Oyun Gücüne Etkisi: Özel Yetenekliler Üzerinde Bir İnceleme	116-126
<i>Feyzullah ŞAHİN, Hanımzer ASLAN</i>	
Sovyet Tarih Araştırmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Harvard Mülakat Projesi	126-139
<i>Coşkun KUMRU</i>	
Âşık Sümmâni'nin Şiirlerinde Tasavvufi Değerler	140-155
<i>Tülay ÜNAL, Kâmil Veli NERİMANOĞLU</i>	
Sanal Kaytarmanın Bir Nedeni Örgütsel Bağlılığın Azalması mıdır?	156-184
<i>Fidan ALHAS</i>	
Mikayıl Müşfik'in Şiirlerinde Hayat Felsefesi	185-197
<i>Rövşen MEMMEDOV</i>	

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

STEM EĞİTİMİ YAKLAŞIMI KONULU ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR DERLEME

Abdullah ÇETİN¹ Barış GÜNDOĞDU² Hatice HÖKKAŞ³ Murat GENÇ⁴

Öz

Yaşadığımız dönemin gereksinimleri doğrultusunda ortaya çıkan STEM Eğitimi Yaklaşımı, 21. yüzyıl dünyasında öğretmen ve öğrenciler için büyük öneme sahiptir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, öğrencilerin bilim, teknoloji, matematik ve mühendislik disiplinlerinde birleştirici ve üst düzey becerilere ulaşmasını sağlayan bir yaklaşım olmasından kaynaklanmaktadır. Bu araştırmanın amacı, STEM eğitimi yaklaşımını ele alan makalelerle ilgili sistematik bir derleme yaparak genel bir görünüm ortaya koymaktır. Bu çalışmada, tüm dünyayı etkisi altına alan Corona Virüs Salgınının başladığı 2020 yılına ait Eric, Web of Science ve DergiPark veri tabanlarında yayımlanıp STEM eğitimi yaklaşımını konu alan toplam 273 makale incelenmiştir. Makalelerin veri tabanlarına göre dağılımları; Eric (%64), DergiPark (%27), Web of Science (%9) olarak tespit edilmiştir. Ulaşılan bu bulgular sistematik derleme yönteminin sahip olduğu format doğrultusunda belirli bir düzen şeklinde sunulmuştur. Sistematik derlemede makaleler; yazı dili, örneklem grupları, kullanılan yöntemler, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri bakımından incelenmiştir. Araştırma yöntemleri açısından dağılımlarına bakıldığında en fazla nitel araştırma yöntemi (%42) kullanılırken, örneklem olarak da en çok öğrenciler (f:160) grubuyla çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Nitel araştırma yönteminde, veri toplama aracı olarak en çok yarı yapılandırılmış görüşme formları ve dokümanların kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan analizlerin sonucu, STEM eğitimi yaklaşımını konu alan çalışmaların yaygınlaşması ve STEM alanları öğretmenleri ile yapılacak çalışmalarda da artış olması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca bu sistematik derlemenin ulaşılan veriler ve öneriler kapsamında araştırmacılara bundan sonra yapılacak çalışmalarda rehber olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sistematik derleme, STEM, STEM eğitimi yaklaşımı

¹ Öğretmen, Düzce İl Millî Eğitim Müdürlüğü, cetabdullah@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9542-8899

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Fen Bilimleri Eğitimi, barss17gn@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5384-7502

³Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Fen Bilimleri Eğitimi, hokkas.hatice.157@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3360-2000

⁴ Prof. Dr., Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi, muratgenc77@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9742-1770

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Çetin, A., Gündoğdu, B., Hökkaş, H. & Genç, M. (2023). STEM Eğitimi Yaklaşımı Konulu Araştırmalar Üzerine Sistematik Bir Derleme. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-23.

A SYSTEMATIC REVIEW OF RESEARCH ON STEM EDUCATION APPROACH

Abstract

The STEM Education Approach, which emerged in line with the needs of the era we live in, has a great importance for teachers and students in the 21st century world. One of the most important reasons for this is that it is an approach that enables students to reach unifying and high-level skills in science, technology, mathematics and engineering disciplines. The aim of this research is to present a general view by making a systematic review of the article studies on STEM education. After being subjected to certain criteria, a total of 273 articles about the STEM education approach were examined, their distribution according to databases; Eric (64%), DergiPark (27%), Web of Science (9%). These findings are presented in a certain order in line with the format of the systematic compilation method. The aspects we look at in the studies; Written language, sample groups, methods used, data collection tools and data analysis methods are given in the tables. Looking at their distribution in terms of research methods, the most qualitative research method (42%) was used, and the most students (f:160) were determined as the study group. It has been determined that semi-structured interview forms and document reviews are mostly used as data collection tools in the qualitative research method. In addition, this systematic review is expected to guide researchers in future studies within the scope of the data and recommendations reached.

Key Words: Systematic reviews, STEM, STEM education approach

Giriş

Bilgiyi ezberleyen, emek ve kas gücüne dayalı çalışan birey ihtiyacı 21. yüzyılda yerini araştıran, sorgulayan ve öğrendikleri bilgileri günlük hayatla ilişkilendiren bireye bırakmıştır. Yeni teknolojiler ve buluşlar odağında gelişmiş ülkeler 21. yüzyılda aralarındaki yarışın hızını arttırmışlardır. Gelişmiş ülkeler, bilim, mühendislik ve yeni teknolojilere yatırım yaparken ortaya çıkan rekabetçi yarış; tüm yeni atakları ülke ekonomisine bütünleştirmeye yönelmektedir. Bu değişimlerin etkisiyle gelişmiş ülkeler eğitim politikalarında yenileşmeye gitmek zorunda kalmışlardır. Birçok ülke 21. yüzyıl ihtiyaçlarına ulaşacak kaliteli eğitimi sunmak için yeni planlamalar ve programlar oluşturmuştur (Akgündüz vd., 2015). Dünyada yenilikçi çalışmalara Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncü olmuştur. ABD'nin bu öncü rolünde Japonya ve Çin'in teknolojik gelişmelerdeki rekabetçi yarışının etkisi vardır. Bilim, mühendislik ve yeni teknolojilere yatırım yapmaya yönlendiren bu rekabet dünyada gelişmekte olan tüm ülkeleri etkilemiştir. Yapılan planlama ve programlar; yaratıcılık, yenilikçilik, iş birliği yapma, iletişim kurma, problem çözme, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, kariyer ve yaşam gibi sıralanan 21. yüzyıl becerilerinin öğrencilere aktarımı ve ölçümünün nasıl yapılacağı temelinde ilerlemektedir (Altunel, 2018).

ABD de ortaya çıkan görüş, eğitimi felsefi bakış özelinden alıp; öğrencileri gerçek hayata hazırlamada 21. yüzyıl becerilerini verebilecek bir yaklaşıma öncelik vermektir. ABD, fen bilimlerinde neleri ve nasıl öğreteceğine yön veren müfredat tasarlarken ayrıca mühendislik eğitimi de ilk ve ortaöğretim düzeyine indirmeyi amaçlamıştır. ABD'de oluşan reform hareketi matematik, fen ve mühendislik eğitimi için çeşitli kuruluşlar bünyesinde merkezler kurulmasına öncü olmuştur. Sonuçta açılan merkezlerde STEM olarak adlandırılan akım ortaya çıkmıştır. STEM; Bilim (Science), Teknoloji (Technology), Mühendislik (Engineering) ve Matematik (Mathematics) kelimelerinin İngilizce baş harflerinin kısaltılması ile oluşturulmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı, 2016). "... Geleceğin liderliği, öğrencilerimizi

özellikle fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarında nasıl eğiteceğimize bağlıdır” (Obama, 2010, aktaran, Akgündüz vd., 2015). Dönemin ABD Başkanı yaptığı konuşmasıyla STEM alanlarının yeni çağın gereksinimleri doğrultusunda devletin en önemli politikası olması gerektiğini açıklamıştır. ABD, STEM'in önemi doğrultusunda öğrenci ve öğretmenlerin bu alanda eğitimlerine büyük miktarda kaynak ayırmıştır. Geleceğin yeni gereksinimleri çerçevesinde ABD'de açılan STEM okulları toplumun birçok kesimi tarafından desteklenmiştir. Bu okullarda, mühendislik tasarım süreci küçük yaşlarda öğrencilere uygulanarak öğrencilerde yenilikçi, inisiyatif alma, eleştirel düşünme ve problem çözme gibi kritik becerilerin gelişimine katkı sağlaması hedeflenmektedir (Akgündüz vd., 2015). Avrupa Birliği de aynı ABD'de olduğu gibi yenilikçi girişimler başlatmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamak için 21. yüzyıl becerilerinin eğitimine önem vermiştir. ABD'de başlayan ve tüm dünyaya yayılan bu akımla, 21. yüzyıl becerileri ve iş hayatının gereksinimlerini bütünleştiren eğitim yaklaşımı oluşturmayı hedefleyen projeler başlatılmıştır. STEM eğitimi yaklaşımı bu akımın bir sonucu olarak doğmuştur.

Ülkemizde 2004 yılında yapılandırmacı yaklaşımla yenilenen fen bilimleri öğretim programına 2013 yılında araştırma sorgulamaya dayalı fen öğretimi yöntemi de eklenerek güncellenmiştir. Bu programda öğrencilerin bilimsel okuryazar olarak yetiştirilmeleri için etkinlikler tasarlanmış ve çalışma kitapçıkları oluşturulmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). Ancak ülkemizde araştırma ve sorgulamaya dayalı fen eğitiminin derslerde çok etkin bir şekilde uygulanmadığını Çelik (2012) araştırmasında belirtmektedir. PISA ve TIMSS sınavları raporlarına göre öğrencilerin göstermiş olduğu performans düzeylerinde alınacak önlemler ve özel sektörün de ihtiyaçlarını belirterek yayınladığı rapor (TÜSİAD, 2014) doğrultusunda STEM'in ne olduğu ve eğitim sistemine nasıl uyarlanacağı üzerine çalışmalar başlatılmıştır (Aydeniz & Bilican, 2018). Ülkemizin 2023 Vizyonu ve MEB 2015-2019 Stratejik Planının ortaya koyduğu amaçlar doğrultusunda STEM'i oluşturan disiplinlerin bütünleştirici bir yaklaşımla okullar ve üniversite müfredatına kaynaştırılması hedeflenmiştir. STEM eğitimi yaklaşımının ülkemizde programlara uyarlanmasında üniversiteler bünyesinde STEM eğitimi merkezleri açarak destek olmuşlardır (Ata, 2021). Avrupa'da STEM eğitimi yaklaşımını yaygınlaştırmak için başlatılan Scientix Projesi'ne 2014 yılında Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde katılmıştır. 2015 yılında proje dahilinde internet sitesinin açılmasıyla öğrenci ve öğretmenlere yönelik yol gösterici içerikler yayınlanmıştır. Bu sitede STEM eğitime yönelik yapılacak proje örnekleri paylaşılmıştır. Ülke genelinde Scientix STEM eğitimi çalıştayları düzenlenmiştir (Akdur & Kayış, 2017). Bu bağlamda 2016 yılında MEB STEM Eğitim Raporu yayınlanmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında ise MEB'in Fen Bilimleri Eğitimi Programı art arda güncellenmiştir. 2021 yılında ise MEB Tasarım Beceri Atölyeleri (TBA) kılavuzu yayımlayarak tüm okullara yol gösterici olmuştur (Efe vd., 2021).

STEM kısaltmasını oluşturan disiplinlerin kısaltma açılımları belli olsa da belirli bir tanımı yoktur. Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik disiplinlerinden birinin veya ikisinin uygulanmasıyla verilen eğitimler STEM olarak ele alınmaktadır. Fakat 21. yüzyılda yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler tek alanda uzmanlığın yetmeyeceğini göstermektedir. Zaten bireylerin uzmanı olduğu alanda bilgilerini diğer disiplinlerle bütünleştirerek desteklemesinin gerekliliği STEM eğitimi yaklaşımının doğmasına öncülük etmiştir (Turna ve Bolat, 2015; Altunel, 2018). STEM'i oluşturan dört disiplinin birbirine bütünleştirerek disiplinler üstü eğitim olarak ifade etmek STEM'in çıkış felsefesine uygun olacaktır (Yıldırım ve Altun, 2015). STEM kavramının dünyada doğuşunu ele alırken

bahsettiğimiz üzere 21. yüzyıl becerilerinin öğrencilere küçük yaşlarda aktarılabilmesi ülkelerin ana hedeflerinden biri olmuştur. Fen ve matematik derslerinin standart yapısından çıkarak teknolojik uygulamalar ve mühendislikle bütünleşmesi sonucu oluşturulan disiplinler üstü bir eğitim yaklaşımı 21. yüzyıl becerilerini aktarmayı sağlayarak çağın gereksinimlerini karşılayabilecektir. STEM eğitimi yaklaşımının disiplinler üstü bir bakış açısıyla yeni çağda faydaları, öğrencilere; eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi, iş birliği kurma becerisi, anlık karar verme ve girişimcilik becerisi, sözlü ve yazılı iletişim becerisi, bilgiye ulaşma ve işleme becerisi, meraklanma ve hayal kurma becerisi kazandırmaktır. Ayrıca öğrencilere; zihinsel çeviklik ve esneklik becerilerini arttırmak, mühendislik alanında tasarım yaptırmak, model geliştirmek, Bloom taksonomisinde en önem verilen analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarına yöneltmek faydaları olarak sıralanabilir (Morrison, 2006; Wagner, 2008; Akgündüz vd., 2015; Yıldırım ve Altun, 2015).

STEM eğitimi, öğrencinin günlük hayatta karşılaştığı problemlere bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerini bütünleştirici yönüyle disiplinler üstü düşünme becerisi kazandırarak çözüm üretmesini sağlayan, süreç, beceri ve tasarım odaklı olup okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm eğitim sürecini kapsayan bir yaklaşımdır (Gonzalez ve Kuenzi, 2012; Yıldırım ve Altun, 2015; Akarsu vd., 2020). STEM eğitimi, öğrencilerin gerçek dünya problemleriyle karşılaştığında bilgilerini disiplinler arası bir yaklaşımla somut olarak hayata geçirmesini kolaylaştıracaktır. Öğrencilerde STEM bileşenlerini oluşturan bilim alanlarına olan ilginin, tutumun, motivasyonun ve başarının artmasına olanak sağlayacaktır (Honey vd., 2014). Çağın gereksinimleri doğrultusunda ortaya çıkan STEM Eğitimi Yaklaşımı, yapılandırmacı eğitim temelinde araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenmeyi de içinde barındıran özellikleriyle (TÜSİAD, 2014) öğretmen ve öğrencilerin 21. yüzyıl dünyasına yer edinmelerinde vazgeçilmez olmuştur. Tüm ülkeler eğitim sistemlerini STEM eğitimi yaklaşımıyla güncellemeyi bir zorunluluk olarak algılamışlardır.

Bu bağlamda alan yazın incelemesiyle aktarılan bilgilere bütünsel bir açıyla baktığımızda STEM eğitimi yaklaşımının çıkış nedenleri, dünya genelinde kabul görülüşü ve yayılmasının ele alındığı yazı dizimizde STEM eğitimi yaklaşımı tanımlanarak yaklaşıma neden önem verilmesi gerektiği açıklanmıştır. STEM eğitimi yaklaşımına gereken önemin ne derecede verildiği ve yaklaşımın eğitimde yer edinerek uygulanmasıyla çeşitli boyutlara yaptığı etkiler alan yazında birçok çalışmada incelenmektedir. Fakat yapılan araştırmaların hangi boyutları etkilediğini ve yeterli olup olmadığını araştırma sayılarının çokluğu nedeniyle incelemekte zorluklar yaşanabilmektedir. Bu nedenle araştırmaları belirlenen amaçlara göre inceleyen derleme türünde çalışmalara bakılması yapılacak incelemeleri kolaylaştırmaktadır. Derleme türünde çalışmalar sayesinde araştırılacak alanın yıldan yıla nasıl eğilim gösterdiği ve ulaşılan sonuçların neler olduğu bilgisine ulaşmak kolaylaşmaktadır. Bu çerçevede alan yazında STEM eğitimi yaklaşımı konusunda yapılan çalışmaları çeşitli kriterlere göre derleyen bazı araştırmaların elde ettiği bilgiler şu şekildedir:

Herdem ve Ünal (2018) STEM eğitimi üzerine yapılan çalışmaların analizini bir meta sentez çalışması olarak gerçekleştirmiştir. Çalışmada 2010-2017 yılları arasındaki toplam 38 çalışma incelenmiştir. Çalışmada STEM eğitiminin öğrencilerin akademik başarı, bilimsel süreç becerileri ve kariyer bilinci üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu, ayrıca STEM'e yönelik algı ve tutum değişkenleri üzerinde cinsiyet faktörünün etkili olmadığı tespit edilmiştir. Daşdemir vd. (2018) STEM eğitimi eğilimi çalışmasında Türkiye'de STEM

eğitimi ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezler ve makaleler çalışma türü, yayın yılı, yayın yeri, yazar sayısı, araştırma yöntemi, araştırma örnekleme, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri açısından incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen tez ve makalelere ULAKBİM, Google Akademik, Ebscohost ve YÖK Ulusal Tez merkezinden ulaşılmıştır. Çalışmada 2012-2017 yılları arasında STEM alanında yapılmış 19 tez ve 32 makale incelenmiştir. Çalışmada en fazla araştırmanın 2017 yılında yapıldığı, makale sayısının tez sayısından fazla olduğu tespit edilmiştir. Makalelerin çoğunlukla iki veya üç yazarlı olduğu ve çoğunlukla nitel veya nicel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği belirtilmiştir. Örneklem gruplarının amaçlı örnekleme ile seçildiği, örneklem gruplarının en fazla ortaokul öğrencilerinden oluştuğu, veri toplama aracı olarak en fazla bilgi, beceri ve başarı testleri ile görüşmenin kullanıldığı, verilerin çözümlenmesinde daha çok betimsel içerik analizi ve parametrik testlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Özkaya (2019) çalışmasında STEM eğitimi konu alanında yayımlanan bilimsel araştırmaların bibliyometrik analizini gerçekleştirmiştir. Çalışmada 1992-2017 yılları arasında yayımlanan 2313 araştırma bibliyometrik açıdan incelenmiştir. Çalışmada araştırmalar; yıllara göre yayın sayıları, yayın türleri, yayın dilleri, atıf analizleri, ülke işbirliklikleri, ortak atıf ağları ile kavram-konu yönelimleri alt başlıklarında incelenmiştir. Aydın-Günbatır ve Tabar (2019) STEM araştırmalarının içerik analizini yaptığı çalışmada, Google Akademik, Eric ve Web of Science veri tabanları taranarak Türkiye’de gerçekleştirilmiş olan ve ulusal ve uluslararası dergilerde 2018 tarihine kadar basılmış olan 67 adet makaleyi incelenmiştir. Çalışma türü, çalışma deseni, veri toplama araçları, odaklanılan değişken, STEM eğitiminin verilip verilmediği, verilmiş ise eğitim süresi, eğitimde kullanılan yaklaşım, STEM bileşenleri, hayat problemi varlığı, eğitim bağlamı kriterleri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmaların %40’ı öğrenciler ve %38’i öğretmen adayları gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Çalışmaların %50’si nitel durum çalışması ve en çok çalışılan değişkenler STEM hakkındaki görüşler ve STEM’e karşı tutum olduğu belirtilmiştir. Çavaş vd. (2020) STEM eğitimi üzerine yapılan araştırmaları derlediği çalışmada 2010-2018 yılları arasında Türkiye’de yürütülen 45 adet yüksek lisans ve doktora tezleri ile 52 adet makaleyi incelemiştir. Çalışmada tez ve makaleler yayımlandıkları yıl, yayın dili, çalışılan bağımlı değişkenler, kullanılan yöntemler, veri toplama araçları, örneklem grupları ve veri analizi yöntemleri bakımından analiz edilmiştir. Çalışmada en çok araştırmanın 2018 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. İncelenen tez ve makalelerde en fazla nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı belirtilmiştir. Veri analizi yöntemleri içerisinde en fazla parametrik testlerin kullanıldığı, örneklem grubu olarak en çok ortaokul öğrencileri ile en az okul öncesi öğrencileri ile çalışıldığı tespit edilmiştir. İncelenen çalışmalarda veri toplama aracı olarak en fazla ölçekler kullanıldığı belirtilmiş, en fazla çalışılan bağımlı değişkenlerin beceri, tutum, başarı, mesleki ilgi/kariyer tercih ve farkındalık olduğu sonucuna varılmıştır. Zengin vd. (2020) STEM temelli araştırmalarda kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemlerini incelenmiştir. Çalışmada STEM eğitimi ile ilgili 2014-2019 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 40 akademik çalışma incelenmiştir. Çalışmada ölçme ve değerlendirme yöntemi “STEM ile ilişkilendirilen bir değişkeni test etme” ve “STEM uygulamaları ile ilgili sınıf içi değerlendirmeler” olmak üzere iki farklı boyutta incelenmiştir. Değişken boyutu bilişsel, duyuşsal, beceri ve disiplinler arası temalar; değerlendirme boyutu süreç ve sonuç değerlendirme olarak belirtilmiştir. Sınıf içi değerlendirmelerin çoğunda STEM’in bilim ve mühendislik entegrasyonu yönünün değerlendirilmesinin yapıldığı tespit edilmiştir. Ayverdi ve Öz Aydın (2020) çalışmasında, 2012-2018 yılları arasında STEM yaklaşımının akademik başarıya etkisini araştıran 38 adet çalışmayı incelemiştir. Çalışmada etki büyüklüklerini öğretim düzeyine göre ve yurtiçi-

yurtdışı çalışma olma durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Araştırmada, örnekleme ilkökul düzeyinde olan çalışmaların etki büyüklüğünün küçük olduğu ve çalışmaların daha çok yurtdışında yapıldığı belirtilmiştir. Örnekleme ortaokul ve lise düzeyindeki çalışmalarda geniş ve küçük etki büyüklükleriyle karşılaştıldığı ve örnekleme üniversite düzeyindeki çalışmalarda orta ve geniş etki büyüklüklerinin olduğu tespit edilmiştir. Ergün (2020) çalışmasında, 2012-2018 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen STEM eğitimi konulu tezleri incelemiştir. Çalışmada 83 adet tez incelenmiştir. Çalışmada en fazla tezin 2018 yılında yapıldığı, tezlerin çoğunlukla yüksek lisans tezi olduğu belirtilmiştir. Çalışmada tezlerin yarısından fazlasını çalışma grubu olarak K12 öğrencilerinden çoğunlukla ortaokul düzeyinin tercih edildiği, lisans öğrencileri ile yapılan araştırmalarda ise çoğunlukla fen bilgisi öğretmeni adaylarının yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca tezlerde, STEM eğitiminin çoğunlukla mühendislik tasarım süreci kullanılarak uygulandığı, bunu yapılandırmacı yaklaşımın 5E modeli ile robotik uygulamaların izlediği belirlenmiştir.

Alan yazından örnek verilen tüm bu çalışmaların incelenmesiyle STEM eğitimi yaklaşımına verilen önemin yıllar geçtikçe arttığı ve yaklaşımın çeşitli boyutlara olumlu etkisinin görüldüğü anlaşılmaktadır. Fakat örnek verilen çalışmalarda incelenen makale ve tez sayılarının belirli kriterler açısından sınırlı tutulmasından ve STEM’in sürekli güncellenmesi gereken bir alan olmasından dolayı daha fazla verinin analiz edilmesine ihtiyacın olduğu görülmektedir. Bu çalışmada STEM eğitimi yaklaşımı konusunda yapılan çalışmaların genel durumu incelenmiştir. Bu çalışma dünyayı etkileyen salgın süreci olan Corona Virüs Salgınının yaşandığı ilk yıl olan 2020 yılına ait Eric, Web of Science ve DergiPark veri tabanlarında yayımlanan makalelerin genel yönelimini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın araştırmacılara ülkemizde ve dünyada STEM konusunda var olan eğilimi belirlemeye ve gelecekte yapılacak araştırmalara ihtiyaç duyulabilecek yönelimleri göstermeye yardımcı olacağı beklenmektedir. Bu ana amaç doğrultusunda veri tabanlarında yer alan makaleler; yayımlanan dil, araştırma deseni ve yöntemi, araştırma örnekleme, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri açısından değerlendirilmiştir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) 2020 yılında yayımlanan STEM eğitimi konulu makalelerin Eric, Web of Science ve DergiPark veri tabanlarına göre dağılımı nasıldır?
- 2) 2020 yılında yayımlanan STEM eğitimi konulu makalelerin yayımlandığı dile göre dağılımları nasıldır?
- 3) 2020 yılında yayımlanan STEM eğitimi konulu makalelerin araştırma deseni ve yöntemine göre dağılımları nasıldır?
- 4) 2020 yılında yayımlanan STEM eğitimi konulu makalelerin araştırma örnekleme göre dağılımları nasıldır?
- 5) 2020 yılında yayımlanan STEM eğitimi konulu makalelerin veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri nelerdir?

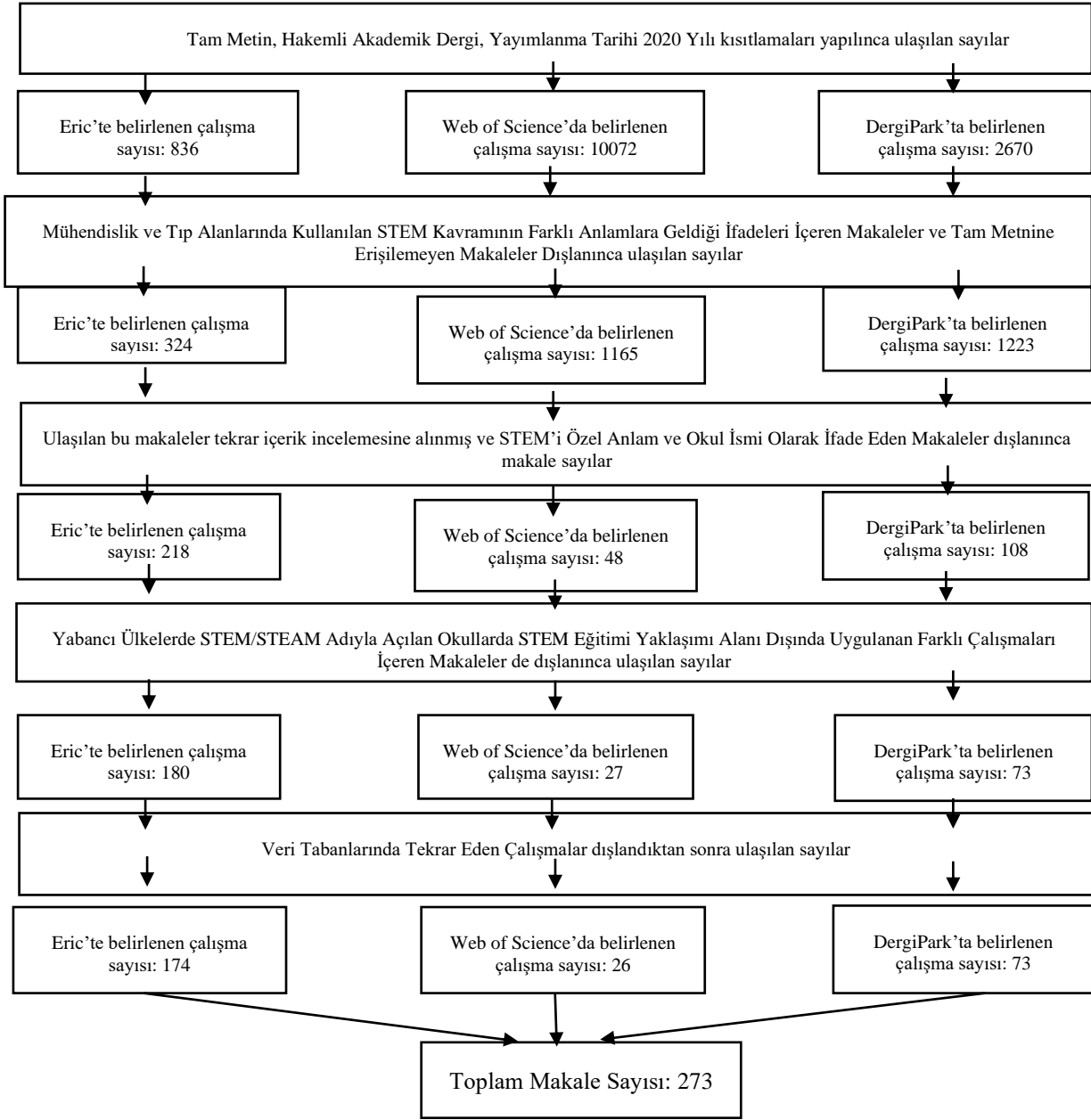
1. YÖNTEM

Bu çalışmada benimsenen yöntem sistematik derleme yöntemidir. Sistematik derleme, araştırılan alanda yayımlanmış bütün çalışmaların kapsamlı bir biçimde taranarak belirlenen eklenme ve dışlanma kriterleri doğrultusunda incelenmesiyle oluşturulan derleme havuzuna alınan çalışmalara ait verilerinin sistematik sentez edilmesidir (Higgins ve Green, 2011;

Karaçam, 2013). Sistemik derlemeler yanlılık ve hatayı daha az içerirler. Belirlenen kriterler odağında tarama yapıldığından kapsamlıdır. Alan yazın taramasında kullanılan metotları ve derleme havuzuna seçilen çalışmaların kriterleri sistemik derlemelerde açıkça belirtilir. Sistemik derlemeler araştırmacılara kullanılan metotları tekrar edip sonuçları doğrulama imkânı tanır. Bu özellikleri barındıran sistemik derlemeler daha çok bilimsel bilgi içermesi nedeniyle daha güçlü kanıtlar barındırması yönünden önem taşımaktadır (Karaçam, 2013). Bu çalışmada Karaçam (2013) tarafından sistemik derleme metodolojisinin tanımlandığı araştırmada önerilen sistemik derleme hazırlama aşamaları kullanılmıştır. Bu aşamalar: 1) İşin Tanımlanması, 2) Bilgi İçin Tarama Yapma, 3) Kanıt Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Analiz, 4) Kanıtın Sunumu ve Özetlenmesi, 5) Kanıtın Tartışması, 6) Sistemik Derlemenin Sunumu ve 7) Dış Hakemler ve Yayımlama.

Alan yazın taraması 2020 yılı içinde Eric, Web of Science ve DergiPark veri tabanlarında yayımlanan makaleleri içermektedir. Taramada Türkçe ve İngilizce olmak üzere şu anahtar kavramlar kullanılmıştır: STEM, STEAM, STEM/STEAM Eğitimi (STEM/STEAM Education), STEM Eğitimi Yaklaşımı (STEM/STEAM Education Approach), STEM/STEAM Yaklaşımı (STEM/STEAM Approach). Ayrıca DergiPark veri tabanında Türkiye’de STEM baş harflerinin Türkçe kelimelere karşılık gelen FeTeMM kısaltılması da kullanılmıştır. Çalışmada derleme havuzuna eklenme ölçütü; makalelerin hakemli dergide yayımlanmış, 2020 yılına ait, tam metinlerine veri tabanlarından ulaşılabilir, taramada kullanılan kelimelerin makale özetinde veya tam metninde yer alıyor olmasıdır. Çalışmada makalelerin dışlanma ölçütü; belirlenen anahtar kelimelerin özetinde veya tam metninde etrafıca yer almaması, anahtar kavramların çalışmanın sadece belli yerinde bir kez ele alınması, STEM kısaltmasının tıp alanında “Kök” kavramı ve mühendislik alanında “Buhar” kavramı yerine kullanılması, veri tabanlarında listelenmesine rağmen tam metnine ulaşamaması, STEM/STEAM kısaltmasının bir okul ismi veya özel bir tanımlama niteliği barındırması, yabancı ülkelerde STEM/STEAM alanlarında açılan okullarda STEM eğitimi yaklaşımı alanı dışında uygulanan farklı çalışmaların özetinde belirtilen anahtar kelimelerin yer almasıdır. Alan yazın taraması Aralık 2021 – Ocak 2022 aralığında yapılmıştır. Eric veri tabanında belirtilen kısaltmalarla arama yapılmıştır. Aramada eklenme ölçütleri uygulanınca 836 makaleye ulaşılmıştır. Bu makaleler teker teker gözden geçirilerek mühendislik ve tıp alanında kullanılan STEM kavramının farklı karşılıklara geldiği ifadeleri içeren makaleler dışlanmıştır. Ardından Eric veri tabanında listelenmesine rağmen tam metnine ulaşım imkânı olmayan makaleler de dışlanmıştır. Geriye kalan makaleler tekrar içerik incelemesine alınmış bu kez STEM’i özel anlam ve okul ismi olarak ifade eden makaleler elenmiştir. Yabancı ülkelerde STEM/STEAM alanlarında açılan okullarda STEM eğitimi yaklaşımı alanı dışında uygulanan farklı çalışmaları içeren makaleler de yeni bir inceleme sonucu dışlanmıştır. Kalan makaleler diğer iki araştırmacı ile paylaşıldıktan sonra Web of Science’da 1 çakışan Dergipark’da 6 çakışan makale tespit edilerek dışlanmıştır. Eric veri tabanında belirlenen ölçütlere uyan 174 makale sistemik derleme havuzuna alınmıştır. Web of Science veri tabanında belirtilen kısaltmalarla arama yapılmıştır. Arama sonucu ulaşılan makale sayısı 92.935’dir. Yayımlanan yılı sınırlayınca 10.072 adet makaleye ulaşılmıştır. Hakemli dergi makale sınırlaması da yapınca 1.165 adet sayıya ulaşılmıştır. Belirlenen dışlanma kriterleri Eric veri tabanında uygulandığı gibi bu veri tabanında da uygulanınca Web of Science veri tabanından toplam 26 adet makale sistemik derleme havuzuna alınmıştır. DergiPark veri tabanına belirtilen anahtar kelimelerin araması yapınca toplamda 2670 makaleye ulaşılmıştır. Dergi makalesi ve 2018 yılı ve sonrası şeklinde sınırlandırma yapınca sayı 1223

adet makaleye düşmüştür. Belirtilen dışlanma kriterleri diğer veri tabanlarında olduğu gibi uygulanınca 73 adet makale sistematik derleme havuzuna alınmıştır. Bu şekilde yapılan tarama sonrası sistematik derleme havuzunda toplamda 273 adet makaleye ulaşılmıştır. Elde edilen makalelerin oluşturulma sürecini gösteren veri tarama şeması Şekil 1’deki gibidir.

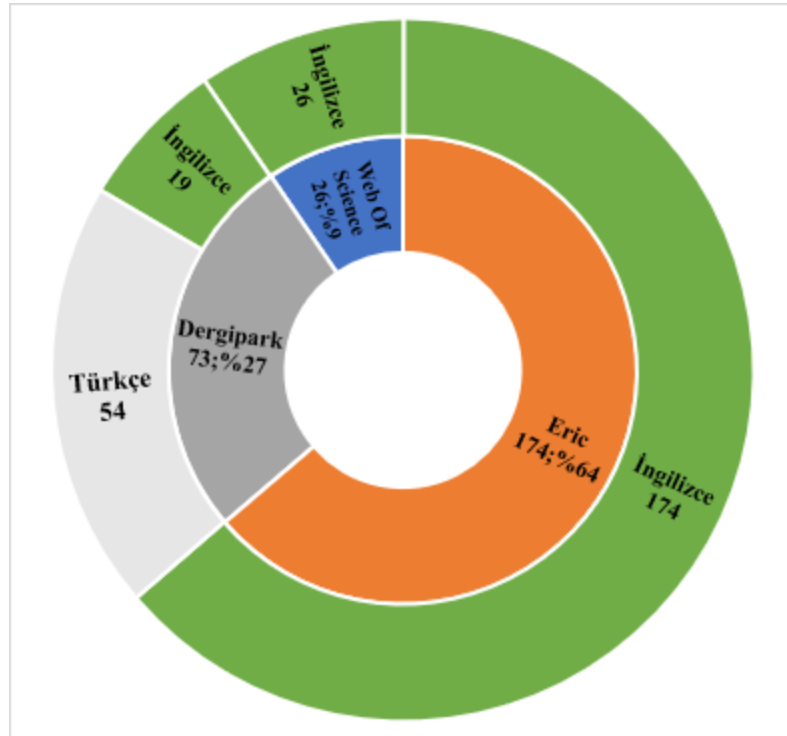

Şekil 1. Tarama akış diyagramı

2. BULGULAR

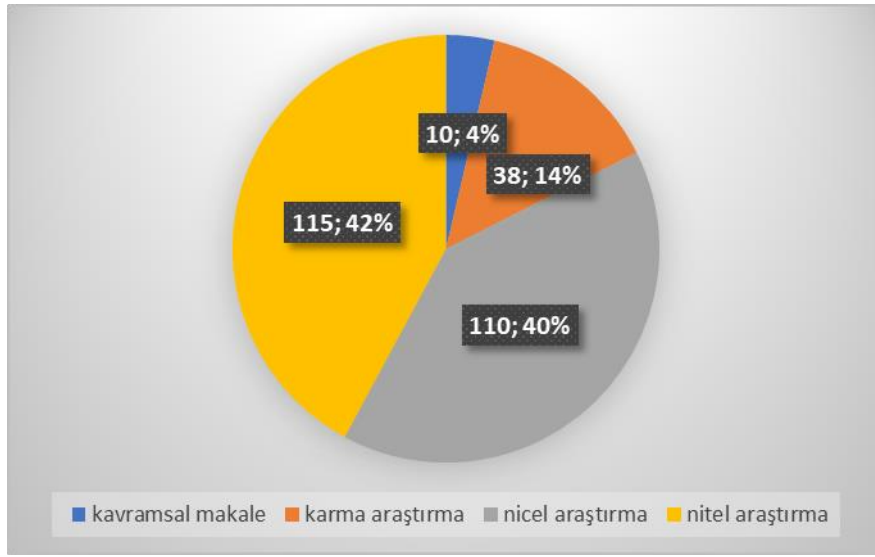
Sistematik derleme kapsamında incelemeye alınan makaleler belirtilen amaçlar doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışma Web of Science, Dergipark ve Eric veri tabanlarında 2020 yılında yayımlanan STEM eğitimi yaklaşımıyla ilgili 273 makaleyi kapsamaktadır.

Araştırmaya ait veriler betimsel bulgular şeklinde sunulmuştur. Şekil 2'deki grafikte sistematik derlemede yer alan makalelerin veri tabanlarına göre dağılımları verilmiştir. Makalelerin 174 tanesi %64 oranla en çok Eric veri tabanında yer aldığı görülmektedir. Bulguların gösterdiği sonuca göre araştırma kapsamındaki makalelerin 26'sı %9 oranla en az Web of Science veri tabanında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Şekil 2'de verilen grafikte makalelerin yayımlanan dile göre de dağılımları yer almaktadır. Makalelerin Eric ve Web of Science veri tabanında yer alanları sadece İngilizce diliyle, Dergipark veri tabanında yer alanlarıysa İngilizce ve Türkçe dillerinde yayımlandığı görülmektedir. Dergipark veri tabanında yer alan makalelerin Türkçe dilinde yayımlanma sayısı İngilizce diline göre daha fazla olduğu görülmektedir.

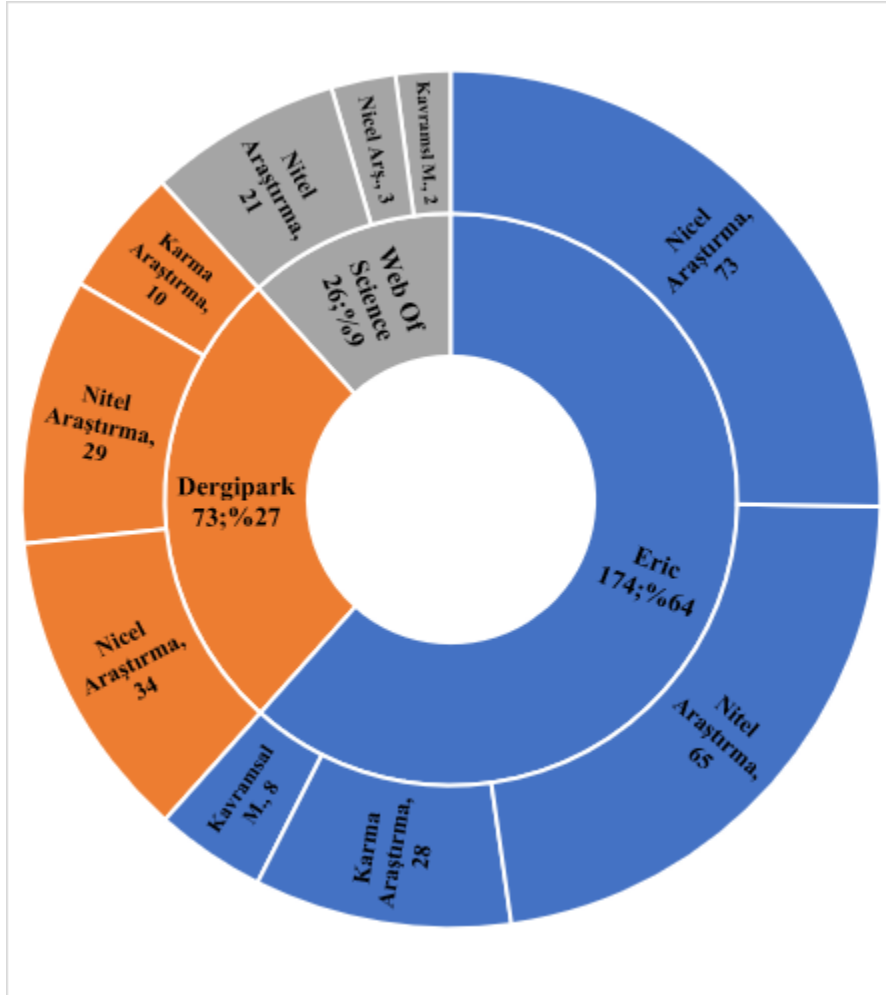

Şekil 2. Sistematik derlemede bulunan çalışmaların veri tabanlarına ve yayımlandığı dile göre dağılımı

Sistematik derlemede incelenen makalelerin kavramsal makale, karma, nicel ve nitel araştırma desenlerinde olduğu tespit edilmiştir. Şekil 3'de verilerin pasta grafiği üzerinde dağılımlar belirtilmiştir. Şekildeki dağılım incelendiğinde nicel ve nitel araştırma desenleri arasında çok fark olmadığı görülmektedir. Yine de makalelerin çoğunluğu nitel araştırma olarak desenlenmiştir. Nicel, nitel ve karma araştırma desenleri üçlemesinde en az kullanılanın desenin karma araştırma olduğu görülmektedir. Şekil 3'de kavramsal tarzda öneri, görüş, yorum ve eleştiri bildiren makale sayısının en az olduğu dikkat çekmektedir. Şekil 4'e bakıldığında ise Dergipark veri tabanında kavramsal tarzda makale yayımlanmadığı tespit edilmiştir. Kavramsal makale sayısı veri tabanlarından Eric'te Web of Science'a göre fazla olduğu tespit edilmiştir. Web of Science veri tabanında incelenen makalelerde karma araştırma deseninin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Web of Science veri tabanında nitel araştırma deseni eğilimin diğerlerine göre daha fazla olduğu görülürken Eric ve DergiPark veri tabanlarında nicel araştırma deseni tercihinin daha çok olduğu anlaşılmaktadır.

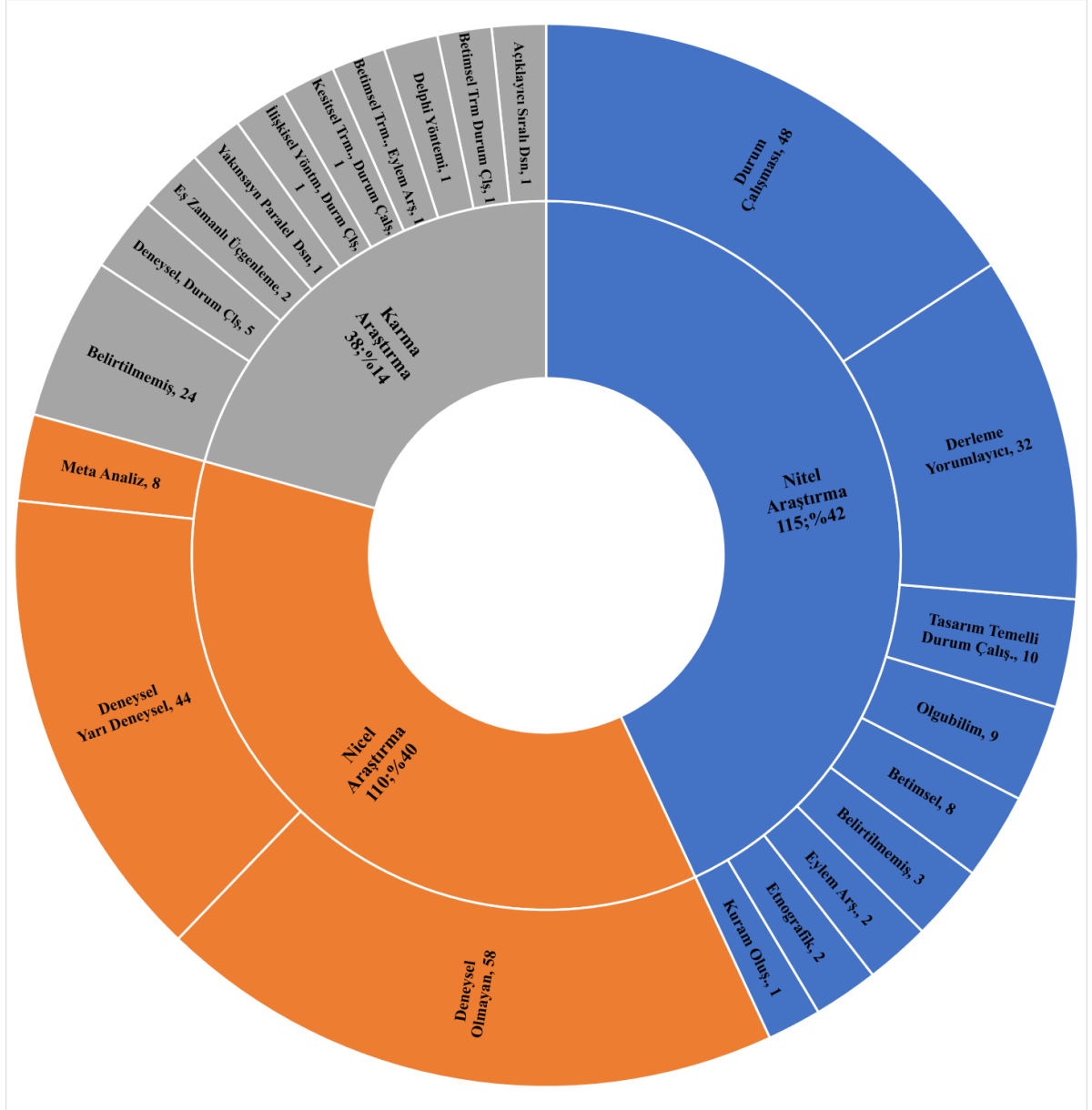

Şekil 3. Makalelerin desenlerine göre dağılımları

Şekil 4. Veri Tabanlarında Makalelerin Desenlerine Göre Dağılımı

Karma araştırma desenleri incelendiğinde kullanılan modelin çoğunlukla belirtilmediği tespit edilmiştir (Şekil 5). Çalışmalarını karma araştırma olarak desenleyen makalelerde kullanılan nitel ve nicel yöntem modelini açıklayan çalışmalar Şekil 5 ve Tablo 2 ve Tablo 3’de belirtilmiştir.

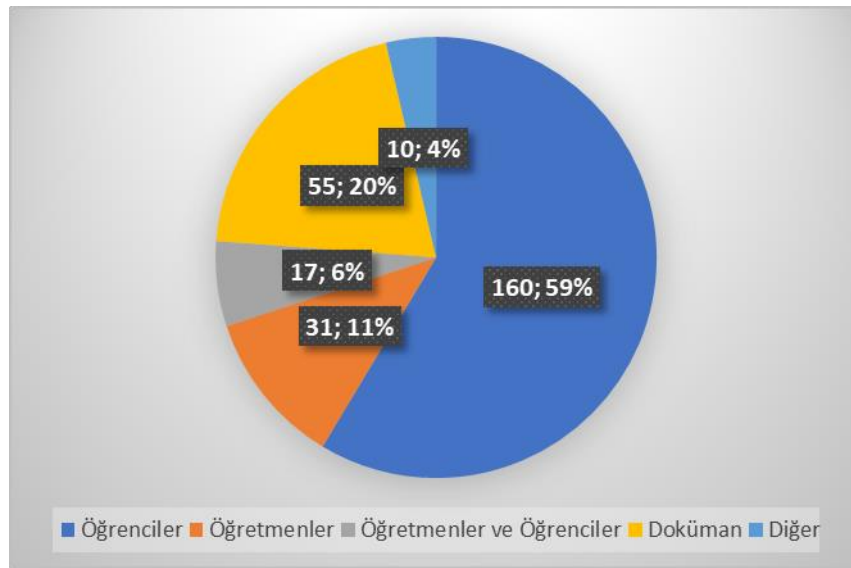

Şekil 5. Makale Desenlerinin Kullanılan Modellere Göre Dağılımı

Nicel araştırma deseninde çalışma uygulanan makalelerde en çok deneysel olmayan modeller tercih edilmiştir (Şekil 5). Nicel çalışmalarda en az sayıda meta-analiz modelinde çalışmalar yer almaktadır. Makalelerde nitel araştırma desenlerinde en çok tercih edilen model durum çalışması modelidir (Şekil 5). Nitel araştırma verilerinde tasarım temelli durum çalışması modeli verileri diğer durum çalışmaları modellerinden ayrı olarak Şekil 5’de belirtilmiştir. Durum çalışması modelini parçalamadan incelediğimizde çalışmaların çoğunluğunu oluşturduğu görülmektedir. Nitel araştırma deseninde en az kuram (yaklaşım)

oluşturma modeli tercih edilmiştir. Nitel araştırmalarda az sayıda da olsa genellikle araştırmacıların desenlerde kullandığı modeli belirtmedikleri anlaşılmaktadır. Şekil 2’de belirtildiği gibi 26 adet makalenin yer aldığı Web of Science veri tabanında Şekil 4’de de belirtildiği üzere 21 adeti nitel araştırma deseninde çalışma olduğu ve nitel desenlerin çoğunun derleme/yorumlayıcı model olarak tasarlandığı dikkat çekmektedir.

Şekil 6’da sistematik derlemede yer alan çalışmaların örneklem (çalışma grupları) dağılımları verilmiştir. İncelemeye alınan makaleler çok farklı ülkelerden veri tabanlarına eklendiği için çok çeşitli çalışma gruplarının tespit edildiği bulgularıyla karşılaşılmaktadır. Bu nedenle çalışma grupları önce beş genel gruba ayrılmıştır. Çalışma grupları Öğrenciler (%59), Öğretmenler (%11), Öğretmenler ve Öğrenciler (%6), Dokümanlar (%20) ve Diğer (%4) olmak üzere beş genel çerçevede incelenmiştir.

Şekil 6. Sistematik Derlemede Örneklemelerin (Çalışma Gruplarının) Dağılımı

Belirtilen genel gruplar içinde en çok çalışmanın Öğrenciler (%59) grubuyla yapıldığı tespit edilmiştir. Yayımlanan çalışmaların örnekleminde Öğrenciler grubunun ardından Doküman (%20) grubunun yer aldığı görülmektedir. Öğretmenler ve Öğrenciler (%6) grubu ile Öğretmenler (%11) grubu örnekleminde yapılan çalışma sayılarının da Öğrenci grupları örnekleminde göre oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler adı ile belirlenen grup Okul (Okulöncesi-İlkokul-Ortaokul-Lise yani K12 düzeyi) ve Üniversite grupları olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır (Tablo 1). Okul Grupları örneklemleri ile yapılan çalışmaların sayısı Üniversite Gruplarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Oluşturulan iki alt grup da 6’şar olmak üzere 12 alt gruba ayrılmıştır. Öğrenciler grubunun iki alt grubundan biri olarak belirlenen Okul Gruplarında (K12 düzeyi) okulöncesi, ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin karışık olarak yer edindiği ve yaş belirtilirken sınıf düzeyi belirtilmeyen çalışmalar Tablo 1’de Karma Öğrenci Grupları olarak adlandırılmıştır. Okul Gruplarında en çok çalışılan örneklem f:58’le Ortaokul Öğrencileri alt grubu olduğu tespit edilmiştir. Bu alt grubu Lise Öğrencileri alt grubu örneklemini takip etmektedir. Okul Gruplarında grupta en az çalışma Özel Yetenekli ve Okul Öncesi Öğrenci Grupları olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenciler Grubunda boyamsal, geniş kapsamlı yapılan ve sınıf düzeyi net belirtilmeyen Karma Öğrenci Gruplarının f:7 çalışma olduğu tespit edilmiştir. Üniversite Gruplarıyla yapılan çalışmalarda en çok f:21

çalışmayla STEM Alanları Üniversite Öğrencileri grubu olmuştur. Öğretmenlik alanları dışında (STEM kariyer alanları gibi) çalışma yapılan örneklem “STEM Alanları Üniversite Öğrencileri” başlığıyla kodlanmıştır. Üniversitelerin öğretmenlik bölümlerinden karışık şekilde oluşturulan örneklem “Karma Öğretmen Adayları” şeklinde kodlanmıştır. Üniversite Gruplarında Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarıyla yapılan çalışmalar diğer öğretmenlik alanlarına göre daha fazladır. Ayrıca Üniversite Gruplarında yer alan altı alt grubun verilerinde öğretmen adayları öğrencileriyle (f:29) yapılan çalışmaların STEM alanlarında öğrenin gören öğrencilerle (f:21) yapılan çalışmalardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler grubunda yapılan çalışmalar incelendiğinde en çok çalışma Karma Öğretmenler grubuyla yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu grubu Fen Bilimleri Öğretmenleri örneklemini takip etmektedir. Öğretmenler ve Öğrenciler grubunda yapılan çalışmalar incelendiğinde dağılımın çok farklı olmadığı tespit edilmiştir. İlkokul Öğrencileri ve Öğretmenleri, Lise Öğrencileri ve Öğretmenleri örnekleriyle yapılan çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Sistematik Derlemede Oluşturulan Örneklem Gruplarının Dağılım Tablosu

Genel Grup		Alt Gruplar	f	%
Öğrenciler 160 Çalışma 59%	Okul Grupları 110 çalışma	İlkokul Öğrencileri	8	2,92%
		Lise Öğrencileri	25	9,12%
		Okulöncesi Öğrencileri	6	2,19%
		Ortaokul Öğrencileri	58	21,17%
		Karma Öğrenci Grupları	7	2,92%
		Özel Yetenekli Öğrenciler	6	2,19%
	Üniversite Grupları 50 çalışma	Fen Bilimleri Öğretmeni Adayları	14	5,11%
		İlkokul Öğretmeni Adayları	2	0,73%
		Okulöncesi Öğretmen Adayları	2	0,73%
		Karma Öğretmen Adayları	9	3,28%
		STEM Alanları Üniversite Öğrencileri	21	7,66%
Matematik Öğretmeni Adayları	2	0,73%		
Öğrenciler Grubu Toplamı			160	59,00%
Öğretmenler 31 Çalışma 11%	Bilişim Öğretmenleri	1	0,36%	
	Fen Bilimleri Öğretmenleri	6	2,19%	
	İlkokul Öğretmenleri	3	1,09%	
	Lise Öğretmenleri	1	0,36%	
	Okulöncesi Öğretmenleri	2	0,73%	
	Karma Öğretmenler	17	6,20%	
	Öğretim Üyeleri ve Görevlileri	1	0,36%	
Öğretmenler Grubu Toplamı			31	11,00%
Öğretmenler ve Öğrenciler 17 Çalışma 6%	İlkokul Öğrencileri ve Öğretmenleri	4	1,46%	
	Lise Öğrencileri ve Öğretmenleri	4	1,46%	
	Okulöncesi Öğrencileri ve Öğretmen Adayları	2	0,73%	
	Ortaokul Öğrencileri ve Öğretmenleri	1	0,36%	
	Üniversite Öğrencileri ve Öğretim Üyeleri	1	0,36%	
	Öğretmen Adayları ve Öğretmenler	1	0,36%	
	Öğretmenler ve Uzmanlar	2	0,73%	
	Üniversite Öğrencileri ve Eğitimci	1	0,36%	
Üniversite Öğrencileri ve Uzmanlar	1	0,36%		
Öğretmenler ve Öğrenciler Grubu Toplamı			17	6,00%
Doküman 55 Çalışma 20%	Makale	48	17,52%	
	Tasarım İnceleme	1	0,36%	
	Tez	2	0,73%	
	Tez ve Makale	1	0,36%	
	Öğretim Modeli	1	0,36%	
	Öğretim Programı	2	0,73%	
Doküman Grubu Toplamı			55	20,00%
Diğer 10 Çalışma 3%	Alanında Uzmanlar	2	0,73%	
	Alanında Uzmanlar ve Öğretim Üyeleri	1	0,36%	
	Ebebeynler	1	0,36%	
	Ebebeynler ve Bakıcılar	1	0,36%	
	Kurs Eğitimci	2	0,73%	
	Lise Mezunları	1	0,36%	
	Üniversite Mezunları	1	0,36%	
	Yerel Halk	1	0,36%	
Diğer Grubu Toplamı			10	3,00%
Toplam Çalışma (Makale) Sayısı			273	100%

Tablo 2. Araştırma Desenlerindeki Çalışmaların Model, Veri Toplama ve Veri Analiz Dağılımları*

Desen	Model	Veri Toplama Araçları	Verilerin Analizi	Örnek Makaleler*
Nicel Araştırma	Deneyisel Olmayan	Likert tipi ölçek/anket veri tabanları test/form/Envanter	Ortalama/frekans/yüzde/çapraz tablo/regresyon/YEM/ki-kare testi Kaiser-Myer-Olkin/Bartlett küresellik testi Kolmogorov/Smirnov Shapiro-Wilk testleri bibliyometrik analiz	(Bakar ve Mahmud, 2020), (Parmin vd., 2020), (Acar, 2020), (Timur ve Kurt, 2020), (Canbazoglu ve Tümkaya, 2020), (Sungur Gül ve Ateş, 2020), (Hiğde vd., 2020), (Bircan ve Köksal, 2020), (Çetin vd., 2020), (Altuntaş ve Erişen, 2020), (Ünlü ve Şenler, 2020), (Priatna vd., 2020), (Dönmez ve Yalmanlı Yücel, 2020), (Hacıömeroğlu, 2020), (Hacıömeroğlu, 2020), (Kaya vd., 2020), (Dönmez, 2020), (Bulut, 2020), (Timur ve Sayıt, 2020), (Badur ve Timur, 2020), (Er ve Acar, 2020), (Akcanca, 2020), (Ha vd., 2020), (Aciksoz vd., 2020), (Korkmaz vd., 2020), (Kurban ve Cabrera, 2020), (Dönmez ve İdin, 2020), (Leibowitz vd., 2020), (Ramli vd., 2020), (Kizilay vd., 2020), (Spaulding vd., 2020), (Baterna vd., 2020), (Zhou, 2020), (Sümen, 2020), (Suratno vd., 2020), (Kartini ve Ari, 2020), (Posta vd., 2020), (Bassachs vd., 2020), (Mau vd., 2020), (Chiu, 2020), (Ciftci vd., 2020), (Conradty, 2020), (Zulkipli vd., 2020), (Monkeviciene vd., 2020), (Laine vd., 2020), (Williams vd., 2020), (Ompok vd., 2020), (Chang vd., 2020), (Cedere vd., 2020), (Almeda ve Baker, 2020), (Ahmed vd., 2020), (Demirtas ve Eksioğlu, 2020), (Alsmadi, 2020), (Rasid vd., 2020), (Jelks ve Crain, 2020), (Dinh ve Nguyen, 2020), (Najib vd., 2020), (Donmez vd., 2020)
	Deneyisel Yarı Deneyisel	Likert tipi ölçek/anket öntest-sontest	t-testi/MANOVA/Anova/Korelasyon/Öntest-sontest	(Culver vd., 2020), (Uysal ve Cebesoy, 2020), (Dedetürk vd., 2020), (Sağdıç vd., 2020), (Bahşi ve Açıkgül Fırat, 2020), (Ozan ve Uluçmar Sağır., 2020), (Doğan vd., 2020), (Öztürk ve Özdemir, 2020), (Polatgil, 2020), (Savran Gencer ve Doğan, 2020), (Ayaz vd., 2020), (Kurt ve Benzer, 2020), (Parlakay ve Koç, 2020), (Changtong vd., 2020), (Bower vd., 2020), (Peterson, 2020), (Bahar ve Maker, 2020), (Kim vd., 2020), (Bodzin vd., 2020), (Minaya, 2020), (Johnson vd., 2020), (Rupnik ve Avsec, 2020), (Schiefer vd., 2020), (Gunawan ve Shieh, 2020), (Lin vd., 2020), (Hacisalihoglu vd., 2020), (Tan vd., 2020), (Yu ve Jen, 2020), (Wang ve Chiang, 2020), (Staus vd., 2020), (Qiao ve Zhou, 2020), (Collins vd., 2020), (Uşengül ve Bahecci, 2020), (Akkaya ve Benzer, 2020), (Samsudin vd., 2020), (Bedar ve Al-Shboul, 2020), (Utomo vd., 2020), (Hasanah, 2020), (Seage ve Türegün, 2020), (Çeliker, 2020), (Hasanah, 2020), (Siew ve Ambo, 2020), (Retnowati vd., 2020), (Altmeyer vd., 2020)
	Meta analiz	Doküman Tarama	Meta analiz	(Wahono vd., 2020), (Yıldırım ve Gelmez-Burakgazi, 2020), (Özmen vd., 2020), (Sarica, 2020), (Kim vd., 2020), (Siregar vd., 2020), (Sumarni vd., 2020),
Karma Araştırma	Açıklayıcı sıralı desen	Likert tipi ölçek/anket deney föyleri	SPSS/ShapiroWilk Analizi	(Özkızılcık ve Cebesoy, 2020),
	Açıklayıcı sıralı betimsel tarama /durum çalışması	Likert tipi ölçek/anket görüşmeler	t-testi analizi/ANOVA Nvivo ile analiz	(Adsay vd., 2020)
	Delphi yöntemi	Açık uçlu soru anketi likert tipi ölçek/anket	İçerik/betimsel analizi frekanslar/yüzdeler	(Swafford ve Anderson, 2020)
	Deneyisel /Yarı Deneyisel	Likert tipi ölçek/anket Form/görüşmeler öntest-sontest/başarı testi	ANOVA/t-testi analizi içerik/betimsel /tematik analiz	(Arslanhan ve İnaltelin, 2020), (Gazibeyoğlu ve Aydın, 2020), (Khozali ve Karpudewan, 2020), (Ültay vd., 2020), (Sarı vd., 2020)
	Eş zamanlı üçgenleme	Likert tipi ölçek/anket görüşmeler öntest-sontest	İçerik/betimsel /tematik analiz/ Eşleştirilmiş örnekler t-testi	(Petersen vd., 2020), (Ong vd., 2020)
	Eylem araştırması /betimsel tarama	Likert tipi ölçek/anket	Spss /içerik/betimsel /tematik analiz/	(Cencelj vd., 2020)
Kesitsel tarama /durum çalışması	Likert tipi ölçek/anket görüşmeler	İçerik/betimsel /tematik analiz / SPSS analizi	(Timur vd., 2020)	

Tanımlayıcı ve ilişkisel yöntem /açıklayıcı amaçlı içsel durum çalışması	Başarı testi likert tipi ölçek/anket görüşmeler	t-testi/SPSS/ANOVA /CronbachAlpha içerik/betimsel /tematik analiz	(Hoon vd., 2020)
Yakınsayan paralel desen	Likert tipi ölçek/anket görüşmeler	SPSS /içerik/betimsel /tematik analiz	(Arslan ve Yıldırım, 2020)
Belirtilmemiş	Likert tipi ölçek/anket görüşmeler/gözlemler video kaydı/açık uçlu anket öntest-sontest /başarı testi	İçerik/betimsel /tematik analiz/ Mann-Whitney U testi LimeSurvey analizi t-testi/Shapiro-Wilk Nvivo	(Yavuz vd., 2020), (Topsakal ve Altun Yalçın, 2020), (Timur ve Belek, 2020), (Aydın ve Derin, 2020), (Johnson-Green vd., 2020), (Owston vd., 2020), (Eglash vd., 2020), (İkbal ve Clayton vd., 2020), (Chubko vd., 2020), (Kressler ve Kressler, 2020), (Ng ve Fergusson, 2020), (Lertcharoenrit, 2020), (Robnett ve John, 2020), (Wittayakhom ve Piriyasurawong, 2020), (Allen vd., 2020), (Maksimovic vd., 2020), (Faikhamta, 2020), (Landicho, 2020), (Jones vd., 2020), (Allen vd., 2020), (Jeong vd., 2020), (Condon vd., 2020), (George vd., 2020), (Long vd., 2020)

Tablo 3. Araştırma Desenlerindeki Çalışmaların Model, Veri Toplama ve Veri Analiz Dağılımları*

Desen	Model	Veri Toplama Araçları	Verilerin Analizi	Örnek Makaleler*
Kavramsal Makale		(Rodriguez ve Shim, 2020), (Glaze-Crampes, 2020), (Kocabas vd., 2020), (Wang vd., 2020), (Glaze-Crampes, 2020), (Woods ve Hsu, 2020), (Collins vd., 2020), (Herbert ve Clark, 2020), (Sarnoff ve Ellerbrock, 2020), (Hyttén ve Stenmagen, 2020)		
	Betimsel	Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Video/Doküman İncelemesi Açık Uçlu Anket	İçerik/betimsel /tematik analiz	(Simeon, 2020), (Elmas ve Gül, 2020), (Sarı ve Yazıcı, 2020), (Ültay ve Ültay, 2020), (Pease vd., 2020), (MacDonald vd., 2020), (Tofur ve Gökçaya, 2020), (Hong vd., 2020),
	Derleme Yorumlayıcı	Doküman İnceleme	İçerik/betimsel /tematik analiz	(Gao vd., 2020), (Takeuchi vd., 2020), (Li vd., 2020), (Gao vd., 2020), (Çetin ve Demircan, 2020), (Sırakaya ve Sırakaya, 2020), (Pellas vd., 2020), (Anwar ve Menekse, 2020), (Mills vd., 2020), (Li ve Wong, 2020), (Lee vd., 2020), (Fisher vd., 2020), (Bond vd., 2020), (Prieto-Rodriguez vd., 2020), (Denton vd., 2020), (Prendes-Espinosa vd., 2020), (Winterer vd., 2020), (Indriasari vd., 2020), (Lin vd., 2020), (Bond, 2020), (Kalemkuş, 2020), (Zengin vd., 2020), (Kaya ve Ayar, 2020), (Akarsu vd., 2020), (Çavaş vd., 2020), (Gao vd., 2020), (Denton vd., 2020), (Ülger ve Çepni, 2020), (Winarno vd., 2020), (Ormancı, 2020), (Yang ve Baldwin, 2020),
Nitel Araştırma	Durum Çalışması	Yarı yapılandırılmış görüşmeler/rubrik hayat hikayeleri video kayıtları günlükler/gözlem öğrenci günlükleri açık uçlu anket	İçerik/betimsel /tematik analiz Söylem analizi Video analizi	(Savran Gencer vd., 2020), (Dönmez ve Taşar, 2020), (Dilek vd., 2020), (Güleryüz vd., 2020), (Kahraman ve Doğan, 2020), (Aydın, 2020), (Çakır ve Yalçın, 2020), (Pekbay vd., 2020), (Anagün vd., 2020), (Rafanan vd., 2020), (Köse ve Atas, 2020), (Karahan vd., 2020), (Sarı ve Katrancı, 2020), (Çakır ve Yalçın, 2020), (Vaidya ve Thompson, 2020), (Wall Bortz vd., 2020), (Jesionkowska vd., 2020), (Orak vd., 2020), (Okuşluk vd., 2020), (Ching-Chiang ve Fernández-Cárdenas, 2020), (Kızılay vd., 2020), (Shuster vd., 2020), (Register vd., 2020), (Karakaya vd., 2020), (Şahin ve Yıldırım, 2020), (Collins ve Jones Roberson, 2020), (Sintema, 2020), (Zhu, 2020), (Çevik vd., 2020), (Schneider vd., 2020), (Awang vd., 2020), (He vd., 2020), (Vossen vd., 2020), (Ferrare ve Miller, 2020), (Çalış, 2020), (Dilek vd., 2020), (Dilek vd., 2020), (Rafanan vd., 2020), (Fırat, 2020), (Ievers ve McGeown, 2020), (Lucietto vd., 2020), (Vossen vd., 2020), (Allen, 2020), (Naidoo ve Singh-Pillay, 2020), (Madani, 2020), (Hill, 2020), (Yıldırım vd., 2020), (Nuangchalerm vd., 2020)
	Tasarım Temelli Durum Çalışması	Görüşmeler Gözlemler/Anlatı Video/Ses Kaydı Etkinlik/tasarım	İçerik/betimsel/tematik analiz/Söylem analizi Video analizi Görüşme Analizi	(Hacıoğlu, 2020), (Şen vd., 2020), (Öztaş Cin ve Yürümezoğlu, 2020), (Ültay ve Aktaş, 2020), (Uddin, 2020), (Hacıoğlu ve Dönmez Usta, 2020), (Greca Dufranc vd., 2020), (Changpetch ve Seechaliao, 2020), (Hourigan ve Leavy, 2020), (Nguyen, 2020),
	Etnografik Çalışma	Tartışmalar alan notları gözlemler/görüşmeler	İçerik/betimsel/tematik analiz/Söylem analizi Video analizi/Görüşme analizi	(Imaduddin vd., 2020), (McCurdy vd., 2020)

Eylem Araştırması	Gözlemler yarı yapılandırılmış görüşmeler	İçerik/betimsel /tematik analiz	(Hacıoğlu ve Başpınar, 2020), (Hong vd., 2020)
Kuram (Yaklaşım) Oluşturma	Gözlem Test	İçerik/betimsel /tematik analiz	(Wellington vd., 2020)
Olgubilim	Gözlemler görüşmeler	İçerik/betimsel /tematik analiz	(Karademir Coşkun vd., 2020), (Uzel ve Canbazoğlu Bilici, 2020), (Kazu ve Işık vd., 2020), (Acar vd., 2020), (Preston vd., 2020), (Aydogdu vd., 2020), (Çetin, 2020), (Yüksel vd., 2020), (Naukkarinen ve Bairo, 2020),
Belirtilmemiş	Doküman/veri tabanı incelemesi/görüşmeler	İçerik/betimsel /tematik analiz	(Yıldırım, 2020), (Noble vd., 2020), (Sarmiento vd., 2020)

Dipnot: Tablo 2 ve Tablo 3’de yer alan yıldız (*) işaretiyle örnek makale olarak verilen atıflar Ek 1’de Ek Kaynakça olarak sunulmuştur.

Doküman grubunda yapılan çalışmaların daha çok makale incelemesi şeklinde yapıldığı görülmektedir (Tablo 1). Doküman grubu %20’lik dağılımıyla en çok çalışma yapılan ikinci grubu temsil etmektedir. Veri tabanlarının farklı ülkelerden yayımlanan makaleleri içermesinden dolayı kültürel farklılıklar göz önüne alındığında Diğer (%4) grubundaki çalışmalarda çeşitli gruplarla oluşturulan örneklem yer almaktadır. Önceki gruplara göre daha az çalışılan örneklemelerin toplandığı bir dağılımı temsil etmektedir.

Nicel araştırma deseninde yapılandırılan çalışmalarda veri toplama araçlarına bakıldığında genellikle likert tipi ölçek/anket kullanıldığı dikkat çekmektedir (Tablo 2). Başarı testleri deneysel/yarı deneysel çalışmalarda öntest–sontest uygulaması şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca envanter, form ve veri tabanları gibi araçlarla da sayısal veriler toplandığı görülmektedir. Veriler ortalama/frekans/yüzde/çapraz tablo ve SPSS gibi programlarla parametrik ve parametrik olmayan test teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Dikkat çeken bir hususta nicel araştırmalardan biri olan bibliyometrik analiz sadece bir araştırmada kullanılmıştır (Ha vd., 2020). Meta-analiz çalışmalarıysa (f:8) çok az kullanılmıştır. Karma araştırma deseninde daha çok likert tipi ölçek/anket ve açık uçlu soru anketi araçlarının veri toplama aracı olarak tercih edilmiştir. Sistemik derlemede incelenen makalelerde araştırmacılarca, karma araştırmaların neden seçildiği belirtilirken hangi modelin benimsendiğine değinilmemiştir. Tablo 2’de “Belirtilmemiş” ifadesiyle bu araştırmalar sınıflandırılmıştır. Veriler en çok içerik/betimsel/tematik analiz ve SPSS gibi programlarla tanımlayıcı istatistiklerle analiz edilmiştir. Kavramsal makale tarzında yapılan çalışmaların örneklerine de Tablo 3’de yer verilmiştir. Nitel araştırma desenlerine göre yapılandırılan araştırmalar görüşmeler, video, açık uçlu anket, doküman incelemeleri, alan notları teknikleriyle verilerin toplandığı görülmektedir (Tablo 3). Örnek makalelerin dağılımına bakıldığında kullanılan veri toplama araçlarının benzerlikleri fark edilecektir. Tablo 3’de verilerin analizinde dahi benzer şekilde içerik/betimsel/tematik analizlerle video ve ses kaydı analizlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Benimsenen desen modellerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Buna rağmen desen modelini belirtmeyen çalışmalarda mevcuttur. Tablo 3’deki nitel araştırma verilerinde durum çalışması modeli içeriğinde olsa da daha özel amaçlı tercih edilen tasarım temelli durum çalışmasına örnek olan makaleler ayrı gruplandırılmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, araştırma problemi kapsamında 273 makalenin incelenmesinde sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, 2020 yılında Eric, Web Of Science ve DergiPark veri tabanlarında yayımlanmış olan makaleler bazı değişkenler açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular çerçevesinde STEM eğitimi yaklaşımıyla ilgili yürütülecek çalışmalara bir rehber olması amaçlanmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde örnek verilen makalelerde ortak nokta, STEM eğitimi yaklaşımı araştırmalarının alan yazında yıllar geçtikçe artan bir eğilim göstermesidir. STEM alanlarına olan ilginin artması ve ülkelerin STEM'i eğitim sistemlerine bütünleştirme çabalarının etkisi araştırma sayılarındaki artışın kaynağı olarak gösterilebilir. Sistematik derleme sonucunda ulusal ve uluslararası üç veri tabanında STEM eğitimi yaklaşımıyla ilgili yayımlanmış 273 makalenin tespiti araştırmacıların STEM eğitime verdiği önemi sayısal olarak ifade edebildiği düşünülmektedir. Derlemede incelenen makalelerin veri tabanlarına göre dağılımları; Eric (f:174; %64), DergiPark (f:73; %27), Web of Science (f:26; %9) olarak tespit edilmiştir. Eric veri tabanında yayımlanan makale sayısının DergiPark veri tabanından fazla olması Eric'in uluslararası alanda daha çok tercih edilmesi gösterilebilir. Ayrıca Web of Science veri tabanında en az makale sayısının bulunma nedenini bu veri tabanına yayım kabul etme şartlarının detaylı ve kalitesinin yüksek olmasıyla açıklayabiliriz. Veri tabanlarının üçünde İngilizce dilinde yayımlanan makale bulunmaktadır. Sadece DergiPark veri tabanında Türkçe dilinde yayımlanan makale olduğu görülmektedir. Bu durumu Eric ve Web of Science için uluslararası yayım dilini İngilizce olarak kabul etmesi olarak açıklayabiliriz. Özkaya (2019) Web of Science veri tabanında STEM eğitimi alanında 1992-2017 yılları arasında yayımlanan makaleleri bibliyometrik analiz yöntemiyle incelediği çalışmasında birçok farklı dilde makale tespit etmesine rağmen en çok yayım dilinin %97,3 oranla İngilizce olduğunu belirtmiştir. Bu durum İngilizce'nin uluslararası yayım dili olarak kabul görmesi açıklamasını desteklemektedir. Ulusal veri tabanı DergiPark'taysa araştırılan alanda 54'ü Türkçe ve 19'u İngilizce dillerinde makale yayımlandığı görülmektedir. DergiPark'ta İngilizce yayımlanan makalelerin az olmasına rağmen ülkemizin uluslararası alan yazına katkı sunduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında incelenen makalelerin kullanılan araştırma yöntemleri açısından dağılımlarına bakıldığında en fazla nitel araştırma yönteminin (f:115; %42) kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitel araştırma deseni içerisinde en çok durum çalışması modelinin (f:48) tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca tasarım temelli durum çalışma yönteminin de (f:10) Şekil 5 ve Tablo 3'de ayrı olarak belirtilmesine rağmen durum çalışmasına etkisi bulunmaktadır. Nitel araştırma yöntemi, araştırma boyunca daha sistemli gözlem imkânı sunarak araştırmalarda ayrıntılı ve derinlemesine bulgulara ulaşabilen çalışmaların gerçekleştirilebilmesini sağlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeliyse, araştırmalarda çalışma grubunu veya ortamını derinlemesine incelenme (McMillan, 2000) ve güncel bir olguyu kendi gerçekliği içinde çalışma (Yıldırım ve Şimşek, 2005) imkânı sağlamaktadır. Bu çerçevede çalışmada araştırmacıların en fazla nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması modelini tercih etmesi anlaşılabilir. Ayrıca nicel araştırma yönteminin (%40) nitel araştırma deseni oranına çok yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nicel araştırmalarda en çok deneysel olmayan yöntemlerin tercih edildiği görülmektedir. Bu durumun nicel araştırma yönteminin çalışma gruplarına kolay ulaşabilme imkânı sağlaması ve verilerin uzun süreç gerektirmeden toplanıp analiz edilebilmesinden kaynaklandığı

düşünülmektedir. Araştırmalarda nicel ve nitel araştırma yöntemi arasındaki farkın çok az çıkması sonucu, STEM alanlarının çeşitli değişkenlere etkisi incelenmesi tercihinin daha çok nicel araştırma yöntemine yakın olması nedeninden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aydın-Günbatar ve Tabar (2019); Tabar (2018); Elmalı ve Balkan Kıyıcı (2017); Çevik (2017) ve Kızılay (2018) tarafından yapılan araştırmalarda incelenen çalışma sayıları az olsa da en çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığının belirtilmesi ulaşılan sonucun bu çalışmayla uyumlu olduğunu göstermektedir. Herdem ve Ünal (2018); Çavaş vd. (2020) tarafından yapılan araştırmalarda nicel araştırma yönteminin çok kullanıldığı sonucu bu çalışmayla farklılık göstermektedir. Bu çalışmada karma araştırma desenin %14'le en az çalışılan ampirik desen olduğu sonucuna varılmıştır. Karma araştırma deseninin araştırmalarda az tercih edilmesi Çevik (2017); Aydın-Günbatar ve Tabar (2019) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarına benzemektedir. Bu durumu Aydın-Günbatar ve Tabar (2019) karma desenlerin hem nicel hem de nitel desenleri içermesiyle araştırmaların planlanması ve gerçekleştirilmesini zorlaştırmasına bağlamaktadır. Aydın-Günbatar ve Tabar (2019) derleme çalışmasında Türkiye'de gerçekleştirilmiş makalelerde karma desen tercihinin az olmasını belirttikleri sonucun olası bir nedeni olduğunu da belirtmişlerdir. Bu çalışmada DergiPark veri tabanında karma araştırma deseni sayısının da diğer ampirik desenlere göre az olması ortaya atılan bu görüşü desteklemektedir. Bu sistematik derlemede ampirik desenlerin dışında kavramsal makale tarzında öneri, görüş, yorum ve eleştiri bildiren makale sayısının en az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. DergiPark veri tabanıdaysa kavramsal tarzda makale bulunmamaktadır. Ulaşılan bu sonucun, herhangi bir yaklaşım felsefesinin; öneri, görüş, yorum ve eleştiri tarzında ele alınmasının zorluğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Derlemede incelenen örneklem grubu olarak f:160 makaleyle en çok öğrenciler gruplarının çalışıldığı tespit edilmiştir. Öğrenciler grupları içerisinde f:110 makaleyle en çok Okul Gruplarıyla (K12 düzeyinde öğrenciler) çalışıldığı görülmüştür. Okul Grupları içerisinde en çok Ortaokul Öğrencileri grubuyla çalışılmıştır. Ortaokul Öğrencileri grubunun ardından en çok çalışılan örneklemse Lise Öğrencileri grubudur. En az çalışılan grupsa Okulöncesi Öğrencileri ve Özel Yetenekli Öğrenciler gruplarıdır (Tablo 1). Bu durumun STEM eğitimi yaklaşımının ortaokul fen bilimleri ve lise fizik, kimya ve biyoloji derslerinin öğretim programında yer alan hedef ve kazanımlara elverişli olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğrenciler grubunda en çok çalışılan diğer örneklem grubuysa Üniversite Gruplarıdır (f:50). Üniversite gruplarında öğretmen adayları (f:29) ve STEM Alanları Üniversite Öğrencileri (f:21) bulunmaktadır. Öğretmen adayları ile yapılan çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Öğretmen adayları içerisinde en çok çalışılan örneklem Fen Bilimleri Öğretmeni Adaylarıdır (f:14). Bu durumu STEM eğitimi yaklaşımı alanında yürütülen çalışmaların hedef ve kazanım açısından öğretmen adayları gruplarına daha uygun olması ve grup içerisinde en çok fen bilimleri öğretmen adaylarına uygunluğunun doğal sonucu olarak açıklayabiliriz. Herdem ve Ünal (2018); Daşdemir vd. (2018); Ergün (2020) ve Çavaş vd. (2020) çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşarak en çok kullanılan örneklem grubunun ortaokul öğrencilerinden seçildiğini belirtmiştir. Kaleci ve Korkmaz (2018) çalışmasında incelediği makalelerde örneklem grubu olarak ilkökul ve ortaokul öğrencileriyle araştırma yapıldığını bu grupların ardından fen öğretmenleri ve fen öğretmeni adaylarının tercih edildiğini belirtmiştir. Öğrenciler (f:160) grubundan sonra örneklem olarak en çok tercih edilen ikinci grubun Doküman (f:55) grubu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacıların Doküman gruplarını çalışmalarında tercih edilmesinin nedenleri; STEM eğitimi alanında yapılan çalışmaların yıldan yıla artmasından dolayı zorlaşan ve uzun süren alan yazın

taramalarında araştırmacılara kolaylık sağlamak, STEM alanlarının yıldan yıla hangi yöne doğru eğilimler gösterdiği sunmak ve STEM eğitimi yaklaşımının hangi çeşitli değişkenlere nasıl etki ettiği konusunda bilgi vermek olduğu düşünülmektedir. Tablo 1'de belirtildiği üzere Doküman grubundan sonra en çok çalışılan Öğretmenler (f:31); Öğretmenler ve Öğrenciler (f:17) adlı iki grup bulunmaktadır. Bu gruplardan Öğretmenler grubunda en çok Karma Öğretmenler (f:17) ardından Fen Bilimleri Öğretmenleri (f:6) gruplarıyla çalışıldığı tespit edilmiştir. Öğretmenler ve Öğrenciler adlı gruptaysa en çok okul grupları adıyla adlandırılan K12 öğrencileri ve öğretmenleriyle çalışıldığı belirtilmiştir. Bu çerçevede öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmaların f:29 ve okul grupları olan K12 öğrencileri ve öğretmenleri dahilinde yapılan çalışmaların f:41 olduğu sonucuna Tablo 1'den ulaşılabilir. Bu bağlamda verilen örneklem grubu sayılarının ortaya çıkardığı sonuç Aydın-Günbatır ve Tabar (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının mesleğe başlamadan STEM eğitimi yaklaşımında yeterlilikler edinmesi ve aktif olarak mesleği icra eden öğretmenlerle de STEM eğitimi yaklaşımını aktaran çalışmaların yapılması görüşünü desteklemektedir.

Sistemik derleme sonucunda veri toplama aracı olarak nitel araştırma yönteminde yarı yapılandırılmış görüşme formları ve doküman incelemenin, nicel araştırma yöntemlerinde likert tipi ölçeklerin ve karma araştırma yönteminde açık uçlu soru anketi ve likert tipi ölçeklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Veri analizleri açısından ulaşılan bulgulara göre ortalama, frekans, yüzde ve SPSS gibi programlarda parametrik ve parametrik olmayan test, içerik, betimsel, tematik analiz teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada bibliyometrik analiz yönteminin sadece bir araştırmada kullanıldığı tespiti bu yöntemin çok tercih edilmediğini göstermektedir. Bu çalışmada tespit edilen bibliyometrik analiz yöntemi Eric veri tabanında yabancı bir ülkede yapılan bir çalışmadır. İncelenen makalelerde DergiPark veri tabanında 2020 yılı için bibliyometrik tarzda bir çalışma bulunmamaktadır.

DergiPark veri tabanında 2020 yılı içinde bibliyometrik analiz yönteminde makale bulunmadığından bu yöntemde çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. DergiPark veri tabanında STEM eğitimi yaklaşımı ile ilgili ampirik olmayan kavramsal makale bulunmaması bu tarzda öneri, görüş, yorum ve eleştiri bildiren makale yayımlanması ihtiyacının olduğunu göstermektedir. Okulöncesi Öğrenciler ve Özel Yetenekli Öğrenciler grubunda yapılan çalışmaların azlığı bu grupla çalışma sayısının artırılması gerektiğini göstermektedir. Öğretmenler ve Öğrenciler grubunda yapılan çalışma sayısının azlığı öğretmenlerin öğrencileri ile incelendiği yöndeki çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca STEM eğitimi yaklaşımının son yıllarda ülkemizde yaygınlaşması STEM alanları öğretmenleri ile yapılacak çalışmalarda da artış olması gerektiğini göstermektedir. Bu sistemik derlemenin ulaşılan veriler ve öneriler kapsamında araştırmacılara bundan sonra yapılacak çalışmalarda rehber olması beklenmektedir.

Kaynakça

- Akarsu, M., Akçay, N. O. & Elmas, R. (2020). STEM eğitimi yaklaşımının özellikleri ve değerlendirilmesi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 37, 155–175.
- Akdur, T. E. & Kayış, E. (2017). 2017 yılı scientix STEM eğitimi çalışmaları. *Eğitimde FATİH Projesi Eğitim Teknolojileri Zirvesi*, 531–533.
- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M.T.Ö & Özdemir, S. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu: günümüz modası mı yoksa gereksinim mi?* [https://www.aydin.edu.tr/tr-tr/akademik/fakulteler/egitim/Documents/STEM Eğitimi Türkiye Raporu.pdf](https://www.aydin.edu.tr/tr-tr/akademik/fakulteler/egitim/Documents/STEM_Egitimi_Turkiye_Raporu.pdf) (E.T.: 04.07.2023)
- Altunel, M. (2018). STEM eğitimi ve Türkiye : fırsatlar ve riskler. *Seta Perspektif*, 207, 1–7.
- Ata, A.O. (2021). Fen bilimleri öğretmenlerinin STEM eğitimi yaklaşımına yönelik hazırbulunuşlukları hakkındaki algılarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Düzce.
- Aydeniz, M. & Bilican, K. (2018). The impact of engagement in STEM activities on primary preservice teachers' conceptualization of STEM and knowledge of STEM pedagogy. *Journal of Research in STEM Education*, 4(2), 213–234.
- Aydın-Günbatır, S. & Tabar, V. (2019). Türkiye’de gerçekleştirilen STEM araştırmalarının içerik analizi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1054–1083.
- Ayverdi, L. & Öz Aydın, S. (2020). FeTeMM eğitiminin akademik başarıya etkisini inceleyen çalışmaların meta-analizi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(2), 840–888.
- Çavaş, P., Ayar, A. & Gürcan, G. (2020). Türkiye’de STEM eğitimi üzerine yapılan araştırmaların durumu üzerine bir çalışma. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 17(1), 823–854.
- Çelik, K. (2012). Canlılarda üreme, büyüme ve gelişme ünitesinin araştırmaya dayalı öğrenme yöntemi ile işlenmesinin öğrencilerin akademik başarılarına, bilimsel süreç becerilerine ve fen ve teknoloji dersine yönelik tutumlarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çevik, M. (2017). Content analysis of stem-focused education research in Turkey. *Journal of Turkish Science Education*, 14(2), 12–26.
- Daşdemir, İ., Cengiz, E. & Aksoy, G. (2018). Türkiye’de FeTeMM (STEM) eğitimi eğilim araştırması. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 15(1), 1161–1183.

- Efe, M. D., Kars, S., Öztürk, Z., Sirem, Ö., Susam, T., Dağitan, B., Kimyonoğlu, C., Bilgin, G., Güleçyüz, D., Soydaş, N., Akgül, K., Sert, F., Kerkez, B., & Sağbaş, N. Ö. (2021). *Tasarım beceri atölyesi okul yöneticileri, öğretmenler ve öğrenciler için rehber* (I. Coşkun & M. D. Efe (ed.)). Ankara: MEB. <https://tba.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/04/TBA-Rehber.pdf> (E.T.: 04.07.2023)
- Elmalı, Ş., & Balkan Kıyıcı, F. (2017). Türkiye’de yayınlanmış FeTeMM eğitimi ile ilgili çalışmaların incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 7(3), 684–696.
- Ergün, A. (2020). 2012-2018 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen STEM eğitimi konulu lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Educational Research*, 14(31), 393–421.
- Gonzalez, H.B. & Kuenzi, J.J. (2012). Science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education: a primer. *Congressional Research Service, Library of Congress, Washington, DC*.
- Ha, C. T., Thao, T.T.P., Trung, N.T., Huong, L.T.T., Dinh, N. Van & Trung, T. (2020). A bibliometric review of research on STEM education in ASEAN: science mapping the literature in scopus database, 2000 to 2019. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(10), em1889.
- Herdem, K. & Ünal, İ. (2018). STEM eğitimi üzerine yapılan çalışmaların analizi: bir meta-sentez çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi / Journal of Educational Sciences*, 48(48), 145–163.
- Higgins, J. P. & Green, S. (2011). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions version 5.1.0*. Chichester (UK): John Wiley & Sons, 2011. <https://handbook-5-1.cochrane.org/>
- Honey, M. A., Pearson, G. & Schweingruber, H. (2014). *STEM integration in K-12 education: status, prospects, and an agenda for research*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Kaleci, D. & Korkmaz, Ö. (2018). STEM education research: content analysis. *Universal Journal of Educational Research*, 6(11), 2404–2412.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26–33.
- Kızılay, E. (2018). Türkiye’de öğretmen eğitimi konusundaki STEM çalışmaları. *Tarih Okulu Dergisi*, 11(34), 1221–1246.
- McMillan, J. H. (2000). *Educational research: fundamentals for the consumer*. New York: Longman.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Fen bilimleri dersi öğretim programı*. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325> (E.T.: 04.07.2023)

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). *STEM eğitimi raporu*.
http://yegitek.meb.gov.tr/STEM_Egitimi_Raporu.pdf (E.T.: 04.07.2023)
- Morrison, J. (2006). TIES STEM education monograph series: attributes of STEM education. *Baltimore, MD:TIES*, 2, 5.
- Özkaya, A. (2019). STEM eğitimi alanında yapılan yayınların bibliyometrik analizi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 590–628.
- Tabar, V. (2018). Ülkemizde FeTeMM alanında yapılmış olan çalışmaların içerik analizi. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, VAN.
- Turna, Ö. & Bolat, M. (2015). Eğitimde disiplinlerarası yaklaşımın kullanıldığı tezlerin analizi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Faculty of Education*, 34(1), 35–55.
- TÜSİAD. (2014). *STEM alanında eğitim almış işgücüne yönelik talep ve beklentiler araştırması*.
https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/download/7014_d28ffa2adda423c6d3852cc01c965993 (E.T.: 04.07.2023)
- Wagner, T. (2008). *The global achievement gap: why even our best schools don't teach the new survival skills our children need-and what we can do about it*. New York: Basic Books.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, B & Altun, Y. (2015). STEM eğitim ve mühendislik uygulamalarının fen bilgisi laboratuvar dersindeki etkilerinin incelenmesi. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 28–40.
- Zengin, N., Kaya, G. & Pektaş, M. (2020). STEM temelli araştırmalarda kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin incelenmesi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 40(2), 329–355.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

AZERBAIJAN TÜRKÇESİ DEYİMLERİNDE SAYGI VE SAYGINLIK ELDE ETME (ESKİ TÜRKÇE PARALELİNDE)

Sümeyra ALAN¹

Öz

Azerbaycan Türkçesi veya Azerice, Batı Türkçesine ve Oğuz grubuna dâhil edilmektedir. Yazı dili geleneğini yansıtmaması bakımından Türkiye Türkçesine en çok benzeyen Çağdaş Türk lehçesidir. Bu benzerlik kendini kültürel anlamda da göstermekte Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında tarihi kökleri ve uzun tarihi gelişim dönemleri bakımından ortaklıklar bulunmaktadır. Türk kültürünü oluşturan öğeler arasına dâhil edilebilen deyimler insanların yaşam biçimlerini, hayatı algılayış tarzlarını, değer yargılarını ortaya koyan, az sözle çok yargının anlatıldığı söz birlikleridir. Bu dil birlikleri kendi içinde *saygı, hürmet, dua, iyi dilek, temenni, ilenme, argo terimler, selamlaşma, ağırlama, ziyaret, mahcubiyet* vs. gibi kavramları barındırmaktadır. Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinin söz varlıklarındaki saygı ve saygınlık bildiren deyimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen deyimler biçimsel açıdan 1. İki da da Daha Fazla Sözcüğün Bir Araya Geldiği ve Herhangi Bir Öbek Türünde Olanlar, 2. Sonu Masterla Bitenler 3. Cümle Biçiminde Olanlar olmak üzere üç kategori altında değerlendirilmiştir. Sonu masterla biten deyimlerin Eski Türkçedeki karşılıkları verilmiştir. Birebir kullanım örneği tanıklanamayan deyimlerin ise eş anlam taşıyan örnekleri verilmiştir. Eş anlam taşıyan örnekleri bulunamayan deyimlerin ise Eski Türkçedeki karşılıkları boş bırakılmıştır. Çalışmamıza referans kaynağı olarak “Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü” seçilmiştir. Çalışmamız neticesinde Oğuz grubu içinde yer alan Azerbaycan Türkçesinde saygı ve saygınlık (kazanma) için kullanılan deyim söz varlığının azımsanmayacak derecede olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Eski Türkçe, deyimler, saygı ve saygınlık kazanma.

OBTAINING RESPECT AND RESPECTABILITY IN AZERBAIJANI TURKISH IDIOMS (IN PARALLEL WITH OLD TURKISH)

Abstract

Azerbaijani Turkish or Azerbaijani is included in Western Turkish and Oghuz group. Azerbaijan Turkish, which is also used as a written language, is the Contemporary Turkish dialect that is most similar to Turkey Turkish in terms of its written language tradition. This similarity also shows itself in the cultural sense. There are commonalities between Azerbaijan Turkish and Turkey Turkish in terms of historical roots and long historical development periods. The idioms that can be included among the elements that make up the Turkish culture are the unions that reveal people's lifestyles, ways of perceiving life, and value judgments, in which more judgments are told with few words. These language associations in themselves include respect, reverence, prayer, good wishes, wishes, regrets, slang terms, greetings, hospitality, visits, embarrassment, etc. includes concepts such as In this study, it has been tried to determine the idioms that express respect and dignity in the vocabulary of Azerbaijani Turkish. The idioms identified were evaluated in three parts in terms of form: 1. those in which two or more words come together and in any type of phrase, 2. those that end with an infinitive, and those that are in the form of a third sentence. The Old Turkish equivalents of idioms ending with infinitive are given. For the idioms that could not be used verbatim, examples of synonyms are given. The Old Turkish

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, sumeyra.alan@erzurum.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4406-2022

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Alan, S. (2023). Azerbaycan Türkçesi Deyimlerinde Saygı ve Saygınlık Elde Etme (Eski Türkçe Paralelinde). *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 24-54.

equivalents of the idioms whose synonyms cannot be found are left blank. “Azerbaijani Turkish Idioms Dictionary” was chosen as a reference source for our study. As a result of our study, it has been concluded that the vocabulary of idioms used for respect and (gain) prestige in Azerbaijani Turkish, which is in the Oghuz group, is not to be underestimated.

Keywords: Azerbaijani Turkish, Old Turkic, idoms, respect and prestige obtaining.

Giriş

Azerbaycan’ın resmî dili konumunda olan Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahası içinde yer alan ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen yazı dilinin adıdır. Gagavuz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi gibi Türkî diller ailesinden Şaz Türkçesinin güneybatı kolu olan Oğuz grubuna dâhil olması Azerbaycan Türkçesini tarihi seyir içerisinde Türkiye Türkçesine en çok benzeyen Türk lehçelerinden biri hâline getirmiştir (Konur, 2015). Bu benzerlik ve ortaklık dil kullanımı ve söz varlığında da gözlenmiş; her iki dilde atasözleri, deyimler, kalıp sözler gibi unsurlara rastlanmıştır. Atasözleri, deyimler ve ikilemelerle birlikte kalıplaşmış dil birimlerini oluşturan kalıp sözler, konuyla alakalı araştırma yapan uzman kişilerce farklı isimlerle ve çeşitli ölçütlere dayanılarak açıklanmış, ilişki sözleri ve kültür birim olarak da adlandırılmıştır (Gökdayı, 2008: 90). Dil bilimsel yapı ve kullanım sıklığına göre de tanımlanan kalıp sözlerin, sayı ve kişi öğeleri dışında değişmeyen ve kullanımları fazlasıyla sınırlı olan birimler olduğu ifade edilmiştir (Tannen vd. 1981: 38). Toplumsal, kültürel, işlevsel, yapısal, anlamsal ve bağlamsal özelliklerine göre tanımlan kalıp sözlerin bir kısmı tek sözcükten oluşması bakımından ikilemeler, atasözleri ve deyimlerden ayrılırlar (Gökdayı, 2008: 90-105). Anlatıma anlamsal açıdan güç kazandırmak amacıyla yaratılan bir psikoloji ve müzik olayı biçiminde tanımlanan ikilemeleri oluşturan sözcüklerin genel özelliklerinin başında ses benzerliği daha doğrusu ses uygunluğu ve ses güzelliği gelmektedir (Hatipoğlu, 1981: 11-13). Kalıplaşmış sözcükler kategorisi altında değerlendirilen ikilemeler Türkçede mevcut olan sözcük türlerinin tamamıyla meydana getirilebilmektedirler. Bir milletin kültürel benliğini yansıtan atasözleri ise bir kurallar bütünüdür. Sosyal olayların, tabiat olaylarının nasıl meydana geldiğini ifade eden, daha önce yaşanmış olaylar neticesinde ahlak dersi veren ve yol gösteren donmuş kalıplaşmış (klişe hâline gelmiş) yapılarıdır (Aksoy, 1963: 133-135). Atasözleri gibi kalıplaşmış ifadeler olan deyimler kısa ve özlü sözlerdir. Bu özlü sözler aynı zamanda bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır (Aksoy, 1988: 142). Bu anlatım kalıbında ifade çekici, canlı, hoş ve doygun bir tavırla ustaca sunulur.

Aksan (2006: 96) deyimini “Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan (2009: 35) ve o dili konuşan toplumun maddi ve manevi kültürünü, algılama, anlatım ve imgelem gücünü, nükte eğilimini bütünüyle ortaya koyan sözlerdir biçiminde açıklamıştır. Vardar’a (1998: 74) göre deyim, “bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış sözdür”. Korkmaz (1992: 43) deyim için “gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği tanımını yaparken; Hengirmen (1999: 116) ise deyimleri “genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış söz” biçiminde tanımlamıştır.

Deyimler biçimsel açıdan değerlendirildiğinde Gökdayı (2008: 105) deyimlerin:

- I. Tümce (Battı balık yan gider vb.)
- II. Sözcük topluluğu (çantada keklik, ağzına bir parmak bal çalmak, el vermek, içten pazarlıklı, vb.) yapısında olduğunu belirtirken;

Yücelol Özezen (2001: 872) deyimlerin biçimsel açıdan üç başlıkta değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Bunlar şu şekildedir:

- I. İki ya da Daha Fazla Sözcüğün Bir Araya Geldiği ve herhangi bir öbek türünde (ad tamlaması, sıfat tamlaması, edat öbeği vb.) olanlar (gözü açık vb.)
- II. Sonu mastarla bitenler (hafife almak, göze batmak vb.)
- III. Cümle biçiminde olanlar (aklına turp sıkayım vb.)

Aksoy (1988: 48) ise deyimleri çevre ve zaman faktörüne göre de sınıflandırmaktadır:

- I. Yurdun her yerinde kullanılanlar
- II. Sadece bir bölgede kullanılanlar
- III. Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde kullanılanlar
- IV. Eski zamanlarda kullanılırken bugün bırakılmış olanlar.

Bir toplumun maddi ve manevi kültürünü, yaşam biçimlerini, hayat algısını yansıtan ve dilimizin anlamsal zenginliğine katkılar sunan bu unsurlar kültürün bir parçası sayılmıştır. Deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler vb. söz öbekleri; Türk tarihinin ve edebiyatının ilk yazılı ürünleri olan Orhun Yazıtlarından itibaren Türkçenin söz varlığı içerisinde yer alan yapılardır.¹ Bu yapılara Kül Tigin yazıtının 15. satırında geçen *tizlik söküür*- ‘diz çöktürmek’ ve *başlıg yüküntür*- ‘baş, boyun eğdirmek’ (Tekin, 2010: 28) deyimleri örnek gösterilebilir. Ancak çalışmamızın çerçevesini “saygı” ve “saygınlık kazanma” oluşturduğu için biz sadece çalışma boyunca bu bağlamdaki deyimsele ifadeleri ele almaya çalışacağız.

<TTü *say*-+gU biçiminde etimolojisi verilen saygı kelimesine Pavet de Courteille’nin (1870: 346) *Dictionnaire Turc Oriental* adlı eserinde *saygu / saygun* compte; réflexion, pensée, opinion; souci || sayı, hesap, yansıma, düşünce, düşünme, kanı, tasa, kaygı, üzüntü anlamlarına gelecek şekilde aradığımız anlamdan uzak bir biçimde kullanılmıştır. 1979 yılında yazılan Asım Efendi’nin *Burhan-ı Katı Tercümesi* adlı eserinde ise kelimeye *nâ-sigâlîde* “Sigâlîden fikir ve endişe eylemek manasına olmakla nâ-sigâlîde, fikir ve endişesi ve mülâhazası olmayan kimsedir ki saygısız tabir olunur.” adlı cümlede “saygılı” ifadesinin zıddını karşılar biçimde tesadüf edilmiştir. Korkmaz (2012: 19), *say*- fiilinin bizim aradığımız “saygı göstermek” anlamıyla dilimizde Eski Anadolu Türkçesi Dönemi’nden beri yerleşmiş bir sözcük olduğunu ifade etmiştir.

Saygı kelimesi için Orhun Türkçesi Dönemi’nde *aya*-, *ayal*-, *iş ber*-, *tapıg bër*-, *timag ét*- ifadeleri kullanılmıştır. Saygı bildiren deyim örneğine ise Kül Tigin Doğu 10-11. ve Bilge Kağan Doğu 10. satırlarda geçen *töpüsinte tut*- ‘değer vermek, yüceltmek, diğerlerinden üstün

¹ Doğu sahası tarihî Türk yazı dillerinde nezaket ve saygı bildiren söz varlığı için bk. Alan 2021.

tutmak' deyimini verilebilir. Aşağıdaki metinde kağan olacak kişi tanrı tarafından diğerlerinden üstün tutulmuş, bu üstünlük kağan seçme merasiminde kağanın yukarı kaldırılmasıyla tasdiklenmiştir (Alan, 2021: 306).

Tanıklar

(1) *üze : türük : t(e)ñrısı: türük ıduķ yiri: subı : (a)nça (e)tm(i)ş : türük : bod(u)n : yook : bolm(a)zun : tiy(i)n : bod(u)n : bolçun tiy(i)n : k(a)ñ(ı)m : ilt(e)r(i)ş k(a)ğ(a)n(ı)ğ : ög(ü)m : ilbilge k(a)tun(u)ğ : t(e)ñri : töp(ü)sinte : tut(u)p : yüg(e)rü : kötürm(i)ş (e)r(i)nç* “Yukarıda Türk Tanrısı, Türk’ün kutlu vatan toprakları şöyle düzenlemiş; Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İteriş Kağan’ı, annem İlbilge Hatun’u Tanrı, tepesinden tutarak yüceltmış.” (KT D 10-11)

(2) *y(e)rd(e)ki y(é)g (e)r (a)d(a) (e)g(i)r // y(é)gr(é)n (a)dğ(ı)r : t(e)ñr(i)d(e)ki teglök(t)e)n... k(i)ş(i) (é)ng(e)y (e)r(i)n(ç) (é)l kü (a)y(a)lm(ı)ş (a)y(a)rğu A (e)r s(e)ñ(ü)n* “Yeryüzündeki insanlardan en iyi olanı derdi eğer // yeryüzündeki kayverengi aygır : gökyüzündeki... körlükten insan eğer alçalırsa, devleti koru, saygın, tanınmış (olup) // hürmet edilmesi, övülmesi gereken, halk tarafından tanınmış insan, general...” (AltYAZ 305)

(3) *ertinü timağ? <...> türük beglerin bodunun ertinü timağ? etdi ögd[i] <...> kañım kağan [ü]ç[ün] ağır taşığ yoğun ığ türük begler bodun et[ip] yar[atıp kel]ürti özüme bunça <...>.* “Pek çok saygı? gösterdiler <...> Türk beyleri, halkı pek çok saygı gösterdiler, övdüler <...> babam kağan için değerli taşları, kalın ağaçları? Türk beyleri, halkı hazırlayıp, düzenleyip getirdiler. Kendim de bunca <...>” (BK G 15)

Uygur Türkçesi Dönemi’nde kabul edilen yeni dinlerin etkisiyle dile çok fazla sayıda saygı ifadesi içeren kelime dâhil olmuştur. Bunlara örnek olarak; *açın- aya-*, *açını ayayu yarlıka-*, *ağır aya-*, *ağır ayağ kıl-*, *ağır ayağ köñül(üg) kıl-*, *ağır ayağ tapığ uduğ kıl-*, *ağır ayağ(ka) teg-*, *ağır uluğ aya-*, *ağırla-*, *ağırla- aya- tap-*, *ağırlan-*, *ağırlat-*, *aya- açın-*, *kut kolu tegin-* vb. ifadeler gösterilebilir. Eski Uygur Türkçesinde BT XX 1157-1158’de ve HT VII 1545-1546’da *töpö(d/te) tuta tegin-* ‘baş üstünde tutup saygı göstermek’ ifadesi eserde yer alan deyim kullanımına örnek gösterilebilir.

Tanıklar

(1) *t(e)ñrim sizin sansız sakışsız asanki k(a)lp ödtinberü kağanmış tözgerinçsiz yeg üstünki tüzü köni tuymakka tegürdeçi arığ süzök nomuñuznu ayayu ağırlaytu töpöte tuta teginip t(e)ñrim sizin yarlıkamaş y(a)rılıñızca kılı tegingeym(e)n.* “Tanrım! Sayısız ve sonsuz asankhyeya-kalpalarda toplanan ve akıl ermez, en yüksek, her şeyi açıklayan bilgiye (*anuttara-samyaksambodhi*) taşıyan saf ve açık öğretinizi, hürmetle ve saygıyla baş üstünde tutacağım. Tanrım! Sizin vaaz verdiğiniz öğretiye uygun olarak, sadakatle davranacağım.” (BT XX 1151-1160)

(2) *kezip üdçe kelip munta, kamağka ayağuluk kıltı bo nomlarığ, sakını kut kolu teginürbiz* “Bunca zaman [dharma akıntısında] gezerek, o buraya geldi ve bu öğretilere herkesin önünde saygı göstermesine neden oldu.” (HT VIII 2096-2098)

(3) *yene bo nom erdinig boşguntacı tutdaçı tört türlüğ terin kuvrağığ y(e)me ayasar açınсар ögser küleserler* “Yine bu öğretiyi mücevherlerini öğrenip, gerçekleştirip dört tür topluluğa da saygı gösterir, överlerse.” (Suv VI 0442-0446)

Karahanlı Türkçesi Dönemi’nde ise kabul edilen İslamiyet’in etkisiyle Arapça ve Farsça kelimeler de dile eklenerek söz varlığı genişletilmiştir. *Ağır tut-/ağırlığı tut-, ayaköp-, ağır yahşı tut-, ağırlığı kıl-, alkış bir, ayağ(in)öp-, elig yüz ov-, eşiköp-* gibi ifadelerin yanı sıra *hıdmet kıl-, mükerrem bol-* isim + yardımcı fiille kurulan ve saygı bildiren birleşik fiil yapılarındaki ifadeler örnek verilebilir. Karahanlı Türkçesinde saygı ifadesi olarak KB 540, 1281, 1455 vd. ve DankKelly I 94’de geçen *ağırlığı tut-* ‘değer göstermek, hürmet etmek’ deyimini örnek verilebilir.

Tanıklar

(1) *ay begler ağırlap bedük bolmuş er / basınma begini bedük tut ağır* “Ey beylerin değer verip yücelttiği kimse; beyine karşı gelme, onu büyük tut ve ona hürmet et” (KB 4085)

(2) *andın tönüp kelür erdik. Menim tiwem seniñ tiweje yanaştı. Tüştüm kim seniñ ayakın öpeyin tiyü. Kamçı birle meni urduñ* “Oradan dönmüş geliyorduk. Benim devam senin devene yanaşınca ayağını öpmek için indim. Kamçıyla bana vurdun.” (AKT 145a/18-19)

Harezmi Türkçesi Dönemi eserlerinde yine İslâmî unsurların etkisiyle Arapça ve Farsça kelime kullanımı devam etmekte olup bu dönemde saygı ifadesi olarak; *ağırla-, adağ(in/ını/ların)öp-, hādım bol-, hādım kıl-, hıdmet kıl-, hürmet ber-, hürmet (u/ve) ‘izzet kıl-, ikrām (u/ve) i’zāz kıl-, i’tibār kıl-, ‘izzet (u/ve) hürmet kıl-, mükerrem bol-, kol kavuştur-, ta’zīm kıl-* vb. ifadelerine rastlanmıştır. *Hürmet tut-* ‘saygı göstermek, saygıda bulunmak’ deyimini saygı ifadesi olarak Harezmi Türkçesinde KE 200r/5 ve ME 59/3, 141/2’de geçmektedir.

Tanıklar

(1) *yarlıkadi aña, hurmet tutdı aña, esirgedi aña* “Ona rahmet etti, saygıda bulundu, onu korudu.” (ME 59/3)

(2) *Kıssa-i Ādem-i safi ‘aleyhi’s-selām anı toprağdın yaratğan kudret birle töritgen, ediz kökke ağğan, uçmah içre kirgen, Havvā teg cüft berilgen, İblīs vesvesesiñe ilingen, yaruğ uçmahdın adrılğan, karanğı dünyāge ingen, üç yüz yıl tēp yığlağan, hitābın işitken, tācın başıñga urğan, hil’atin kedgen, kerāmeti birle mükerrem bolğan teşrifini bulğan Ādem-i safi ol halife-i vefi* “Hz. Âdem (a.s.)’nin hikâyesi; onu topraktan yaratan, kudretle diriltten, ulu göge yükselten, cennete giren, Havva gibi eş verilen, şeytanın vesvesesine maruz kalan, aydınlık cennetten

ayrılan, karanlık dünyaya inen, üç yüz yıl ağlayan, duası duyulan, tacını başına giyen, kaftanını giyen, kerametiyle hürmet edilen şereflendirilen vefalı halife Hz. Adem.” (NF 5r/20-5v/5)

Çağatay Türkçesi Dönemi’ne gelindiği zaman “saygı” anlamına gelen *sanağ* ‘saygı, sayıp itibar etme’ kelimesi dikkatimizi çekmiş olup *Şeyh Süleyman Efendi Lugatı*’nda (ŞSL 172b) tanıklanmıştır. Yine aynı eserde *saygun* ‘saygın, hürmet’ (ŞSL 174b) ve *tusluk* ‘şerefli, şeref sahibi, yüce huylu, yüce’ (ŞSL 119a) kelimeleri de çalışmamız için değinilmeye lüzum görülen diğer kelimelerdendir.¹ Bunlar dışında dönem sözlüklerinde ‘saygı ve saygı duymak, hürmet göstermek’ anlamına gelen şu sözcüklere rastlanmıştır: *Ağırla-* ‘saygı duymak’ (ŞSL 16a, OSTN I 170), *ağırlayış* ‘hürmet, derin saygı’ (OSTN I 171), *arbab* (<A.) ‘muhterem, saygı değer’ (OSTN I 338, ŞSL 8a), *etekle-* ‘saygıyla selamlamak’ (OSTN I 841), *kulluk* ‘saygı’ (OSTN II 986), *oğulça-* ‘saygı duymak, hürmet etmek’ (OSTN I 1016, ŞSL 45b, DTO 68), *olça-* ‘büyüklerle karşı saygı göstermek’ (OSTN I 1093), *ölceş-* ‘saygı göstermek, hürmet etmek’ (DTO 76), *olcaş* ‘saygı, selamlama’ (OSTN I 1094), *olçayış* ‘saygı gösterme’ (OSTN I 1094, DTO 76), *tabuğ* ‘kölelik, hizmet, saygı, hürmet sunma’ (DTO 193), *tabın-/tapın-* ‘hürmet etmek, saygı göstermek’ (OSTN III 950, III 977, DTO 194), *tabuğ-* ‘hizmet etmek, saygı göstermek’ (OSTN III 977), *tapuğ/tapuğ* ‘hizmet, görev; saygı; Moğollardaki saygı selamı (OSTN III 951, DTO 193), *uluğla-* ‘takdir etmek, hürmet etmek, saygı göstermek, itibar etmek (OSTN I 1695), *yügündür-/yükündür-* ‘birisinin eğilmesini sağlamak, eğdirmek, saygı ifadesi için eğdirmek’ (OSTN III 594, III 588), *yükün-* ‘eğmek, saygı ifadesi için baş eğmek’ (OSTN I 588, DTO 548), *yüzi ak bol-* ‘insanların saygısını kazanmak’ (OSTN I 88). Dönem eserlerinde rastlanan *hürmet tut-* ‘saygı göstermek, hürmette bulunmak’ (FK 73/2), (*başın*) *ayağka koy-* ‘ayağına kapanmak, saygı göstermek’ (GT 63/7, BD 12/4), *kol kavşur-* ‘saygı göstermek amacıyla kolları kavuşturmak’ (GT 63/7), *yir bir-* ‘hürmet göstermek’ (TEH T711b/8; MÜN M790b/11; FK 63/4) vb. ifadeler de önem arz eden diğer kelimelerdendir.

Tanıklar

(1) *karılığ ister isen karıların hürmet tut / karıdın irse yigitlerdin isteme sohbet* “Yaşlılık istersen yaşlılara hürmette bulun, yaşlandığında gençlerle sohbet etmeyi isteme.” (FK 73/2)

(2) *halâyık sa ‘âdetliğ ér tayağıda kolın kavşurup baş ayağka koyar eligdin eger uçsa devlet kuşu kamuğlar ayakın başıka koyar* “Herkes bahtiyar kişinin desteğinde saygı amacıyla kolları birleştirerek sağ eli sol elin üstünde tutup başını ayağa koyar (saygıyla başını yere koyar, ayağına kapanır), eğer elinden gücü giderse herkes ayağını başına koyar (başını ezer).” (GT 63/7-8)

(3) *külüp olturdı vü ilgim çikip yanıda yir birdi / tekellüm başladı her lafzını dürr-i hoş-âb iylep* “Gülerek oturdu ve ilgimi çekip bana hürmet gösterdi, konuşma başladı her sözünü parlak ve kıymetli inci eyledi.” (FK 63/4)

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Alan 2021.

Usul ve Yöntem

Bir dilin inceliklerini, ifade etme gücünü yansıtan deyimler; duyguların ve düşüncelerin çarpıcı bir biçimde anlatılmasına yarayan dil birlikleridir. Bu dil birlikleri içerisinde iyi dilek, kötü düşünce yahut argo ifadeleri gibi çeşitli unsurlar barındırır. Çalışmamızda bu unsurlardan sadece saygı ve saygınlık kazanmayla direkt veya dolaylı yoldan bir bağlantısı bulunan deyimlere yer verilmiştir. Elde deyimlerin seçiminde ise referans kaynağı olarak “Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü” seçilmiştir. Sözlükten seçilen deyimler Yüceol Özezen’in (2001: 872) deyimleri biçimsel açıdan değerlendirdiği üç kategoriye göre aşağıda verilen şekilde tasniflendirilmiş; sonu masterla biten deyimlerin Eski Türkçedeki karşılıkları verilmiştir. Birebir kullanım örneği tanıklanamayan deyimlerin ise eş anlam taşıyan örnekleri verilmiştir. Eş anlam taşıyan örnekleri bulunamayan deyimlerin ise Eski Türkçedeki karşılıkları boş bırakılmıştır.

1. SAYGI-HÜRMET İFADE EDEN DEYİMLER

1.1. İki ya da Daha Fazla Sözcüğün Bir Araya Geldiği ve Herhangi Bir Öbek Türünde Olanlar

1.1.1. başı kızıl: Çok değerli, son derece saygı gösterilen, sayılan aklılı ve nüfuzlu kimse (ATDS 93b)

1.1.2. dərın ehtiram (minnətdarlıq) hissi ilə: Derin saygıyla, şükran duygusuyla (ATDS 176b)

1.2. Sonu Masterla Bitenler

1.2.1. abrını gözləmək:¹ 1. Edepli davranmak. 2. Saygılı olmak, davranışına dikkat etmek, seviyesiz davranışlardan kaçınmak (ATDS 18a)

Deyim, Eski Türkçede ‘ağırbaşlı davranmak, yumuşak huylu davranmak’ anlamına gelen *töleklik kıl-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *āhestelik kıldı, töleklik kıldı işde* “İş yaparken yavaşladı, ağırbaşlı davrandı.” (ME 193/1)

1.2.2. adam hesab eləmək: Adam hesabına koymak, saygı göstermek, değer vermek (ATDS 21b)→ 1.2.3. adam yerinə qoymaq

1.2.3. adam yerinə qoymaq: Adam yerine koymak, adamdan saymak, varlığını kabul etmek, değer vermek, saygı göstermek, önemsemek, insan muamelesi yapmak (ATDS 22b)

Deyim, Eski Türkçede ‘el üstünde tutmak, hürmet etmek’ anlamına gelen *aya(da) tut-* ifadesiyle karşılanabilir.

¹ bkz. *turkığlan-. ol mindin turkığlandı* “O, işe devam etmekten imtina etti; bana saygı gösterip benden utandı.” (DankKelly II 98)

(1) *anada atada bağırsağ bolup / ayada tutar sen küler yüz urup* “Gün olur anneden babadan daha merhametli olursun; güler yüz göstererek insanı el üstünde tutarsın.” (KB 717)

1.2.4. ayağa durmaq: Birisi geldiğinde saygı ifadesi olarak ayağa kalkmak (ATDS 70a)

Deyim, Eski Türkçede ‘ayağa kalmak’ anlamına gelen *öre kop-* ve *örü tur-* deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *Bu kün sizlerdin bir tilekim bar bërür mü siz? Kamuğ öre kopup yükünüp yër öptiler* “(Zeliha), bugün sizlerden bir isteğim var verir misiniz deyince hepsi ayağa kalkıp diz çöküp yer öptüler.” (KE 85v/1)

(2) *örü turdı odğurmuş aydı selam / ilig me yanut birdi kıldı kıyam* “Odgurmuş, ayağa kalkarak selam verdi; hakan da ayağa kalktı, karşılık verdi.” (KB 5443)

1.2.5. ayağına aparmaq: Birine önem vermek, takdir etmek, saygı göstermek (ATDS 71b)→ 1.2.7. ayağına gəlmək

1.2.6. ayağına durmaq (qalxmaq): Ayağına kalkmak, saygı ifadesi olarak birisi geldiğinde ayağa kalkmak (ATDS 71b) → 1.2.4. ayağa durmaq

1.2.7. ayağına gəlmək: Saygı için birine yardıma veya hizmet etmeye gelmek (ATDS 71b)

Deyim, Eski Türkçede ‘hizmetine gelmek, hizmet etmek’ anlamına gelen *hizmet(iğa) kel-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *Türkistān ve Endicānğa oğlanlarını yiberdi altı ayda Türkistān birlen Endicānnı alıp atası hizmetiğa keldiler* “Oğullarını Türkistan ve Endican’a gönderdi. Altı ay içinde Türkistan ve Endican’ı alıp babalarının hizmetine geldiler.” (ŞT 75a/11-12)

1.2.8. baş vurmaq: Baş eğmek, önünde saygıyla eğilmek (ATDS 89b)

Deyim, Eski Türkçede ‘baş eğmek, boyun bükmek’ anlamına gelen *uçuzluk kıl-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *uçuzluk kıldı yüzler tutaşı tirigke* “Baş eğdi yüzler daima canlıya” (RKT 31/86a3)

1.2.9. başa keçirmək/başa qoymaq: Başa geçirmek, hürmet etmek, saygı göstermek (ATDS 90a)→2.2.18. baş tərəfə keçirtmək

1.2.10. başına and içmək: Hürmet etmek ve bunu göstermek için de onun üzerine yemin etmek, bir saygı ve sevgi ifadesi olarak kullanılır (ATDS 95a)

Deyim, Eski Türkçede ‘(bir şey üzerine) yemin etmek’ anlamına gelen (*bir şey üzerine*) *ant iç-* ifadesiyle karşılanabilir.¹

(1) *ant içer men ögmekke sezāvār Qur’ānnı* “Övgüye lâyık Kur’an üzerine yemin ederim.” (HKT 495a/2)

1.2.11. başmaqlarını cütlәмәk (cütlәyib qabağına qoymaq): Saygı ifadesi olarak ayakkabılarını giymek için önüne koymak (ATDS 104b)

1.2.12. bir dediğini iki elәмәmәk: Çok saygı göstermek, bir dediğini iki etmemek (ATDS 117b)

Deyim, Eski Türkçede ‘çok saygı göstermek, çok hürmet etmek’ anlamına gelen *ağ(ı)r uluğ aya-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *siznidin adrılmıŷta ken bo açari yene sizni üzeki ayançaŷ köñülin idi unıtmaz, anı üçün bir vrharlığ toyın dirgadrme elginte özümni birle bitig kılıp ridivid ŷloğ iki böz birle intinindinberü ağır uluğ ayamak köñül üze ıdıŷ erür* “Sizden ayrıldıktan sonra, bu üstat [Prajñādeva] yine size derin bir hürmetle, [sizi] kesinlikle unutamaz. Bu nedenle o, kendimle birlikte, aynı manastırda [benim gibi] yaşayan keŷiŷ Dırghadharm’a’nın eliyle bir mektup yazdı ve [bu] [Buddha] Rddhividhi ve iki pamuk parçası hakkında yazılan bir ŷiir ile birlikte son derece büyük bir hürmetle gönderildi.” (HT VII 1829-1839)

1.2.13. birinә göz әymәk: Birine saygı göstermek (ADTS 122a)

Deyim, Eski Türkçede ‘saygı göstermek’ anlamına gelen *ayağuluk kıl-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *kezip üdçe kelip munta, kamağka ayağuluk kılı bo nomlarığ, saķınu kut kolu teginürbiz* “Bunca zaman dharma akıntısında gezerek, o buraya geldi ve bu öğretilere herkesin önünde saygı göstermesine neden oldu.” (HT VIII 2096-2098)

1.2.14. bir stәkan çaya çağırmaq: Saygı ifadesi olarak çaya davet etmek (ATDS 120a) → 1.2.16. dävәt etmәk (elәмәk)

1.2.15. bir stәkan çaya getmәk: Saygı ifadesi olarak çay davetine gitmek (ATDS 120a) → 1.2.16. dävәt etmәk (elәмәk)

1.2.16. dävәt etmәk (elәмәk): Hürmet ve saygıyla birini bir yere çağırmaq, seslenmek (ATDS 178b)

Deyim, Eski Türkçede ‘hürmet ve saygıyla birini bir yere çağırmaq, davet etmek’ anlamına gelen *da ‘vet kıl-* ifadesiyle karşılanabilir.

¹ ‘Rica etmek, dilemek, istemek’ anlamına gelen *kut kıl-* ifadesi ‘yemin etmek’ anlamıyla BT XXI 1272’de yer almıştır.

(1) *Peygāmbar ‘as kaçan kim bu mezkūr èllerni Haq te‘ālānıñ nuşratı birle açtı erse, tiledi kim etrāf ‘ālamdağı meliklerke, pādşāhlarka elçi ıda bërse, taqı ol elçi birle bitigler ıda bërse, taqı ol bitigler içinde özinıñ peygāmbarlıqını beyān kılsa taqı ol meliklerni İslāmka da‘vat kılsa* “Peygamber (as) bu sözü edilen yerleri yüce Allah’ın yardımı ile ele geçirince etraftaki hükümdarlara, padişahlara elçi göndermeyi, o elçi ile fermanlar göndermeyi, o fermanlarda kendisinin peygamberliğini anlatmayı ve o hükümdarları İslam’a davet etmeyi istedi.” (NF 77/11-13).

1.2.17. dilli ağızlı olmaq: İnsanlara sevgi ve saygıyla hitap etmek (ATDS 187b)

Deyim, Eski Türkçede ‘yumuşak bir edayla konuşmak’ anlamına gelen *söz(ni) yumşaklık birle ketür-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *Ay peygāmbarnıñ cüfileri! İrmez siz tişilerdin birisi mengizlig. Eger sakınsangız, yumşaklık birle ketürmeñ sözni; taqı tama‘ kılsa ol kim erse kim köngli içinde sökellik bar. Taqı atıyng körklüg sözni* “Ey peygamberin eşleri! Birbirinize benzemezsiniz. Eğer sakınırsanız, yumuşak bir edayla konuşmayın ve arzu ederseniz bunu yapmak isteyen kişinin içinde hastalık vardır. Güzel söz söyleyin.” (HKT 402b/4-7)

1.2.18. **ehtiram etmək (eləmək, göstərmək, qılmaq):** Hürmet etmek, saygı göstermek (ATDS 202a)

Deyim, Eski Türkçede ‘hürmette bulunmak, saygı göstermek’ anlamına gelen *ihtirām it-* ve *ihtirām (u/ve) i‘zāz kıl-* deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *Yūsuf ‘aleyhi’s-selām alardın neseblerini sorup atalarının hālın tefahhus kılıp tirig irkenin bilip İbn Yāmin hālın ma‘lām kılıp ihtirām itip aşlıg birip* “Yūsuf (a.s.) onların soyunu sorup atalarının durumunu inceden inceye araştırıp hayattalarken tanıyıp İbn Yâmin’in durumunu anlayıp hürmette bulunup yiyecek verir.” (TEH T701b/6-7)

(2) *anıñ ahvālını mübālağa bile teftiş kılıldı ise ma‘lüm kıldı kim hāl nidür ihtirām u i‘zāz kılıp anı küyevi kıldı* “Onun hâlini abartıyla soruşturduğunda durumun ne olduğunu anladı hürmette ve saygıda bulunup onu damadı yaptı.” (TMA A724b/24-25)

1.2.19. ehtiram saxlamaq: Saygıda, hürmette kusur etmemek (ATDS 202a)

Deyim, Eski Türkçede ‘saygıda kusur etmemek’ anlamına gelen *hürmeti yahşı bol-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *her kimniñ māl ve ni‘meti ve hürmeti yahşı bolğay ve artuq bolğay ol selām kılğay* “Malı, bağış bol olan ve hürmette kusur etmeyen kimsenin selam vermesi.” (ÇFK 39b/14)

1.2.20. əl öpmək: Birinin hürmeten elini öpmek (ATDS 217a)

Deyim, Eski Türkçede ‘el öpmek, selamlaşmak’ anlamına gelen *eligöp-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *turup bardı andın yana tağ tapa / kadaşı udu bardı elig öpe* “Odgurmuş ordan ayrılıp dağlara doğru gitti; kardeşi elini öptü ve bir süre beraber yürüdüler.” (KB 5446)

1.2.21. əldən ayaqdan getmək: Büyük saygı gösterisinde bulunmak, önünde el pençe divan durmak (ATDS 219a)

Deyim, Eski Türkçede *əlig kavşur-*, *aya kavşur-* ‘eğilip iki elini birleştirmek’, *kol kavşur-*, *kol kavuştur-* ‘saygı amacıyla kolları birleştirerek sağ eli sol elin üstünde tutmak, el pençe divan durmak’, deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *oñ egninteki tonın açınıp oñ tizin çökitip ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ñri t(e)ñrısı burkana inçe tip ötünti* “Sağ omuzundaki giysiyi çıkarıp sağ dizini çökertip, avuç içlerini kavuşturup saygıyla Tanrılar Tanrısı Buddhaya şöyle arz etti.” (Suv V B 0777-0781)

(2) *ötrü anta elig han ,,, ol açarıka yükünüp ,, iki eligin kavşurup ,, ağır ayağ ötündi* “Daha sonra hükümdar, o ācāryanın önünde eğilip iki elini birleştirerek hürmetle ona arzda bulunmuş.” (Suv IX 0098-0100)

(3) *çalaprbasi lu kanı teñri teñrısı burkanağ adruk adruk aşın içgün otın emin oyunun ırın yitiñ ayasın kavşurup inçe ötüg ötünür* “Jalaprabhāsa adlı ejderler hükümdarı (lu kanı = Skr. *naga-rajā*), Tanrılar Tanrısı Burkan’a (tengri tengrısı burkan = Skr. *devati deva buddha*) çeşit çeşit yiyecek ve içeceklerle, ilaçlarla, raks ve şarkılarla yedi gün yedi gece hürmet edip yedinci (gün) ayalarını kavşurup şöyle bir ricada bulunur.” (BT IX 53.12-17)

(4) *sekiz töziün başağ ç(a)hşap(a)t almış kergek birök üç üdte darni sözlegelir erken aşnu tabço içinte kedin yınak öñtün yüzlenip kertü köñülin ayaların kavşurup beş tilgenin yerke tegürüp kamağ ontın sınarķı kök kalıķ içinteki burhanlarķa bodis(a)t(a)vlarķa saķınçın tegürüp töpün yükünmiş kergek anta ken oñ tizin yerke tegürüp ayaların kavşurup kertü köñülin kşanti kılmış kergek* “Onlar üç kez dhra İleri okurken, Bodhima ala’da önce batıya 141, (sonra) doğuya dönmeliler, imanlı bir zihinle avuçlarını bir araya getirmeli, beş tekerleği (= uzuvları) dünyaya getirmelidirler. Bütün Buddhalar ve on yönün ilahî semasında Bodhisattvalar üzerine düşüncelerini sunmaları, başarılarıyla eğilmeleri, sonra sağ dizini yere doğru bükmeleri, avuç içlerini bir araya getirerek ve imanla tövbe etmeleri gerek.” (BT XXIII D032- 038)

(5) *elig kavşuru tut adakıñ tüze / bu oñ elgiñ urğıl sol elgiñ öze* “Ellerini kavuştur, ayaklarını birbirine bitiştir; sağ elini sol elin üzerine koy.” (KB 4056).

(6) *halāyık sa ‘ādetliğ er tayağıda kolın kavşurup baş ayakķa koyar / eligdin eger uçsa devlet kuşı kamuğlar ayağın başıķa koyar* “Herkes bahtiyar kişinin desteğinde saygı amacıyla kolları birleştirerek sağ eli sol elin üstünde tutup başını ayağa koyar (saygıyla başını yere koyar, ayağına kapanır), eğer elinden gücü giderse herkes ayağını başına koyar (başını ezer).” (GT 63/7-8)

1.2.22. əlini (əllərini) düşünə qoymaq: Hürmet, saygı veya memnuniyet ifadesi olarak ellerini göğsüne koyarak eğilmek (ATDS 227b).

Deyim, Eski Türkçede ‘elini göğsüne koyarak selâm vermek’ anlamına gelen ve Oğuz töresinde beylere, hanlara ve yaşça büyüklere karşı yapılan bir saygı göstergesi olan *bağır bas-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *Dedem Korkut öteden berü geldi. Baş indürdi, bağır başdı, ağız dilden görklü selam virdi* “Dedem Korkut öteden beri geldi. Baş indirip elini göğsüne koyarak, ağızıyla diliyle yaraşıklı selam verdi.” (DK 83/1-3)

1.2.23. aziz olmaq: 1. Az bulunduğu, zor bulunduğu için kıymetli, değerli olmak, kutsal bir şey gibi kabul edilmek. 2. Değer verilmek, hürmet edilmek, saygı gösterilmek (ATDS 239a)

(1) *tutdılar teyridin özgeni teyriler. Ançaq bolmaqları üçün anlarğa ‘aziz* “Onları yüceltmesi niyetiyle Tanrıdan başka tanrılar tuttular (başka tanrılara taptılar).” (AKT 15b/6-7)

(2) *uluğluq taqı ‘izzet Haq te‘ālā hazratında üküş māl birle ermez, bēglik birle ermez ‘amel kılmak kerek, nefsinı emgetmek kerek, taqı cāndın keçmek kerek dünyāda hem āhiratta ‘aziz bolayın tēse* “Büyüklük ve yücelik Tanrı katında çok malla olmaz, beylikle olmaz, işe dökmek gerekli, nefsinde zahmet çektirmek gerekli, dünyada ve ahirette saygı duyulmak istiyorum dersen canından vazgeçmek da geçmek gerekli.” (NF 111/5-7)

1.2.24. aziz tutmaq: 1. Çok sevmek hürmet etmek, değer vermek. 2. Hürmet göstermek (ATDS 239a)

Deyim, Eski Türkçede ‘aziz tutmak; kıymet vermek, üstün görmek, değerli bulmak’ anlamlarına gelen *‘aziz tut-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *bu bir çekürgeni nişe kavduñ tēdi erse, Ayyüb peygambar aydı: Haq te‘ālāññ ‘atāsını ‘aziz tutmaq kerek, tedi taqı cümle çekürgeni yığdı taqı burunqıdın ahvālı yahşırak boldı* “Bu bir çekirgeyi neden kovdun deyince, Ayyüb peygamber şöyle cevap verdi: Tanrının lütfuna hürmet etmek gerek, dedi ve çekirgelerin tamamını yığdı durumu da öncekinden daha iyi oldu.” (NF 334/11-13)

(2) *anı ‘aziz ve muhterem tuttı tā ol ki İbrahim ‘aleyhi’s-selām Mekkege kilip maqām tuttı* “İbrâhîm (a.s.) Mekke’ye gelip yerleşinceye kadar ona saygı göstererek onu saygın tuttu.” (TEH T699a/27)

1.2.25. hörmət bəsləmək: Saygı göstermek, hürmet etmek (ATDS 283b)

Deyim, Eski Türkçede ‘hürmet etmek, saygı göstermek, değer vermek’ anlamına gelen *hürmet ber-*ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *Haq tvt cemāl bērse taqı māl bērse taqı hurmet bērse taqı ol kimerse cemālī içinde perhiz kılsa taqı ol mālī içinde ihsān kılsa* “Hak güzellik verdiği, mal verdiği, hürmet verdiği ve o kimse güzelliği içinde dince yasak edilen şeylerden uzak kalırsa ve verilen o zenginliği içinde iyilikte bulunursa.” (NF 378/3-4)

1.2.26. hörmət etmək (eləmək, göstərmək): Hürmet etmək, saygı göstermek (ATDS 284a)

Deyim, Eski Türkçede ‘hürmet etmək, saygı göstermek’ anlamına gelen *hürmet it-* ve *hürmet kıl-* deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *Yā Resūlallāh, bu Abū Sufyān hem kayınıñız turur, hem taqı Mekkeniñ bəgi turur; muña hürmet kılğıl!* “Ey Allah’ın resulü! Ebû Süfyân hem kaynınız hem de Mekke’nin beyidir; buna hürmet edin!” (NF 49/8)

(2) *menim üçün metā’ alu bərseñiz sizke hürmet kılıp tururlar* “Benim için mal alıverseniz size hürmet ederler.” (NF 339/12)

(3) *hürmet it kim zerre-i mihr-i cemāliñdür uşol* “(Sevgilinin) güneş gibi aydınlık yüzünden ufacık bir zerreye (dahi) hürmet et.” (YED 208/1)

1.2.27. hörmət qazanmaq: Hürmet edilmek, saygı gösterilmek, nüfuzu kudreti artmak (ATDS 284a)→ 1.2.29. hörmətə çatmaq

1.2.28. hörmət qoymaq: Saygı göstermek (ATDS 284a)→ 1.2.26. hörmət etmək (eləmək, göstərmək)

1.2.29. hörmətə çatmaq: Hürmet edilmek, saygı gösterilmek, nüfuzu artmak (ATDS 284a)

Deyim, Eski Türkçede ‘hürmet edilmek, saygı gösterilmek’ anlamına gelen *hürmet bol-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *Abū Bekr razhu aydı: Andağ erse, men Muħammedke uyğanımka nişe melāmat kılur-sen? Melāmat saña kılmaq kerek kim sen atası qarındaşı bolğay-sen, ata yerinde bolğay-sen, saña dünyada taqı hürmet bolğay erdi, imān keltürseñ hem taqı āhiratta hürmet bolğay erdi* “Ebû Bekir (r.a.) (şöyle) dedi: “Öyleyse benim Muhammed’in yolundan gitmeme neden çıkışıyorsun? Asıl sana sitem etmeli ki sen babasının kardeşisin, babası yerinde sayılırsın. İman etseydin sana hem dünyada saygı gösterilecekti hem de ahirette saygı gösterilecekti.” (NF 16/2-4)

1.2.30. xatir saxlamaq: Hürmet etmək, saygı göstermek (ATDS 287a)→ xatirini gözləmək (saxlamaq)

1.2.31. xatirini gözləmək (saxlamaq): Hürmet etmək, saygı göstermek (ATDS 287b)

1.2.32. xatirini istəmək: Saygı göstermek, hürmet etmək (ATDS 287b)→ xatirini gözləmək (saxlamaq)

1.2.33. xətir dərdindən xəstə yatmaq: Birine saygısı yüzünden ses çıkarmamak (ATDS 290b)

1.2.34. xətir qoymaq (saxlamaq): Hürmet etmək, saygı göstermek (ATDS 290b)→ xatirini gözləmək (saxlamaq)

1.2.35. xatiri olmaq: Hürmeti saygısı olmak, hürmet edilmek, saygı gösterilmek (ATDS 287b)

1.2.36. xatiri ... yanında əziz olmaq: Hürmet edilmek, saygı gösterilmek (ATDS 287b)

1.2.37. iki qat olmaq: Eğilmek, tazim etmek, saygı veya emre amade ifadesi olarak eğilmek (ATDS 299a)

Deyim, Eski Türkçede ‘önünde saygıyla eğilmek, secde etmek’ anlamına gelen *ekki kat bol-* ifadesiyle karşılanabilir. *anlar kim adağın tutarlar namāznı bərirler zekātnı anlar ekki kat bolup turuğlı* “Onlar ki Allah’ın emirlerine secde ederler, namazı kılar, zekatı verirler.” (TİEM73 87v/2)

1.2.38. iki qat bükülmək (əyilmək, olmaq): Eğilerek selam vermek (ATDS 299b)

Deyim, Eski Türkçede ‘(birisinin) önünde eğilerek selam vermek, reverans yapmak’ anlamına gelen *çökütü eñit-* ve *(etözin) eñitü tut-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *kalın yerde çökütü eñitip köñül eymengülük, ediz tsıñta sav yüdürüp küç azuğuluk turur* „, *m(e)n küentso eşidmişim teginür* ... “Ben güre toprağın üzerinde diz çöküp eğildiğimde, kalbim utanmalı. Yüksek bir konumda (dinleyenlerin arasında) söylenirse, kişinin gücü mağlup olur. Ben, Xuanzang, böyle ... (boşluk) ...” (HT IX 75-79)

(2) *üstün altınkı yeelin kol eligin yuduruk tügüp yerni tireyü tutup etözin eñitü tutup yorıñın akuru yeelin tigrep sergürgü ol* “Yukarı ve aşağı rüzgârın bir neticesi olarak, yumruk sıkılmalı, yere yaslanılmalı, vücut bükülmeli ve yavaşça rüzgârın yankılanmasına ve onu kontrol etmesine izin verilmelidir.” (BT XXXVI H047-052)

1.2.39. ikram etmək (qılmaq): İkrâm etmek, hürmet etmek, saygı göstermek (ATDS 299b)

Deyim, Eski Türkçede ‘ağırlamak, hürmet etmek, saygı göstermek’ anlamına gelen *ikrām kıl-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *İdi ‘azze ve celle keremindin revā bolmağay érđi, üstünrek ni‘metni dostğa bərmeyin düşmanğa bərse ya kendü ekisinge bergey érđi, ikrām kılsa mü‘min birle kâfir ara fark bolmağay érđi* “Yüce Tanrının cömertliğine yaraşır olmayacaktı, en üstün nimeti dosta vermeyip düşmana verse veya kendi ikisine verecekti, saygı gösterse müminle kâfir arasında fark olmayacaktı.” (KE 123v7-9)

1.2.40. iltifat buyurmaq (etmək, eləmək, göstərmək): İltifat etmek, güler yüz göstermek, lütfetmek, saygı göstermek (ATDS 302a)

Deyim, Eski Türkçede ‘iltifat etmek, gönül almak’ anlamına gelen *iltifāt eyle-* ve ‘güler yüz göstermek’ anlamına gelen *yüz yaruğ tut-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *Kim rakibim bolsa bes kim yâr iyeler iltifât / 'Âlem ehlin saġınur min kim maġa bolmuş rakīb* “Kim rakibim olsa yeter kim sevgili (olsa) iltifat eder, dünya halkının bana rakip olduğunu düşünürüm.” (BV 49/5)

(2) *tili birle yumşak süçig tutġu söz / köñül tutsa alçak yaruġ tutsa yüz* “Kapıcıbaşı yumuşak ve tatlı sözlü olmalı; gönlünü alçak tutmalı, her zaman güler yüz göstermeli.” (KB 2576)

1.2.41. kiçiklik etmek (elēmāk)/kiçikliyinde qalmaq: Kendini küçük görüp büyüğe saygı göstermek (ATDS 330b)

Deyim, Eski Türkçede ‘tevazu göstermek, alçak gönüllü davranmak’ anlamına gelen *tevazu* ‘*kıl-*’ ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *tevazu* ‘*kılıġını kötrür idi / tekebbür tutar erni kemşür ġodi* “Tevâzu gösterenin Tanrı derecesini yükseltir, kibirli olanı aşağı indirir” (AH 281- 282)

1.2.42. qabaġında yeddi qat tæzim etmek: 1. Boyun eğmek, tabi olmak. 2. Hürmet etmek, saygı göstermek (ATDS 343a)

Deyim, Eski Türkçede ‘saygı göstermek, hürmet etmek, ikram etmek’ anlamına gelen *ta* ‘*zīm kıl-*’ ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *bu yârānları arasında bir yiġit kimerse bar erdi. Şeyh anı ta* ‘*zīm kılur erdi. Öġin uluġ yaşıġ muġaddem yârānlarıdın anı artuġ sever erdi* “Bu dostları arasında bir yiġit kimse vardı. Şeyh onu daha iyi aġırlardı. Diġer yaşı genç takdim edilen dostlarından daha fazla severdi.” (NF 428/5)

(2) *barça ta* ‘*zīm kılıp bir birini mestāne / kāh bašta ayak irdi geh ayakta baş idi* “Birbirlerine sarhoşçasına tüm saygılarını bazen ayaġı başın üstüne koyarak bazen de ayaġın üstüne başı koyarak gösteriyorlardı.” (BD 108/6)

1.2.43. qarşısında baş æymāk: 1. Saygısını sunmak, saygı göstermek, büyüklüğüne hürmet etmek. 2. Karşısında baş eğmek, nüfuzunu, kudretini kabul etmek; tâbi olmak, boyun eğmek (ATDS 358b)

Deyim, Eski Türkçede ‘baş eğerek saygı göstermek’ anlamına gelen *töpü(sin) eñitdür-* ve ‘saygısını sunmak, saygı göstermek’ anlamına gelen ve Oġuz töresinde beylere, hanlara ve yaşıça büyüklere karşı yapılan bir saygı göstergesi olan *baş indür-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *kaçan t(e)ngri t(e)ngrişi burġan üzkinde tegdüklerinte töpülerin* ‘*eñitdürüp... biş tilgenin yirke tegürüp yinçürü töpün yükünüp üç yolu ongarula tezigini kitip birtin singlar olurdılar* “Tanrılar tanrısı Buddha(nın) huzuruna vardıklarında başlarını eğip beş uzuv(lar)ını yere deġdirip secde ederek baş aşağı eğilip, üç kere saġa doġru dönüp, gidip saġ tarafa oturdular.” (Suv III 131.12-17)

(2) *Dedem Korkut öteden berü geldi. Baş indürdi, bağır başdı, ağız dilden görklü selam viridi* “Dedem Korkut öteden beri geldi. Baş indirip elini göğsüne koyarak, ağızıyla diliyle yaraşıklı selam verdi.” (DK 83/1-3)

1.2.44. qarşısında yer öpmək: Aşırı saygı ve hürmet göstermek (ATDS 358b)

Deyim, Eski Türkçede ‘yer öpmek (saygıyla selamlamak, saygı göstermek, saygıyla eğilmek)’ anlamına gelen *yer öp-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *yir öpti kör ögdilmiş aydı ilig / ilig köz yarutsa maña boldı ig* “Öğdülmiş yer öptü ve dedi: Ey hükümdar! Hükümdarın memnuniyeti bana her şeyden üstündür.” (KB 1601)

(2) *kamuğ öre kopup yükünüp yer öptiler* “Hepsi ayağa kalkıp diz çöküp yer öptüler (saygıyla eğildiler).” (KE 85v/1)

(3) *yirler öpüben eşk töküp nāleler iylep / Bir haste gamın itküçi gam-h'arğa ma'rüz* “Ağıtlar yakıp gözyaşı dökerek saygıyla eğiliyorum, bir hastanın sıkıntısını kederlenene arz et.” (FK 290/2)

1.2.45. qədir qiymətini bilmək: Gereği kadar değer vermek, hürmet etmek, birinin kıymetini bilmek, önemini anlayıp onu korumak (ATDS 363b)

Deyim, Eski Türkçede ‘değerli tutmak, değer ve kıymet vermek’ anlamına gelen *artuq tut-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *bu Rāhīl oğluna tap ermes mü-miz kim atamız anı artuq sewüp artuq tutar taqı özini artuq sewdüreyin tēp tüş kördüm tēyü yalğan aytur* “Bu Rāhīl oğluna yaraşır mı bizim atamız onu çok sevip ona çok değer verir (o ise) kendini daha fazla sevdirmek için düş gördüm diye yalan söyler.” (KE 67v/14-15)

1.2.46. ləyaqət gözləmək: Saygı göstermek, hürmet etmek (ATDS 391a)→ 1.2.25. hörmət bəsləmək

1.2.47. məhəl qoymaq: Saygı göstermek, hürmet etmek (ATDS 397b)→ 1.2.25. hörmət bəsləmək

1.2.48. üz sürtmək: Yüz sürmek, huzurunda büyük bir saygıyla eğilmek (ATDS 530a)

Deyim, Eski Türkçede ‘saygıyla eğilmek’ anlamına gelen’ *ayayu yükün-* ve *ayağuluq eñitgülik bol-* ifadeleriyle karşılanabilir.

(1) *arslan hanınıñ kögüzinte: ançulayu oq hormuzta vçirinta adrumış kögüzlüg billigke: ayayu yükünürm(e)n* “Arslan hanının göğsünde ve aynı şekilde de Indra’nın mücevherine, ayrılmış göğse ve böylesi bir baldıra, saygıyla eğilirim.” (BT XIII 1.41-44)

1.2.49. üzüne xoş baxmaq: Çok iyi karşılamak, karşılayıp saygı göstermek (ATDS 534b)

Deyim, Eski Türkçede ‘iyi muamele etmek’ anlamına gelen *edgü tut-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *yatıg yarlıkagıl içür bir yigü / ümeg edgü tutgıl ay bilge bügü* “Yabancımin kusurunu başışla, onu yedir ve içir; ey âlim hakîm misafire iyi muamele et.” (KB 495)

1.2.50. yerini vermək: Saygı ifadesi olarak kalkarak yerini ona vermek (ATDS 559b)

Deyim, Eski Türkçede ‘yer vermek (itibar göstermek)’ anlamına gelen *orun bër-* ifadesiyle karşılanabilir. *ağırladı hacib anı orun bërdi tör / edeb birle ay toldı oldurdu kör* “Hacıb ona saygı gösterdi ve başköşede yer verdi, Ay Toldı edeple yerine oturdu.” (KB 577)

(1) *Hadice utru yöridi, ‘Âtikeni ağırlap öz yanında orun bërdi, hiç kimersenı andağ ağırlamışı yok érđi* “Hatice karşıya doğru yürüdü, Âtike’yi ağırlayıp kendi yanında mevki verdi, kimseyi bu şekilde ağırlamışlığı yoktu.” (KE 187r/5-6)

(2) *anda kedin muqarriblerdin birisi vâkıf bolup tevakkuf kıldurmayın ol hazretka êltip burun keçürüp yokaş yerde orun bërdiler érse, mën özümni astın salıp âstânedede turup aytım* “Ondan sonra etüt muallimlerinden birisi anlayıp durmadan o hazrete iletip sonra geçirip yukarı yerde (üst mevkide) mevki verdiklerinde kendimi aşağıdan uzaklaştırıp eşikte durarak şöyle dedim.” (GT 25/2-4)

1.2.51. vâsi olmaq: Ağırlığı olmak, saygısı ve hürmeti olmak, takdir görmek (ATDS 540b)

Deyim, Eski Türkçede ‘övlmek, takdir görmek’ anlamına gelen *ögdi bul-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *isizke söküş edgü ögdi bulur / özüñe bağa kör kayusın kolur* “Kötüye sövlür, iyi övlür; iyice dikkat et, canın hangisini ister.” (KB 239)

1.2.52. yolunu gözlömək (saxlamaq): Hürmet etmek, saygı göstermek (ATDS 564b)

1.3. Cümle Biçiminde Olanlar

1.3.1. Allah ömür versin: Saygı gösterilen bir kimseye söylenen teşekkür ifadesi (ATDS 51a)

1.3.2. ərz olsun ...: Açıkça bildiriyorum ki, görünüşüne takdim ediyorum ki... (hürmetle ifade etme, takdim etme) (ATDS 233b)

1.3.3. başım gözüm üstünə: Büyük bir saygı ve memnuniyetle (ATDS 94b)

1.3.4. bir ayağınızın altına da baxasanız (baxın): “Bizlerin de varlığını hissedin” anlamında bir saygı ve tevazu ifadesi (ATDS 116a)

1.3.5. hörmətin artıq olsun: Yaşça küçük birinin kendine gösterdiği hürmet ve saygıya edilen teşekkür ifadesi (ATDS 284a)

1.3.6. xoş gəlib, səfa gətirmisən/xoş gəlibsən (gəlmisən): Eve, bulunan yere gelen birisini karşılarken sevgi ve saygıyla söylenen bir ifade (ATDS 293a)

1.3.7. zəhmət olmasa (olmazsa): Hürmet ve saygıyla rica bildirir (ATDS 572b)

2. İtibar-Saygınlık-Onur (Kazanma) İfade Eden Deyimler

2.1. İki ya da Daha Fazla Sözcüğün Bir Araya Geldiği ve Herhangi Bir Öbek Türünde Olanlar

2.1.1. dağdan ağır: Saygın, hürmet edilen, sayılan kimse (ATDS 163a)

2.1.2. daş kimi ağır: Saygın, oturaklı kimse (ATDS 168b)

2.2. Sonu Masterla Bitenler

2.2.1. ad almaq: Ad almak. 1. İsim yapmak, nam almak, şöhrət kazanmak. 2. Unvan kazanmak, rütbe almak (ATDS 20b) →2.2.4. ad qazanmaq

2.2.2. ad eləmək (etmək): Şöhrət, şan kazanmaq. (ATDS 21a) →2.2.4. ad qazanmaq

2.2.3. ad qazandırmaq: İsim yaptırmak, nüfuz kazandırmaq (ATDS 21a)

Deyim, Eski Türkçede ‘şereflendirmek, saygın konuma getirmek’ anlamına gelen *erc-mend et-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *min min istegen öz sohbetiğe erc-mend itmes / mini ister kişiniñ sohbetin köñlüm pesend itmes* “Ben ben isteyen kendi sohbetini saygın konuma getirmez, beni isteyen kişinin sohbetini gönlüm beğenmez.” (BV 238/1)

2.2.4. ad qazanmaq: Ün yapmak, şöhrət, nam kazanmaq (ATDS 21a)

Deyim, Eski Türkçede ‘isim yapmak, nam almak, şöhrət kazanmaq’ anlamlarına gelen *ad qazan-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *baş kesüpdür kan döküpdür çuldu alıpdur ad qazanıpdur* “Baş kesmiş, kan dökmüş, Oğuz içinde çuldu almış ve ad kazanmış (şöhrət kazanmış).” (DK 125/2)

2.2.5. ad qoymaq: Şöhrət kazanmaq, yaptığı güzel işlerle adını ebedileştirmek (ATDS 21a)→ 2.2.6. ad qoyub gətmək

2.2.6. ad qoyub gətmək: İyi bir isim bırakmaq, ün yapmak (ATDS 21a)

2.2.7. ad san çıxarmaq (qazanmaq): Ün yapmak, meşhur olmaq, isim yapmak (ATDS 21a) →2.2.4. ad qazanmaq

2.2.8. adam arasına (sirasına) çıxmaq: 1. Çocukluktan veya ilk gençlikten kurtulup büyümək. 2. Toplumda kendine yer edinmək (ATDS 21a)→ 2.2.9. adam cərgəsinə daxil olmaq (qarışmaq)

2.2.9. adam cərgəsinə daxil olmaq (qarışmaq): Adam içine karışmaq, dəğər verilmək, şəhsyyətli insanlar içində sayılmaya başlanmaq (ATDS 21b) →2.2.4. ad qazanmaq

2.2.10. adam olub ortaya çıxmaq: Toplum içində kendine yer edinmək (ATDS 22a) →2.2.4. ad qazanmaq

2.2.11. adı dillərdə dastan (əzbər) olmaq: Məşhur olmaq, adı dillərdə dolaşmaq, şöhrət kazanmaq (ATDS 24a)

Deyim, Eski Türkçədə ‘nam salmaq, adı yayılmək, şöhrət sahibi olmaq’ anlamına gələn *atı yadıl-* ifadəsiylə qarşılanabilir.

(1) *ötündi bu ögdülmiş ilig qutu / uzun kiç tirilsü yadılsu atı* “Ögdülmiş arz etti: Ey devletli hükümdar, Allah uzun ömürler versin, şöhrətin dünyaya yayılsın.” (KB 1585)

2.2.12. adı eşidilmək: Tanınmaq, ün kazanmaq (ATDS 24b) →2.2.11. adı dillərdə dastan (əzbər) olmaq

2.2.13. adını ucalandırmaq: Adını yüceltmək, şöhrətini yüceltmək (ATDS 25b)

Deyim, Eski Türkçədə “saygın bir üne sahip olmaq” anlamına gələn *at kötür*→*atı kötrülmiş* ifadəsiylə qarşılanabilir.

(1) *kişilik bile at kötürdi kişi* “İnsan, kişiliğiylə adını yüceltir.” (KB 1600).

2.2.14. ayaq qoyan yerə baş qoymaq: Saygın, hürmet edilən, sayılıp sevilir olmaq (ATDS 74b)

Deyim, Eski Türkçədə ‘şərəfləndirilmək, onurlandırılmək’ anlamına gələn *teşrif(ini) bul-* ifadəsiylə qarşılanabilir.

(1) *Qıssa-i Âdem-i safi ‘aleyhi’s-selām anı topraqdın yaratğan kudret birle tötirgen, ediz kökke ağğan, uçmah içre kirgen, Havvā teg cüft bərilgen, İblīs vesvesesiñe ilingen, yaruq uçmahdın adrilğan, qarañgu dünyāge ingen, üç yüz yıl tēp yıqlağan, hitābın işitken, tācın başınğa urğan, hil’atin kedgen, kerāmeti birle mükerrem bolğan teşrifini bulğan Âdem-i safi ol halife-i vefi* “Hz. Âdem (a.s.)’nin hikāyesi; onu topraktan yaratan, kudretle dirilten, ulu göge yükselten, cennete giren, Havva gibi eş verilen, şeytanın vesvesesine maruz kalan, aydınlık cennetten ayrılan, karanlık dünyaya inen, üç yüz yıl ağlayan, duası duyulan, tacını başına giyen, kaftanını giyen, kerametiylə hürmet edilən şərəfləndirilen vefalı halife Hz. Âdem.” (NF 5r/20-5v/5)

2.2.15. barmaq ilə (barmakla) göstərilmək: Parmakla göstərilmək, məşhur olmaq, herkesin övgüsünə mazhar olmaq (ATDS 85b)

Deyim, Eski Türkçədə ‘övlmək ün sahibi olmaq’ anlamına gələn *kükül- çavıq-* ifadəsiylə qarşılanabilir.

(1) *tokuz on bir mahakalp maytri dyanıg bışrunduñuz ögretintiniz. anı üçün maytri tep atıñız bo yertinçöte küküli çavıqtı teñrim* “Maitrı meditasyonu uygulayıp öğrendiğiniz doksan

bir mahākālpa (sırasında), bu yüzden Maitreya olarak adınız bu dünyada meşhur oldu, Majesteleri!” (BT III 768-771)

2.2.16. barmakla göstərilmək (nişan verilmək): Parmakla gösterilmek, çok seçkin olmak, değerli olmak (ATDS 85b)→ 2.2.15. barmaq ilə (barmakla) göstərilmək

2.2.17. baş tərəfə keçirtmək: Başa geçirtmek, meclisin başına oturtmak (ATDS 89a)

Deyim, Eski Türkçede ‘başköşeye geçmek (makam ve mevki bulmak), saygınlık kazanmak’ anlamlarına gelen *törke ağ-*, *tör(de) otur-*, *törke teg-*, *töre yoqla-*, *tör başı bul-*, *törinde olturt-* ‘deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *anadın tuğuşlı biligsiz tuğar / bilig öğrenür ötrü törke ağar* “Kişi anasından bilgisiz olarak doğar; bilgi öğrenerek yücelir (saygınlık kazanır).” (KB 1681)

(2) *tegimsiz tapuğ birle törke tegir / yarağsız yaransa kör ilke tegir* “İkbale bir türlü erişemeyen insan hizmeti sayesinde başköşeye geçer; liyakatsız kimse ne kadar yaranmaya çalışsa da kapı eşiğini boylar.” (KB 614)

(3) *töre yoqladı* “Başköşeye geçti (Evin en önemli makamına erişti)” (DankKelly II 264)

(4) *idi yakşı aymuş törülüg kişi / törü bilse yalñuk bulur tör başı* “Usül bilen kimse çok güzel söylemiş; insan usül bilirse başköşeye geçer.” (KB 4604)

(5) *korğutnu ivniş törinde olturtup Köl İrki Hān yükünüp kırmızı ayaknu sundu* “Korkut’u evin başköşesinde oturtup Köl İrki Han diz çöküp (içinde) kırmızı bulunan kadehi sundu.” (ŞT 87b/3)

(6) *sadır yerinde olturdu, dörde oturdu* “Başköşede oturdu, şeref yerine oturdu” (ME 170/8)

2.2.18. baş üstündə yeri olmaq: Baş üstünde yeri olmak, çok saygın, saygıdeğer olmak (ATDS 89a)

Deyim, Eski Türkçede ‘baş üstünde tutup saygı göstermek’ anlamına gelen *töpöte tuta tegin-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *t(e)ñrim sizij sansız sakışsız asanki k(a)lp ödtinberü kazğanmış tözgerinçsiz yeg üstünki tüzü köni tuymakka tegürdeçi arığ süzök nomuñuznu ayayu ağırlayı töpöte tuta teginip t(e)ñrim sizij yarlıkamış y(a)rılığınızca kılu tegingeym(e)n.* “Tanrım! Sayısız ve sonsuz asankhyeya-kalpalarda toplanan ve akıl ermez, en yüksek, her şeyi açıklayan bilgiye (*anuttara-samyaksambodhi*) taşıyan saf ve açık öğretinizi, hürmetle ve saygıyla baş üstünde tutacağım. Tanrım! Sizin vaaz verdiğiniz öğretiye uygun olarak, sadakatle davranacağım.” (BT XX 1151-1160)

2.2.19. başa keçmək: 1. Başa geçmek, zirveye çıkmak. 2. Bir toplantıda en saygın yere, baş kısma geçip oturmak (ATDS 90a)

Deyim, Eski Türkçede ‘başköşede oturmak, şeref yerinde oturmak’ anlamına gelen *sadır yerinde otur-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *sadır yerinde oturdu, dörde oturdu* “Başköşede oturdu, şeref yerine oturdu” (ME 170/8)

2.2.20. başda oturmaq: Başköşede oturmak, sayılmak, hürmet görmek, meclisin saygın yerinde oturmak (ATDS 91a) →2.2.19. başa keçmək

2.2.21. başı uca olmaq: Yükselmek, hürmet, nüfuz ve itibar kazanmak (ATDS 94a)

Deyim, Eski Türkçede ‘saygınlık kazanmak, itibar görmek’ anlamına gelen *ağırlıg kör-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *ukušun ağar ol biligin bedür / bu iki bile er ağırlıg körür* “İnsan aklı ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan itibar görür.” (KB 289)

2.2.22. başında papaq gəzdirmək: Onurlu olmak, şahsiyet sahibi olmak (ATDS 99a)

2.2.23. bir yere yetişmək: Bir mevki, makam elde etmek (ATDS 121a)

Deyim, Eski Türkçede ‘başköşeye çıkmak (makam ve mevki sahibi olmak, saygınlık kazanmak)’ anlamına gelen *tör(ke) ağ-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *anadın tuğuglı biligsiz tuğar / bilig öğrenür ötrü törke ağar* “Kişi anasından bilgisiz olarak doğar; bilgi öğrenerek yücelir (saygınlık kazanır).” (KB 1681)

2.2.24. bütün aləmə yayılmaq: Meşhur olmak, tanınmak (ATDS 137b)→ 2.2.11. adı dillərdə dastan (əzbər) olmaq

2.2.25. dağın başına çıxarmaq (qaldırmaq, qaldırıp qoymaq): Yüceltmek (ATDS 163b)

Deyim, Eski Türkçede ‘yüceltmek, yüksek makamlara ulaştırmak’ anlamlarına gelen *ser-belend et-* ve *ser-belend kıl-* deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *ol Cemşid-serir hilafet ü taht-ı saltanat evcin öz pabüsü bile ser-bülend itti* “Cemşid gibi hükümdarlığı uzun (olan) onu (o kimseyi) saltanat tahtının hilafeti, göğün ayağıyla yüksek makamlara ulaştırdı.” (MÜN M787a27-787b/1)

(2) *yana havās u idrāk ve tab ‘-ı selim ve feres-i müstakim birmek ve ‘s-selām şerefi bile behre-mend ve dīn sa ‘ādeti bile ser-bülend kılmaq* “Yeniden duygular, anlayışlar, dürüstlüğün gücü, doğruluk atı vermek, son sözün şerefiyle kısmetli ve din saadetiyle yüksek makamlara ulaşmak.” (MÜN M800b/23)

2.2.26. etibar qazanmaq: İtibarı artmak (ATDS 208a)

Deyim, Eski Türkçede ‘saygı görmek, itibar bulmak’ anlamına gelen *i‘tibār tap-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *suçığa ayttı kim melik Reyyanğa barıp i'tibār tapsaḡ mini sağındurgay sin. Çün Yûsuf 'aleyhi 's-selâm mahlas üçün Tiḡri ta 'âlāğa iltica kılmay mahlûknı vesîle kıldı* “Suçunu söyledi, Reyyan hükümdara gidip saygı görse beni hatırlatacağın. Çünkü Yûsuf (a.s.) kurtuluş için Tanrı sığınma yaratığını (balık) vasıta yaptı” (TEH T701a/11-12)

2.2.27. əli ... mərtəbəyə çatmaq: Saygınlık kazanmak, büyük göreve gelmek (ATDS 223b)

Deyim, Eski Türkçede ‘yüceltmek, yüksek makamlara ulaştırmak’ anlamına gelen *ser-bülend kıl-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *yana havās u idrāk ve tab '-ı selīm ve feres-i müstakīm birmek ve 's-selām şerefi bile behre-mend ve dīn sa 'ādeti bile ser-bülend kılmak* “Yeniden duygular, anlayışlar, dürüstlüğün gücü, doğruluk atı vermek, son sözün şerefiyle kısmetli ve din saadetiyle yüksek makamlara ulaşmak.” (MÜN M800b/23)

2.2.28. gözündə böyümək (yüksəlmək): Hürmeti, itibarı, değeri artmak, derecesi yükselmek, itibar kazanmak, kıymetlenmek (ATDS 262a)

Deyim, Eski Türkçede ‘benzerlerinden üstün olmak, yücelmek, şereflenmek’ anlamına gelen *ser-efrāz bol-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *kaçıp melik-i 'Arab iligige tüşti ve İslām livāsı ser-efrāz bolup küfr 'alemi nigün-sār boldı* “Kaçıp Arap melikinın eline düştü ve İslām bayrağı yücelip küfür alemi baş aşağı oldu.” (TMA A733a/10)

2.2.29 gözündə qaldırmaq: İtibarını, değerini daha da arttırmak, hürmetini daha da arttırmak (ATDS 262a)

Deyim, Eski Türkçede ‘benzerlerinden üstün olmak, yücelmek, şereflenmek’ *ser-efrāz et-* ve *ser-firāz eyle-* ifadeleriyle karşılanabilir.

(1) *Nüşirvānū 'l-ādil bin Kubād çün saltanat tahtın müşerref kıldı ve hilāfet tācın serefrāz itti* “Kubat’ın oğlu Adil Nüşirvān saltanat tahtını şereflendirdi ve halifelik tacını yüceltti.” (TMA 729b/15-16)

(2) *çunki insānnı bu gevher birle iylep behre-mend / ser-firāz iylep melāyik haylı içre cān ara* “Çünkü insanı bu inciyle kısmetlendirip, yücelterek melekler zümresine cinler taifesinin arasına (kat).” (FK 3/2)

2.2.30. gücü dağlar yıxmaq: Büyük güç ve nüfuz sahibi olmak, kudretli olmak (ATDS 266b)

Deyim, Eski Türkçede ‘itibarlı olmak, saygın olmak’ anlamına gelen *mu'teber bol* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *andag erse ma 'lūm boldı kim ādemī Haḡ te 'ālā hıdmatında turmuşta köḡlini hāzır tutmaq kerek ermiş kim ol hıdmatı mu 'teber bolsa* “O şekilde bilinir ki; kişinin hizmeti itibarlı

olsun (kişi saygınlık kazansın) diye Tanrıya hizmet edecekken gönlünü hazır tutması gerekliliği.” (NF 429/3-5)

2.2.31. hökmü keçmək: Hüküm geçmek, hüküm, kuvveti, nüfuzu, etkisi olmak, emri, buyruğu yerine getirilmek (ATDS 283b)

Deyim, Eski Türkçede ‘(birinin) buyruğunu baş üstünde tutmak, yerine getirmek’ anlamına gelen *yarlıg(ın) töpü(sinte) tut-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *ötrü kamağ tözün bursañ kuvrağ t(e)ñri burhan y(a)rılığın töpülerinte tuta teginip şrav(a)st kentke pinvatka kirti* “Bunun üzerine bütün asil cemaat Tanrı Buddha’nın buyruğunu başlarının üzerinde tutarak (bu buyruğu) saygıyla yerine getirip śrāvastī (adlı) şehre pindapāta için gitti.” (DKPAM 2627-2630)

2.2.32. hörmət qazanmaq: Hürmet edilmek, saygı gösterilmek, nüfuzu kudreti artmak (ATDS 284a)

Deyim, Eski Türkçede ‘saygınlık kazanmak, itibar görmek’ anlamına gelen *ağırlıg kör-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *ukušun ağar ol biligin bedür / bu iki bile er ağırlıg körür* “İnsan aklı ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan itibar görür.” (KB 289)

2.2.33. hörmətə minmək: Hürmeti, nüfuzu, itibarı artmak, hürmet kazanmak (ATDS 284a)

Deyim, Eski Türkçede ‘yüzü sulanmak (saygınlık kazanmak)’ anlamına gelen *yüz(i) suwlan-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *yawuzka yüz ursa yüzi suwlanur / kiçigke köz açsa bedüklük bulur* “Eğer o, kötü birine teveccüh ederse kötüye saygınlık kazandırır; küçüğe göz çevirirse o büyüklük bulur.” (KB 3078)

2.2.34. xatiri xoş olmaq: Saygın olmak, büyük nüfuzu olmak, saygı ve ihtimam gösterilmek (ATDS 287b)

Deyim, Eski Türkçede ‘birinin hatırına duyulan saygı için olmak, yüzü suyu hürmetine kıymet verilmek, saygı gösterilmek’ ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *Muhammed Resūlu’llāh yanıp keldi utru yöridiler, selām kıldılar, aydılar: yā Resūlu’llāh bizge bir öğüt bērgil ol seniñ öğütüñ birle özge feriştelər arasında bizge yüz suvı hürmet bolsun tēdiler* “Allah’ın peygamberi Muhammed dönüp geldi ona doğru yürüdüler, selam verdiler ve (Melekler Hz. Muhammed’e) şöyle buyurdular: Ey Allah’ın peygamberi bize bir öğüt ver o senin verdiği öğüt başka melekler arasında bize senin yüzün suyu hürmetine kıymet verilsin, saygı gösterilsin, dediler.” (KE 214v/10-12)

2.2.35. məqama çatmaq (... nə (bir) məqama çatıb ki, ... nə yerə çatıb ki ...): Büyük makama, mertebeye, rütbeğe ulaşmak (ATDS 398b)

Deyim, Eski Türkçede ‘yüceliğe ulaşmak, yücelik makamına erişmek’ anlamına gelen *yükeylik(ge) tegin-* ifadesiyle karşılanabilir.

(1) *körklüg boldı anıñ birle, yükeylikge tegindi anıñ birle* “Onunla güzelliğe erişti, onunla yücelik makamına erişti.” (ME 175/5)

2.2.36. şəni uca olmaq: Nam yapmak, şöhret olmak, halkın gözünde yükselmek (ATDS 489a) →2.2.1. ad almaq

2.2.37. şərəf vermək: Şeref vermek, şereflendirmek, onurlandırmak (ATDS 489b)

Deyim, Eski Türkçede “şeref vermek, itibar kazandırmak” anlamına gelen *şeref bër-* ve *teşrîf bër-* deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *tağı haqıqât üze ol, şeref birür saña tağı kavmuña* “Ve şüphesiz ki o seni ve kavmini şereflendirir.” (HKT 469b/9)

(2) *yigitniñ yüzün hey’ätün körüp hâlini anladı érse, rahm kılıp teşrîf bërüp bir nökerige teklîf kıldı kim bu yigitni öz eliğe tégürgil dep* “Gencin yüzünü, dış görünüşünü görüp durumunu anlayınca acıyıp şereflendirerek bir kölesine bu genci kendi ülkesine götür, diye teklifte bulundu.” (GT 132/11-13)

2.2.38. şərəfyab olmaq: şeref ve itibarını kazanmak (ATDS 489b)

Deyim, Eski Türkçede ‘şeref kazanmak, şereflenmek; kıymetli olmak, saygın olmak’ anlamlarına gelen *uluğluk bul-* ve *ağırlıq bol-* deyimleriyle karşılanabilir.

(1) *ağış barça tüşte ağırlıq bolur / ağıarı teñinçe uluğluk bulur* “Bütün rüyalarda yükselme itibâra delâlet eder, insan yükseldiği nisbette şeref bulur.” (KB 6039)

(2) *eçim taluyka barıp erdini kelürser tağı ağırlıq bolğay* “Ağabeyim okyanusa gidip mücevheri getirirse daha değerli olacak” (İKPÖ XXIX.2.-3.)

2.2.39. uca tutmaq: Yüksek tutmak, yükseklerle kaldırmak, şereflendirmek, onurlandırmak (ATDS 513a)

Deyim, Eski Türkçede ‘yüksek bir makama ulaşmak’ anlamına gelen *yügerü kötür-* ifadesiyle karşılanabilir. 3 aşamadan oluşan kağan seçme ritüellerinin 2. aşaması olan *yügerü kötürme* ‘yukarı çıkarma’ işlemi Tanrı’nın kağan adayına yarlık, kut, küç, ülüg ve il beratı vermesi içindir. *Yügerü kötür-* deyimiyile ‘yüksek bir makama ulaşmak’ (yazıtlarda bu makamlar için kağan ve hatun olmak kastedilmiştir) anlamında kullanılmıştır.

(1) *üze : türük : t(e)ñrisi: türük ıduğ yiri: subı : (a)nça (e)tm(i)ş : türük : bod(u)n : yook : bolm(a)zun : tiy(i)n : bod(u)n : bolçun tiy(i)n : k(a)ñ(i)m : ilt(e)r(i)ş k(a)ğ(a)n(i)ğ : ög(ü)m : ilbilge k(a)tun(u)ğ : t(e)ñri : töp(ü)sinte : tut(u)p : yüg(e)rü : kötürm(i)ş (e)r(i)nç : “Yukarıda Türk Tanrısı, Türk’ün kutlu vatan toprakları şöyle düzenlemiş; Türk milleti yok*

olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u Tanrı, tepesinden tutarak yüceltmiş." (KT D 10-11)

2.3. Cümle Biçiminde Olanlar

2.3.1. göz üstə gəlib (gəlmisən): Saygın, sevilen bir kimseyi karşılama ifadesi (ATDS 253b)

2.3.2. göz (gözüm) üstə (üstündə) yerin (yeriniz) var: Aziz, muhterem, saygı duyulan birini nezaketle davet anlamında kullanılır (ATDS 253b; ATDS 261b)

2.3.3. xətrindən keçməmək: Ricasını kırmamak, yakın bir dost veya saygıdeğer bir insan olduğu için ricasını geri çevirmemek, sözünü kırmamak (ATDS 290b)

2.3.4. qılıncının dalı da kəsir, qabağı da: Sözü geçen, itibarlı, nüfuzlu kimse için kullanılır (ATDS 369a)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kalıplaşmış anlatım araçları olan deyimler, başta Türkiye Türkçesi olmak üzere tüm lehçelerde kullanılmaktadır. Çalışmamızda, Türk dilleri dil ailesinin Oğuz grubu içerisinde yer alan ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmî dili olan Azeri Türkçesindeki saygı ve saygınlık (kazanma) ile alakalı deyim sözcüklüğü incelenmiştir. Bir sözcük dağarcığı ile çok fazla şey anlatılmış; en uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler deyim adı verilen dil varlıklarına sığdırılmıştır. Topluma mâl olan deyimler halk arasında hem gündelik yaşamı kolaylaştırma açısından hem de hazır cümle kalıpları olmaları bakımından sıkça kullanılmış; saygı, itibar, saygınlık, onur (kazanma/elde etme) vb. duygular ulusun söz yaratma gücü sayesinde bu ifadeler aracılığıyla aktarılmıştır. Taranan *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü* neticesinde elde edilen veriler 1. Saygı-Hürmet İfade Eden Deyimler ve 2. İtibar-Saygınlık-Onur (Kazanma) İfade Eden Deyimler olmak üzere temelde iki başlık altında sunulmuştur. Elde edilen deyimler biçimsel olarak 3 farklı kategoriye ayrılmış ve 1. İki ya da Daha Fazla Sözcüğün Bir Araya Geldiği ve Herhangi Bir Öbek Türünde Olanlar, 2. Sonu Masterla Bitenler, 3. Cümle Biçiminde Olanlar olmak üzere 3 alt başlıkta verilmiştir. Sonu masterla biten deyimlerin Eski Türkçedeki tam yahut benzer (eş anlam taşıyan) karşılıkları da tanıklar aracılığıyla -elde edildiği ölçüde- örneklendirilmiştir. Çalışmamız neticesinde 59 adet "Saygı-Hürmet İfade Eden Deyim" 43 adet de "İtibar-Saygınlık-Onur (Kazanma) İfade Eden Deyim" örneği elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler aşağıda tablo biçiminde listelenmiştir.

Tablo 1. İtibar-Saygınlık-Onur (Kazanma) İfade Eden Deyimler

Saygı-Hürmet İfade Eden Deyimler	İtibar-Saygınlık-Onur (Kazanma) İfade Eden Deyimler
<p>a) İki ya da Daha Fazla Sözcüğün Bir Araya Geldiği ve Herhangi Bir Öbek Türünde Olanlar</p> <p><i>başı qızıl</i></p> <p><i>dərin ehtiram (minnətdarlıq) hissi ilə</i></p> <p>Toplam: 2 adet</p>	<p>a) İki ya da Daha Fazla Sözcüğün Bir Araya Geldiği ve Herhangi Bir Öbek Türünde Olanlar</p> <p><i>dağdan ağır</i></p> <p><i>daş kimi ağır</i></p> <p>Toplam: 2 adet</p>
<p>b) Sonu Masterla Bitenler</p> <p><i>abrını gözləmək</i></p> <p><i>adam hesab eləmək</i></p> <p><i>adam yerinə qoymaq</i></p> <p><i>ayağa durmaq</i></p> <p><i>ayağına aparmaq</i></p> <p><i>ayağına durmaq (qalxmaq)</i></p> <p><i>ayağına gəlmək</i></p> <p><i>baş vurmaq</i></p> <p><i>başə keçirmək/başə qoymaq</i></p> <p><i>başına and içmək</i></p> <p><i>başmaqlarını cütləmək (cütləyib qabağına qoymaq)</i></p> <p><i>bir dediyini iki eləməmək</i></p> <p><i>birinə göz əymək</i></p> <p><i>bir stəkan çaya çağırmək</i></p> <p><i>bir stəkan çaya getmək</i></p> <p><i>dəvət etmək (eləmək)</i></p> <p><i>dilli ağızlı olmaq</i></p> <p><i>ehtiram etmək (eləmək, göstərmək, qılmaq)</i></p> <p><i>ehtiram saxlamaq</i></p> <p><i>əl öpmək</i></p> <p><i>əldən ayaqdan getmək</i></p> <p><i>əlini (əllərini) döşünə qoymaq</i></p> <p><i>əziz olmaq</i></p> <p><i>əziz tutmaq</i></p> <p><i>hörmət bəsləmək</i></p> <p><i>hörmət etmək (eləmək, göstərmək)</i></p> <p><i>hörmət qazanmaq</i></p> <p><i>hörmət qoymaq</i></p>	<p>b) Sonu Masterla Bitenler</p> <p><i>ad almaq</i></p> <p><i>ad eləmək (etmək)</i></p> <p><i>ad qazandırmaq</i></p> <p><i>ad qazanmaq</i></p> <p><i>ad qoymaq</i></p> <p><i>ad qoyub gətmək</i></p> <p><i>ad san çıxarmaq (qazanmaq)</i></p> <p><i>adam arasına (sırasına) çıxmaq</i></p> <p><i>adam cərgəsinə daxil olmaq (qarışmaq)</i></p> <p><i>adam olub ortaya çıxmaq</i></p> <p><i>adı dillərdə dastan (əzbər) olmaq</i></p> <p><i>adı eşidilmək</i></p> <p><i>adını ucalandırmaq</i></p> <p><i>ayaq qoyan yerə baş qoymaq</i></p> <p><i>barmaq ilə (barmakla) göstərmək</i></p> <p><i>barmakla göstərmək (nişan verilmək)</i></p> <p><i>baş tərəfə keçirtmək</i></p> <p><i>baş üstündə yeri olmaq</i></p> <p><i>başə keçmək</i></p> <p><i>başda oturmaq</i></p> <p><i>başı uca olmaq</i></p> <p><i>başında papaq gəzdirmək</i></p> <p><i>bir yere yetişmək</i></p> <p><i>bütüin aləmə yayılmaq</i></p> <p><i>dağın başına çıxarmaq (qaldırmaq, qaldırıb qoymaq)</i></p> <p><i>etibar qazanmaq</i></p> <p><i>əli ... mərtəbəyə çatmaq</i></p> <p><i>gözündə böyümək (yüksəlmək)</i></p>

<p><i>hörmətə çatmaq</i> <i>xatir saxlamaq</i> <i>xatirini gözləmək (saxlamaq)</i> <i>xatirini istəmək</i> <i>xətir dərdindən xəstə yatmaq</i> <i>xətir qoymaq (saxlamaq)</i> <i>xatiri olmaq</i> <i>xatiri ... yanında əziz olmaq</i> <i>iki qat olmaq</i> <i>iki qat bükülmək (əyilmək, olmaq)</i> <i>ikram etmək (qılmaq)</i> <i>iltifat buyurmaq (etmək, eləmək, göstərmək)</i> <i>kiçiklik etmək (eləmək)/kiçikliyində qalmaq</i> <i>qabağında yeddi qat təzim etmək</i> <i>qarşısında baş əymək</i> <i>qarşısında yer öpmək</i> <i>qədir qiymətini bilmək</i> <i>ləyaqət gözləmək</i> <i>məhəl qoymaq</i> <i>üz sürtmək</i> <i>üzünə xoş baxmaq</i> <i>vəsi olmaq</i> <i>yerini vermək</i> <i>yolunu gözləmək (saxlamaq)</i> Toplam: 52 adet</p>	<p><i>gözündə qaldırmaq</i> <i>gücü dağlar yıxmaq</i> <i>hökmü keçmək</i> <i>hörmət qazanmaq</i> <i>hörmətə minmək</i> <i>xatiri xoş olmaq</i> <i>məqama çatmaq 1-(... nə (bir) məqama çatıb ki, ... nə yerə çatıb ki ...)</i> <i>şəni uca olmaq</i> <i>şərəf vermək</i> <i>şərəfyab olmaq</i> <i>uca tutmaq</i> Toplam: 39 adet</p>
<p>c) Cümle Biçiminde Olanlar <i>Allah ömür versin</i> <i>ərz olsun ...</i> <i>başım gözüm üstünə</i> <i>bir ayağınızın altına da baxsanız (baxın)</i> <i>hörmətin artıq olsun</i> <i>xoş gəlib, səfa gətirmisən/xoş gəlibsən (gəlmisən)</i> <i>zəhmət olmasa (olmazsa)</i> Toplam: 7 adet</p>	<p>c) Cümle Biçiminde Olanlar <i>göz üstə gəlib (gəlmisən)</i> <i>göz (gözüm) üstə (üstündə) yerin (yeriniz) var</i> <i>xətrindən keçməmək</i> <i>qılıncının dalı da kəsir, qabağı da</i> Toplam: 4 adet</p>
<p>Saygı-Hürmet İfade Eden Deyimler Toplam: 59 adet</p>	<p>İtibar-Saygınlık-Onur (Kazanma) İfade Eden Deyimler Toplam: 43 adet</p>

Kaynakça

- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*. Ankara: Bilgi Yay.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1963). Atasözleri, Deyimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 10, 131-166.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Alan, S. (2021). *Doğu Sahası Tarihî Türk Yazı Dillerinde Nezaket ve Saygı Bildiren Söz Varlığı*. (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Altaylı, S. (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası.
- Arat, R.R. (1947). *Kutadgu Bilig I*. (Metin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→KB)
- Arat, R.R. (1959). *Kutadgu Bilig II*. (Tercüme). Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Arat, R.R. (1979). *Kutadgu Bilig III*. (İndex). (İndexi neşre hazırlayanlar: K. Eraslan - O. F. Sertkaya - N. Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R.R. (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l Hakayık*. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→AH)
- Ata, A. (1997). *Nāşirü'd-dīn bin Burhānū'd-dīn Rabgūzī, Kıyasü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) I*. (Giriş-Metin-Tıpkıbasım) II. (Dizin) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→KE)
- Aya, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→RKT)
- Aydın, E. (2012). *Orhon Yazıtları, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. (→KT)
- Abik, A. D. (1993). *'Alī Şīr Nevāyī'nin Risaleleri Tārīḥ-i Enbiyā ve Hükemā, Tārīḥ-i Mülük-ı 'Acem, Münşeāt*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (→TEH, TMA, MÜN)
- Ayazlı, Ö. (2012) *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→Suv VI)
- Aydemir, Hakan (2013). Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Trankript von 468 Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Otto Harrassowitz. (→HT IX)

- Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi* (Gramer-Metin-Dizin). Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (→GT)
- Dankoff, R. ve Kelly, J. (1982-1985). *Maḥmūd al Kāšyarī. Compedium of Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk)*. Part I-III. Duxbury, Massachusetts: Harvard University. (Sources of Oriental Languages and Literatures. 7. Turkish Sources. VII.) (→DankKelly)
- Erbay, F. (2003). *Muḥammed bin Aḥmedü'z-Zāhid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. (→ÇFK)
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→DK)
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözcükler. *Bilig*, 44, 89-110.
- Hamilton, J. R. (2011). *Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması*. Vedat Köken (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→İKPÖ)
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- Kaya, Ö. (1989). *Ali Şīr Nevāyī, Fevāyidü'l-Kiber (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (→FK)
- Kargı Ölmez, Z. (1988). *Şecere-i Terākime (Metin-Gramer-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (→ŞT)
- Konur, E. (2015). Azerbaycan Türkçesinin Fonetik Özellikleri. *Edebi Yâd ve Sanat Akademisi*.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2012). Dilimizdeki Sayın Sözcüğü Moğolcadan Alıntı Olabilir mi? *Türk Dili Dergisi*, 721, 11-23.
- Kormuşin, İ., E. Mozioglu, R. Alimov ve F. Yıldırım (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: BilgeSu Yayınları. (→AltYAZ)
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM73 1v-235v/2) (Giriş-Metin-İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (→TİEM73)
- Köktekin, K. (2007). *Yusuf Emirî Divanı, Giriş, İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*. Erzurum: Fenomen Yayınları. (→YED)
- Mütercim Âsım Efendi (2000). *Burhan-ı Katı*. (Hazırlayanlar M. Öztürk - D. Örs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ölmez, M. (1991) *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm)*, (*Suvarnaphâsûtra*), Ankara. (Türk Dilleri Araştırma Dizisi. 1.) (→Suv III)
- Pavet de Courteille, A. (1870). *El-lügatü'l Nevâiyye ve'l-İstişhādātü'l-Çağatâiyye, Dictionnaire Turc Oriental*. Paris. MDCCCLXX. (→DTO)
- Radloff, W. (1893-1899). *Versuch eines Wörterbuchs der Türk Dialecte (Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy)*. T. I 1893, T. II 1899. Sanktpeterburg. (→OSTN)
- Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII*, Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Trankript von Annemarie v. Gabain, Otto Harrassowitz-Wiesbaden. (→HT VII)
- Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII*, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Trankript von Annemarie v. Gabain, Harrassowitz Verlag-Wiesbaden. (→HT VIII)
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul. (→HKT)
- Şeyh Süleymân Efendi Buhârî (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. İstanbul: Mihrân Matbaası. (→ŞSSL)
- Tannen, D. ve Öztekin, P. C. (1981). Formulaic Expressions in Turkish and Greek. *Conversational Routine, Florian Coulmas* (der.) içinde, The Hague: Mouton, 37-54.
- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule*. 1. Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen. 2. Analytischer und rückläufiger Index. Berlin. (→BT IX)
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkay, K. (1988). *Bedâyi'u'l-Vasa'at (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (→BV)
- Uçar, E. (2009) *Altun Yaruk V. Kitap*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. (→Suv V)
- Uçar, E. (2013). *Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tezginç (Diplomatik Neşir Usûlüyle Yayını Tercüme Açıklamalar ve Dizin)*. İzmir: Dinazor Kitabevi. (→Suv IX)
- Usta, H. İ. (1989). *XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (→AKT)
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.

- Wilkins, J. (2001). *Die Drei Körper des Buddha (Trikāya)*. Mit 208 Abbildungen auf IX Tafeln. Turnhout. (→BT XXI)
- Yakup, A. ve Knüppel, M. (2016). *Altuirische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte*. Turnhout: Brepols. (→BT XXXVI)
- Yüce, N. (2014). *Ebul Kasım Carullah Mahmud bin Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşeri el-Hvarizmi, Mukaddimetü'l Edeb: Harizmi Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşası*. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (→ME)
- Yücel, B. (1995). *Bâbü'r Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. (→BD)
- Yüceol Özezen, M. (2001). Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz. *Türk Dili*, 600: 869-879.
- Zieme, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin. (→BT XIII)
- Zieme, P. (2000). *Vimalakīrtinirdeśa-sutra*. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto. Mit einem Appendix von JORINDEEBERT: *Ein Vimalakīrti-Bildfragment aus Turfan*. Turnhout. (→BT XX)
- Zieme, P. (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Mit 208 Abbildungen auf 97 Tafeln*. Turnhout. (→BT XXIII)

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

MOBBİNG VE TÜKENMİŞLİK ALGILARI İLE YAŞAM TATİMİNİ DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: YARDIMCI YARGI PERSONELİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Yılmaz ESKİBİNA¹

Öz

Araştırmanın amacı, yardımcı yargı personelinin mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın evrenini Balıkesir Adliyesi'nde görev yapan 252 yardımcı yargı personeli oluşturmaktadır. Araştırmada demografik değişkenlerin tespitine yönelik kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Mobbing algısına yönelik; Aiello, Deitinge, Nardella ve Bonafede tarafından 2008 yılında geliştirilen ve 2013 yılında Ö.Laleoğlu ve E.Özmen tarafından Türkçeye çevrilen "Mobbing Tutum Ölçeği"; tükenmişlik algısına yönelik ise Maslach ve Jackson tarafından 1981 yılında geliştirilen ve C.Ergin tarafından 1992 yılında Türkçeye uyarlanan "Tükenmişlik Ölçeği" kullanılmıştır. Son olarak Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından 1985 yılında geliştirilen ve 2018 yılında M.Bekmezci ve İ.Mert tarafından Türkçeye çevrilen "Yaşam Tatmin Ölçeği" kullanılarak 176 katılımcıdan veri elde edilmiştir. Yardımcı yargı personelinin cinsiyet, yaş ve statü değişkenine göre mobbing algılarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir. Ayrıca mesleki kıdeme göre tükenmişlik algısında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında mobbing ve tükenmişlik algısının yardımcı yargı personelinin yaşam tatmini düzeyine etkisi test edilmiştir. Yapılan korelasyon analizinde mobbing algısı ile tükenmişlik algısı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, tükenmişlik algısı ile yaşam tatminin algıları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Mobbing algısı ile yaşam tatmini arasında doğrudan anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Çoklu regresyon analizi sonucunda mobbing algısının yaşam tatmini düzeyine her ne kadar negatif yönde bir etkiye sahip olsa da istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmüştür. Ancak tükenmişlik algısının yaşam tatmini düzeyini negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yardımcı Yargı Personeli, Mobbing, Tükenmişlik ve Yaşam Tatmini

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTIONS OF MOBBING AND BURNOUT AND LIFE SATISFACTION: AN APPLICATION ON ASSISTANT JUDICIARY STAFF

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between the mobbing and burnout perceptions of the assistant judicial personnel and their life satisfaction levels. The universe of the research consists of 252 assistant judicial personnel working in Balıkesir Courthouse. In the study, a personal information form was prepared for the determination of demographic variables. Regarding the perception of mobbing; The "Mobbing Attitude Scale" developed by Aiello, Deitinge, Nardella and Bonafede in 2008 and translated into Turkish by Ö.Laleoğlu and E.Özmen in 2013 was used. For the perception of burnout; The "Burnout Scale" developed by Maslach and Jackson in 1981 and adapted to Turkish by C. Ergin in 1992 was used. Finally, data were obtained from 176 participants using the "Life Satisfaction Scale" developed by Diener, Emmons, Larsen and Griffin in 1985 and translated into Turkish by M. Bekmezci and İ. Mert in 2018. It has been determined that there is a significant difference in mobbing perceptions of assistant judicial personnel according to gender, age and status. In addition,

¹ Öğr. Gör., Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, yilmazeskibina@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3386-3203

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Eskibina, Y. (2023). Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi Arasındaki İlişki: Yardımcı Yargı Personeli Üzerine Bir Uygulama. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 55-74.

it has been determined that there is a difference in the perception of burnout according to professional seniority. Moreover, the effect of mobbing and burnout perception on the level of life satisfaction of the assistant judicial personnel was tested. In the correlation analysis, it was understood that there was a positive and significant relationship between mobbing perception and burnout perception, and a negative significant relationship between burnout perception and life satisfaction perceptions. It has been determined that there is no direct and significant relationship between mobbing perception and life satisfaction. As a result of multiple regression analysis, it was seen that although mobbing perception had a negative effect on life satisfaction, it was not statistically significant. However, it has been understood that the perception of burnout has a negative and significant effect on the level of life satisfaction.

Key words: Auxiliary Judicial Staff, Mobbing, Burnout and Life Satisfaction

Giriş

Türk Medeni Kanunu'nun 24. Maddesinin “kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırıdır” şeklindeki hükmü mobbingin hukuk dışı bir fiili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Anayasamızın 5. Maddesi devlete “kişilerin mutluluğunu sağlamak” görevini yüklemektedir. Ayrıca Anayasamızın 17. Maddesi, yurttaşlara “maddi ve manevi varlığını geliştirme” hakkı tanımaktadır. Bu görevleri yüklenen devletin vatandaşların çalışma ortamlarında mobbingten korumak için önlem alması gerekmektedir. Birçok Yargıtay kararı da mobbingi suç olarak kabul etmiştir, yerel Mahkemelerin iş ve tazminat davalarını onaylamıştır (Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, E. 2007/9154; K. 2008/13307; Ankara 8. İş Mahkemesi, E. 2006/19; K. 2006/625). Yasal düzenlemelere rağmen Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre bir yıl içerisinde kuruma mobbing mağduru olduğu gerekçesi ile binlerce başvuru yapılmıştır (ÇSGB:2014). Bu sadece resmi olarak başvuruların sayısıdır, çeşitli nedenlerle başvuruda bulunmadığı halde mobbinge maruz kaldığını düşünen kaç çalışan vardır, bilemiyoruz. Anayasamızın kanunsuz emir başlıklı 137. Maddesinde kamu görevlilerine, amirlerinden aldıkları emri mevzuata aykırı gördükleri takdirde yerine getirmeme, amir ısrar ederse emri yazılı isteme hakkı tanımaktadır. Amir burada mobbing davranışı ile anayasal hakkı baypas etmektedir. Emrine itiraz eden, ya da mevzuata aykırı gördüğü emri yazılı isteyen emrindeki memuruna mobbing uygulayarak onu bezdirerek ve yıldırarak, emirleri sorgulayamaz hale getirmeye çalışırlar. Sosyal Öğrenme Kuramı gereği kendisi mobbinge maruz kalmayan çalışanlar dahi çevrelerinde amirleri tarafından mobbing uygulanan iş arkadaşlarını görerek ve bunların hukuki çabalarının sonuçsuz kaldığını duyarak bu baskıyı üzerlerinde hissederler. Amirler bu sayede kendilerine en yakın olan denetleyicilerini etkisiz hale getirmiş olurlar.

Bu araştırmada öncelikle yardımcı yargı personelinin demografik değişkenlerinin mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı hususu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu üç değişkenin birbirleri ile ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunun yanında mobbing ve tükenmişlik algılarının yaşam tatmini düzeyine etkisi araştırılacaktır. Literatür incelendiğinde mobbing, tükenmişlik ya da yaşam tatmini konulu birçok çalışma (Keser,2005; Karcıoğlu ve Çelik,2012; Keser ve Güler,2016; Albar ve Ofluoğlu,2017; Yöney ve Kılıç,2020) özel sektör çalışanları üzerine uygulanmıştır. Kamu personeli üzerine ise (Çivilidağ, 2012; Çakıroğlu ve Tengilimoğlu,2014; Okçu ve Çetin,2017;) hazırlanan makale çalışmaları da sırasıyla öğretmen, sağlık çalışanı ve askeri personel üzerine uygulanmıştır. Ülkemizde yardımcı yargı personeli üzerine çok az sayıda (Tansel,2018; Tansel,2021, Eskibina,2021) akademik makale çalışması yapılmıştır.

Günümüzde özellikle örgütler düzeyinde oldukça önemli değişkenler olduğu varsayılan ve pek çok araştırmaya konu olan mobbing, tükenmişlik ve yaşam tatmini değişkenlerinin arasındaki ilişkinin incelenmesi ayrıca mobbing ve tükenmişlik algılarının yaşam tatmini düzeyine etkisinin tespiti amacıyla oluşturulan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı, kurumsal, toplumsal ve bilimsel yararları olacağı ve bu yönüyle de önemli olarak nitelendirilebileceği varsayılabilir. Bu bağlamda yardımcı yargı personelinin mobbing algısını gelecekte ele alacak olan araştırmacılar için genel bir durum değerlendirmesi yapılarak bilimsel bir çerçevenin ortaya koyulması ile birlikte bir rehber oluşturmak istenmiştir. Bu konuda çalışma yapacak olanlar “mobbing algısının iş tatminine etkisi” üzerine yoğunlaşabilir. Ayrıca mobbingin kaynakları (mevzuattan, üst yöneticiden, eşitlerden ya da merkezi denetimin zayıflığından) araştırılabilir.

1. MOBBİNG

Latince kökenli olan mobbing kelimesinin Türkçe sözlük karşılığı “bezdiri, yıldırma” iken 2011 yılı başbakanlık genelgesinde¹ “psikolojik taciz” olarak tanımlanmıştır. Akademik literatürde; “psikolojik şiddet, duygusal taciz, manevi baskı, psikolojik taciz, manevi şiddet” gibi değişik anlamlarda kullanılmaktadır (Demirci ve Büyük, 2012: 262; Kök, 2006: 6). Bir diğer araştırmada mobbing; “psikolojik sindirme” olarak açıklanmıştır. (Pikas, 2017: 92). Mobbing, işyerinde, “bir grup insanın aynı anda ve tekrar tekrar belirli bir hedefe karşı saldırgan, zararlı ve düşmanca davrandığı karmaşık bir zorbalık” şeklindedir (Braungardt vd., 2013: 2). İşyerinde zorbalık ve duygusal taciz ya da uluslararası kabul görmüş adıyla mobbing; “bir kişinin ya da bir grubun hedef seçilmiş kişiye karşı uyguladıkları, sistematik, hakir görücü, yıldırıcı, haksız söz ve davranışlardır” (Arpacıoğlu,2008:4).

Leyman, (1996) mobbingi; “işyerinde üstlerin astlarına, üstesinden gelemeyecek işler yüklemeye, yetki gaspı, iş ile ilgili bildirimleri göz ardı etme, sindirme ve yıldırma gibi davranışların bütünü” olarak tanımlamaktadır (Laçın,2020:7). Mobbing duygusal bir saldıradır. Ancak mobbingin yalnızca duygusal ve psikolojik şiddet ya da istismar kavramları ile açıklanması çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Mobbing bireyin(çalışanın) saygısız ve zarar verici davranışların hedefi haline geldiği anda başlar (Davenport vd.1999’dan akt; Laleoğlu ve Özmete,2013:10-11). Mobbing günümüzde psikolojik baskı ve yıldırma politikalarının benimsendiği işyeri psikolojilerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Davenport vd. 2003:157). Bütün tanımların ortak noktası dikkate alındığında mobbingin amacının işyerinde bireyi(çalışanı) itaat etmeye, boyun eğmeye zorlamak olduğu görülmektedir. Mobbing davranışlarının baş göstermesinde ve kurum içerisinde yayılmasında; “yönetim zaafı, zayıf iletişim ve belirsiz iş tanımları, iş stresi, etik ihlali, zayıf örgüt atmosferi” gibi etkenlerin önemli rol oynadığı ileri sürülmektedir. Personel tarafından bu tür unsurlara karşı mücadele verildiği zaman kendisi açısından büyük sorunlara yol açtığı bir gerçektir (Vandekerckhove ve Commers, 2003: 43). Mobbing çalışma yaşamında genellikle üstün asta uyguladığı hukuk çerçevesinden çıkmadan ancak insan onur ve haysiyetini zedeleyici davranışlar olarak kabul edilmektedir (Nikolić ve Višnjić, 2020). Ancak psikolojide yaşatlar/akranlar arasında yaşandığı ileri sürülen akran zorbalığı, mobbing

¹ Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme Başkanlığı’nın 2011/2 sayılı 19/03/2011 tarihli genelgesi. Resmi Gazete’nin 27879 sayısında “İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi” adı ile yayımlanmıştır.

şeklinde iş yaşamında da görülebilmektedir. Özellikle kıdemli çalışanların göreve yeni başlayanlara karşı, işin inceliklerini, işin daha kolay ve pratik yapılarını öğretmemesi şeklinde başlayan bilgi saklama eğilimleri ile yeni geleni itaat altına alma çabası sergileyebilmektedirler

Mobbing ve işyerinde zorbalık kavramları, her ikisi de genellikle bir sosyal yıldırma ve kontrol aracı olarak kullanıldığı için “psikolojik savaş veya terörizme” benzetilmiştir. Terim öncelikle inşaat sektöründe ve okullarda kullanılmıştır, ancak artık üstlerden veya iş arkadaşlarından cinsiyete veya engelliliğe dayalı ayrımcılık gibi işle ilgili diğer tacizleri tanımlamak için de kullanılmaktadır (Petrescu ve Manghiuc, 2020). Bu yönleriyle psikoloji ve mobbingin birbiriyle ilişkili iki alan olduğu söylenebilir. Mobbing temelde birden fazla kişiyi içeren bir zorbalık tekniğidir (Ferris, 2009: 170-175). Mobbinge uğrayan bireyin genel olarak; “zeki, yetenekli, işinde yaratıcı, dürüst, güvenilir, yeni ve farklı fikirler geliştirebilen ve hızla yükselme potansiyeline sahip kişiler” olduğu söylenebilir (Poussard ve Çamuroğlu, 2009).

2. TÜKENMİŞLİK

Tükenme; “çalışma ortamından kaynaklanan stres sonucu bireyde meydana gelen; fiziksel, duygusal ve zihinsel bitkinlik duygusu” olarak tanımlanabilir (Pines ve Giora, 2005). Tükenmişlik; “enerji, güç ve kaynaklardan aşırı isteklerde bulunulması sonucunda yaşanan başarısızlık, aşınma ve bitkinlik” duygularının toplamıdır (Freudenberg, 1974’ten akt; Tansel, 2018:554). Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği; “duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve bireysel başarı olmak” üzere üç boyutta ele almışlardır. Duygusal tükenme, çalışanın duygusal ve fiziksel kaynaklarında azalmayı ifade etmektedir. Duyarsızlaşma, çalışanın hizmet verdiği kişilere insancıl olmayan ve olumsuz bir tavır sergilemesi durumudur. Bireysel başarı ise, kişinin kendisini işinde yeterli ve başarılı hissetmesi durumunu ifade etmektedir (Dursun, 2012:107).

Tükenmişlik, “yorgunluk, sinizm ve işteki etkisizlik” duygularıyla karakterize psikolojik bir durumdur. Tükenmişlik, uzun vadeli, yüksek düzeyde enerji gerektiren her türlü stresli durumda olan bireyleri etkileyebilir. Bu bağlamda tükenmişliğin zihinsel sağlık üzerinde derin etkileri olduğu belirtilebilir. Tükenmişliğin en sık görülen psikiyatrik belirtileri, “düşük benlik saygısı, depresyon, anksiyete ve uyku bozuklukları” olarak açıklanmıştır. Ayrıca birey “değersizlik ve benliğinden uzaklaşma” gibi duygudurumlar yaşayabilir (Maslach ve Leiter, 2016: 105-106). Bir diğer araştırmada tükenmişlik, “zihinsel yorgunluk, algılanan başarı eksikliği ve etkinliğin azalması durumu” olarak açıklanmış ve “bireyde moral bozukluğuyla birlikte tam kapasiteli çalışma yeteneğinin azalması dâhil olmak üzere çeşitli sorunlar ortaya çıkarabilen durum” şeklinde açıklanmıştır (Schwarzer ve Hallum, 2008: 153). Tükenmişlik, kronik iş stresinin neden olduğu psikolojik bir durumdur. Refah, sağlık ve canlılık duygusunun azalmasına neden olabilir ve herhangi bir meslekte bireyler arasında meydana gelebilecek “duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalmış kişisel başarı sendromu” olarak açıklanabilir. Tükenme genellikle aşırı çalışıldığında ortaya çıkar. Bu, fiziksel ve duygusal bir tükenme durumuna yol açmaktadır (Kristensen vd., 2005: 193-194). Tükenmişlik (burnout) insanlarla yüz yüze ilişki gerektiren mesleklerde sıklıkla rastlanan ve stresin ortaya çıkardıklarından daha farklı tepkilere neden olan bir olgudur. Araştırma sonuçları, “kişisel özelliklerin, kişilerin geçmiş yaşantılarına ilişkin özelliklerin ve örgütsel

etmenlerin” tükenmişliği etkilediğini göstermiştir (Ergin,2001:169). Tükenmişlik, iş ile yaşamın diğer unsurları arasındaki dengesizlikten kaynaklanan “duygusal, davranışsal veya fiziksel” tükenme olarak tanımlanmış ve kişinin yaşamındaki uzun süreli stres tepkileriyle ilgili kişisel ve mesleki sorunlarını ifade ettiği açıklanmıştır. Çoğu durumda tükenmişlik, birlikte etkileşime giren faktörlerin bir kombinasyonunun sonucudur ancak genellikle çok stresli bir işe sahip olmayı içermektedir (Salmela-Aro vd., 2011: 636). Başarılı olma stresi ve baskısı, dünyadaki çalışanların sağlığı üzerinde zararlı bir etkiye sahip olabilir, ancak tükenmişliğin psikolojik etkileri bazı ülkelerde diğerlerinden daha yaygındır. Örgüt psikolojisi ve tükenmişlik araştırmaları 1960'larda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kapsamda tükenmişlik ve örgüt psikolojisi arasındaki ilişkinin karmaşık olduğu gözlemlenmektedir. Duygusal olarak tükenme; “müşterilere veya müşterilere karşı duyarsızlaşma duygularını ve işte anlamlı faaliyetlerle etkileşim eksikliğini” içerir (Schaufeli, 2017: 109).

Örgütsel psikolojide, iş tükenmişliği genellikle bireylerin işlerini yaparken azaltılmış kişisel başarı (ikinci bileşen) ile birlikte duygusal tükenme (birinci bileşen) deneyimleriyle karakterize edilmektedir (Wright & Bonett, 1997: 491-492). Verilen ifadelerden hareketle tükenmişlik, “aşırı çalışmanın neden olduğu fiziksel ve zihinsel tükenme hali” olarak açıklanabilir. Tükenmişlik herhangi bir işyerinde herkesi etkileyebilse de, risk altındaki kişiler; “uzun saatler çalışması beklenen, ihtiyaç duyduklarında ara veremeyeceklerini hisseden veya becerilerinin yetersiz kullanıldığını hissedenlerdir” şeklinde belirtilebilir. Bazı durumlarda, bu koşullar, işin bireyin yetenekleri için çok zor olması nedeniyle ortaya çıkabilir. Bununla birlikte, çoğu zaman, yönetimin kötü yönetiminden veya ihmalden kaynaklanan tükenmişliğin, işyerinde uzun saatler geçirmenin veya bir organizasyon içindeki zayıf iletişimin sonucu olarak da belirtildiği gözlemlenmektedir (Ergin,1995:171).

3. YAŞAM TATMİNİ

Personelin hissetmiş olduğu yaşam tatmini aslında işlerini yaparken kendilerini nasıl hissettikleriyle örtüşen bir durumdur. İçinde buldukları; “ekonomik zorluklar, bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri, çalıştıkları yer, çevre, çalışma koşulları, mesleki anlamda beklentileri, kariyer hedefleri” gibi değişkenler bütün anlamda personelin yaşam tatminlerini etkileyen unsurlardır (Tansel,2018:556). Toplumda iki yapı vardır; bunlarda biri ekonomik ve sosyal yapıdır ki alt yapı olarak kabul edilir. Bir diğeri ise üst yapı olarak adlandırılan siyasal ve kültürel yapıdır. Ekonomik ve sosyal yapı insan psikolojisini derinden etkiler ve onun dünyaya bakış açısını ve kültürünü belirler. Çalışma hayatı ve meslek seçimi bireyin alt yapı unsurlarından en anlamlı olan ekonomik yapıyı belirleyecektir. Bununla birlikte işyerinde yaşanan huzur iklimi ya da çatışma durumu da onun sosyal yapısını ve böylece psikolojisini belirler. Geliri düşük bir işte çalışan, işinden tatmin olamayan ve amiri ya da patronu tarafından hakarete uğrayan bir bireyin yaşama bakışı ile yüksek gelirli ve huzurlu bir işte çalışan bireyin yaşama bakışları farklı olacaktır.

Yaşam doyumu genel anlamıyla; “kişinin hayatı süresince sahip olduğu beklentilerin, ihtiyaçların, taleplerin giderilme seviyesi ile sağlanan tatmin sürecine” verilen isimdir. Yaşam doyumu kavramını; “kişinin genel memnuniyet düzeyi ve yaşamla ilgili pozitif değerlendirmeleri ve bilişsel değerlendirmelerinin toplamı” şeklinde incelemektedir. Yaşam doyumu; “mutluluk, moral gibi konularda iyi olma ve hayat içerisinde pozitif duygunun negatif duyguya hâkim olmasını” ifade etmektedir. Bireyin yaşamını “doyumlu” olarak

değerlendirebilmesi için “keyif aldığı etkinlikler yapması ve bu etkinlikler sayesinde yaşadığı stresli durumlarla baş edilme edimini kazanması” gerekmektedir (Sheldon ve Bettencourt, 2002: 27-29). Yaşam doyumu genel anlamıyla; “kişinin hayatı süresince sahip olduğu beklentilerin, ihtiyaçların, taleplerin giderilme seviyesi ile sağlanan tatmin sürecine” verilen isimdir. Yaşam tatmini, belli bir durumla ilgili değil bütün hayat süresince sağlanan tatmin şeklinde ifade edilmektedir (Chisholm vd., 1980: 32).

Yaşam doyumu kavramı ilk olarak Neugarten, Havinghurst & Tobin (1961) tarafından; “bireyin sahip olduğu beklentilerle yani ne istediğiyle, mevcutta sahip olduklarının kıyaslanması neticesinde elde edilen durum veya netice” olarak tanımlanmıştır (Fisher, 1992: 191). Moral seviyesi, mutluluk düzeyi, gelir, iş, aile, boş vakit, psikolojik ve biyolojik sağlık, çevreyle iyi ilişkiler kurma gibi unsurların tümüne dair değerlendirme bireylerin yaşam tatminini ortaya koymaktadır. Bireyin bu unsurlardan bir ya da birden fazlası yaşam çizgisindeki beklentilerine karşılık gelişmemesi, yaşam tatminini düşürecektir (Yavuzer ve Çivilidağ, 2014). Yaşam tatmini kavramını iş yaşamından bağımsız ele almak mümkün olmayacaktır. Çünkü yaşam tatmininde etkili olan faktörlerin başında bireyin genel yaşamında oldukça önemli yer tutan iş yaşamı gelmektedir (Keser, 2005).

4. MOBBİNG, TÜKENMİŞLİK VE YAŞAM TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Mobbing bireylerin sosyal ve duygusal olarak olumsuz etkilenmesine neden olan, çalışanın performansını azaltan ve stres durumu ortaya çıkaran bir durumdur. Mobbing bireylere üstleri ve meslektaşları tarafından uygulanabilmektedir. Mobbing durumu bireylerde psikolojik olumsuz etkiler meydana getirir. Bu olumsuzluklar karşısında bireyin yaşamından memnun olmama ve tükenmişlik durumu ortaya çıkabilir. Tükenmişlik durumu ise bireyin yapmakta olduğu işi sevmemesine ve iş performansının azalmasına neden olabilir. Dolayısıyla bireylerin çalışma ortamlarında maruz kaldıkları mobbingin yaşam tatmini ve tükenmişlik ile yakından ilişkili olduğu belirtilmiştir (Çam, 1992; ÇSGB, 2014; Aras, 2012).

Bireyin iş yaşamında edindiği bilgi, beceri ve tecrübeleri iş yaşamı dışına aktararak kullandığı, bu sayede yaşamını daha dolu ve anlamlı kıldığı bilinmektedir. Bu tür olumlu bir aktarmanın bireyin yaşam tatminini de artıracakı söylenebilir (Aras, 2012). Mobbinge maruz kalan çalışan, iş ortamında gördüğü psikolojik tacizin etkisiyle içine kapanabilir, aile bireylerine ve arkadaşlarına karşı daha sabırsız, sinirli hale gelebilir. Mobbing mağduru, depresyona girebilir ve kendisinde sinirlilik durumları ortaya çıkabilir (Gedikaya: 2019). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2014 yılında yayımlanmış olduğu “İşyerinde Mobbing Bilgilendirme Rehberi'nde” Mobbingin olası sonuçları; uyku bozuklukları, ilaç bağımlılığı, depresyon ve panik atak olarak sıralanmıştır (ÇSGB,2014). Birey, iş hayatındaki yaşadığı olumlu ve olumsuz durumları ailesine yansıtırsa, aile ortamındaki yaşanan olumlu ve olumsuz durumları da iş hayatına yansıtılabilmektedir (Çivilidağ, 2012). Mobbinge maruz kalan çalışanın ruhsal sağlığının bozulması söz konusudur. Birey zamanla yaşamdan lezzet alamaz, yaşam tatmini ve mutluluğu önemli ölçüde azalır (Namie, 2003). Bu durum uzun süre devam ettiğinde intihara da sebep olduğu ileri sürülmektedir (Groeblinghoff ve Becker, 1996). Bu bağlamda bireylerde yaşam tatmininin mobbing sonucunda azalacağını ortaya koyan Yılmaz ve Kılınç (2020) araştırmalarında örgütlerdeki mobbingin azaltılmasının çalışanların yaşam ve iş tatminini artıracakı ifade etmişlerdir. Hur vd. (2019) tarafından hazırlanan çalışmada ise tükenmişlik ve mobbing arasında anlamlı bir ilişkinin olduğundan

bahsedilmiştir. Belirtilen her üç değişkenin de birbirleriyle ilişkili olduğu ve özellikle örgütler düzeyinde önemli oldukları varsayımı ortaya atılabilir. Bu nedenle bu üç değişkenin birbiri ile ilişkili olduğu kabul edilebilir. Ayrıca mobbing ve tükenmişlik algılarının her ikisinin birlikte ya da ayrı ayrı yaşam tatmin düzeyinde bir azalmaya etkisi olacağı varsayılmaktadır. Kendisine mobbing uygulandığını düşünen personel zamanla kendini tükenmiş hissedebilecektir. Mobbinge uğradığı algısı ve tükenmişlik hissi bireyin yaşam tatmini düzeyinde bir azalmaya etki etmesi beklenmektedir.

5. YÖNTEM

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır ve araştırmanın amacı kapsamında “tarama tipi betimsel araştırma yöntemi” kullanılmıştır.

1. Yardımcı yargı personelinin demografik değişkenlerinde mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeyleri üzerinde bir farklılık var mıdır?
2. Yardımcı yargı personelinin mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
3. Yardımcı yargı personelinin mobbing ve tükenmişlik algılarının yaşam tatmini düzeylerine bir etkisi var mı?

5.1. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Balıkesir merkez adliyesinde çalışan 252 yardımcı yargı personeli oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise evrende nitelendirilen ve gönüllü olarak çalışmaya katılmak isteyen ve araştırma dâhilinde hazırlanan anket formunu cevaplandıran 176 yardımcı yargı personeli oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilgili örnekleme kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Balıkesir ili Büyük Şehir statüsündedir, genel evrenin ülkemizde fiili olarak görev başında olan tüm yardımcı yargı personeli oluşturduğu düşünüldüğünde Balıkesir araştırma evreni için genel evreni temsil etme şansı açısından birçok şehre göre avantajlı durumdadır.

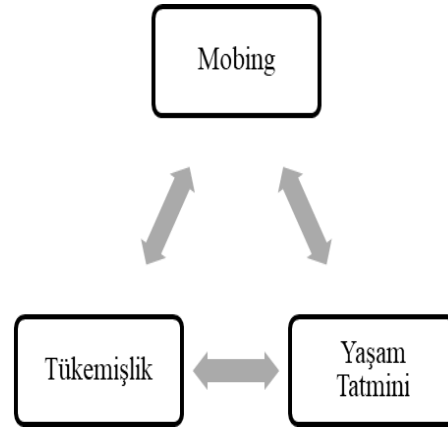
5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmacının ideal gördüğü ve normal olarak yapmak isteyip de çeşitli nedenlerle vazgeçmek zorunda kaldığı şeyler zorunlu sınırlılıklardır. Tercih sınırlılıklar ise problem alanında, başvuru alanı veri kaynaklarında ve izlenen süreçte araştırmacının kendi uygun gördüğü sınırlamalarıdır (Karasar, 2022:104). Araştırmamızda ülkemizde görev yapan tüm yardımcı yargı personeline ulaşmanın neredeyse imkânsız oluşu bizim için zorunlu bir sınırlılıktır. Ancak Balıkesir adliyesine bağlı ilçe adliyelerini araştırmaya katmamamız tercihi bir sınırlılıktır. Hem zaman hem de maddi imkanlar açısından değerlendirilerek Balıkesir Adalet Komisyonu yargı çevresinde bulunan ilçe adliyelerinde görev yapan yardımcı yargı personeli araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan yardımcı yargı personelinin mobbing algılarını ölçmek için; Aiello, Deitinger, Nardella ve Bonafede tarafından 2008 yılında geliştirilen (Laleoğlu ve Özmete, 2013:13/18) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan “Mobbing Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmaya katılan yardımcı yargı personelinin tükenmişlik algılarını ölçmek için; Maslach ve Jackson tarafından 1981 yılında geliştirilen Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin (Ergin, 1992:150) tarafından Türkçe’ye uyarlanan formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılan yardımcı yargı personelinin yaşam tatmini düzeylerini ölçmek için; Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından 1985 yılında geliştirilen, (Bekmezci ve Mert, 2018:170-175) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan “Yaşam Tatmin Ölçeği” kullanılmıştır.

5.4. Araştırmanın Modeli

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yukarıda verilen ve araştırma amaçlarıyla araştırmanın yanıt aradığı sorular çerçevesinde oluşturulan araştırma modelinde mobbing algısı, yaşam tatmini ve tükenmişlik düzeylerinin (bağımlılar) birbirleri arasındaki ilişkisinin şematize edildiği gözlemlenmektedir.

6. BULGULAR

Öncelikle demografik değişkenlere ait bulgular, ardından demografik değişkenlerin; mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeyleri arasında farklılık olup olmadığı test edilecektir. Daha sonra yardımcı yargı personelinin mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeylerinin birbiriyle olan ilişkisi SPSS 22.0 aracılığı ile korelasyon analizlerine tabi tutulacaktır. Ayrıca mobbing ve tükenmişlik algısının yaşam tatmini düzeyine bir etkisi olup olmadığı çoklu regresyon analizi ile incelenecektir.

6.1. Demografik Değişkenlere Ait Bulgular

Tablo 1. Demografik Bulgular

DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER		Sayı	Yüzde
Yaş	20 yaş ve altı	0	%0,00
	21-29 yaş arası	14	%8,0
	30-39 yaş arası	79	%44,9
	40-49 yaş arası	64	%36,4
	50 yaş ve üzeri	19	%10,8
Cinsiyet	Kadın	60	%34,1
	Erkek	116	%65,9
Medeni Durum	Evli	125	%71,0
	Bekâr	51	%29,0
Eğitim Durumu	Lise Mezunu	29	%16,5
	Ön Lisans Mezunu	34	%19,3
	Fakülte Mezunu	109	%61,9
	Yüksek Lisans Mezunu	4	%2,3
Statü	Hizmetli	9	%5,1
	Mübaşir	23	%13,1
	Zabıt/İcra Kâtibi	98	%55,7
	Yazı İşleri Müdürü	33	%18,8
	İcra Müd./Müd.Yard.	13	%7,4
Bağlı Olunan Birim	Cumhuriyet Savcılığı	51	%29,0
	Ceza Mahkemeleri	55	%31,3
	Hukuk Mahkemeleri	44	%25,0
	İcra Mahkemeleri	26	%14,8
Kıdem	1-3 yıl arası	31	%17,6
	4-9 yıl arası	17	%9,7
	10-16 yıl arası	63	%35,8
	17-24 yıl arası	43	%24,4
	25 yıl ve üzeri	22	%12,5

Tablo 1 incelendiğinde; yaş aralığının 30-49 arasında kümelendiğini, personelin çoğunluğunun erkeklerden oluştuğunu, evlilerin oranının bekarların yaklaşık dört katı olduğunu, yardımcı yargı personelinin büyük çoğunluğunun üniversite mezunu olduğu, en fazla kâtip kadrosunda personel istihdam edildiği ve son olarak da kıdem 10-24 yıl arasında toplandığı dikkat çeken hususlardandır.

6.2. Demografik Değişkenlerin Mobbing, Tükenmişlik ve Yaşam Tatmini Algıları

Elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığını anlamak için uygulanan Kormogorov – Smirnov ve Shapiro – Wilk analizinde tüm değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadıkları görülmüştür. Bu nedenle bundan sonraki analizlere demografik değişkenlerden ikili değişkenlerin (cinsiyet ve medeni durum) için Mann-Whitney U testi uygulanırken, ikiden fazla değişkenler için (yaş aralığı, eğitim durumu, işyerindeki statü, bağlı olunan birim ve kıdem aralığı) Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

Aşağıda yer alan tablolarda yardımcı yargı personelinin demografik özelliklerinin mobbing, tükenmişlik ve yaşam tatmini algıları üzerindeki farklılıkları test edilecektir. Yapılan testler sonucunda elde edilen “anlamlılık değerleri” yani significance (“p” değeri) tablolarda yer alacaktır.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkeninin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

	Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Düzeyi
Mann-Whitney U	2729,500	3314,500	3087,500
Wilcoxon W	4559,500	5144,500	9873,500
Z	-2,345	-,517	-1,229
P	,019	,605	,219

Bağımlı Değişken: Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi

Bağımsız Değişken: Cinsiyet

Tablo 2 incelendiğinde cinsiyetin mobbing algısı üzerinde (sig. Değeri: 0,05’ten küçük olması nedeniyle) istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Yani, yardımcı yargı personeli kadınların ve erkeklerin mobbing algısı birbirinden farklıdır. Bunun yanında diğer değişkenler olan tükenmişlik ve yaşam tatmini algılarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 3. Medeni Durum Değişkeninin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

	Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Düzeyi
Mann-Whitney U	3040,000	2792,500	3060,500
Wilcoxon W	10915,000	10667,500	10935,500
Z	-,481	-1,289	-,416
p	,630	,197	,678

Bağımlı Değişken: Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi

Bağımsız Değişken: Medeni Durum

Tablo 3 incelendiğinde medeni durumun bağımsız değişkenler olan mobbing, tükenmişlik ve yaşam tatmini algılarında anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Yaş Aralığı Değişkeninin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

	Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Düzeyi
Ki-Kare	2,492	18,368	4,931
Sd	3	3	3
p	,477	,000	,177

Bağımlı Değişken: Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi

Bağımsız Değişken: Yaş Aralığı

Yapılan analiz sonucunda Tükenmişlik Algısı hariç diğer algılara demografik değişkenlerden yaş aralığında bir farklılık olmadığı anlaşılmıştır. Farklılığın hangi yaş aralığındaki yardımcı yargı personelinden kaynaklandığının tespiti için yapılan One-Way

Anova – Tukey analizi sonucunda sig değerleri: 0,05’in altında çıkan; 21-29 yaş arasındaki ve 40-49 yaş arasındaki personelin tükenmişlik algılarının diğer yaş gruplarından farklı olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 5. Eğitim Durumu Değişkeninin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

	Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Düzeyi
Ki-Kare	1,586	6,962	5,964
Sd	3	3	3
p	,663	,073	,113

Bağımlı Değişken: Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi

Bağımsız Değişken: Eğitim Durumu

Yapılan analiz sonucunda yardımcı yargı personelinin eğitim durumlarının mobbing, tükenmişlik ve yaşam tatmini algılarında bir farklılığa neden olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 6. Statü Değişkeninin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

	Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Düzeyi
Ki-Kare	18,827	22,876	4,320
Sd	4	4	4
p	,001	,000	,364

Bağımlı Değişken: Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi

Bağımsız Değişken: Statü

Farklı statülerdeki yardımcı yargı personelinin, Mobbing ve Tükenmişlik algılarında farklılık olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında farklı statülerde çalışan tüm personelin yaşam tatmini algılarında anlamlı bir farklılık yoktur. Mobbing ve Tükenmişlik algılarına hangi statü sahiplerinin farklı baktığını tespit etmek için veriler yeniden One-Way Anova – Tukey analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda sig değeri: 0,05’in altında çıkması nedeniyle zabıt/icra kâtipleri ile yazı işleri müdürlerinin mobbing ve tükenmişlik algılarının diğer unvanlarda çalışan yardımcı yargı personelinden farklı olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 7. Bağlı Oluna Birim Değişkeninin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

	Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Düzeyi
Ki-Kare	12,801	9,114	4,375
Sd	3	3	3
p	,005	,028	,224

Bağımlı Değişken: Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi

Bağımsız Değişken: Bağlı Olunan Birim

Yapılan analiz sonucunda yardımcı yargı personelinin bağlı oldukları birimin mobbing ve tükenmişlik algılarında anlamlı bir farklılık olduğu, yaşam tatmini algılarında anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmıştır. Yani bağlı olunan birim mobbing ve tükenmişlik algısı

üzerinde bir etkiye sahipken yaşam tatmin algısı üzerinde bir etkisi yoktur. Mobbing ve tükenmişlik algılarına hangi birime bağlı olarak çalışanların farklı baktığını tespit etmek için veriler yeniden One-Way Anova – Tukey analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda sig Değeri: 0,05’in altında çıkması nedeniyle; Cumhuriyet savcılığına, ceza mahkemelerine ve icra mahkemelerine bağlı çalışanların hukuk mahkemelerinde çalışan yardımcı yargı personeline oranla mobbing ve tükenmişlik algılarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Kıdem Değişkeninin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

	Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Düzeyi
Ki-Kare	5,786	12,289	7,380
Sd	4	4	4
P	,216	,015	,117

Bağımlı Değişken: Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeyi

Bağımsız Değişken: Kıdem

Yapılan analiz sonucunda farklı kıdemlerdeki yardımcı yargı personelinin tükenmişlik algılarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Diğer bağımlı değişkenler olan mobbing ve yaşam tatmini algılarında ise anlamlı bir farklılık yoktur. Farklılığın hangi kıdem aralığındaki personelden kaynaklandığı One-Way Anova – Tukey analiziyle tespit edilmiş, farklılığın 17-24 yıl ve 25 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan yardımcı yargı personelinin kaynaklandığı anlaşılmıştır. Anlaşılan on yedi yılın ardından personeldeki tükenmişlik algısında farklılık meydana gelmektedir.

6.3. Mobbing, Tükenmişlik ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişkiye Yönelik Analiz

Aralarındaki ilişkinin sorgulanacağı değişken dizileri, normallik koşullarını sağlamıyorsa, bu değişken değeri “sıralama ölçeğinde” işlenecek değişkenlere dönüştürülerek parametrik olmayan bir istatistiksel işlemle korelasyon katsayısı hesaplanabilir. Bu işlem “Spearman Sıra Farkları Korelasyon Hesabı” olarak adlandırılır (Can, 2022:380). Yardımcı yargı personelinin Mobbing, Tükenmişlik ve Yaşam Tatmini algılarındaki ilişki istatistiksel açıdan analize tabi tutulmuştur.

Tablo 9. Yardımcı Yargı Personelinin; Mobbing ve Tükenmişlik Algıları ile Yaşam Tatmini Düzeylerine Yönelik Analiz

			Mobbing Algısı	Tükenmişlik Algısı	Yaşam Tatmini Algısı
Spearman's rho	Mobbing Algısı	Korelasyon Katsayı	1,000	,349**	,005
		p	.	,000	,943
		Sayı	176	176	176
	Tükenmişlik Algısı	Korelasyon Katsayı	,349**	1,000	-,122
		p	,000	.	,107
		Sayı	176	176	176

Yaşam Tatmini Düzeyi	Korelasyon Katsayı	,005	-,122	1,000
	p	,943	,107	.
	Sayı	176	176	176

** Korelasyon $p < .01$ düzeyinde anlamlı

Yapılan analiz sonucunda ($p = ,349$ ve $r = 0,00$) yardımcı yargı personelinin mobbing algısı ile tükenmişlik algısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Bunun anlamı mobbinge maruz kaldığı algısına sahip olan çalışanların aynı zamanda tükenmişlik algıları da yüksektir. Aynı şekilde tükenmişlik algıları yüksek olan personelin mobbing algıları da yüksek çıkmaktadır. Her iki değişken arasında doğru orantı söz konusudur, birine karşı duyulan algı arttıkça diğere duyulan algı da artmaktadır. Daha net bir dille, “mobbinge maruz kalındıkça tükenmişlik seviyesi artmakta; benzer şekilde birey kendini tükenmiş hissettikçe daha çok mobbinge maruz kaldığını düşünmektedir” denilebilir.

Korelasyon tablosu bize ($p = - ,122$ ve $r = 0,107$) tükenmişlik algısı ile yaşam tatmini arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğunu söylemektedir. Yani bireyde tükenmişlik algısı yükseldikçe yaşam tatmini algısı azalmakta; benzer şekilde yaşam tatmini algısında bir artış tükenmişlik algısında bir düşüşe neden olmaktadır. Değişkenler arasında ters orantı mevcuttur. İlişkinin yönünün negatif olmasının anlamı şudur: Tükenmişlik seviyesi arttıkça yaşam tatmini hissi azalmakta ve yaşam tatmini algısı yükselen personelin tükenmişlik seviyesi düşmektedir. Son olarak mobbing ile yaşam tatmini arasındaki ilişki ($p = ,943$ ve $r = 0,005$) çıkmıştır. Bu durum iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığını gösterir. Yardımcı yargı personelinin mobbing algısı ve yaşam tatmini algısı arasında anlamlı ve istatistiksel açıdan önemli bir ilişkinin olmadığını görüyoruz. Bunun nedeni yaşam tatminini etkileyen; aile hayatı, akrabalarla ve komşularla ilişkiler gibi çok sayıda değişkenin varlığı olabilir.

6.4. Mobbing ve Tükenmişlik Algılarının Yaşam Tatmini Düzeyine Etkisi

Mobbing ve tükenmişlik algılarının yardımcı yargı personelinin yaşam düzeyine etkisi incelenmiştir. Bunun için önce ANOVA analizi uygulanarak mobbing ve tükenmişlik algılarının yaşam tatmini düzeyini açıklama yeteneği kontrol edilmiştir. Daha sonra “çoklu regresyon analizi” yapılarak mobbing ve tükenmişlik algılarının yaşam tatmini düzeyine etkisi test edilmiş, bulgular yorumlanmıştır. Mobbing ve tükenmişlik algısının yaşam tatmini düzeyine olan etkisine göre kurulan çoklu regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ($F_{(2, 173)} = 3.060$; $p = 0,049$, $p < .05$)

Tablo 10. Yardımcı Yargı Personelinin; Mobbing ve Tükenmişlik Algılarının Yaşam Tatmini Düzeyine Etkisine Yönelik Analiz

	Standartlaştırılmamış Katsayı		Standartlaştırılmış Katsayı	t	p
	B	Standart Hata	β		
Sabit	3,37	0,308		10,928	0,00
Mobbing Algısı	-0,043	0,115	-0,03	-0,375	,708
Tükenmişlik Algısı	-0,247	0,114	-0,172	-2,162	0,032

a. Bağımlı Değişken: YAŞAM TATMİNİ DÜZEYİ

Yardımcı yargı personelinin mobbing ve tükenmişlik algılarının yaşam tatmini düzeyine etkisi yordamaya yönelik yapılan “çoklu regresyon analizi” sonucunda; tükenmişlik algısının yaşam tatmini üzerine etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde elde edilmiştir ($B=-0.247$, $t=-2.162$, $p<.05$). Tükenmişlik algısı için regresyon katsayısı -0.247 olarak elde edilmiştir. Katılımcıların tükenmişlik algısı puanları arttıkça yaşam tatmin düzeyleri düşmektedir. Başka bir ifade ile katılımcıların tükenmişlik algısı puanlarında 1 birimlik artış olduğunda yaşam tatmin düzeylerinde 0.247 birimlik düşüş olur. Ancak bu regresyon modelinde katılımcıların mobbing algısının yaşam tatmin düzeyine olan etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir ($B=-0.043$, $t=-0.375$, $p>.05$).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bazı çalışmalar mobbing algısını tek başına (Arpacıoğlu, 2008; Çukur, 2012; Ergin, 2001; Gediklikaya, 2019) incelemiştir. Bazı çalışmalar ise mobbing algısı ile yaşam tatmini algısı arasındaki ilişkiyi (Akdemir ve diğ.2019; Çivilidağ, 2012; Tansel, 2021) incelenmiş ya da mobbing ile tükenmişlik ilişkisi (Albar ve Ofluoğlu, 2017; Çakıroğlu ve Tengilimoğlu, 2014; Dursun, 2012) araştırma konusu olmuştur. Ayrıca mobbing ile yaşam düzeyi, örgütsel bağlılık ve iş doyumunu gibi diğer değişkenler (Aras,2012, Karcıoğlu ve Çelik, 2012; Yılmaz ve Kılınc,2020) arasını inceleyen çalışmalar da vardır. Çalışmamızda bu üç değişken bir arada incelenmiştir. Diğer araştırmaların sonuçları ile bizim çalışmamızın sonuçları karşılaştırılmış, benzer ve farklı yanları ortaya konulmuştur. Hizmet sektöründe mobbingin daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Keser ve Güler, 2016:337). Yöney ve Kılıç, 2020 yılında bir hizmet sektörü çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucunda; “psikolojik yıldırmanın bireylerin yaşam doyumunun %11,4’ünü kapsadığı” sonucunu bulmuşlardır. Devlet memurluğu da bir hizmet sektörü olarak düşünüldüğünde, yaptığımız araştırma sonucunda; yardımcı yargı personelinin mobbing algıları ve yaşam tatmini düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tansel, (2018); “yardımcı yargı personelinin yaşam doyum seviyelerine bağlı oldukları birimin etkili olduğunu” dile getirmiştir. Benzer bir çalışmada yazar; “Personelin yaşam tatmini düzeylerini artırmada, stresin giderilmesi, mesleki doyumlarının sağlanmasına yönelik politikalarını geliştirilmesi gerektiği” önerisinde bulunmuştur (Tansel, 2021). Çalışmamızda; yardımcı yargı personelinin iş tatmini düzeyleri arttıkça duygusal tükenme düzeylerinde bir azalma olduğu tespit etmiştir. Aynı adliyede farklı birimlerde çalışan memurların yaşam tatminlerinin farklı çıkmasında çalıştıkları ortamın etkisi olduğu söylenebilir. Mobbing davranışları ile örgütsel bağlılık ve üç bileşeni (duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığı) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Karcıoğlu ve Çelik, 2012:59). Mobbingin çalışanların hayal kırıklığına uğramasına ve yaşam tatminine erişememesine sebep olduğu tespit edilmiştir (Tong ve vd., 2017: 78). Mobbing, tükenmişlik ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiye yönelik yaptığımız korelasyon analizinde mobbing ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Tükenmişlik algısı ile yaşam tatmini arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır.

Albar ve Ofluoğlu (2017) araştırmasında mobbing algısı ve tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişkinin ortaya konulduğu gözlemlenmektedir. Benzer sonuçlar Dikmetaş ve arkadaşları (2011) tarafından hazırlanan araştırmada da belirtilmiş katılımcıların mobbing düzeyinin tükenmişliğin üç boyutunu (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı)

anlamli olarak etkilediği belirlenmiştir. akıroğlu ve Tengilimoğlu (2014) araştırmasında ise katılımcıların tükenmişlik düzeyi ve gelir düzeyi değişkeni, çalışma statüsü değişkeni, eğitim durumu değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamli bir farklılığın olup olmadığı incelenmiş ve aralarında anlamli bir ilişki saptandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada mobbing ile yaşam tatmini arasında istatistiksel açıdan anlamli bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada ilgili literatür incelendiğinde; bu araştırma sonuçlarıyla benzer araştırmaya rastlanılamamıştır. Bu çalışmada ortaya çıkan bu sonucun yaşam tatminini etkileyen; aile hayatı, akrabalarla ve komşularla ilişkiler gibi çok sayıda değişkenin varlığından etkilendiği düşünülebilir. Akdemir, Taş ve iek (2019), mobbinge maruz kalan çalışanların yaşam doyumlarının önemli düzeyde düştüğünü tespit etmişlerdir. Bu çalışmada tükenmişlik algısı ile yaşam tatminin algıları arasında negatif yönlü anlamli bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Benzer sonuçlar İskender ve Yaylı (2017) araştırmasında da ortaya konulmuştur. Bu bağlamda araştırmada bireylerin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam tatminleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu saptanmış ve işgörenlerin unvanları ile yaşam doyum düzeyleri arasında anlamli bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Macit (2021) araştırmasında tükenmişlik düzeyleri yüksek olan katılımcıların yaşam tatminlerinin düşük seviyede olduğu analiz edilmiştir.

Polat (2014) yaşam doyumunu, iş tatmini ve tükenmişlik algısı arasındaki ilişkileri incelediği araştırmada çalışma süresine göre katılımcıların tükenmişlik, yaşam doyumunu ve iş tatmini puanlarının farklılık göstermediği belirtilmiştir. Yardımcı yargı personelinin cinsiyet değişkeninin mobbing algılarında, yaş değişkeninin tükenmişlik algısında, statünün mobbing ve tükenmişlik algısında, bağlı olunan birimini mobbing ve tükenmişlik algısında, kıdem de tükenmişlik algısında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yapılan korelasyon analizinde mobbing algısı ile tükenmişlik algısı üzerinde pozitif yönlü anlamli bir ilişki olduğu, tükenmişlik algısı ile yaşam tatminin algıları arasında negatif yönlü anlamli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca mobbing algısı ile yaşam tatmini arasında anlamli bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. şentürk (2014) tarafından yapılan araştırmada mesleki doyum ve tükenmişlik arasındaki ilişkileri incelediği araştırmada cinsiyet, mesleki kıdem ve yaş bakımından farklılık meydana gelmediği görülmüştür. Çalışmamızda yardımcı yargı personelinin; medeni durum ve eğitim durumu değişkenleri açısından mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeylerinde anlamli bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır. Akdemir ve diğerleri (2019) iş yerinde yaşam doyumunu incelediği araştırmada bireylerin cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyinin yaşam doyumunu üzerine etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bireyin çalışma koşullarının da yaşam doyumunu doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızda yardımcı yargı personelinin; cinsiyet, yaş, statü ve bağlı olunan birim değişkenleri açısından mobbing ve tükenmişlik algıları ile yaşam tatmini düzeyleri arasında anlamli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Bireyin mutluluğu ailenin mutluluğunun kaynağıdır, aile ise Türk toplumunun temelini oluşturur. Çalışma ağındaki bireylerin işyerlerindeki kişisel mutlulukları ailelerine, dolayısı ile topluma yansıyacaktır. İşgörenler mobbinge maruz kaldıklarında tükenmişlik hissi yaşayacakları ve dolayısı ile yaşam tatminlerinin düşeceği açıktır. Bu nedenle yasal olmayan mobbing uygulamalarının özel ve kamu sektöründe tüm çalışma alanlarında her düzeyde kaldırılması için öncelikle çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na görev düşmektedir. Ayrıca diğer tüm bakanlıklar, genel müdürlükler ve üst kuruluşlar üzerlerine düşen görevi yapmalıdır. Adalet Bakanlığı özelinde ise adalet komisyonlarının yapısı değiştirilerek "İnsan

Kaynakları Müdürlüğü” kurulmalıdır. Mevcut komisyon personelinin yaptıkları işlerin yanında şikâyetleri kabul eden, bunları doğrudan merkeze ileten ya da merkezin mobbingi önleme çalışmalarına destek veren bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü bünyesinde “Mobbing ile Mücadele Şube Müdürlüğü” oluşturulmalıdır. Hatta bu birim ileride Daire Başkanlığı şeklinde örgütlenerek yardımcı yargı personelinin sorunlarına çözümler getirmek amacıyla çalışabilir. Merkez teşkilatındaki bu birim, taşradaki İnsan Kaynakları Müdürlükleri ile sürekli irtibat halinde olup, mobbinge yönelik farkındalık oluşturmak için eğitim çalışmalarından tutun, personelin her türlü şikâyetini dinleyerek çözüm önerileri getirmeyi kendisine bir görev bilmelidir. Hukuk fakültelerine; insan kaynakları yönetimi, örgüt psikolojisi, yönetim ve organizasyon gibi dersler konulmalıdır. Yargıçlar ve Cumhuriyet savcıları birer hukuk insanı olmanın yanında ileride adalet örgütünün yöneticisi ve personeli ortak hedefe yönlendiren liderler olacaklardır (Eskibina, 2021:129). Diğer alternatif ise; bu tür eğitimleri almayan, İcra İflas Hukuku, Ticaret Hukuku gibi dersler alan dolayısı ile insan kaynakları ya da personel yönetimi ile ilgili özel bir eğitim almamış olan Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının personel üzerindeki yönetim yetkileri azaltılmalıdır. Böylece Hâkimlerimiz dosyalarını incelemek için daha çok zaman ayırabilirler. Benzer şekilde Cumhuriyet savcılarımız suçla mücadele konusunda sorumluluk sahibi çok önemli görevleri icra etmektedirler. Bunca iş yoğunluğu arasında personel alımından, personelin yer değişikliği taleplerinin incelenmesine kadar birçok zaman alıcı iş ve işlemlerle ilgilenmek durumunda kalmaktadırlar. Profesyonel yöneticiler atanarak adliyelerin fiziki ve insan sermayesini onların yönetmesi çok daha verimli olacaktır. İnsan Kaynakları Yönetimi alanında Doktor unvanına sahip akademik kişiliği olan yöneticiler personel işlerine yönelik kararlar almalıdır, onlar bu alanın eğitimini almış uzman kişiler olacaktır. Hukukun ve hukuk insanının üstünlüğünü korumak için Başsavcılara ve Adalet Komisyonu Başkanlarına profesyonel insan kaynakları yöneticilerini denetleme yetkisi verilebilir. Bunun yanında adalet komisyonlarının yetki alanlarında bulunan adliyelerde, personel ile ilgili mevzuatta yer alan konularda farklı uygulamalar olduğu gözlenmektedir. Uygulama birliğinin sağlanması için Adalet Bakanlığı merkez teşkilatında yer alan Personel Genel Müdürlüğü’ne kurulacak olan İnsan Kaynakları Daire Başkanlığı eşgüdümü sağlama görevi yapmalıdır. Taşra teşkilatında kurulan İnsan Kaynakları Müdürlükleri doğrudan İnsan Kaynakları Daire Başkanlığı’na bağlanarak işleyişteki aksamaların giderilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Aiello, A., Dientinger, P., Nardella, C. & Bonafede, M. (2008). A tool for assessing the risk of mobbing in organizational environments: the scale. *Prevention Today*, (3), 9–24
- Akdemir, H., Taş, M.A. & Çiçek, H. (2019). İş yerinde duygusal taciz (mobbing) ve yaşam doyumu ilişkisi: Burdur ilinde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(54), 138-159
- Albar, B. Ö. & Ofluoğlu, G. (2017). Çalışma hayatında mobbing ve tükenmişlik ilişkisi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(16), 538-550
- Aras, A. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan müzik öğretmenlerinin mobbing (yıldıрма) yaşam düzeyleri, örgütsel bağlılık ve iş doyumları arasındaki ilişkiler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

- Arpacıoğlu, G. (2008). İşyerinde stresin gizli kaynağı: zorbalık ve duygusal taciz. <https://Mobbing.Org.Tr/Gulcan-Arpacioğlu-Ve-Mobbing/> (E.T.: 25.05.2022).
- Bekmezci, M. & Mert, İ.S., (2018). Yaşam tatmini ölçeğinin türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 166-177
- Braungardt, T., Vogel, M., Schmiedeberg, J. & Schneider, W. (2013). Mobbing: Inflation Eines Begriffs vs. Traurige Realität, *Psychotherapeut*, 1-14
- Can, A. (2022). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*, (10. Baskı), Ankara: Pagem Yayınları
- Chisholm, R.F., Gauntner, D.E. & Munzenrider, R.F. (1980). Pre-Enlistment expectations/perceptions of army life, satisfaction, and re-enlistment of volunteers. *Journal of Political & Military Sociology*, 31-42
- Chowdhury, S.R., Kabir, H., Akter, N., Iktidar, M. A., Roy, A.K., Chowdhury, M.R., & Hossain, A. (2023). Impact of workplace bullying, and burnout on job satisfaction among bangladeshi nurses: a cross-sectional study. *Heliyon*.
- Çakar, N.D. & Yıldız, S. (2009). Örgütsel adaletin iş tatmini üzerindeki etkisi: algılanan örgütsel destek bir ara değişken mi?. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 68-90
- Çakıroğlu, E. & Tengilimoğlu, D. (2014). Mobbing (yıldırma) davranışlarının tıbbi sekreterlerin tükenmişliği üzerine etkisi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(3), 167-188
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2014). *İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi*, 2. Baskı, (Ed. Ebru Öztum Tümer), Ankara: Çalışma Genel Müdürlüğü Yayınları
- Çam, M.O. (1992). Tükenmişlik envanterinin geçerlilik ve güvenilirliğinin araştırması. 7. ulusal psikoloji kongresi bilimsel çalışmaları, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 155-160
- Çivilidağ, A. (2012). Okul psikolojik danışmanlarının psikolojik taciz ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 129-144
- ÇSGB; (2014). *İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi*, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları
- Çukur, C. (2012). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), *Çimento İşveren Dergisi*, 2(26), 34-48
- Davenport, N., Distler, R.S. & Pursel G.E. (2003). *Mobbing İş Yerinde Duygusal Taciz*, (Çev: Osman Cem Önertoy), İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Demirci, M. K. & Büyük, K. (2012). *Mobbing: Duygusal Taciz*, Derya Ergun Özler (Ed). Örgütsel Davranışta Güncel Konular, (ss.247-266), Bursa: Ekin Yayınevi.
- Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J. & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale, *Journal Of Personality Assessment*, (49), 71-75
- Dikmetaş, E., Top, M. & Ergin, G. (2011). Asistan hekimlerin tükenmişlik ve mobbing düzeylerinin incelenmesi, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 137-149
- Dursun, S. (2012). İşyeri şiddetinin çalışanların tükenmişlik düzeyi üzerine etkisi: sağlık sektöründe bir uygulama, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, (3), 105-115
- Ergin, C. (1992). *Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Envanterinin Uyarlaması*, 7. Psikoloji Kongre Kitabı, Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları. 143-154
- Ergin, C. (1995). Akademisyenlerde tükenmişlik ve çeşitli stres kaynaklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 161-174
- Ergin, C. (2001). Türk Silahlı kuvvetleri sağlık personelinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Gülhane Tıp Akademisi Dergisi*, 43(2), 169-176
- Eskibina, Y. (2021). *Personel Güçlendirmenin İş Tatminine Etkisi: Yardımcı Yargı Personeli Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Gece Kitaplığı
- Ferris, P.A. (2009). The Role Of The Consulting Psychologist In The Prevention, Detection, And Correction of Bullying And Mobbing In The Workplace. *Consulting Psychology Journal: Practice And Research*, 61(3), 169–189
- Fisher, B.J. (1992). Successful Aging And Life Satisfaction: A Pilot Study For Conceptual Clarification. *Journal of Aging Studies*, 6(2), 191-202
- Gedikkaya, M.T. (2019). Kamuda psikolojik taciz (mobbing) ile mücadele politikasının değerlendirilmesi: psikolojik taciz genelgesi örneği. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 53-70
- Groeblinghoff, D. & Becker, M. (1996). A case study of mobbing and the clinical treatment of mobbing victims. *European Journal Of Work And Organizational Psychology*, 5(2), 277-294
- Hur, Y. J., Kim, H. Y. & Lee, S. M. (2019). The relationship between workplace violence, depression, burnout, subjective health status, job and life satisfaction of physical therapists in south korea, *Physical Therapy Rehabilitation Science*, 8(4), 234-241
- Iskender, A. & Yaylı, A. (2017). İşgörenlerin iş ve serbest zaman çatışma düzeyleri ile mesleki tükenmişlik ve yaşam tatmini ilişkisi: ankara'daki 4-5 yıldızlı otel çalışanları üzerine bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 95-112
- Karasar, N. (2022), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (37. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları

- Karcıoğlu, F. & Çelik, Ü.H. (2012). Mobbing (Yıldırma) ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 59-75
- Keser, A. (2005). İş doyum ve yaşam doyum ilişkisi: otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4(1), 77-95
- Keser, A. & Güler, B.K. (2016). Çalışma Psikolojisi, Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Kök, S.B. (2006). İş yaşamında psiko-şiddet sarmalı olarak yıldırma olgusu ve nedenleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 433-448
- Kristensen, T. S., Borritz, M., Villadsen, E. & Christensen, K. B. (2005). The copenhagen burnout inventory: a new tool for the assessment of burnout. *Work & Stress*, 19(3), 192-207
- Laçın, S. (2020). Psikolojik şiddet (mobbing) ve örgütsel sinizm ilişkisi: belediye çalışanları üzerinde bir araştırma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Laleoğlu, Ö. & Özmen, E. (2013). Mobbing Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik, *Sosyal Politikalar Çalışmaları Dergisi*, 13(31), 9-28
- Macit, M. (2021). Üniversite öğrencilerinde tükenmişlik ve yaşam tatmini: ksü öğrencileri üzerine bir çalışma. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 263-290.
- Maslach, C. & Leiter, M.P. (2016). Understanding the burnout experience: recent research and its implications for Psychiatry. *World Psychiatry*, 15(2), 103-111
- Namie, G. (2003). Workplace Bullying: Escalated Incivility, *Ivey Business Journal*, 68(2), 1-6
- Nikolić, D. & Višnjić, A. (2020). Mobbing and violence at work as hidden stressors and work ability among emergency medical doctors in Serbia, *Medicina*, 56(1), 31
- Okçu, V. & Çetin, H. (2017). Investigating the relationship among the level of mobbing experience, job satisfaction and burnout levels of primary and secondary school Teachers. *Universal Journal of Educational Research*, 5(1), 148-161
- Petrescu, C. & Manghiuc, I. (2020). Mobbing at Work and the impact of employee performance, *Lumen Proceedings*, (11), 273-282
- Pikas, A. (2017). The common concern method for the treatment of mobbing, *In Bullying*, 91-104
- Poussard J.M & Çamuroğlu M.Ş (2009). *Psikolojik Taciz İşyerindeki Kâbus*, Ankara: Nobel Yayınları
- Salmela-Aro, K., Rantanen, J., Hyvönen, K., Tilleman, K. & Feldt, T. (2011). Bergen burnout inventory: reliability and validity among finnish and estonian managers. *International Archives of Occupational And Environmental Health*, (84), 635-645

- Schaufeli, W.B. (2017). Burnout: a short socio-cultural history. *Burnout, fatigue, exhaustion: An Interdisciplinary Perspective On a Modern Affliction*, 105-127
- Schwarzer, R., & Hallum, S. (2008). Perceived teacher self-efficacy as a predictor of job stress and burnout: mediation analyses. *Applied Psychology*, (57), 152-171
- Sheldon, K. M., & Bettencourt, B. A. (2002). Psychological need-satisfaction and subjective well-being within social groups, *British Journal of Social Psychology*, 41(1), 25-38
- Tansel, B. (2018). Adalet bakanlığına bağlı kurumlarda çalışan personelin yaşadığı tükenmişlik, iş doyumunu ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkilerin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(1), 551-560
- Tansel, B. (2021). Adalet bakanlığı personelinin yaşam doyumunu, iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 51-66
- Tong, M., Schwendimann, R. & Zúñiga, F. (2017). Mobbing among care workers in nursing homes: a cross-sectional secondary analysis of the swiss nursing homes human resources project, *International Journal Of Nursing Studies*, (66), 72-81
- Vandekerckhove, W. & Commers, M.S.R. (2003). Downward workplace mobbing: a sign of the times?. *Journal Of Business Ethics*, 45(1/2), 41- 50
- Wright, T.A., & Bonett, D.G. (1997). The contribution of burnout to work performance. *Journal Of Organizational Behavior: The International Journal Of Industrial, Occupational And Organizational Psychology And Behavior*, 18(5), 491-499
- Yavuzer, Y. & Çivilidağ, A. (2014). Sağlık çalışanlarında iş yerinde mobbing ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkide depresyonun aracı rolü, *Düşünen Adam Dergisi*, 2(27), 115-125
- Yılmaz, E. & Kılınç, E. (2020). Bankacılık sektöründe psikolojik yıldırmanın çalışanların iş ve yaşam tatmini üzerindeki etkisinin incelenmesi, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5 (11), 34-52

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

OKUL YÖNETİCİLERİNİN TEKNOLOJİ LİDERLİĞİ ROLLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARININ İNCELENMESİ

Kadir KOÇ¹ Mehmet ŞENGÖNÜL² Tevfik GELEN³ Zakir ELÇİÇEK⁴

Öz

Araştırma, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerini ve bu düzeylerin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşp, farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırmanın hedef evrenini; 2020-2021 eğitim öğretim yılında, İstanbul ili Pendik ilçesinde bulunan devlet okullarında görev yapan öğretmenler ve örnekleme ise bu evrenden seçilen 362 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Sincar (2009) tarafından geliştirilmiş “Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma verileri elektronik form aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz ve karşılaştırma analizlerinden yararlanılmıştır. Öğretmenlerin cinsiyet, kıdem, öğrenim durumu ve çalıştıkları okul türlerine göre ölçekte yer alan 4 alt boyutta algıları incelenmiştir. Araştırma neticesinde öğretmenlerin okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin algıları yüksek çıkmıştır. Öğretmenlerin okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin algıları, öğretmenlerin cinsiyetine göre sadece insan merkezilik alt boyutunda, mesleki kıdem durumuna göre ise sadece destek alt boyutunda anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmen algıları öğrenim durumu ve eğitim kademelerine göre değişim göstermediği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Teknoloji liderliği, Okul yöneticileri, Öğretmen algıları, Nicel araştırma

EXAMINATION OF TEACHER'S PERCEPTIONS REGARDING SCHOOL MANAGERS' ROLE IN TECHNOLOGY LEADERSHIP

Abstract

The research was conducted to examine the level of school administrators fulfilling their technology leadership roles according to teacher perceptions and whether these levels differ according to some demographic variables. The research was designed in a descriptive scanning model. The target universe of the research; In the 2020-2021 academic year, the teachers working in public schools in the Pendik district of Istanbul and the sample consists of 362 teachers selected from this universe. “Technology Leadership Scale of School Administrators” developed by Sincar (2013) was used as a data collection tool in the research. Research data

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Maltepe Üniversitesi, kadir koc70@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6580-868X

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniv., sen gonul 44@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8044-6576

³ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, gazi gelen@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8719-9010

⁴ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, zakir 5627@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-4469-2243

Bu Yavma Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Koç, K., Şengönül, M., Gelen, T. & Elçiçek, Z. (2023). Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine İlişkin Öğretmen Algılarının İncelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 75-96

Makale Geliş Tarihi: 22.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 03.03.2023

were collected via electronic form. Descriptive and comparative analyzes were used in the analysis of the data. The perceptions of teachers in 4 sub-dimensions in the scale were examined according to gender, seniority, educational status and the type of school they work at. As a result of the research, teachers' perceptions of school administrators' level of fulfilling their technology leadership roles were found to be high. It was concluded that teachers' perceptions of school administrators' level of fulfilling their technology leadership roles differed significantly only in the human-centeredness sub-dimension according to the gender of the teachers, and only in the support sub-dimension according to their professional seniority. It was determined that the perceptions of teachers regarding the level of fulfilling the technology leadership roles of school administrators did not change according to their educational status and educational levels. As a result of the research, various suggestions were made.

Keywords: Technology Leadership, School administrators, Quantitative research, Teacher perceptions, Descriptive survey

Giriş

Teknolojik değişimlerin insan yaşamı üzerindeki belirgin etkisinin yaşandığı ve teknolojinin merkeze alındığı Toplum 5.0 ya da başka bir ifadeyle süper akıllı toplum dönemi olarak adlandırılan bir dönem içerisinde yaşamaktayız. Teknolojinin toplumlar tarafından tehdit olarak değil, bir fırsatlar kümesi olarak değerlendirilmesi gerektiği varsayımına dayanan içinde bulunduğumuz bu dönem (Fukuda, 2020) eğitim ortamlarını da teknolojik açıdan tetiklemiştir. Teknolojik yenilikler eğitim ortamlarında dijitalleşmeyi kaçınılmaz hale getirmiş ve bu yenilikler devlet okullarında sistemsel değişimi zorunlu kılmıştır (Flanagan ve Jacobsen, 2003). Ülkeler, sınıf öğretimi ve öğrenciyi iyileştirme potansiyeli gerekçesiyle (Zucker, 2008), öğrenci başarısını ve okul gelişimini artırmaya yönelik çabalarda bulunmuş ve eğitim teknolojisine büyük yatırımlar yapmışlardır (Dexter, 2011). Bu yatırımlar eğitim ortamlarında önemli dönüşümler sağlamıştır. Örneğin, öğrenen organizasyonlar olarak dijital teknolojiler tarafından dönüştürülmüş okullar öğrencilerin öğrenme ve öğretmenlerin öğretim ihtiyaçlarını karşılamıştır (Anderson ve Dexter, 2005). Bu gelişmeler okul yöneticilerinin rol ve sorumluluklarını da önemli ölçüde genişletmiştir (Flanagan ve Jacobsen, 2003; Sincar, 2013). Eğitim lideri olarak okul yöneticilerinden, teknolojiyi eğitim-öğretim süreçleriyle bütünleştirmesi, büyük kaynakların ayrıldığı dijital teknolojilerin etkili ve verimli bir şekilde kullanması, eğitimdeki yenilikleri takip etmesi, yenilikleri hayata geçirmede öğretmenleri cesaretlendirmesi ve teşvik etmesi (Öztaş, 2010), beklenen yeni rol ve sorumluluklar olmuştur. Dijitalleşen dünyada tüm eğitim paydaşlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve karşılaştığı sorunlara çözüm sunabilecek dijital öğrenme-öğretme araçlarını etkin bir şekilde kullanabilecek okul yöneticilerine ihtiyaç bulunmaktadır (Aytaç, 2022). Bu sürecin başarıya ulaşmasında okul yöneticilerinin sergileyecekleri liderlik davranışları en önemli anahtarlardan biri olarak kabul edilmiştir. Çünkü okul geliştirme çalışmalarında okul yöneticilerinin göstermiş olduğu çabalar liderliğin önemine dikkat çekmektedir (Fullan, 2001).

Teknoloji liderliği; teknolojinin tüm eğitim paydaşlarına özümsetilme ve teknolojinin gelişimi ile oluşan rekabetçi ortamda eğitim kurumunun güçlendirilmesi için okul yöneticilerinin sahip olması gereken yeterlilikleri ve becerileri kapsamaktadır (Usluel vd., 2007). Bununla birlikte teknoloji liderliği, teknolojinin uygulanmasına ilişkin örgütsel kararların alınmasını, politikaları ve okul sınırları içinde yer alacak teknoloji ile ilgili tüm faaliyetleri de temsil etmektedir (Dexter, 2011). Öte yandan teknoloji lideri olarak okul yöneticilerinin görevlerinden biri de okullarında teknoloji entegrasyonunu oluşturabilmesidir (Raffo ve Gunter, 2008). Teknoloji liderliği için gerekli becerilere sahip okul yöneticilerinin

eğitim teknolojilerini okul yaşamına etkin bir şekilde entegre etmesi, başta yönetim olmak üzere, eğitim ve öğretimin tüm süreçlerinin daha da kolay yürütülmesini sağlayacaktır (Anderson ve Dexter, 2000). Böylece okul yöneticileri okullarda teknoloji temelli bir öğrenme ortamı hazırlayarak (Chang, 2005), okul sınırları içinde teknolojik uygulamaların yaygınlaşması ve geliştirilmesi için öğrenci ve öğretmenlerin içsel motivasyonunu da artırmış olacaktır (Whatts, 2009). Öyleyse teknoloji lideri olarak okul yöneticileri okuldaki tüm teknoloji kaynaklarının nasıl kullanabileceği konusunda da beklentileri karşılamalıdır (Flanagan ve Jacobsen, 2003). Ancak okul liderlerinin, liderlik ve kaynakların en iyi şekilde nasıl birleştirebileceği konusunda daha net teorik yönlendirilmeye ihtiyaçları bulunmaktadır (Dexter, 2011). Dijital teknolojiler tarafından dönüştürülmüş okulları ve sınıfları yeniden icat etme gibi bir görevle karşı karşıya kalan okul yöneticileri yabancı oldukları veya çok az eğitim aldıkları teknoloji alanlarında liderlik sorumluluklarını üstlenmeleri gerekmektedir (Flanagan ve Jacobsen, 2003). Kaçınılmaz olarak okul yöneticileri teknolojik yenilikleri uygulamanın ve sürdürmenin yollarını aramak için çaba gösterdikleri gözlemlenmektedir. Ancak gerekli pedagojik vizyon ve deneyimden yoksun oldukları söylenebilir (Flanagan ve Jacobsen, 2003). Günümüzde okul yöneticilerinin yalnızca eğitim liderleri olarak değil, bilgi ve iletişim teknolojilerini ve uygulamalarını kullanan teknoloji liderleri olarak da yetiştirilmeleri gerekliliği bu süreçte daha belirgin hâle gelmiştir (Beytekin, 2014). Beklenmedik bir şekilde COVID-19 pandemisinin ortaya çıkışıyla okullarda yüz yüze eğitime ara verilmiş ve bu dönem içerisinde okul yöneticilerinin nasıl bir teknoloji liderliği sergiledikleri soru işaretlerine yol açmıştır (Harris, 2020). Neticede birçok okulda teknoloji lideri olarak öngörülen okul yöneticilerinin aksine teknoloji kullanımına ilişkin daha yüksek performans gösteren öğretmenlerin resmi liderler olarak ortaya çıktığı ve bu sorumlulukları üstlendikleri gözlemlenmiştir (Bozkurt & Sharma, 2020). Ancak yapılan araştırmalar ve literatür, okul yöneticilere eklenen bu rol ve sorumluluklar için beceri ve eğilimlerinin geliştirilmesi için zamana, dolayısıyla mesleki gelişime ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Flanagan ve Jacobsen, 2003). Bu bağlamda Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu (ISTE), okul yöneticilerinin teknoloji liderliği için neleri bilmesi veya neleri yapması gerektiğine ilişkin birtakım öneriler seti sunmaktadır (Anderson ve Dexter, 2005; Brooks-Young, 2006; Flanagan ve Jacobsen, 2003; Mcleod vd., 2011). Okul yöneticileri için ortaya konulan öneriler setinde eğitim ortamlarını dönüştürme, teknolojiyi entegre etme, uygulama ve öğrenmeyi desteklemek amacıyla yöneticiler İçin Ulusal Eğitim Teknolojisi Standartları (NETS-A) geliştirilmiştir (ISTE, 2009). Vizyoner liderlik, dijital vatandaşlık, dijital çağda öğrenme, uygulamada profesyonellik ve sistemik iyileştirme olmak üzere beş ana tema etrafında şekillenen NETS-A (ISTE, 2009), okul yöneticilerinin teknoloji lideri olarak rollerini anlamalarını, tüm paydaşların teknolojik ihtiyaçlarını karşılamalarını ve eğitim sürecinde teknoloji entegrasyonunu tam olarak gerçekleştirmelerini amaçlamıştır (Anderson ve Dexter, 2005; Sincar ve Arslan, 2011). Bununla birlikte ISTE Standartları teknolojiyi öğrenmek, öğretmek ve teknoloji lideri olma konusunda güncel yaklaşımlar sergileyerek okullarda teknolojinin etkin kullanımı konusunda güncel öneriler ve kapsamlı yol haritası sunmaya halen devam etmektedir (ISTE, 2023). Örneğin, 2018'de ISTE, bir eğitim liderinin eşitlik ve vatandaşlık savunucusu, güçlendirici lider, vizyoner planlayıcısı, sistem tasarımcısı ve sürekli öğrenmeyle bağlantılı olma gibi yeni becerilere sahip olması gerektiğini sunmaktadır (www.iste.org). Öte yandan dijital öğrenimlere rehberlik ederek okul yöneticilerine bir çerçeve sağlayan ISTE, aynı zamanda liderlerin teknoloji konusunda öğretmenleri güçlendirmesi ve öğrencilerin teknoloji kullanımına ilişkin öğrenmelerin sağlanmasında da gereken bilgi ve davranışları mümkün kılacak güncel tavsiyelerde de

bulunmaktadır (www.iste.org). Bu konuda ayrıca tavsiyeler sunan literatür, büyük ölçüde okul yöneticilerinin teknolojiyi nasıl kullanacaklarını öğrenmeleri ve imkanlar dahilinde kendi görevlerini yerine getirmek üzere özellikle başkalarıyla iletişim kurmak için kullanmak gerektiğini ileri sürmüştür (Hall, 1999; Thomas ve Knezek, 1991). Thorman ve Anderson'a (1991) göre, sadece teknoloji hakkında bilgi edinme değil, okul çalışanlarının da bu konuda mesleki gelişimlerini sağlamak ve onlar için öğrenme fırsatları oluşturmak okul yöneticilerinin üstlenmesi gereken sorumluluklar olarak belirtilmiştir. Sonuç olarak belirtmek gerekirse, okul yöneticilerinin okullarında teknolojik değişim ve yeniliklere dayalı öğrenme ortamlarına öncü olabilecek ve teknolojik entegrasyona ilişkin bir anlayış ve iklim oluşturabilecek teknolojik bir lider olma gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Literatür incelendiğinde, okul yöneticilerin teknoloji liderliğine ilişkin gerek ulusal gerekse uluslararası bazı çalışmaların (Aytaç, 2022; Anderson ve Dexter, 2005; Banoğlu, 2011; Düzgün, 2022; Hacıfazlıoğlu vd., 2010; Sincar ve Aslan, 2011; Şahin ve Demir, 2015; Yıldız, 2021) yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda araştırmacılar tarafından çeşitli ölçekler geliştirilmiş, hazır ölçeklerden yararlanılmış veya anket çalışmaları yapılarak okul yöneticilerin teknoloji liderliği farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmada ise okul yöneticilerin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri Sincar'ın (2009) geliştirdiği ölçek doğrultusunda insan odaklılık, vizyon, destek, iletişim ve iş birliği alt boyutları temel alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin ortaya konulmasının teorik açıdan ilgili literatürü genişletebileceği ve alana katkı sunabileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin beceri düzeyleriyle ilgili mevcut durumun tespit edilmesi, okullarda teknolojinin daha etkili kullanılabilmesi için neler yapılabileceği konusunda politika yapıcılara, eğitim uygulayıcılara ve genel olarak okul paydaşlarına bilgi sağlayabileceği ve bazı somut öneriler sunulabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan bu çalışmadan elde edilen bulguların sadece İstanbul'un Pendik ilçesine bağlı okullarda görev yapan öğretmen görüş ve algılarına dayalı olması, COVID-19 pandemi nedeniyle öğretmen görüşlerinin çevrimiçi form aracılığıyla toplanması ve görüşlerinin çalışmada kullanılan dört alt boyutlu ölçekten elde edilen verilerle sınırlı olması araştırmanın kısıtlılığı olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, İstanbul ili Pendik ilçesinde görev yapan okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerinin öğretmen algılarına göre ortaya çıkartılması ve demografik değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya rehberlik eden temel sorular şu şekilde olmuştur:

1. Öğretmenlerin algılarına göre, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri nedir?
2. Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri öğretmenlerin; cinsiyetine, öğrenim durumuna, mesleki kıdem yılına ve eğitim kademesine göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

1. TEKNOLOJİ LİDERLİĞİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerinin incelenmesi üzerine liderlik kavramı ile teknoloji liderliği kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Teknoloji liderliğinin eğitimle olan ilişkisini ifade eden kuram ve kavramlar incelenerek yürütülen çalışmalarla ilgili bilgilere yer verilip alan yazındaki çalışmalar ifade edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Liderlik

Literatür taraması liderlik kavramının zaman içinde geliştiğini ve tanımlanması zor olan bir kavram olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, her ne kadar uzun bir süre liderliğin bireysel bir özellik olduğuna vurgu yapılsa da bundan çok daha fazla bir anlam taşıdığı ve liderliğe ilişkin birçok tanım yapıldığını (Silva, 2016) söylemek mümkündür. Buna karşı liderlik, literatürde en basit haliyle başkalarını etkileme sanatı olarak tanımlanmaktadır (Barlı, 2010). Liderlik, belirli bir bağlamda ortak hedeflere ulaşmak için bazı insanların birini kabul etmesiyle ortaya çıkan etkileşimli bir etki sürecini yansıtmaktadır (Silva, 2016). Bu anlamda liderlik bir amaca ulaşmak için başkalarının çabalarını en üst düzeye çıkararak onları etkilemek olarak ifade edilebilir. Yapılan tanımdan da anlaşılacağı üzere liderliğin bireyin kişisel özellikleriyle daha bağlantılı olduğuna dikkat çekilse de resmin bütününe bakıldığında liderlik bir amaca ulaşmak için başkalarının çabalarını en üst düzeye çıkarmaya çalışan daha üst düzey bir beceriyi gerektiren davranış biçimi olarak belirtilebilir. Her organizasyonun amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi, mevcut işleyiş ve gelişimini etkili bir şekilde sürdürebilmesi onu yöneten liderlerin özelliklerine bağlıdır. Liderlik, eğitim kurumlarının amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi noktasında okul yöneticilerinden beklenen önemli beceri alanlarından biridir. Çağdaş eğitim yönetimi anlayışı bu anlamda okul yöneticilerini lider olarak değerlendirmektedir (Celep, 2000). Okul lideri olan yöneticiler, örgütsel sorunları çözmek için gerekli olan bilgi ve beceriye sahip, problem çözme becerileri gelişmiş vizyon sahibi kişilerdir. Bu bağlamda eğitim kurumlarında görev yapan yöneticilerden, eğitim sektörünün gelişimini izleyebilen, öğretmenleri yenilikleri uygulamaya teşvik eden, öğretmenlerin bilgilerini artırmaları için gerekli koşulları yaratan bir konuma sahip olma gibi liderlik davranışları sergilemeleri beklenir (Öztaş, 2010). Liderler, etki alanlarını en üst düzeye çıkarma çabası içinde olan kişilerdir (Ertuğrul, 2014). Eğitim kurumlarının gelişimini destekleyen, örgüt kültürünün ve olumlu havanın şekillenmesine aktif olarak katılan okul yöneticilerinin de güçlü liderlik özelliklerine sahip olduğu söylenebilir (Çelik, 2013). Okul yöneticileri, okullarının eğitim lideri olduklarından, okullarının misyon ve vizyonunu oluştururken toplumsal değer ve beklentileri dikkate almalıdırlar. Okul yöneticisi olarak liderler bu süreçte öğretmen, öğrenci ve velileri sürece dahil etmelidir (Özden, 2008).

1.2. Teknoloji Liderliği

Teknoloji günümüzde hayatımızın her noktasına tesir etmiş dünyadaki sınırları ortadan kaldıran ekonomik değeri bulunan bir kavramdır. İletişim dünyasında ve akıllı cihazlarda yaşanan teknolojik gelişimle birlikte elde edilen verilerin ekonomik değer olarak kullanılması bile teknolojiyi göz ardı edemeyeceğimiz bir konu yapmaktadır. Bu nedenle teknoloji sadece fiziksel bir materyal olmanın ötesinde bilgiyi işleme gücüyle de geniş bir alana yayılan olgu olduğu görülmektedir (Taşkın ve Adalı, 2004). Bilgi teknolojileri sanayi ve ticari faaliyetlerin haricinde günlük hayatımızda da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. İletişim teknolojilerinden

elde edilen verilerin toplanıp analiz edilmesiyle yeni ürünler ortaya çıkmaktadır (Usluel, Mumcu ve Demiraslan, 2007). Teknolojiyi kullanan toplumlarda ekonomik gelişme ve refah seviyesinin yükseldiği görülmektedir. Yenilikçi bilgi ve teknolojileri kullanabilecek bireyler yetiştirebilmek ve yetişen bireyler sayesinde yeni ürünler ve hizmetler ortaya çıkarabilmek için eğitim standartlarının yükseltilmesi gerekmektedir (Çakmak, 2008). Tanzer'e (2004) göre teknoloji lideri, bir örgüt içinde teknolojinin etkin ve aktif kullanımı bağlamında örgüt yapılarına gerekli koordinasyonu, etkiyi, yönlendirmeyi ve kontrolü sağlayan kişilerdir. Çakır (2013), bu liderliği şöyle ifade etmektedir: İçinde yaşadığımız dijital çağın ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak donanımına sahip olmayı, teknolojik yenilik ve değişime hâkim olmayı, çevremizdekileri teknolojiyi etkin kullanmak için harekete geçirmeyi ve fenomenler yaratmayı bütünleştirebilen biridir. Kısaca, teknoloji liderliği teknolojiyi günlük hayatın her alanına dahil etmektir (Can, 2003). Bu nedenle eğitim kurumları yöneticilerinin belirli beceri ve yeterlilikler kazanmaları, teknoloji liderleri olarak okul yönetimi ve eğitim alanında teknolojiyi aktif olarak kullanma çerçevesinde sorumluluk almaları oldukça önemli hale gelmiştir (Hacıfazlıoğlu vd., 2008; Karadeniz ve Dalgıç, 2011; Turan, 2002). Teknoloji liderleri olarak eğitim yöneticilerinin birincil rolü; sergileyecekleri tutum, eylem, performansla ve düşünceleriyle yönetimden liderliğe geçiş yapmaktır. Öğrencileri ve öğretmenleri pasif öğrenme yöntemlerinden ziyade aktif, bilgi üreten yöntemleri kullanmaya teşvik etmek ve yönlendirmektir (Kirkman, 2000). Okul yöneticilerinin teknolojiye yönelik tutumları, öğretmenlerin teknoloji algılarını değiştirebilir. Teknoloji temelli eğitim ortamlarının yeniden şekillenmesinde okul yöneticileri etkin rol oynamaktadır (Pelgrum, 1993: 206). Örneğin, Dawson ve Rakes (2003: 31) yaptıkları araştırmada okul yöneticilerinin aldıkları teknoloji ile ilgili eğitimin miktarı ve türünün, öğretmenlerin teknoloji entegrasyon düzeyini etkilediğini tespit etmişlerdir. Nitekim, Stuart ve diğ. (2009), yüksek teknoloji bilgisine ve deneyimine sahip okul yöneticilerinin okullarda teknoloji tabanlı inovasyona öncülük ettiğini ve öğretmenleri teknolojiyi etkili kullanma konusunda desteklediklerini ileri sürmektedir.

1.3. Eğitimde Teknoloji

Teknoloji günümüzde toplumsal değişime ve ekonomiye doğrudan etki etmesinden dolayı okul yöneticilerinin değişime uygun olarak eğitim fırsatları oluşturmaları gerekmektedir (Alkan, 2005). Eğitim teknolojilerinin okullarımızda etkili olarak kullanılabilmesi için sınıfların teknolojik olarak donatılması gerekmektedir. Türkiye'de uygulamaya geçirilen Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) projesiyle, sınıf ortamlarına teknoloji belli seviyede taşınmış olsa da içeriği zenginleştirilmiş eğitim teknolojisi materyalleri her geçen gün gelişmekte ve değişmektedir. Sınıf içi uygulamalarda inovatif etkinin artması ise teknolojik alt yapının güçlendirilmesi ile ilişkilidir (Coburn, 2003). Bu bağlamda eğitim teknolojisi her türlü teknolojik ürünün eğitim ortamlarında rastgele kullanılmasından ziyade, içerik olarak eğitim öğretime nitelikli katkı sağlayacak teknolojik ürünlerin bilinçli ve planlı olarak kullanılmasını gerektirmektedir (Eren ve Kurt, 2011). Teknoloji kullanımı açısından eğitimci ihtiyaçlarını ve kapasitelerini netleştirmek için yapılan bir dizi araştırma (Beyazgül, 2019; Küplü, 2012; Şimşek, 2015; Yılmaz, 2016) eğitimcilere teknoloji araçlarını kullanma eğitimi verilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Sınıfta teknoloji kullanımı söz konusu olduğunda, eğitimcilerin teknoloji kullanımı ve vizyonu konusunda gerekli becerilere sahip olmaları önemlidir. Tutarlı, düzenli

ve sürekli bir mesleki gelişim programı, eğitimcileri teknoloji kullanımında yenilikçi yaklaşımları takip etme ve benimseme konusunda güçlendirebilir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nicel yaklaşımın tercih edildiği betimsel bir araştırmadır. Betimsel tarama, geçmişte ya da mevcut zamanda var olan bir durumu var olduğu şekliyle açıklamayı hedefleyen araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2005: 183). Araştırma evreni yapılacak çalışma kapsamında ihtiyaç duyulan verilerin elde edildiği nesne ya da kişilerden oluşan büyük gruptur (Baştürk, 2011). Araştırmanın ulaşılabılır evrenini 2020-2021 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Pendik ilçesinde bulunan 259 okulda görev yapan 5770 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada evrenin tamamına ulaşmak zaman ve maliyet açısından zorluklar arz ettiği için örnekleme yoluna gidilmiştir. Örnekleme tekniklerinden kolay örnekleme tekniği kullanılmıştır. Örneklem hesaplama tablosu ile örneklem büyüklüğü hesaplanarak 5770 öğretmenden oluşan çalışma evreninin $\alpha = .05$ anlamlılık ve %5 yanılma payı ile örneklem sayısı 360 öğretmen olarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Google formlar ile 362 öğretmenden veri elde edilmiştir. Öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler

Kişisel Bilgiler	Değişkenler	Nüfus	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	197	54,4
	Erkek	165	45,6
Mesleki Kıdem	5 yıl ve altı	31	8,6
	6-10 yıl	84	23,2
	11-15 yıl	104	28,7
	16-20 yıl	66	18,2
	21 yıl ve üstü	77	21,3
Eğitim Durumu	Ön lisans	11	3,0
	Lisans	290	80,1
	Lisans Üstü	61	16,9
Toplam		362	100

Tablo 1.’de görüldüğü üzere katılımcıların 197’si (%54,4) kadın, 165’ i (%45,6) erkektir. Eğitim durumları incelendiğinde katılımcıların; 11’inin (%3,0) ön lisans, 290’ının (%80,3) lisans, 60’ının (%16,9) lisansüstü eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Araştırmaya katılan 31 öğretmen (%8,6) 5 yıl ve altı, 84 öğretmen (%23,2) 6-10 yıl, 104 öğretmen (%28,7) 11-15 yıl, 66 öğretmen (%18,2) 16-20 yıl, 77 öğretmen (%21,3) 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir. Katılımcıların 172’si (%47,5) öğretmen ilköğretim Okulu, 84’ü (%23,2) ortaokulda, 106’sı (%29,3) ise lisede görev yapmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Sincar (2009) tarafından 5’li likert tipinde geliştirilen “İlköğretim Okulu

Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Ölçeği” kullanılmıştır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Ölçeği” nin toplam 29 maddeden ve 4 boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeği oluşturan 4 boyutun isimleri ve madde sayıları sırasıyla “insan merkezlilik” boyutu 11 madde, “vizyon” boyutu 7 madde, “iletişim ve iş birliği” boyutu 6 madde ve “destek” boyutu 5 madde olarak belirlenmiştir. “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Ölçeği” ölçeğinin açıkladığı toplam varyans oranı %68,73 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarında ise açıklanan toplam varyanslar ise “insan merkezlilik” alt boyutunda %22,23; “vizyon” alt boyutunda %17,13; “iletişim ve iş birliği” alt boyutunda %15,69 “destek” alt boyutunda ise %13,66 olarak belirlenmiştir.

Sincar (2009) çalışmasında “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Ölçeği” nin iç güvenirlik katsayısını belirlemek için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplamıştır. Sincar’ın yaptığı analizlerde ölçeğin tamamı için iç tutarlılık katsayısı, ,97 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutları için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, “insan merkezlilik” alt boyutunda ,94; “vizyon” alt boyutunda ,92; “iletişim ve iş birliği” alt boyutunda ,91 ve “destek” alt boyutunda ,91 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma amacıyla toplanan verilerin güvenirliğini test etmek için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplamıştır. Bu çerçevede hesaplanan Cronbach Alpha değerleri; İnsan merkezlilik alt boyutunda ,93; “vizyon” alt boyutunda ,94; “iletişim ve iş birliği” alt boyutunda ,90 ve “destek” alt boyutunda ,92 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamında ise Cronbach Alpha değeri ,97 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar çerçevesinde verilerin güvenilir olduğu kanısına varılmıştır. Araştırma bağlamına öncelikle “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Ölçeği” kullanımı için ölçeğin sahibinden yazılı izin alınmıştır. Daha sonra ise araştırma çerçevesinde “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Ölçeği” Google formlar üzerinde oluşturulan anket formu üzerinden Pendik ilçesindeki öğretmenlere 2021-2022 öğretim yılı güz döneminde uygulanmıştır. Araştırmada Google formlarda oluşturulan anket formu aracılığıyla elde edilen verilerin çözümlemesinde SPSS programı kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde araştırma problemlerinin ve değişkenlerin özelliklerine uygun teknikler kullanılmıştır. Araştırmada, çalışma grubunun demografik özelliklerini açıklamak için betimsel istatistikler olan frekans, yüzde ve ortalama kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım özelliği gösterip göstermediğini tespit etmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri kontrol edilmiştir. Verilerin normal dağılım özelliği gösterdiğine karar vermek için çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ve -2 aralığında olması gerekmektedir (George ve Mallery, 2010).

Tablo 2. Verilere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri

Boyut	Nüfus	Ort.	ss	Çarpıklık (Skewness)		Basıklık (Kurtosis)	
				Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
İnsan Merkezlilik	362	4,00	,79	-1,10	,13	1,25	,26
Vizyon	362	3,94	,86	-1,27	,13	1,50	,26
İletişim ve İş birliği	362	4,01	,82	-1,07	,13	1,02	,26
Destek	362	4,04	,84	-1,08	,13	,94	,26

Toplam	362	4,00	,77	-1,19	,13	1,29	,26
--------	-----	------	-----	-------	-----	------	-----

Tablo 2’de görüldüğü üzere çarpıklık ve basıklık değerleri +2 ve -2 aralığında dağılmaktadır. Dolayısıyla veriler normal dağılım göstermektedirler. Elde edilen bu sonuçlar üzerine verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Aritmetik ortalamaya göre belirlenen okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerinin belirlenmesi ve yorumlanmasında Tablo 3’ten yararlanılmıştır.

Tablo 3. Okul yöneticileri teknoloji liderliği ölçeği değerlendirme tablosu

Seçenekler	Puan Aralıkları	Ağırlık Puanı	Düzye
Kesinlikle Katılmıyorum	1.00-1.79	1	Çok Düşük
Katılmıyorum	1.80-2.59	2	Düşük
Kararsızım	2.60-3.39	3	Orta
Katılıyorum	3.40-4.19	4	Yüksek
Kesinlikle Katılıyorum	4.20-5.00	5	Çok Yüksek

Diğer taraftan t-testi ve ANOVA testleri neticesinde elde edilen anlamlı farklılıkların etki büyüklüklerini tespit etmek için Cohen (d) ve eta-kare (η^2) değerleri hesaplanmıştır ve ortaya çıkan farklılığın etki büyüklüğünü değerlendirmek için Tablo 4’ten yararlanılmıştır (Cohen, 1988; Akt. Can, 2019: 121-157).

Tablo 4. Cohen d ve eta-kare etki büyüklüğü değerlendirme tablosu

Yöntem	Küçük	Orta	Büyük
Cohen’s d	0.20	0.50	0.80
Eta-kare(η^2)	0.01	0.06	0.14

3. BULGULAR

Bu bölümde, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri ve bu düzeylerin bazı bağımsız değişkenlere göre incelendiği bu çalışmada verilerin analizi neticesinde elde edilen bulgular yer almaktadır.

3.1 Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Yerine Getirme Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Öğretmenlerin algılarına göre, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri nedir?” temel problem cümlesi kapsamında katılımcıların verdikleri yanıtlardan elde edilen ortalama ve standart sapmalara ilişkin bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Yerine Getirme Düzeylerine İlişkin Bulgular

İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Ölçeği (Alt Boyutlar ve Madde Sayısı)	\bar{X}	SS	Düzye
1 İnsan Merkezlilik (11)	4,00	,79	Yüksek
2 Vizyon (7)	3,94	,86	Yüksek
3 İletişim ve İş birliği (6)	4,01	,82	Yüksek
4 Destek (5)	4,04	,84	Yüksek
Genel	3,99	,77	Yüksek

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşleri tüm boyutlarda yüksek düzeyindedir. Teknoloji liderliği ölçeğinin boyutlarından alınan puan ortalamaları sıralandığında; öğretmenler en çok destek boyutunda ($\bar{X} = 4,04$), ikinci olarak iletişim ve iş birliği boyutunda ($\bar{X} = 4,01$) üçüncü olarak insan merkezlilik boyutunda ($\bar{X} = 4,00$) son olarak da vizyon boyutunda ($\bar{X} = 3,94$) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin verdiği yanıtlara göre, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri ölçek toplamında da ‘yüksek’ düzeyde ($\bar{X} = 3,99$) olduğu belirlenmiştir.

3.2. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerine ilişkin görüşlerinin ölçeğin tüm boyutlarında anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit etmek için t-testi yapılmış ve sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet değişkenine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerine ilişkin t testi sonuçları

Boyut	Grup	Nüfus	\bar{X}	S	t	sd	p
İnsan Merkezlilik	Kadın	197	3,92	80	-2,142	360	,033*
	Erkek	165	4,10	,77			
Vizyon	Kadın	197	3,93	,86	-,394	360	,694
	Erkek	165	3,96	,86			
İletişim ve İş birliği	Kadın	197	4,01	,80	,022	360	,983
	Erkek	165	4,00	,86			
Destek	Kadın	197	4,01	,87	-,792	360	,429
	Erkek	165	4,08	,81			
Toplam	Kadın	197	3,95	,77	-1,088	360	,277
	Erkek	165	4,04	,77			

(*p<.05)

Tablo 6’da öğretmenlerin cinsiyetlerine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan t-testi sonucunda insan merkezlilik alt boyutunda cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir [$t(360)=-2,142$; $p < .05$]. Erkeklerin ortalaması ($\bar{X}=4,10$) kadınların ortalamasına ($\bar{X}=3,92$) göre daha yüksek olup, anlamlı çıkan farkın erkeklerin lehine olduğu saptanmıştır. İstatistiksel anlamlılığın yanı sıra cinsiyet bağımsız değişkeninin okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerinin insan merkezlilik alt boyutu üzerindeki etkisi incelendiğinde anlamlı çıkan farkın etki büyüklüğüne ilişkin Cohen’s d değeri .23 bulunmuş ve etki düzeyinin ‘‘küçük’’ derecede olduğu tespit edilmiştir. Vizyon alt boyutunda öğretmenlerin cinsiyetlerine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşleri incelendiğinde cinsiyet açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir [$t(360)=-,394$; $p > .05$]. Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin farklılaşma durumunu belirlemek için yapılan t- testi sonucunda iletişim ve iş birliği alt boyutunda cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$t(360)=-,022$; $p > .05$]. Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerinde anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda destek alt boyutunda cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir [$t(360)=-,792$; $p > .05$]. Kadınların ortalaması $\bar{X}=4,01$, erkeklerin ortalamasına $\bar{X}=4,08$ göre daha düşüktür.

3.3 Öğrenim Durumu Değişkenine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin öğrenim durumları değişkenine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerinin anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit becermek için yapılan ANOVA Testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğrenim durumu değişkenine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerine ilişkin ANOVA testi sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Nüfus	\bar{X}	S.S	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
İnsan Merkezlilik	Önlisans	11	3,88	1,23	G. Arası	1,526	2	,763	1,210	,299	-
	Lisans	290	4,03	,78	G. İçi	226,432	359	,631			
	Lisansüstü	61	3,87	,78							
	Toplam	362	4,00	,79		227,959	361				
Vizyon	Önlisans	11	4,03	1,13	G. Arası	2,313	2	1,157	1,564	,211	-
	Lisans	290	3,98	,822	G.İçi	265,505	359	,740			
	Lisansüstü	61	3,77	,981							
	Toplam	362	3,94	,861		267,819	361				

İletişim ve İş birliği	Önlisans	11	4,35	,502	G.Arası	2,406	2	1,203	1,786	,169	-
	Lisans	290	4,03	,811	G.İçi	241,779	359	,673			
	Lisansüstü	61	3,88	,905							
	Toplam	362	4,01	,822		244,185	361				
Destek	Önlisans	11	4,22	,883	G.Arası	3,640	2	1,820	2,588	,077	-
	Lisans	290	4,08	,831	G.İçi	252,483	359	,703			
	Lisansüstü	61	3,82	,866							
	Toplam	362	4,04	,842		256,123	361				
Toplam	Önlisans	11	4,07	,932		1,835	2		,212	-	
	Lisans	290	4,03	,751		211,476	359				
	Lisansüstü	61	3,84	,769		213,311	361				
	Toplam	362	4,00	,769							

Tablo 7’de görüldüğü üzere öğretmenlerin eğitim durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda insan merkezilik alt boyutunda öğretmenlerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$F_{(2-359)}=1,210$; $p>.05$]. Öğretmenlerin eğitim durumları değişkenine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerinde vizyon alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmemektedir [$F_{(2-359)}=1,564$; $p>.05$]. Öğretmenlerin eğitim durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda ilişkin iletişim ve iş birliği alt boyutunda öğretmenlerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır [$F_{(2-359)}=1,786$; $p > .05$]. Öğretmenlerin eğitim durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda ilişkin destek alt boyutunda öğretmenlerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$F_{(2-359)}=2,588$; $p>.05$].

3.4 Mesleki Kıdem Değişkenine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin mesleki kıdem değişkenine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerinin anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit etmek için yapılan ANOVA Testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Mesleki kıdem değişkenine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerine ilişkin ANOVA testi sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Nüfus	\bar{X}	S.S	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p	An. Fark
İnsan Merkezlilik	A.5 yıl ve altı	31	4,02	,88	G. Arası	2,394	4	,599	,947	,437	
	B.6-10 yıl	84	3,90	,77	G. İçi	225,564	357	,632			
	C.11-15 yıl	104	4,00	,75							
	D.16-20 yıl	66	4,15	,72							
	E.21 yıl ve üzeri	77	3,98	,90							
	Toplam	362	4,00	,79		227,959	361				
Vizyon	A.5 yıl ve altı	31	4,09	,884	G. Arası	6,645	4	1,661	2,271	,061	
	B.6-10 yıl	84	3,80	,866	G.İçi	261,173	357	,732			
	C.11-15 yıl	104	3,96	,763							
	D.16-20 yıl	66	4,16	,761							
	E.21 yıl ve üzeri	77	3,83	1,01							
	Toplam	362	3,94	,861		267,819	361				
İletişim ve İş birliği	A.5 yıl ve altı	31	4,15	1,04	G.Arası	5,990	4	1,497	2,244	,064	
	B.6-10 yıl	84	3,85	,828	G.İçi	238,195	357	,667			
	C.11-15 yıl	104	3,94	,764							
	D.16-20 yıl	66	4,21	,673							
	E.21 yıl ve üzeri	77	4,05	,884							
	Toplam	362	4,01	,822		244,185	361				
Destek	A.5 yıl ve altı	31	4,28	,916	G.Arası	8,018	4	2,004	2,884	,023*	B-D
	B.6-10 yıl	84	3,84	,906	G.İçi	248,105	357	,695			
	C.11-15 yıl	104	4,04	,749							
	D.16-20 yıl	66	4,24	,643							
	E.21 yıl ve üzeri	77	4,00	,961							
	Toplam	362	4,04	,842		265,123	361				

	5 yıl ve altı	31	4,11	,867	G.Arası	4,446	4	1,111	1,900	,110
	6-10 yıl	84	3,85	,767	G.İçi	208,865	357	,585		
	11-15 yıl	104	3,98	,700						
Toplam	16-20 yıl	66	4,18	,633						
	21 yıl ve üzeri	77	3,96	,896						
	Toplam	362	4,00	,769		213,311	361			

(*p < .05)

Tablo 8'e göre öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda insan merkezilik alt boyutunda öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$F_{(4-357)} = ,947$; $p > .05$]. Öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda ilişkin vizyon alt boyutunda öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$F_{(4-357)} = 2,271$; $p > .05$]. Öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda iletişim ve işbirliği alt boyutunda öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$F_{(4-357)} = 2,244$; $p > .05$]. Öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda destek alt boyutunda öğretmenlerin mesleki kıdem durumlarına göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir [$F_{(4-357)} = 2,884$; $p < .05$]. Farkın kaynağını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırma testlerinden Dunnett C testi sonucuna göre anlamlı farkın mesleki kıdem durumu 6-10 yıl ve 16-20 yıl gruplar arasında olduğu bulunmuştur. Bu anlamlı farkın ise 16-20 yıl mesleki kıdem yılına sahip öğretmenlerin ($\bar{X} : 4,24$) lehine olduğu görülmüştür. Bununla birlikte mesleki kıdem değişken durumunun okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerinin destek alt boyutu puanı üzerindeki etki büyüklüğüne ilişkin eta-kare değeri $\eta^2 = .031$ olarak hesaplanmış ve etki düzeyinin "küçük" olduğu görülmüştür.

3.5 Eğitim Kademesi Değişkenine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerinin eğitim kademesi değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Eğitim kademesi değişkenine göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerine ilişkin ANOVA testi sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Nüfus	\bar{X}	S.S	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
İnsan Merkezlilik	İlkokul	172	4,07	,728	G. Arası	1,818	2	,909	1,44	,237	-
	Ortaokul	84	3,98	,854	G. İçi	226,140	359	,630			
	Lise	106	3,90	,845							
	Toplam	362	4,00	,795		227,959	361				
Vizyon	İlkokul	172	4,01	,755	G. Arası	2,494	2	1,247	1,69	,186	-
	Ortaokul	84	3,96	,939	G.İçi	265,325	359	,739			
	Lise	106	3,82	,950							
	Toplam	362	3,94	,861		267,819	361				
İletişim ve İş birliği	İlkokul	172	4,00	,761	G.Arası	,072	2	,036	,053	,949	-
	Ortaokul	84	4,03	,946	G.İçi	244,113	359	,680			
	Lise	106	4,01	,822							
	Toplam	362	4,01	,822		244,185	361				
Destek	İlkokul	172	4,07	,748	G.Arası	,385	2	,192	,270	,763	-
	Ortaokul	84	4,02	,999	G.İçi	255,738	359	,712			
	Lise	106	4,00	,858							
	Toplam	362	4,04	,842		256,123	361				
Toplam	İlkokul	172	4,04	,680	G.Arası	,932	2	,466	,788	,456	-
	Ortaokul	84	4,00	,868	G.İçi	212,379	359	,592			
	Lise	106	3,92	,821		213,311	361				
	Toplam	362	4,00	,769							

Tablo 9'a göre öğretmenlerin çalıştıkları eğitim kademesi durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda insan merkezlilik alt boyutunda öğretmenlerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$F_{(2-359)}=1,443$; $p>.05$]. Öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda vizyon alt boyutunda öğretmenlerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir [$F_{(2-359)}=1,687$; $p>.05$]. Öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda iletişim ve işbirliği alt boyutunda öğretmenlerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$F_{(2-359)}=0,53$; $p>.05$]. Öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne durumlarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonucunda destek alt boyutunda

öğretmenlerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır [$F_{(2-359)} = .270$; $p > .05$].

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine yerine getirme düzeylerinin “yüksek” düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alanyazın incelendiği mevcut araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte çalışmaların olduğu görülmektedir. Örneğin Güneş ve diğerleri (2022), Kıral ve Öztaban (2022) ve Ölçek’in (2014), okul yöneticilerinin teknoloji liderliği düzeylerini incelediği araştırmalarında okul yöneticilerinin teknoloji liderliği düzeylerinin yüksek düzeyde olduğunu saptanmıştır. Benzer bir şekilde Anderson ve Dexter (2005), ayrıca Baş’ın (2012) çalışmalarında da paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Diğer taraftan mevcut araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmeyen çalışmaların da olduğu görülmektedir. Örneğin, Gençay (2018), Irmak (2015) ve Beyaz (2014) tarafından yapılan çalışmalara bakıldığında okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin düzeylerinin “orta” düzeyde bir yeterliliğe sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce yapılan araştırmaların mevcut araştırmanın sonuçlarından farklılık göstermesinin nedenlerinden bazılarının araştırmaların farklı zamanlarda yapılmasına bağlı olarak teknolojinin sürekli gelişen ve değişen yapısıyla birlikte teknolojiye verilen önemin artmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Mevcut araştırmada ise okul yöneticilerinin teknoloji liderliği düzeylerine ilişkin sonuçların yüksek çıkmasında son yıllarda çalışmanın evrenini oluşturan Pendik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullarda, okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini artırmaya yönelik yönetici akademileri ve öğretmenler için yapılan vizyoner öğretmen akademileri çalışmalarının olumlu katkıları olmasından kaynaklı olabileceği söylenebilir.

Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği yerine getirme düzeylerine ilişkin ölçekte yer alan insan merkezlik, vizyon, iletişim ve iş birliği boyutları birlikte değerlendirildiğinde destek alt boyutunun görece diğer alt boyutlardan daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Sincar ve Aslan (2011) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda da mevcut araştırma sonucunu destekleyici bulgular elde edilmiştir. Sincar ve Aslan (2011) sınıf ve branş öğretmenlerinin görüşlerine göre okul yöneticilerinin destek alt boyutundaki rollerinin yeterli olduğu sonucuna varmışlardır. Kıral ve Öztaban (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin düzeyleri insan odaklılık, vizyon ve destek, iletişim ve iş birliği gibi ölçek alt boyutlarında yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Destek boyutundaki algının diğer boyutlara görece yüksek çıkmasında uzaktan eğitimin okul hayatına daha çok entegre olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda uzaktan eğitimin aktif olarak yürütülmesi esnasında okul yöneticilerinin öğretmen ve öğrencilere teknik anlamda yardımcı olmaları teknoloji liderliğinin önemini ortaya koyduğu söylenebilir. Bu süreçte okul yöneticileri okul hayatındaki teknolojik sistem ve donanımların dışına çıkılmasıyla Eğitim Bilişim Ağı (EBA) sistemi üzerinde öğretmen ve öğrencilere yol gösterici, çözüm bulucu roller üstlendiği belirtilebilir. İnsan merkezlik alt boyutuna bakıldığında okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Alanyazın incelendiğinde okul yöneticilerinin teknoloji liderliği düzeylerini “insan merkezlik” boyutunda ele alan sadece Sincar ve Aslan’ın (2011) çalışması olduğu görülmektedir. Sincar ve Aslan (2011) araştırmalarında okul yöneticilerinin liderlik düzeylerini “insan merkezlik” boyutundaki rollerini kısmen sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. İnsan merkezlik boyutu bağlamında okul yöneticilerin teknoloji

liderliğine ilişkin düzeyin yüksek çıkmasında teknoloji ile ilgili konularda sürece dahil olmak istedikleri anlaşılmaktadır. İletişim ve iş birliği alt boyutunda ise okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin düzeylerin yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç okul yöneticilerinin iletişim ve iş birliği konularında teknolojiyi etkin kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Ölçek'in (2014) yaptığı araştırma sonuçları mevcut araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Buna karşı Sincar (2009), Gençay (2018), Irmak (2015), Öztaş (2010) ve Teke'nin (2019) yapmış oldukları araştırmada okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin düzeylerin iletişim ve iş birliği boyutunda "orta" düzeyde oldukları bulgulanmıştır. Son olarak vizyon boyutu irdelendiğinde öğretmenlerin okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin algılarının yüksek olmakla birlikte, diğer alt boyutlara göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Sincar ve Aslan (2011) tarafından yapılan araştırmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir. Sincar ve Aslan (2011), tarafından yapılan araştırmada okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin düzeylerinin "vizyon" alt boyutundaki rollerinin kısmen yeterli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Vizyon boyutunun diğer alt boyutlara göre daha düşük çıkmasında ise öğretmenlerin gelecek teknolojileri takip etmede okul yöneticilerini yetersiz görmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Öte yandan okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerine ilişkin çalışmada ele alınan değişkenler incelendiğinde, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerinin cinsiyete göre sadece insan merkezilik boyutunda erkek öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu, diğer alt boyutlarda anlamlı bir etki oluşturmadığı sonucuna varılmıştır. Sincar'ın (2009) yaptığı araştırma sonucunda da cinsiyetin insan merkezilik alt boyutunda anlamlı olarak farklılaştığı ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra Sincar çalışmasında okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre vizyon, iletişim ve iş birliği boyutlarında da anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Gençay, 2018; Güneş vd., 2022; Irmak, 2015; Kıral ve Öztaban, 2022; Öztaş, 2010; Teke, 2019 ve Ölçek 2014 tarafından yapılan araştırmalarda ise cinsiyetin okul yöneticilerin teknoloji liderliği düzeylerinde anlamlı bir etkinin olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerinin öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Ölçek (2014) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Ancak alanyazına bakıldığında bazı araştırmacılar (Baş, 2012; Beyaz, 2014; Gençay, 2018; Irmak, 2015; Kıral ve Öztaban, 2022; Öztaş, 2010; Sincar 2009; Teke, 2019) tarafından yapılan çalışmalarda okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerinin öğrenim durumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Mesleki kıdem değişkenine göre ise sadece destek alt boyutunda, 16-20 yıl mesleki kıdem yılında bulunan grup lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanırken, diğer alt boyutlarda mesleki kıdeme göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna varılmıştır. Kıral ve Öztaban da (2022), okul yöneticilerinin teknoloji liderliği düzeylerinin destek alt boyutunda 21 yıl ve üzerinde mesleki kıdeme sahip olanları lehine anlamlı olarak değiştiği sonucuna ulaşımlardır. Okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerinin eğitim kademesine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde ise mevcut araştırmanın sonucuyla tutarlılık göstermeyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Örneğin Anderson ve Dexter, 2005; Irmak, 2015; Öztaş, 2010 ve Teke, 2019 tarafından yapılan araştırmalarda eğitim kademesinin okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin görüşleri üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu

sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Bu yönüyle mevcut araştırmanın sonuçlarının daha önce yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmediği söylenebilir. Mesleki kıdem değişkenine göre ise sadece destek alt boyutunda, 16-20 yıl mesleki kıdem yılında bulunan grup lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanırken, diğer alt boyutlarda mesleki kıdeme göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle uygulayıcılara, araştırmacılara ve politika yapıcılara şu önerilerde bulunulmuştur:

Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine yerine getirme düzeylerinin yüksek olarak devam edebilmesi için gelişen ve değişen teknolojinin gerisine düşmeden kendilerini güncellemeleri için hizmet içi eğitim aracılığıyla içerik geliştirme eğitimleri almaları önerilebilir. Mevcut araştırmada vizyon alt boyutunun diğer alt boyutlara görece daha düşük düzeyde olduğu sonucundan hareketle, okul yöneticilerinin eğitim teknolojilerini etkili kullanmaları konusunda geleceğe yönelik ne tür planların yapılabileceğine ilişkin vizyon sahibi olmaları ve bu vizyonu öğretmenlerle paylaşmaları önerilebilir. Okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından sadece insan merkezilik alt boyutunda erkek öğretmenler lehine olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, okul yöneticilerinin teknolojiyle ilgili karar ve uygulama aşamalarında veya eğitim teknolojilerinin kullanımıyla ilgili olası sorunlarda cinsiyet ayrımı yapmadan tüm bireylerin sürece aktif katılımını sağlaması önerilebilir. Okul yöneticilerinin teknoloji liderliğini yerine getirme düzeylerine ilişkin rollerinin öğretmenlerin teknoloji kullanımı üzerindeki etkisi araştırılabilir. Politika yapıcılar için, ilk ve yeniden yönetici atamaları sırasında teknolojiyi kullanma becerisi ve teknoloji liderliği davranışlarına ilişkin yeterliliklerin de atama kriteri olarak belirlenmesi tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Alkan, C. (2005). *Eğitim Teknolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Anderson, R. & Dexter, S. (2005). School technology leadership: an empirical investigation of prevalence and effect. *Educational Administration Quarterly*, 41(1), 49-82.
- Aytaç, T. (2022). Okul Yönetiminde Dijital Dönüşüm ve Dijital Liderlik. *Eğitimde Yeni Sorunlar ve Cevaplar*. 61. [https://www.yyu.edu.tr/images/files/Egitimdeyenisorunlar](https://www.yyu.edu.tr/images/files/Egitimdeyenisorunlar adresinden alındı)
- Banoğlu, K. (2011). Eğitim Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Yeterlikleri Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 43-65.
- Barlı, Ö. (2010). *Davranış bilimleri ve örgütlerde davranış*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Baş, E.D. (2012). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine Okul İklimi Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baştürk, R. (2011). *Bütün Yönleriyle Spss Örnekli Nonparametrik İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Beyaz, G. (2014). Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Davranışları. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beyazgül, G. (2019). Öğretmen Adaylarının ve Öğretim Elemanlarının Eğitimde Teknoloji Kullanımı ve E-öğrenmeye Yönelik Hazırbulunuşluklarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Brooks-Young, S. (2006). *Critical technology: Issues for school leaders*. California: Sage.
- Bozkurt, A. & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi.
- Can, T. (2003). Bolu orta öğretim okulları yöneticilerinin teknoloji liderliği yeterlilikleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(3), 94-107.
- Can, A. (2019). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi (7 b.)*. Ankara: PEGEM Akademi.
- Celep, C. (2000). *Dönüşümsel Liderlik*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Chang, M. (2005). The leadership ideas and strategies of learning in schools. *Journal of Educational Technology and Society*, 11(4), 29.
- Coburn, C. E. (2003). Rethinking scale: moving beyond numbers to deep and lasting change. *Educational Researcher*, 3-12.
- Çakır, R. (2013). Okullarda Teknoloji Entegrasyonu, Teknoloji Liderliği ve Teknoloji Planlaması. Kürşat Çağiltay ve Y. Göktaş (Ed.), *Öğretim Teknolojileri Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler* (1.baskı, s. 397-412). Ankara: Pegem Akademi.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 33-41.
- Çelik, V. (2013). *Eğitimsel Liderlik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dawson, K. ve Rakes, G. (2003). The influence of principals' technology training on the integration of technology into schools. *Journal of Research on Technology in Education*, 35, 29-49.
- Dexter, S. (2011). School Technology Leadership: Artifacts in System of Practice. *Journal of School Leadership*, 21, 166-189.
- Düzgün, S. (2022). Okul Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Öz Yeterlilikleri ile Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşlerinin İlişkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 42 (2), s 1243-1274.
- Eren, E., ve Kurt, A. (2011). İlköğretim okul müdürlerinin teknoloji liderliği davranışları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2), 219-238.

- Ertuğrul, E. (2014). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Yöneticilerin Teknoloji Liderlik Düzeyi İle Yönetici Etkililiği Arasındaki İlişki*. Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Flanagan, L., & Jacobsen, M. (2003). Technology leadership for the twenty first century principal. *Journal of Educational Administration*, 41(2), 124-142.
- Fukuda, K. (2020). Science, technology and innovation ecosystem transformation toward society 5.0. *International Journal of Production Economics*, 220, 107460.
- Fullan, M. (2001). *Leading in a culture of change*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gençay, A. (2018). İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin yeterlikleri (Keçiören ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, M. , Baka, E., Gülgün, S., Karaağaç Kocakır, A. & Ovacık, Türkan. (2022). Okul müdürlerinin teknoloji liderliği davranışlarının incelenmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 8 (Special Issue)
- Hacıfazlıoğlu, O., Kardeniz, Ş. & Dalgıç, G. (2010). Eğitim yöneticileri teknoloji liderliği standartlarına ilişkin öğretmen, yönetici ve denetmenlerin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(4), 537-577.
- Hall, M. (1999). Principals can set an example in technology usage. *Thrust for Educational Leadership*, 29(33).
- Harris, A. (2020). COVID-19 – school leadership in crisis? *Journal of Professional Capital and Community*. 5 (3/4), 321-326.
- Irmak, M. (2015). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin, yöneticilerinin 'teknoloji liderliği' düzeylerine ilişkin algıları. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ISTE. (2022, Mayıs 13). NETS for administrators 2009. <https://www.iste.org/iste-standards> adresinden alındı.
- ISTE. (2022, Aralık 22). ISTE Standars: Education Leaders 2022. <https://www.iste.org/iste-standards-for-education-leaders> adresinden alındı.
- İstanbul Pendik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2020, Aralık 20). [pendikmem: https://pendik.meb.gov.tr/](https://pendik.meb.gov.tr/) adresinden alındı.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Kavramlar İlkeler Teknikler. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kıral, E. & Öztaban, A. (2022). Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerini Yerine Getirme Düzeyleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 559-584

- Kirkman, C. (2000). A Model for the Effective Management of ICT Development in Schools Derived from 6 Contrasting Case Studies. *Journal of Information Technology for Teacher Education*, 9(1), 37-52.
- Küplü, N. (2012). Devlet İlköğretim ve Özel İlköğretim Okullarının Teknoloji Yeterlilikleri ve Bu Okullarda Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Bilgi Teknolojileri Okuryazarlık Düzeylerinin Karma Metot Yöntemiyle Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- McLeod, S., Bathon, J. & Richardson, J. (2011). Studies of technology tool usage are not enough: A response to the articles in this special issue. *Journal of Research on Leadership Education*, 6(5), 288-297.
- Ölçek, G. (2014). İlköğretim okullarında görev yapan okul müdürlerinin teknoloji liderliği düzeylerine ilişkin okul müdürü ve öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özden, Y. (2008). Eğitimde Dönüşüm: Eğitimde Yeni Değerler. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztaş, N. (2010). Okul Müdürlüğünden Eğitim Liderliğine Geçiş ve Karaman İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pelgrum, W.J. (1993). Attitudes of school principals and teachers towards computers: does it matter what they think? *Studies in Educational Evaluation*, 19(2), 199-212.
- Raffo, C. & Gunter, H. (2008). Leading schools to promote social inclusion: developing a conceptual framework for analysing research, policy and practice. *Journal of Education Policy*, 23(4), 397-414.
- Silva, A. (2016). What is leadership?. *Journal of Business Studies Quarterly*, 8(1), 1-6.
- Sincar, M. (2013). Challenges school principals facing in the context of technology leadership. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(2), 1273-1284.
- Sincar, M. & Aslan, B. (2011). Elementary teachers' views about school administrators' technology leadership roles. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(1), 571-595.
- Stuart, I., Mills, A. & Remus, U. (2009). School Leaders, ict competence and championing innovations. *Computers and Education*, 53(4), 733-741.
- Sincar, M. (2009). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine İlişkin bir İnceleme (Gaziantep İli Örneği).Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sincar, M. & Aslan, B. (2011). İlköğretim Öğretmenlerinin Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine İlişkin Görüşleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 571-595.
- Şahin, C. & Demir, F. (2015). Değişim çağında okul yöneticilerinin okullardaki eğitim teknolojilerini yönetme becerilerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 717-725.
- Şimşek, Ü. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Eğitimde Teknoloji Kullanımına İlişkin Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Taşkın, H. & Adalı, M. (2004). Teknolojik Zeka ve Rekabet Stratejileri. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Tanzer, S. (2004). Mesleki ve teknik öğretim okul yöneticilerinin teknoloji liderliği yeterlikleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Teke, S. (2019). Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerinin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Thomas, L. & Knezek, D. (1991). Providing technology leadership for restructured schools. *Journal of Research on Computing in Education*, 24, 265-279.
- Usluel, Y.K., Mumcu, F. & Demiraslan, Y. (2007). Öğrenme-öğretme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojileri: Öğretmenlerin entegrasyon süreci ve engelleriyle ilgili görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 164-178.
- Whatts, C.D. (2009). Technology leadership, school climate, and technology integration: a correlation study in k-12 public schools. Doctoral Dissertation. Tuscaloosa: The University of Alabama.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık
- Yıldız, B. B., Tüysüz, H. & Öztürk, M. (2021). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği yeterlik algıları ile yenilik yönetimi yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 16(3), 1087-1108.
- Yılmaz, M. (2016). İlkokul Öğretmenlerinin Eğitimde Teknoloji Kullanımına İlişkin Bilgisayar Yeterliliklerinin ve Teknoloji Tutumlarının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

BLOCKCHAIN ÜZERİNE YENİ BİR HALKA: NON-FUNGIBLE TOKEN (NFT)'NİN BİLİNİRLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Fatih KONAK¹ Esra ÖZKAHVECİ²

Öz

Her geçen gün önemi daha belirgin hale gelen blockchain, açık anahtarlı şifreleme ile güvence altına alınan ve blok dizisinden oluşan sayı dizisidir. Günümüzde blockchain tabanlı oluşturulan yüzlerce kripto para birimi bulunmaktadır. Yakın zamanda kripto para piyasasının gelişmesi ile birlikte Non-Fungible Token olarak ifade edilen dijital bir varlık dikkatleri üzerine çekmiştir. Benzersiz kimlikleri olan NFT, koleksiyon, sanat eserleri, sanal dünyadaki nesnelere ve oyunlardan dijitalleştirilmiş karakterlerdir. Non-Fungible Tokenler yatırımcılara bir nesneyi satın alma veya satma yolunu tanıtır. Ayrıca bu varlıklar çevrimiçi olarak, çoğunlukla kripto para birimiyle işlem görürler ve bir blok zincirindeki akıllı sözleşmeler içinde kodlanırlar. Bu perspektifte araştırmanın amacı, 2020-2022 yakın dönemde "Non-Fungible Token" ve kısaltması "NFT" terimlerinin Google arama sıklıklarının 'finans' alt segmentinde inceleyerek, ABD ve Türkiye ülkelerinde karşılaştırmalı olarak tespit etmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen Google Trends verileri, kullanıcı/yatırımcının "Non-Fungible Token"den ziyade baş harflerinden oluşan "NFT" kavramını 2021 yılı itibarıyla daha çok bildiğini işaret etmiştir. Bu kapsamda araştırma güçlü bir pazar haline gelen ve yatırımcının bir anda dikkatini çekmeyi başaran "Non-Fungible Token" ve kısaltması "NFT" kavramlarının finans literatüründeki bilinirlik düzeyini belirleme aşamasında ulusal literatüre özgün değer katmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Blockchain, Kripto para, NFT, Non-Fungible Token

A NEW RING ON BLOCKCHAIN: A RESEARCH ON AWARENESS OF NON-FUNGIBLE TOKEN (NFT)

Abstract

Blockchain, which becomes more important every day, is a series of numbers that are secured by public-key encryption and consist of a series of blocks. Today, there are hundreds of cryptocurrencies created based on blockchain. With the development of the crypto money market recently, a digital asset called Non-Fungible Token has attracted attention. NFTs with unique identities are collectibles, artworks, objects in the virtual world, and digitized characters from other games. Non-Fungible Tokens introduce investors to a way to buy or sell an object. In addition, these assets are traded online, mostly in cryptocurrency, and are encoded in smart contracts on a blockchain. In this perspective, the aim of the research is to examine the Google search frequencies of the terms "Non-Fungible Token" and its abbreviation "NFT" in the 'finance' sub-segment in the near term 2020-2022, and to determine comparatively in the USA and Turkey. The Google Trends data obtained as a result of the research indicated that the user/investor is more familiar with the concept of "NFT", which consists of the initials, as of 2021, rather than "Non-Fungible Token". In this context, the research adds unique value to the national literature at the stage of determining the level of awareness in the finance literature of the concepts of "Non-Fungible Token" and its abbreviation "NFT", which have become a strong market and managed to attract the attention of the investor.

Key Words: Blockchain, Cryptocurrency, NFT, Non-Fungible Token

¹ Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatihkonak@hitit.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6917-5082

² Dr., Bağımsız Araştırmacı, buyuker.esra@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-1472-4053

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Konak, F. & Özkahveci, E. (2023). Blockchain Üzerine Yeni Bir Halkla: Non-Fungible Token (NFT) Bilinirliği Üzerine Bir Araştırma. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 97-115

Giriş

Blockchain (blok zinciri) teknolojisi, güven için üçüncü taraflara dayanan mevcut iş modellerine meydan okuma ve hatta onları değiştirme potansiyeline sahip radikal bir yeniliktir. Blok zinciri kavramı, 2008 yılında Bitcoin teknik incelemesinin Nakamoto (2008) tarafından yayınlanmasıyla tüm dünyaya tanıtılmış ve ilk yıllarında kripto para birimlerinin arkasındaki teknoloji olarak kullanılmıştır (Regner vd., 2019: 2). Blockchain tabanlı oluşturulan yüzlerce kripto para birimi bulunmakta ve bu kripto para birimleri 'Coinler' ve 'Tokenler' olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. "Alternatif paralar" veya "altcoinler" olarak da bilinen coin (madeni para), Bitcoin'e alternatif olan yeni bir para birimi biçimi yaratır. Yeni sanal para birimi çıkaran bir şirket, tipik olarak Bitcoin'den uyarlanmış açık kaynak protokolünü kullanarak kendi blok zincirini oluşturan altcoinleri oluşturabilir. Tokenler, genellikle Ethereum kullanılarak başka bir blok zincirinin üzerinde akıllı sözleşmeler olarak oluşturulur. Farklı bir ifadeyle, Ethereum belirteçleri, Ethereum blok zincirinde yürütülen bir kripto para birimidir (Rhue, 2018: 6).

Ethereum'da tokenler, blok zincirinin üzerine inşa edilmiş dijital varlıklardır ve Ethereum blok zincirinin yerel (yerleşik) kripto para birimi olan Ether'den farklı olarak, belirteçler özel akıllı sözleşmelerle uygulanır. Fungible (değiştirilebilir) Token ve Non-Fungible (değiştirilemez) Token olmak üzere iki ana token türü vardır. Genellikle ERC-20 arayüzüne uyan bir değiştirilebilir tokenin tüm kopyaları aynıdır ve değiştirilebilir. Bu tür tokenler, ekosistem içinde ikincil bir para birimi olarak hareket edebilir veya birinin bir yatırım hissesini temsil edebilir. Diğer taraftan, genellikle ERC-721 arayüzüne uyan, değiştirilemeyen tokenlerin tüm kopyaları benzersizdir ve her token, 'CryptoKitties' gibi belirli bir dijital varlığın sahipliğini temsil eder (Das vd., 2021: 2). Non-Fungible Token (NFT), fiziksel veya dijital benzersiz bir varlığın sahipliğini kaydetmenin, doğrulamanın ve izlemenin bir yoludur. Bu doğrultuda NFT'ler bir sanat eserini, vadeli işlem sözleşmesini, müzik notasını, kitabı, gayrimenkulü benzersiz veya nadir olarak kabul edilebilecek her tür nesneyi temsil etmek için kullanılabilir. Bir blok zincirinde basılan, saklanan ve aktarılan NFT'ler, kötü aktörler tarafından ele geçirilemez veya kurcalanamaz. Ayrıca, NFT'ler anında orijinallik ve kaynak kanıtı sağlayabilir ve böylece sahtecilik sorununu da ortadan kaldırabilir (Mazur, 2021: 2). Bu perspektifte araştırmanın amacı, 2020-2022 yakın dönemde "Non-Fungible Token" ve kısaltması "NFT" terimlerinin Google aranma sıklıklarını 'finans' alt segmentinde inceleyerek, ABD ve Türkiye ülkelerinde karşılaştırmalı olarak tespit etmektedir. Bu kapsamda araştırma "Non-Fungible Token" ve kısaltması "NFT" kavramlarının finans literatüründeki bilinirlik düzeyini belirleme aşamasında ulusal literatüre özgün değer katmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal çerçevesinde blockchain, kripto para, metaverse ve Non-Fungible Token (NFT) kavramlarına dair teorik bilgiler sunulmaktadır.

1.1. Blockchain (Blok Zinciri) ve Kripto Para

Blockchain (blok zinciri) teknolojisi, takma adlı Satoshi Nakamoto'nun Bitcoin teknik incelemesini yayınladığı 2008 yılında önem kazanmış ve daha önce bilinmeyen tarafların, bağımsız doğrulayıcıların fikir birliği kullanılarak işlem doğruluğu ve eksiksizliğinin

doğrulandığı, tamamen dağıtılmış bir temelde herhangi bir veri tabanını pratik olarak oluşturabileceği ve sürdürdüğü bir yöntemdir. Blok zinciri teknolojisinin arkasındaki fikir, 1991 yılında Stuart Haber ve W. Scott Stornetta'nın kriptografik olarak güvenli blok zincirleri üzerine yayınladıkları çalışmaya dayanır (Haber ve Stornetta, 1990; Nakamoto, 2008). Blockchain, birçok potansiyel uygulamaya sahip dağıtılmış bir defterdir. Herhangi bir veri alışverişi için kullanılabilmesinin yanı sıra sözleşme, gönderilerin takibi, sahtecilik, yanlış anlaşılabilirlik ve finansal ödemeler için de kullanılan ve verilerin birçok düğüme dağıtılarak şeffaf hale getirilen sistemdir (Lindman vd., 2017: 1535). Blockchain teknolojisi, her bir tarafa veri tabanının bir kopyası (ya da bir kısmı) dağıtılacak şekilde çalışır ve daha sonra veri tabanında toplu olarak kabul edilen kurallara tabi olarak değişiklikler yapabilir. Çeşitli taraflarca yapılan değişiklikler bir araya getirilir ve veri tabanında düzenli aralıklarla 'blok' adı verilen paketler halinde saklanır. Orijinal veri tabanına yeni bloklar eklendiğinde, bir blockchain veya yapılan tüm değişiklikleri içeren güncel bir veri tabanı oluştururlar (Mattila ve Seppälä, 2015: 7).

Genel bir tanımla blockchain, eşler arası (p2p) bir ağ arasında paylaşılan ve üzerinde anlaşmaya varılan dağıtılmış bir veri tabanıdır. Açık anahtarlı şifreleme ile güvence altına alınan ve ağ topluluğu tarafından doğrulanan zaman damgalı işlemleri tutan bağlantılı bir blok dizisinden oluşur. Blok zincirine bir öge eklendikten sonra değiştirilemez, blok zincirini geçmiş etkinliklerin değişmez bir kaydına dönüştürür (Zhao, vd., 2016; Chatterjee vd., 2018, s. 2038; Tijan, vd., 2019). Blockchain teknolojisiyle oluşturulan kripto para, arkasında somut hiçbir şey olmadığı gerçeğine dayanmaktadır. Geleneksel devlet destekli para birimlerinin aksine, hiçbir hükümet veya merkez bankası ve herhangi bir kripto varlığın temsil ettiği "değer" üzerinde iyileştirmeye hazır şirket veya başka bir kişi yoktur. Aslında, bir kripto varlık gerçekten blok zincirine kaydedilmiş bir dizi sayıdan başka bir şey değildir (Goforth, 2020: 307). Diğer bir anlatımla, kripto para, güvenlik için kriptografi kullanan ve dijital olarak şifrelenmiş sayı dizileri veya sanal para birimidir. Kriptografi özelliği nedeniyle de bir kripto para biriminin taklit edilmesi zordur. Bu dijital para biriminin temel yeniliği, dijital işlemlerin hem güvenli bir şekilde hem de değişen düzeylerde anonimlik ile gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Kripto para işlemi, merkezi olmayan eşler arası (p2p) ağlar aracılığıyla doğrulanır ve ardından her bir kripto para işlem geçmişlerini kodlayan halka açık defterlerde yayınlanır (Campbell- Verduyn, 2018: 3; Bhosale ve Mavale, 2018: 132).

1.2. Metaverse (Kurgusal Evren)

Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in 28 Ekim 2021 tarihinde, Meta isimli bir çatı altında şirketlerini birleştireceğine ve 10 Milyar \$'lık bir yatırımı Metaverse alanına yapacağına yönelik açıklamada bulunması tüm dünya gündeminde büyük ses getirmiştir (Zuckerberg ve Heath, 2021). Ayrıca daha geçmiş tarihe bakıldığında bu kavramın ilk olarak 1992 tarihli Snow Crash adlı romanında Neal Stephenson tarafından ortaya atıldığı ve Metaverse'i sanal dünya perspektifi olarak canlı bir şekilde aktardığı görülmektedir (Dionisio vd., 2013: 7). Metaverse kelimesi, "meta" (ötesinde) önekinin ve "verse" son ekinin (evren) birleşiminden meydana gelen ve fiziksel dünyanın ötesinde bir evren anlamını karşılayan sözcüktür. Daha spesifik olarak, bu "evren ötesi" veya "kurgusal evren", onu fiziksel alanın ötesindeki alanların metafizik veya ruhsal kavramlarından ayıran, bilgisayar tarafından oluşturulan bir dünyaya atıfta bulunur görülmektedir (Dionisio vd., 2013: 7). Ayrıca Metaverse, daha kapsayıcı siber uzay kavramının aksine, kullanıcıların avatar olarak üç boyutlu (3B) sanal ortamda birbirleriyle ve yazılım uygulamalarıyla etkileşime girebildiği

tamamen sürükleyici dijital ortamı ifade eder (Nevelsteen, 2018; Duan, vd., 2021: 153). Aslında Metaverse her zaman sürükleyici bir üç boyutlu dijital alana atıfta bulunsa da kendine özgü doğası ve organizasyonu hakkındaki kavramlar zaman içinde değişmektedir. Genel ilerleme, bu dijital alanı bireysel sanal dünyanın güçlendirilmiş bir versiyonu olarak görmekten, onu birbirine bağlı büyük bir sanal dünya ağı olarak kavramaya kadar gitmiştir (Dionisio vd., 2013: 7). Metaverse evreni avatarlar aracılığıyla, alışveriş ve ticaret yapmak, spor müsabakalarında izleyici, konserlerde dinleyici olabilmek ve sanat gibi bir olgunun Non-Fungible Token (NFT) ismi verilen dijitalize eserler ile sergilenebilmesini sağlamak gibi pek çok etkinliği gerçekleştirme imkânı sunmaktadır. Örneğin, Blockchain tabanlı CryptoCarz oyunu, kullanıcıların sanal spor arabaları satın almasına, özelleştirmesine ve nihayetinde yarışmasına imkân sunmaktadır. Oyun içinde kullanıcılar, her bir arabayı benzersiz, bölünmez ve değerli bir dijital varlık haline getiren özel kitler ve modlar satın alabilirler. Böylece araba sadece yarışları kazanma olasılığını artırmak için bir araç değil, aynı zamanda bir koleksiyon ögesi haline gelir (Cannavo ve Lamberti, 2021: 9).

1.3. Non-Fungible Token (NFT-Değiştirilemez Token)

Blockchain teknolojisi, çeşitli endüstrilerde (tedarik zinciri yönetimi, uluslararası ödemeler, uluslararası ticaret finansmanı, enerji piyasaları ve noter hizmetleri) insan etkileşimini ve iş birliğini büyük ölçekte basitleştirmek için tasarlanmış yeni kavramların gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Bu kapsamda blok zinciri kullanımını ve varlıkları tokenize etme yeteneği yoluyla kitle fonlamasını yeniden icat eden İlk Para Tekliflerinin (ICO'lar) kullanım durumları kamuoyunun dikkatini çekmiş ve ERC-20 standardı tarafından etkinleştirilmiştir. Bölünebilen ve ayırt edilemeyen Fungible (değiştirilebilir) Tokenler için ortak bir arayüz belirten bu standart, birlikte çalışabilirliği sağlamak için geliştirici topluluğu tarafından kabul edilmiştir. Buna karşılık, Non-Fungible (değiştirilemez) Token (NFT) ise ilk olarak 2017'nin sonlarında ERC-721 standardıyla tanıtılmıştır. Değiştirilemez tokeni değiştirilebilir tokenlerden ayıran iki önemli özellik vardır. Bunlar: (i) her NFT benzersizdir ve bölünemez veya birleştirilemez. (ii) ERC-721, ERC-20 standardından önemli ölçüde farklıdır çünkü buna dayalı belirteçlerin açıkça değiştirilemez ve dolayısıyla benzersiz olmasını sağlamak için belirteçler için ortak arabirimi ek işlevlerle genişletir. Ayrıca ERC-721 standardı, her NFT'nin global olarak benzersiz bir kimliğe sahip, aktarılabilir olduğunu ve isteğe bağlı olarak meta veri içerebileceğini de belirtir (Regner vd., 2019: 2; Das vd., 2021: 2).

Non-Fungible Token'in ilk ortaya çıkışı 28 Kasım 2017 tarihinde piyasaya sürülen Ethereum blok zinciri üzerinde tasarlanan 'CryptoKitties' adlı video oyunu ile gerçekleşmiştir. Ethereum tabanlı bu dijital ticaret oyununda, sanal kedi karakterleri oluşturulup koleksiyon amacıyla ve açık arttırma yoluyla satışa çıkarılmıştır. Bu açık arttırma olayı NFT kavramının başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda NFT'nin ortaya çıkış tarihi CryptoKitties oyununun piyasaya sürülme tarihi kabul edilebilir (www.isbank.com, 2021). Non-Fungible Token (NFT), sanat, koleksiyon ve oyun içi öğeler gibi nesnelere temsil eden dijital varlıklardır. Farklı bir ifade ile NFT, herhangi bir dijital varlığın blok zincirinde işlem gören hakları, benzersiz bir dijital sahiplik sertifikası sunan bir blok zincirinde depolanan bir veri birimi ya da dijital nesnelere için sahiplik kanıtını temsil eden kriptografik varlıklardır (Chalmers, vd., 2022; Dowling, 2022). Bu varlıklar çevrimiçi olarak, genellikle kripto para birimiyle işlem görürler ve bir blok zincirindeki akıllı sözleşmeler içinde kodlanırlar. Daha geniş anlamda NFT, atanan dijital nesnenin "kaynaklarını" belirlemeye izin vererek, NFT'nin

kime ait olduğu, önceden sahip olunan ve NFT'nin yaratıldığı ve ayrıca birçok kopyadan hangisinin orijinal olduğu gibi sorulara tartışmasız cevaplar sunar. Fotoğraflar, videolar ve ses dahil olmak üzere çeşitli dijital nesne türleri NFT ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca başlangıçta Ethereum blok zincirinin bir parçası olan NFT, giderek daha fazla blok zinciri ve kendi NFT sürümlerini uygulamaya başlamıştır (Nadini vd., 2021: 1).

NFT'ler herhangi bir dijital varlık türü olabilir. En yaygın türler koleksiyon ve sanat eserleri, sanal dünyadaki nesnelere ve diğer oyunlardan dijitalleştirilmiş karakterlerdir. NFT, dijital varlığın sahipliğini genellikle Ethereum ağında bir blok zincirine kaydettirmekle başlar. Bu dijital varlık daha sonra sahiplik değişiklikleri ve blok zincirinde kayıtlı alınan kripto para birimi ödemesi ile satılabilir (Dowling, 2022). NFT'ler, kripto para birimleri aracılığıyla işlem görürken, kripto para birimlerinden çok farklı özelliklere sahiptir. Kripto para birimleri, varlık benzeri bazı özellikleri muhafaza etseler bile, öncelikle para birimi olarak tasarlanmıştır. Öte yandan NFT'ler saf varlıklar olarak tasarlanmıştır. Gerçekten de NFT adındaki 'Non-Fungible' terimi bu farkın ipucudur. Değiştirilebilirlik genel olarak kripto para birimlerinin ve paranın tanımlayıcı özelliklerinden biridir (bir bitcoin diğer bitcoin ile aynıdır veya bir dolar diğeriyle aynıdır). Bu kapsamda NFT'nin değiştirilemezliği, değer verilen temel varlık özelliklerinden biridir (Dowling, 2022). NFT'nin değerini ölçümlemek ve değerini ortaya koymak için nadirlik, kullanım alanları ve somutluk olmak üzere üç ana unsur bulunmaktadır. Bir eseri NFT olarak satın alan kişi 'dijital tokene' sahibi olur ve bu durum eserin orijinal haline sahip olduğunun kanıtıdır. Böylece ikinci bir eşi olmayan orijinal eser artık sonsuza kadar sadece eseri alan kişiye ait olur. Örneğin, Johannes Vermeer tarafından yapılan "İnci Küpeli Kız" tablosunun basılı ortamda veya internette milyonlarca kopyası olmasına rağmen orijinalinin her zaman tek bir sahibi olacaktır. NFT'ye dönüştürülmüş dijital sanat eserleri için de aynı durum söz konusudur (www.microsoft.com, 2022).

Halka açık blok zincirlerde devredilebilir ve benzersiz dijital varlıklar olan NFT pazarı, 2021'in başlarından bu yana büyük ilgi görmekte ve güçlü bir büyüme yaşamaktadır (Ante, 2022: 1). 2021 yılında tokenize edilmiş dijital sanatı önemli bir varlık haline getiren, bir diğer ifade ile NFT kullanımının artmasına neden olan en önemli olay, Twitter eski CEO'su Jack Dorsey'in "ilk twit"inin açık artırmaya çıkarılıp Ethereum üzerinden 2,9 Milyon \$'a satılmasıdır. Bu durum sonrasında NFT'ye olan ilgi artmış ve 2021 yılında Google'da en popüler aramalar arasına girerek yerini sağlamlaştırmıştır (www.haberolduk.com, 2022). 2021 yılının başında hızla yükselmeye başlayan NFT'lerin en pahalısı, 91,8 Milyon \$'a satılan "The Merge" olmuştur. Sonraki sıralama, The First 500 Days (69,3 Milyon \$), Clock (52,7 Milyon \$), Human One (29,9 Milyon \$) ve CryptoPunk #5822 (23,7 Milyon \$) şeklinde meydana gelmiştir (Inovax.net, 2022). Bu kapsamda 2019 yılındaki 141 Milyon \$'lık satıştan %82 daha fazla gerçekleşen 2020 satışı 250 Milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılının ilk çeyreğinde ise, NFT'lerin toplam satış tutarı 2,5 Milyar \$'a ulaşmıştır (Koinsaati.com, 2021). Blockchain teknolojisiyle var olan ve finans dünyasında büyük etki yaratan NFT'ler için ifade edilen bu istatistik veriler, NFT'lerin ve dijital koleksiyon ürünlerinin büyümesinin ne kadar dikkat çekici ve ani olduğunu gözler önüne sermektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

'Non-Fungible Token' veya ilk harflerinden oluşan 'NFT' bir dijital varlıktır. 2021 yılında tanınırlığı artan bu varlığa kamuoyu tarafından gelen yüksek ilgi neticesinde, pazarının rekor satışı yapılmıştır. Son birkaç yılda isminden söz ettiren ve henüz çok yeni olan

bu konu dahilinde ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmaların özeti ise aşağıda ifade edilmektedir. Regner vd., (2019) teorik ve pratik bilgide NFT'lerin değerli bir bileşen olarak potansiyel belirsizliğini ele almakta ve etkinlik biletleme alanında NFT'lerin etkinliğini göstermektedir. Araştırmacılar NFT'lere dayalı bir etkinlik biletleme sisteminin prototipini tasarlama, oluşturma ve kapsamlı bir şekilde değerlendirme konusunda titiz bir araştırma yaklaşımını takip etmişlerdir. Böylece, NFT'lerin dijital ürünleri tokenize etme, sahtekarlığı önleme ve ikincil piyasa işlemleri üzerindeki kontrolü iyileştirme konusundaki faydasını gösterme imkanına sahip olmuşlardır. Ayrıca, NFT'lerin yararları ve zorlukları hakkında genelleştirilebilir bilgilere katkıda bulunarak hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar için çıkarımlar elde etmişlerdir.

Gazioğlu ve Özen (2022) tarafından ele alınan çalışmada NFT teorik bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmada, NFT'nin tanımını yaparak diğer tokenlerden ayrıldığı karakteristik özellikleri belirtilmiştir. Araştırmacılar ilk olarak NFT'nin 2021 yılında göstermiş olduğu popülerite artışı ve olağanüstü işlem hacmini ele almışlar, sonrasında NFT üretimi ve alım-satım işlemlerinin arkasındaki teknolojik altyapıyı açıklamışlardır. İkinci olarak ise, NFT dijital teknolojinin vergilendirilmesi ve kontrol edilmesi amacıyla yapılan yasal düzenlemelerden bahsederek, NFT teknolojisinin gelecekte aktif olarak kullanılması öngörülen Metaverse ortamı dahilinde bir tahminleme yapmışlardır.

Mazur (2021) NFT tabanlı girişimlerin risk ve getiri özelliklerini incelemiş ve araştırma sonucunda, kripto para piyasasının NFT segmentinin 2021 ortalarındaki çöküşün ardından piyasa toparlanmasına öncülük ettiğini ve %350'ye yakın bir getiri sağladığını tespit etmiştir. Makalenin son analizinde, mevcut blok zincirlerine entegre edilmiş NFT altyapısının bu ağların piyasa değerlemelerini artırdığını da belirtmiştir.

Nadini vd., (2021) tarafından ele alınan çalışmada 23 Haziran 2017-27 Nisan 2021 arasında, esas olarak Ethereum ve WAX blok zincirlerinden elde edilen 4,7 milyon NFT'nin 6,1 milyon işlemiyle ilgili verileri analiz edilmiştir. Araştırmada ilk olarak, piyasanın istatistiksel özellikleri karakterize edilmiş, ikinci olarak, etkileşimler ağı oluşturularak, yatırımcının tipik olarak benzer nesnelere ilişkili NFT'ler üzerinde uzmanlaştığı ve aynı tür nesnelere değiş tokuş eden diğer yatırımcılarla sıkı kümeler oluşturduğu ifade edilmiştir. Araştırmada üçüncü olarak, NFT'lerle ilişkili nesnelere görsel özelliklerine göre kümelenebilir ve koleksiyonların görsel olarak homojen nesnelere içerdiği tespit edilmiştir. Son olarak ise basit makine öğrenimi algoritmaları kullanılarak NFT satışlarının tahmin edilebilirliği araştırılmış ve satış geçmişinin ve ikincil olarak görsel özelliklerin fiyat için iyi tahmin ediciler olduğu gözlemlenmiştir.

Kaneko (2021) tarafından yapılan çalışmada, DeFi ve NFT ile ilgili kripto para birimlerini incelemek ve haftalık fiyatlarının bir yıllık bir süre içinde nasıl dalgalandığını netleştirmek için zaman serisi modelleri oluşturulmuştur. Google Trends verileri kullanılarak, genel olarak kripto pazarlarında haftalık internet aramalarının ve belirli markalı kripto para birimlerinin her bir madeni para için fiyat dalgalanmalarını nasıl etkilediği ölçülmüştür. Sonuçlar, dışsal bir değişken olarak modellenen Bitcoin fiyatlarının Ethereum fiyatları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ortalama olarak, markaya özel ve pazar düzeyinde Google aramalarının negatif olduğu, ancak DeFi ve NFT markalı altcoinler için istatistiksel olarak ikna edici olmadığı ifade edilmiştir.

Popescu (2021) NFT'lerin farklı sektörlerdeki yenilikçi yaklaşımlarını, kullanılabilirliklerinin ve etkilerinin derinlemesine bir analizini değerlendirmiştir. Bu hususta, bir varlığın değerini oluşturmak, depolamak ve sürdürmek için gereken en temel özellikler arasında kıtlık, izlenebilirlik ve sahiplik kanıtı sağlamak için NFT'lerin özelliklerine odaklanmıştır. Araştırmacı, yakın gelecekte, kullanıcıların kullanabileceği, sahip olabileceği, toplayabileceği ve yönetebileceği NFT'lerle merkezi olmayan bir şekilde beslenen ve yönetilen kendi mikroekonomilerine sahip olacak yeni internet toplulukları olabileceğini öngörmüştür. Ayrıca, yeni uygulanabilir iş modelleri oluşturan NFT'lerle eşleşebilecek, tüketiciye yönelik yeni kripto ürünlerinin de ortaya çıkmasının muhtemel olabileceğinin altını çizmiştir.

Dowling (2022) NFT fiyatlandırmasının kripto para birimi fiyatlandırmasıyla ilgili olup olmadığını araştırmıştır. Dalgacık tutarlılığı analizi sonucunda kripto para birimi fiyatlandırma davranışlarının NFT fiyatlandırma modellerini anlamada bir miktar fayda sağlayabileceğini tespit etmiştir. Bununla birlikte, düşük oynaklıklı aktarımlar, NFT'lerin potansiyel olarak kripto para birimlerinden farklı, düşük korelasyonlu bir varlık sınıfı olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir.

İldeş (2022), transmedya hikâye anlatıcılığı çerçevesinde NFT dünyasını tenkit ederek, literatür taramasına dayalı bir araştırma yapmıştır. Çalışmada NFT'yi transmedya hikâye anlatıcılığı ile ele almış ve popüler NFT örnekleri üzerinden tartışmayı hedeflemiştir. İnceleme sonucunda, NFT ekosisteminin gelişmesi için NFT'lerin hikâye evrenine sahip olmasının, NFT ekosisteminin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Bu noktada transmedya hikâyecilikte olduğu gibi uygulamalar, dijital oyunlar, web siteleri, kültür gibi farklı araçlarla NFT'lerin hikâyelerini yaymak ve satın alan kişiyi de evrenin bir parçası haline getirmenin önemini belirtmiştir.

Kov vd., (2022), geleneksel varlıklara yatırım yapan portföye NFT'lerin dahil edilmesinin, iyi çeşitlendirilmiş bir portföy oluşturmak için önemli bir çeşitlendirme faydası sağlayıp sağlamadığını araştırmışlardır. Pearson korelasyonunu, birlikte hareket için Gerber istatistiğini ve oynaklık aktarımı için yayılma endeksini inceleyerek, NFT'lerin geleneksel varlıklardan farklı olduğunu ve potansiyel olarak portföy çeşitlendirmesine yol açtığını ifade etmişlerdir. Ortalama varyans yaklaşımı ile elde edilen ampirik sonuçlar, NFT'lerin dahil edilmesinin Sharpe oranı açısından eşit ağırlıklı ve teğet portföy stratejilerinin performansını iyileştirdiğine dair istatistiksel olarak anlamlı bir kanıt olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak NFT'lerin geleneksel varlığa dayalı portföyler üzerinde çeşitlendirme etkisi olduğu doğrulanmıştır.

Oral (2022), NFT işlemleriyle ilgili potansiyel vergi konularını tartışmıştır. Bu kapsamda çalışma sonucunda, NFT'lerin vergiden muaf olmadığı, fakat her birinin farklılığı göz önüne alındığında, tüm NFT'leri aynı şekilde vergilendirmenin uygun olmayacağını vurgulamıştır. Bu vergilendirmede NFT'den bağımsız bir değer olduğu ve değer NFT tarafından oluşturulduğu veya önemli ölçüde arttığı durumların dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak, politika oluşturma ve düzenleme konusundaki tüm yaklaşımlara uyan tek bir boyuttan kaçınılması gerektiği ve veri gizliliği/vergi uyumuna ilişkin sorunların ise uluslararası boyutta ele alınıp aşılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Diğer taraftan, araştırmanın yöntemi bazında dikkate alınan, diğer bir ifade ile güncel bir veri seti yöntemi olan Google Trends'in dikkate alındığı bazı çalışmalar da irdelenmiştir. Bu çalışmalardan birisi Carneiro ve Mylonakis (2009) tarafından ele alınan çalışmadır. Araştırmada Google Trends'in bölgesel grip salgınlarını geleneksel Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri gözetim sistemlerinden 7-10 gün önce tespit ettiği ifade edilerek, Google Trends'in, zamanında, sağlam ve hassas bir gözetim sistemi olarak büyük umut vaat ettiği belirtilmiştir.

Seifter vd., (2010) tarafından dikkate alınan araştırmada Lyme hastalığı anahtar kelime olarak seçilmiştir. "Lyme hastalığı" dizisi için arama trafiğinin, ilkbahar ve yaz aylarında artan maruz kalma olasılığını yansıttığı ifade edilirken; tersine, "öksürük" dizisinin kış aylarında daha yüksek trafik akışına sahip olduğu görülmüştür. Bu noktada "Lyme hastalığı" için arama trafiğinin en yüksek olduğu şehirler ve eyaletler, Lyme'in endemik olduğu bilinen şehirlerle önemli ölçüde örtüşmüş ve aşırı yorumlamayla ilgili sınırlamalara rağmen, Google Trends'in daha önce Lyme hastalığının epidemiyolojisinde tanımlanan belirli eğilimlere yaklaştığını gözlemlenmiştir.

Carrière-Swallow ve Labbé (2013) internette gezinme alışkanlıklarını gözlemlenmenin, gelişmekte olan bir pazardaki toplu tüketici davranışları hakkında uygulayıcıları bilgilendirip bilgilendiremeyeceğini araştırmışlardır. Google arama sorgularındaki verileri kullanarak, Şili'de otomobil satın alımlarına yönelik bir çevrimiçi ilgi endeksi sunmuşlar ve bunun otomobil satışları için şimdiki tahmin modellerinin uygunluğunu ve verimliliğini iyileştirip iyileştirmediğini test etmişlerdir. Nüfus arasında nispeten düşük internet kullanım oranlarına rağmen, Google Trends Otomotiv Endeksi'ni içeren modellerin hem örnek içi hem de örnek dışı şimdiki yayınlarda kıyaslama spesifikasyonlarından daha iyi performans gösterdiğini, bilgi teslim sürelerinde önemli kazanımlar sağladığını ve tanımlamada daha iyi olduğunu tespit etmişlerdir.

Katı ve Selek (2011) web kullanıcılarının sağlık bilgisi için arama eğilimlerini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda "Diyabet, AIDS, diyabet, depresyon, gebelik ve başağrısı" terimlerinin Ocak 2004- Ocak 2011 dönemindeki aranma sıklıklarını incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre ise, en fazla aranan terimin 'gebelik' olduğunu belirterek, Google Trends veri setinin internette sağlık bilgisinin sunumunda kullanışlı bir yöntem olabileceği çıkarımını yapmışlardır. Kocabıyık vd., (2020)'nin ele aldığı araştırmada, Dolar kuru seyrinin aynı dönemdeki Google Trends aracılığıyla 'Dolar' kavramına ait aramalara ilişkin elde edilen son 5 yıldaki aranma sayıları ile nedensellik ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu noktada, 05.01.2014-30.12.2018 dönemi için veri seti sınırlandırılarak, Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki ilişki belirtilmiştir. Araştırma neticesinde dolar kurunda meydana gelen seyrin Google arama rakamları üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğu ya da Google arama sayılarından dolar kuruna doğru da bir nedensellik ilişkisinin olduğu ifade edilmiştir.

Özkahveci vd., (2022) tıpkı NFT gibi dijitalleşmenin popüler yeniliği olan 'metaverse' kavramının aranma sıklığını inceleyerek, Google kullanıcılarının metaverse kavramı hakkında bilgisi olup olmadığını Google Trends veri seti ile ölçmüşlerdir. Elde edilen bulgular dahilinde ise, ilgili kavramın bilinirlik düzeyinin günden güne nicelik olarak arttığı ifade edilmiştir.

3. METODOLOJİK YÖNTEM

İnternet verilerinin kullanımı, çevrimiçi kaynakların giderek daha erişilebilir hale gelmesi ve insan davranışını analiz etme ve tahmin etmede yararlı olabilecek veriler sağlamaya başlamıştır. Bununla birlikte, başta Google olmak üzere çeşitli sosyal medya araçları (twitter, facebook) insanların dikkatini çekmeyi başarmıştır. 2004'ten itibaren internet verilerinin kullanımında popüler bir araç haline gelen Google Trends, arama motoruna girilen terimlerin popülerliğini izlemek için Google tarafından sunulan bir web hizmetidir (Gamma vd., 2016). Diğer bir ifade ile Google Trends, Google sorguları gerçek zamanlı bilgi sağlamanın yanı sıra arşivlenmiş bilgileri de sunan açık bir çevrimiçi araç olarak tanımlanmaktadır. Bu veri seti, hem kullanıcıya toplanması zor veya imkânsız olan bilgileri elde etmeyi mümkün kılmakta hem de verilerin gerçek zamanlı olarak mevcut olmasından kaynaklı geleneksel ve zaman alıcı anket yöntemiyle oluşan sıkıntıları da gidermektedir (Mavragani ve Ochoa, 2019). Portal, Google aramada gerçekleştirilen tüm aramalar arasında kullanıcı tarafından belirlenen bir terim için yapılan aramaların oranını belirler. Daha sonra, belirli bir yer ve zaman periyodu için belirli bir terimin sorgu payı olan ve zaman serisi boyunca o terimin en yüksek sorgu payı ile normalize edilen bir göreceli arama hacmi (RSV) sağlar. Kullanıcı, bir şehir, ülke veya dünya olsun, çalışacağı coğrafi bölgeyi belirleyebilir. Çünkü veriler dünya genelindeki tüm ülkeler için mevcuttur. Ayrıca, kullanıcı çalışmak için Ocak 2004'ten bugüne kadar aylara veya günlere bölünen bir zaman aralığı seçebilir. Kullanıcı ayrıca beş farklı arama teriminin RSV'sini veya belirli bir arama teriminin RSV'sini coğrafi bölgeler ve zaman periyotları arasında karşılaştırabilir. Buna ek olarak, kullanıcı, aramayı kısıtlamak için tüm kategori, alışveriş, sağlık, finans gibi 25 belirli konu kategorisinden seçim yapabilir (Nutti vd., 2014).

Google Trends verilerinde aynı internet protokolünden özel karakter içeren sorgular ve kısa bir zaman diliminde yapılan sorgular ayarlama işlemine dahil edilmez. Filtreleme özelliği dikkate alındığında ise, Google'ın tartışmalı konular için bir filtresi yoktur fakat sadece cinsel içerikle ilgili arama terimlerini filtreler. Bu noktada bu veri seti, filtrelerden bağımsız olarak girilen herhangi bir anahtar kelime için sorguların normalleştirilmiş isabetlerinin alınmasına izin vermektedir. Ayrıca Google Trends, tercih edilen anahtar kelimenin küçük/büyük harfine karşı bir duyarlılık göstermezken, anahtar kelimenin tekil/çoğul biçimini ve yazım hatalarını ise dikkate almaktadır. Bu nedenle, anahtar kelime kombinasyonu ya da anahtar kelime seçiminin ne olduğu fark etmeksizin ilgili sorguların bölümleri daha fazla analiz için kullanılmamaktadır (Mavragani ve Ochoa, 2019). Google Trends arama aracı, anahtar kelimeleri aramak için iki seçeneğe sahiptir. Bunlar; (i) arama terimi, (ii) arama konusu şeklindedir. İlk seçenek, kullanıcının tam anahtar sözcükleri aramasını sağlarken; ikinci seçenek, eklenen anahtar sözcükleri veya ilgili terimleri içeren tüm web aramalarını bulan daha geniş bir arama için kullanır (Bragazzi ve Mahroum 2019). Google Trends, özellikle son zamanlarda araştırmacılar tarafından 'insan davranışını keşfetme ve tahmin etmede' tercih edilen popüler bir araç haline gelmiştir. Fakat Google Trends verilerinin kullanımında da karşılaşılan bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar ise aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Mavragani ve Ochoa, 2019):

- ✚ Google Trends araştırmalarında örneğin bilinmemesi ve temsili olarak gösterilememesinden kaynaklı yaş ve cinsiyet gibi diğer bazı demografik faktörler analize dahil edilememektedir.

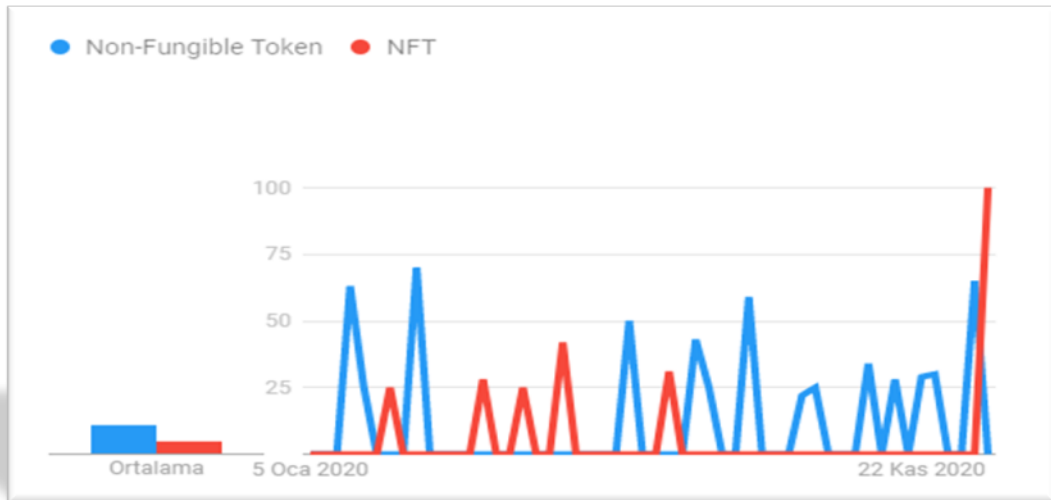
- ✚ Bu veri setinde dikkate alınan veriler seçilen süre boyunca normalleştirilir ve sorguların kesin hacimleri bilinemez. Bu durum analizin gerçekleştirilme ve verilerin işleme şeklini sınırlandırır. Bu olayın ortadan kalkması için de verilerin uygun şekilde analiz edilmesi ve sonuçların titizlikle yorumlanması gerekmektedir.
- ✚ Google Trends’de anahtar kelime seçimi sonuçların geçerliliğini sağlama hususunda aktif bir rol oynamaktadır. Fakat bazı durumlarda, gürültülü veriler (örneğin, incelenen terime atfedilmeyen sorgular) hariç tutulmalıdır. Bu durumun ortadan kalkması için de - analiz için gerekli sonuçları hariç tutma riskini her zaman ortadan kaldıran - belirli bir kategori seçilebilir.
- ✚ Habercilik ve ani olayların sonuçların geçerliliğini tehlikeye atmadığından emin olmak için dikkatli bir analiz yapılmalıdır. Çünkü web verilerinin incelenmesi, geçerliliğe yönelik tehditler taşıyabilir.

Bu kapsamda, yukarıda ifade edilen metodolojik açıklama ve sınırlılıklar dahilinde çalışmada Google Trends veri seti kullanılmasının gelişen ilgili yazın çerçevesinde uygun olduğu görülmektedir.

3.1. Analiz/Bulguların Değerlendirilmesi

Non-Fungible Token (NFT), son birkaç yılda popülaritesi artan bir varlık haline gelmiştir. Bu perspektifte çalışmada, 2020-2022 yakın dönemde "Non-Fungible Token" ve kısaltması "NFT" terimlerinin Google arama sıklıklarını ‘finans’ alt segmentinde inceleyerek, ABD ve Türkiye ülkelerinde karşılaştırmalı olarak tespit etmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak şekil 1’de ABD’de 2020 "Non-Fungible Token" ve "NFT" anahtar kelimelerinin kıyaslandığı arama sıklıkları ifade edilmektedir.

Şekil 1. ABD’de 2020 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ Anahtar Kelimelerinin Arama Sıklıkları (Finans Kategorisi)

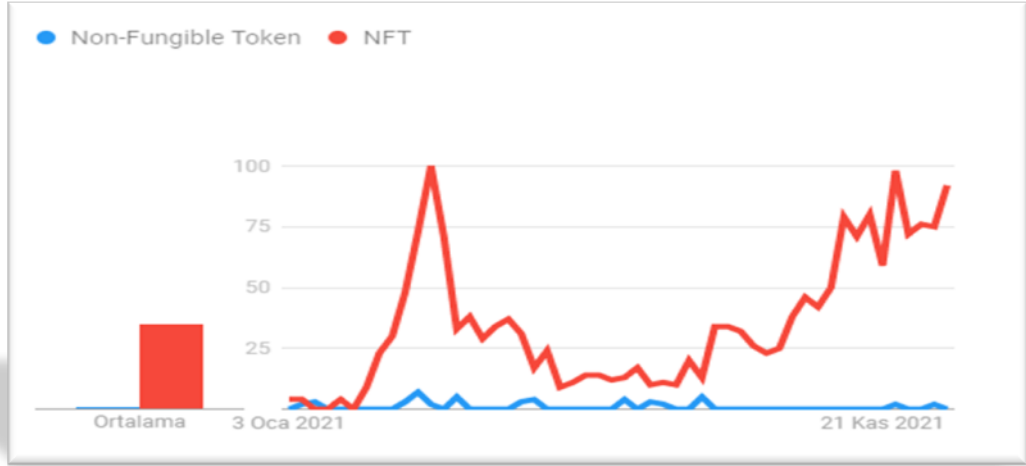

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Şekil 1’de ifade edildiği üzere, ABD’de ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ sorgulaması yıl bazında 1 yıllık bölümlendirmelerle finans kategorisinde ölçümlenmiştir. Tablonun

en dikkat çeken hususu ‘Non-Fungible Token’ aranma sıklığının ‘NFT’ye kıyasla daha yoğun olmasıdır. ‘Non-Fungible Token’ kavramının pik noktasının Mart¹ ayında meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca Temmuz ayından itibaren durgunluğa geçen ‘NFT’ aranmasının Aralık ayının sonunda ki ani sıçrayışı bir yıl sonraki aranmanın nasıl oluşacağı hakkında da bir öngörü sunabilmektedir.

Şekil 2. ABD’de 2021 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ Anahtar Kelimelerinin Aranma Sıklıkları (Finans Kategorisi)

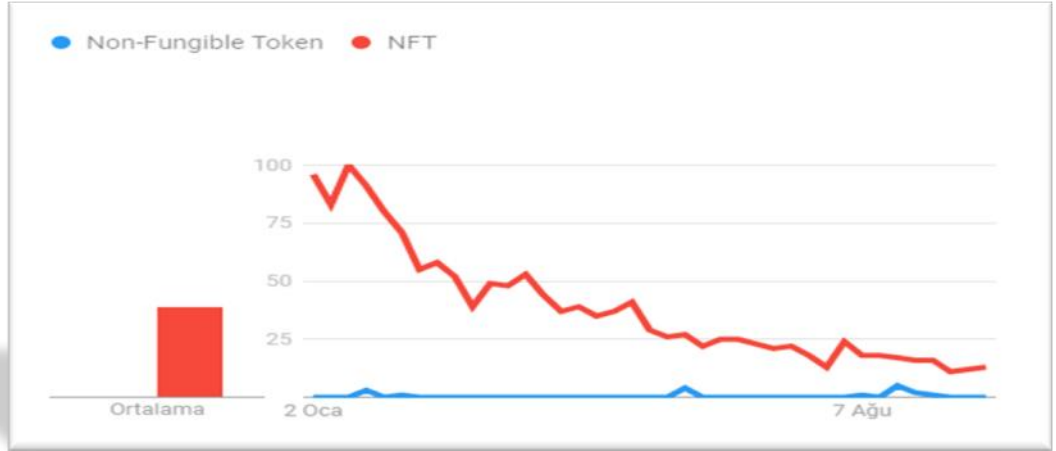

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

ABD 2021 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ anahtar kelimelerinin finans kategorisindeki aranma sıklıkları şekil 2’den yansımaktadır. Ayrıca sorgulama yıl bazında 1 yıllık bölümlendirmelerle finans kategorisinde yapılmıştır. Aranma yoğunluğu dikkate alındığında ‘NFT’ kavramının ‘Non-Fungible Token’ kavramına kıyasla büyük fark oluşturduğu görselden görülmektedir. Mart ayında meydana gelen ‘NFT’de meydana gelen aranma sıklığındaki ani sıçrayışın sebebi ise Twitter eski CEO’su Jack Dorsey’in ‘ilk tweet’inin açık artırmaya çıkarıp NFT olarak 2,9 Milyon \$’a satması gösterilebilir. Bu durum sonrasında NFT’ye olan ilgi ve merak artmış ve bireyler bir anda dikkat çeken ‘NFT’ kavramına yönelerek, açılımı olan ‘Non-Fungible Token’ kavramından uzaklaşmışlardır. Bu kapsamda ‘NFT’ anahtar kelimesi 2021 yılında Google’da en popüler aramalar arasına girerek yerini sağlamlaştırmıştır.

¹ Google Trends yöntemi ile oluşturulan grafiklerde zaman aralıkları ilk aşamada görünmektedir. Fakat çalışma içerisine aktarıldığında zaman aralıkları karışmakta ya da görünmemektedir. Bu nedenle grafikler üzerinde zaman aralıkları gösterilememesine rağmen yorumlarda detaylı bir şekilde bahsedilmektedir.

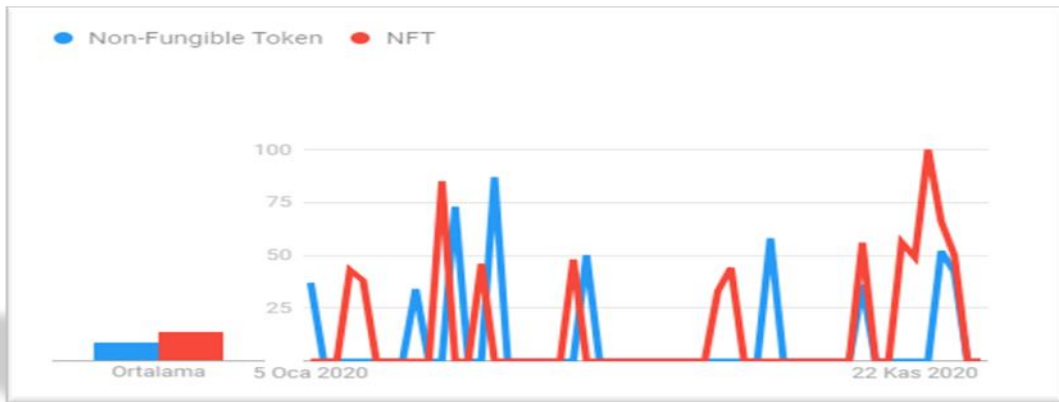
Şekil 3. ABD’de 2022 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ anahtar Kelimelerinin Aranma Sıklıkları (Finans Kategorisi)

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Şekil 3’de belirtildiği üzere, ABD çapında ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ anahtar kelimelerinin finans kategorisinde ve yıl bazında ise 1 yıllık bölümlendirmelerle ilgili ölçüleme yapılmıştır. ‘Non-Fungible Token’ anahtar kelimesi bir önceki yılda da olduğu gibi ‘NFT’ kavramından daha az yoğunluğa sahiptir. Yıl boyunca bu durgunluğunu sürdüren bu terim Ocak, Mayıs, Ağustos aylarında küçük küçük hareketlenmeler yaşamıştır. Diğer taraftan, ‘NFT’ kavramına ait aranma yoğunluğu ise 2022 yılının ilk aylarında yükselen sonrasında azalan bir seyir izlemektedir. Şekil 1, şekil 2 ve şekil 3 dikkate alınarak genel bir değerlendirme yapılırsa; 2020 yılında ‘Non-Fungible Token’ kavramı, baş harflerinden oluşan ‘NFT’ye göre daha fazla yoğunluğa sahiptir, bir diğer ifade ile Google kullanıcıları tarafından bu kavrama dair daha fazla arama yapıldığı ve daha fazla bilindiği ifade edilebilir. Fakat 2021 yılı itibarı ile durum bir anda tam tersine dönmüştür. Atılan bir tweetin ‘NFT’ olarak satılması finans camiasında büyük merak uyandırmış ve ilgiyi üzerine çekmiştir. Bireyler ‘Non-Fungible Token’ kavramından ziyade kısaltması olan ‘NFT’ kavramını kullanmaya ve tanımaya başlamışlardır.

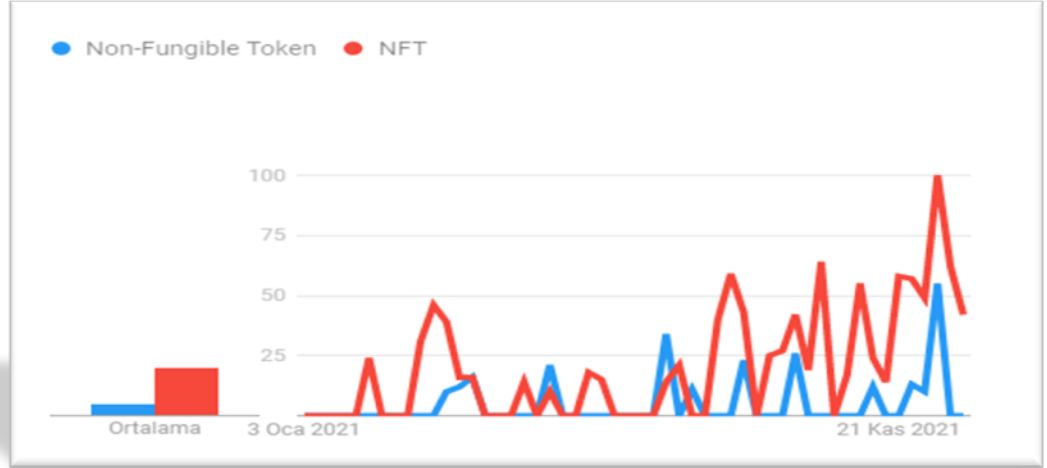
Şekil 4. Türkiye’de 2020 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ Anahtar Kelimelerinin Aranma Sıklıkları (Finans Kategorisi)

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Şekil 4 Türkiye’de ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ sorgulaması yıl bazında 1 yıllık bölümlendirmelerle finans kategorisinde ki ölçümlmeyi göstermektedir. Tablonun geneline bakıldığında ‘Non-Fungible Token’ aranma sıklığı ile ‘NFT’nin birbirine paralellik göstermektedir. ‘Non-Fungible Token’ kavramının pik noktası Nisan ayında oluşurken, ‘NFT’ anahtar kelimesine ait pik ise aralık ayında yaşanmıştır. Ayrıca temmuz ayının her iki anahtar kelime içinde aranma sıklığının sıfır olarak meydana geldiği görselden yansımaktadır.

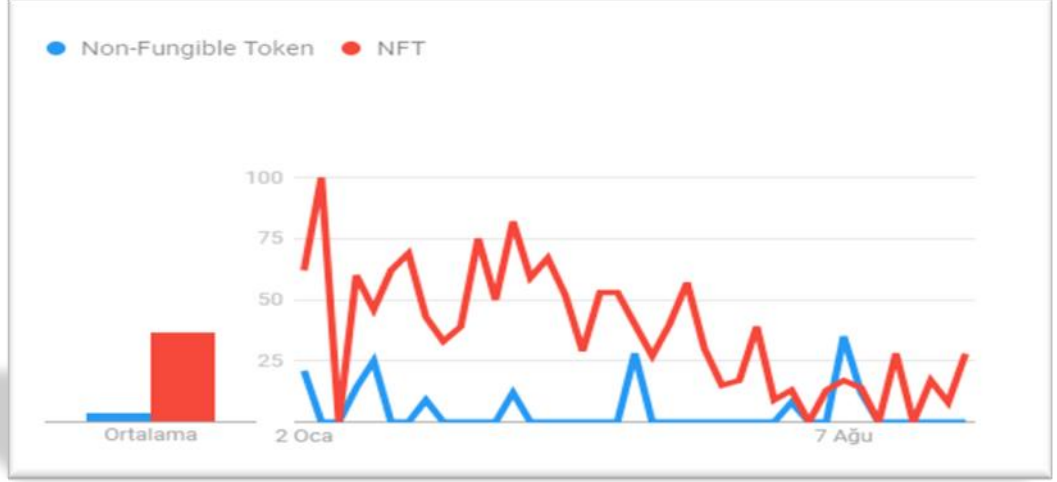
Şekil 5. Türkiye’de 2021 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ Anahtar Kelimelerinin Aranma Sıklıkları (Finans Kategorisi)

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Şekil 5 Türkiye’de 2021 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ anahtar kelimelerinin finans kategorisinde ki aranma sıklığını ifade etmektedir. Görsele ilk bakışta, yılın sonlarına doğru ‘NFT’ anahtar kelimesine ait arama sıklığındaki yoğunluk dikkat çekmektedir. Aralık ayı hem ‘Non-Fungible Token’ hem de ‘NFT’ kavramlarının kendi içerisinde pik yaptığı ay olarak görülmektedir. Ayrıca görsel genel olarak incelendiğinde ise ‘NFT’nin ‘Non-Fungible Token’den daha fazla yoğunluğa sahip olduğu, farklı bir anlatımla bireyler tarafından daha fazla ilgi gördüğü ifade edilebilir. Bu durum ise Görsel 2’de ifade edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 6. Türkiye’de 2022 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ Anahtar Kelimelerinin Aranma Sıklıkları (Finans Kategorisi)

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Şekil 6 Türkiye’de 2022 ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ anahtar kelimelerinin finans kategorisi ile sınırlandırılmış aranma sıklığını göstermektedir. Şekil incelendiğinde ‘NFT’ anahtar kelimesinin ‘Non-Fungible Token’ kavramından daha fazla aranma yoğunluğuna sahip olduğu ilk olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca 2022 yılının ilk ayında ‘Non-Fungible Token’ anahtar kelimesinin aranma sıklığının sıfır olduğu noktada ‘NFT’ kavramına ait aranma sıklığının pik yapması görselden yansımaktadır. Bir önceki yılda olduğu gibi 2022 yılında da ‘NFT’ anahtar kelimesi ‘Non-Fungible Token’ anahtar kelimesine kıyasla daha fazla bilinirlik göstermektedir.

Şekil 4, şekil 5 ve şekil 6’nın kendi içerisinde incelemesi yapıldığında; 2020 yılında ‘Non-Fungible Token’ kavramı, baş harflerinden oluşan ‘NFT’ ile paralel aranma sıklığına sahip olduğu görülmektedir. 2021 yılına gelindiğinde Şekil 2’de meydana gelen ani ‘NFT’ sıçraması kadar olmasa da Şekil 5’de bir sıçrama meydana gelmiş ve bireyler tarafından ‘Non-Fungible Token’ anahtar kelimesinden daha fazla aranmıştır. Bir diğer ifade ile atılan bir tweetin ‘NFT’ olarak satılması, Türkiye’de de hissedilmiş ve ‘NFT’ anahtar kelimesine olan ilgi ve bilinirlik artmıştır. 2022 yılına gelindiğinde ise iki anahtar kelime arasındaki fark daha da artmış ve bireyler ‘Non-Fungible Token’ kavramından ziyade kısaltması olan ‘NFT’ kavramını kullanmaya ve tanımaya başlamışlardır. Ayrıca Türkiye’de 2020/2021/2022 yılları için finans alt segmentinde ‘Non-Fungible Token’ kavramının Türkçe karşılığı olan ‘Değiştirilemez Token/Jeton’ kavramına ait herhangi bir aranma sıklığı görülmemiştir. Bu durum, ilgili kavramın henüz Türkçe olarak bilinmediği veya kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Fakat ‘Non-Fungible Token’ kavramı 2020 ve öncesi dönemde ‘dijital sanat’ ile ilişkilendirilmiş ‘Nitelikli Fikri Tapu’ olarak kabul edilmiştir. PwC’nin NFT İşlemlerine Detaylı Bir Bakış raporuna göre 2020’de NFT pazarı sadece 100 Milyon \$’lık bir hacme sahipken 2021’in üçüncü çeyreğinde 22 Milyar \$’a fırlamıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri de NFT’nin artık sadece sanat alanında değil, lüks yatırım aracı, oyun sektörü gibi pek çok sektörde kendine yer edinmesi gösterilebilir (Inbusiness.com, 2022). 2021’den itibaren ise Nitelikli Fikri Tapu teriminin, Türkiye’de finans kategorisinde 2021’de hızlı bir yükselişe

geçtiği ve finans kategorisinde bilinirlik düzeyinin arttığı Google Trends veri seti sonucunda tespit edilmiştir.

Tablo 1. ABD’de Finans Kategorisinde ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ Anahtar Kelimelerinin En Çok Arandığı Eyaletler (2020/2021/2022)

Sıralama	2020		2021		2022	
	‘Non-Fungible Token’	‘NFT’	‘Non-Fungible Token’	‘NFT’	‘Non-Fungible Token’	‘NFT’
1	New Jersey	Delaware	Louisiana	Montana	Indiana	Kaliforniya
2	Missouri	Hawaii	Indiana	Hawaii	Teksas	Virginia
3	Delaware	Batı Virginia	Ohio	Kaliforniya	Ohio	Alaska
4	Hawaii	Maine	Tennessee	New Mexico	Massachusetts	Florida
5	Batı Virginia	Kansas	Kuzey Carolina	New Jersey	New York	Arizona

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Tablo 1’de ABD’de 2020, 2021 ve 2022 yıllarında finans kategorisinde ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ anahtar kelimelerinin en çok arandığı eyaletler gösterilmektedir. Bu doğrultuda 2020 yılında, ‘Non-Fungible Token’ kavramının en çok arandığı ilk üç eyalet New Jersey, Missouri ve Delaware olarak sıralanmaktadır. Bu sıralamada üçüncü sırada yer alan Delaware eyaletinin ‘NFT’ kavramının arandığı en çok eyalet listesinde birinci sırada olduğu görülmektedir. Sıralamanın devamında Hawaii ikinci, Batı Virginia ise üçüncü sırada yer almaktadır. 2021’e gelindiğinde, her iki anahtar kelime içinde farklı eyalet sıralamasının olduğu göze çarpmaktadır. 2022 yılında ise, ‘Non-Fungible Token’ anahtar kelimesinin en çok arandığı eyaletlerin başında Indiana gelirken, beşinci sırada da yer alan New York dikkat çekmektedir. Aynı yılda, bir diğer anahtar kelime ‘NFT’ için oluşan ilk üç eyalet sıralaması; Kaliforniya, Virginia ve Alaska şeklinde oluşmaktadır.

Tablo 2. Türkiye’de Finans Kategorisinde ‘Non-Fungible Token’ Ve ‘NFT’ Anahtar Kelimelerinin En Çok Arandığı İller (2020/2021/2022)

Sıralama	2020		2021		2022	
	‘Non-Fungible Token’	‘NFT’	‘Non-Fungible Token’	‘NFT’	‘Non-Fungible Token’	‘NFT’
1	Bingöl	Bingöl	Iğdır	Iğdır	Sinop	Sinop
2	Bartın	Bartın	Nevşehir	Nevşehir	Kırşehir	Kırşehir
3	Artvin	Artvin	Kilis	Kilis	Hakkâri	Hakkâri
4	Ağrı	Ağrı	Erzincan	Erzincan	Karabük	Karabük
5	Batman	Batman	Ağrı	Ağrı	Edirne	Edirne

Kaynak: <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 05.10.2022)

2020, 2021 ve 2022 yıllarında Türkiye’de finans kategorisinde ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ anahtar kelimelerinin en çok arandığı iller Tablo 2’den yansımaktadır. Her üç yılda ‘Non-Fungible Token’ ve ‘NFT’ kavramlarının arandığı iller sıralamasının kendi içerisinde değişmediği, farklı bir anlatımla, 2020 yılında oluşan ‘Non-Fungible Token’ anahtar kelime sorgulamasının ilk beş ili, ‘NFT’ için de değişmemekte ve aynı il sıralaması meydana

gelmektedir. Bu kapsamda, her iki anahtar kelime için 2020 yılının ilk üç eyaleti; Bingöl, Bartın ve Artvin olurken, 2021 yılı sıralaması; Iğdır, Nevşehir ve Kilis olduğu tablodan görülmektedir. Araştırmanın son yılında ise Non-Fungible Token' ve 'NFT' kavramlarının en çok arandığı ilk il Sinop, ikincisi Kırşehir ve üçüncüsü ise Hakkâri şeklinde oluşmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Blockchain, kripto para birimlerinin altında yatan dağıtılmış defter teknolojisi olarak ifade edilmektedir. Blockchain teknolojisiyle oluşturulan kripto para, aslında soyut bir varlıktır ve arkasında somut bir dayanak bulunmamaktadır. Kriptografi özelliği nedeniyle de bir kripto para biriminin taklit edilmesi neredeyse imkansızdır. Fungible Token ve Non-Fungible Token olmak üzere iki gruba ayrılan bu varlıklar çevrimiçi olarak, bir blok zincirindeki akıllı sözleşmeler içinde kodlanırlar ve kripto para birimiyle işlem görürler. Her geçen gün bilinirliği ve kullanımı yaygınlık gösteren NFT çeşitli araştırmalara konu olmaktadır. Bu kapsamda bu araştırmanın amacı ise, 2020-2022 yakın dönemde "Non-Fungible Token" ve kısaltması "NFT" terimlerinin Google aranma sıklıklarının 'finans' alt segmentinde inceleyerek, ABD ve Türkiye ülkelerinde karşılaştırmalı olarak tespit etmektir. Bu doğrultuda, 2020-2022 dönemi için hem ABD'de hem de Türkiye'de 'Non-Fungible Token' ve 'NFT' kavramlarının 2020 yılında finans alt segmentinde aranma sıklıkları sonucunda 'Non-Fungible Token' kavramı, kısaltması olan 'NFT' anahtar kelimesinden daha fazla ya da paralel bilinirlik gösterdiği tespit edilmiştir. 2021 yılında durum tersine dönmüş ve 'NFT' kavramı daha fazla tanımaya ve merak edilmeye başlanmıştır. 2022 yılında da var olan bu durum etkisini sürdürmeye azalarak devam etmiştir. Ele alınan bu çalışma, Google Trends'de kavram aranma sıklığının ilgili kategoride kullanılma ve bilinme niceliğini göstermesi açısından Katı ve Selek (2011) tarafından yapılan çalışmayı destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Blockchain teknolojisi ile oluşturulan ve bir çeşit kripto para olarak görülen Non-Fungible Token (NFT), hem Google Trends aranma sıklığı hem de yatırımcısı tarafından elde edilen gelir ve harcamalar dikkate alındığında, çok kısa sürede finans sektörünü derinden etkilemeyi başararak önümüzdeki yıllarda da kendine yer edinecek öngörüsü yapılabilmektedir. Sahibine, aktarılabilirlik, orijinallik ve mülkiyet hakkı tanıyan bu dijital varlığın, farklı bir bakış açısıyla incelenmesi finans literatürüne ilave bilgi seti sunabilecektir.

Kaynakça

- Ante, L. (2022). Non-Fungible Token (NFT) markets on the ethereum blockchain: temporal development, cointegration and interrelations. *Economics of Innovation and New Technology*, 1-19.
- Bhosale, J. & Mavale, S. (2018). Volatility of select crypto-currencies: a comparison of bitcoin, ethereum and litecoin. *Annu. Res. J. SCMS*, 6.
- Bragazzi, N.L. & Mahroum, N. (2019). Google trends predicts present and future plague cases during the plague outbreak in madagascar: infodemiological study. *JMIR public health and surveillance*, 5(1), e13142.
- Campbell-Verduyn, M. (2018). Bitcoin, crypto-coins, and global anti-money laundering governance. *Crime, Law and Social Change*, 69(2), 283-305.

- Carneiro, H. A. & Mylonakis, E. (2009). Google trends: a web-based tool for real-time surveillance of disease outbreaks. *Clinical infectious diseases*, 49(10), 1557-1564.
- Carrière-Swallow, Y. & Labbé, F. (2013). Nowcasting with google trends in an emerging market. *Journal of Forecasting*, 32(4), 289-298.
- Chalmers, D., Fisch, C., Matthews, R., Quinn, W. & Recker, J. (2022). Beyond the bubble: will nfts and digital proof of ownership empower creative industry entrepreneurs?. *Journal of Business Venturing Insights*, 17, e00309.
- Chatterjee, J. M., Son, L. H., Ghatak, S., Kumar, R. & Khari, M. (2018). BitCoin exclusively informational money: a valuable review from 2010 to 2017. *Quality & Quantity*, 52(5), 2037-2054.
- Das, D., Bose, P., Ruaro, N., Kruegel, C. & Vigna, G. (2021). Understanding security issues in the nft ecosystem. *arXiv preprint arXiv:2111.08893*.
- Dionisio, J. D. N., W. G. B. & Gilbert, R. (2013). 3D virtual worlds and the metaverse: current status and future possibilities. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 45(3), 1-38.
- Dowling, M. (2022a). Fertile LAND: Pricing non-fungible tokens. *Finance Research Letters*, 44, 102096.
- Dowling, M. (2022b). Is Non-Fungible token pricing driven by cryptocurrencies?. *Finance Research Letters*, 44, 102097.
- Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X. & Cai, W. (2021). Metaverse for social good: a university campus prototype. *In Proceedings of The 29th ACM International Conference on Multimedia*, 153-161.
- Gamma, A., Schleifer, R., Weinmann, W., Buadze, A. & Liebrez, M. (2016). Could google trends be used to predict methamphetamine-related crime? an analysis of search volume data in Switzerland, Germany, and Austria. *PloS one*, 11(11), e0166566.
- Gazioğlu, A. & Özen, A. (2022). NFT'nin gelişimi ve vergilendirilmesi üzerine genel değerlendirme. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 23-33.
- Goforth, C. R. (2020). The case for preempting state money transmission laws for crypto-based businesses. *Ark. L. Rev.*, 73, 301.
- Haber, S. & Stornetta, W.S. (1990, August). How to time-stamp a digital document. in Conference on The Theory and Application of Cryptography Springer, Berlin, Heidelberg. 437-455.
- Haberolduk.com, (2022). 2021 Google aramalarında popüler olan nft hakkında bilmeniz gerekenler, <https://www.haberolduk.com/2021-google-aramalarinda-populer-olan-nft-hakkinda-bilmeniz-gerekenler/> (E.T.: 04.10.2022)

- Inbusiness.com, (2022). NFT: Sadece Sanat Değil, <https://www.inbusiness.com.tr/inbusiness/2022/08/15/nft-sadece-sanat-degil> (E.T.: 19.10.2022)
- İldaş, G. (2022). Transmedya Hikâyecilik Bağlamında NFT Dünyası. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(1), 229-244.
- Inovax.net, (2022). Bugüne kadar satılmış en pahalı NFT Eserler, <https://inovax.net/2022/08/bugune-kadar-satilmis-en-pahali-nft-eserler/> (E.T.: 05.10.2022)
- İsbank.com, (2021). NFT Nedir, Ne İşe Yarar?, <https://www.isbank.com.tr/blog/nft-nedir> (E.T.: 04.10.2022)
- Kaneko, Y. (2021). A time-series analysis of how google trends searches affect cryptocurrency prices for decentralized finance and non-fungible tokens. *In 2021 International Conference on Data Mining Workshops (ICDMW)*, 222-227.
- Katı, M. & Selek, S. (2011). Search frequencies of some medical terms in internet: google trends analysis. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 8(3), 86-88.
- Kocabıyık, T., Teker, T. & Aksoy, E. (2020). Google trends ‘dolar’ aramaları ile dolar kuru arasındaki ilişkinin keşfi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 258-271.
- Koinsaati, (2021). NFT’ler: Neden 2021’de Popülerliği Arttı ve Kaderinde Daha Fazlası Var, <https://koinsaati.com/nftler-neden-2021de-populerligi-artti-ve-kaderinde-daha-fazlasi-var/> E.T.: 05.10.2022)
- Lindman, J., Tuunainen, V. K., & Rossi, M. (2017). Opportunities and risks of blockchain technologies—a researchagenda.
- Mattila, J. & Seppälä, T. (2015). Blockchains as a path to a network of systems-an emerging new trend of the digital platforms in industry and society. *ETLA Report*. (No. 45).
- Mavragani, A. & Ochoa, G. (2019). Google trends in infodemiology and infoveillance: methodology framework. *JMIR Public Health and Surveillance*, 5(2), e13439.
- Mazur, M. (2021). Non-Fungible Tokens (NFT). The analysis of risk and return. *Available at SSRN 3953535*.
- Nadini, M., Alessandretti, L., Di Giacinto, F., Martino, M., Aiello, L. M. & Baronchelli, A. (2021). Mapping the nft revolution: market trends, trade networks, and visual features. *Scientific reports*, 11(1), 1-11.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: a peer-to-peer electronic cash system. *Decentralized Business Review*, 21260.
- Nevelsteen, K.J. (2018). Virtual world, defined from a technological perspective and applied to video games, mixed reality, and the metaverse. *Computer Animation and Virtual Worlds*, 29(1), e1752.

- Nuti, S. V., Wayda, B., Ranasinghe, I., Wang, S., Dreyer, R. P., Chen, S. I. & Murugiah, K. (2014). The use of google trends in health care research: a systematic review. *PloS One*, 9(10), e109583.
- Oral, B.G. (2022). Değiştirilemez jetonların (NFT) vergilendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 1-14.
- Özkahveci, E., Civek, F. & Ulusoy, G. (2022). Endüstri 5.0 döneminde metaverse (kurgusal evren)'ün yeri. *Internatioanl Journal of Social, Humanitites and Administrative Sciences*, 8(50), 398-409.
- Popescu, A.D. (2021). Non-Fungible Tokens (NFT)–innovation beyond the craze. *In 5th International Conference on Innovation in Business, Economics and Marketing Research. (27-29May), Online*
- Regner, F., Urbach, N. & Schweizer, A. (2019). NFTs in practice–non-fungible tokens as core component of a blockchain-based event ticketing application.
- Rhue, L. (2018). Trust is all you need: an empirical exploration of initial coin offerings (icos) and ICO reputation scores. *Available at SSRN*, 3179723.
- Seifter, A., Schwarzwald, A., Geis, K. & Aucott, J. (2010). The utility of “google trends” for epidemiological research: lyme disease as an example. *Geospatial Health*, 4(2), 135-137.
- Tijan, E., Aksentijević, S., Ivanić, K. & Jardas, M. (2019). Blockchain technology implementation in logistics. *Sustainability*, 11(4), 1185.
- Zhao, J. L., Fan, S. & Yan, J. (2016). Overview of Business Innovations and Research Opportunities in Blockchain and Introduction To The Special Issue. *Financial Innovation*, 2(1), 1-7.
- Zuckerberg, M. & Heath, A. (2021). Mark Zuckerberg on Why Facebook Is Rebranding to Meta. *The Verge*.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

SATRAŇ OYNAMA MOTİVASYONUNUN SATRAŇ OYUN GÜCÜNE ETKİSİ: ÖZEL YETENEKLİLER ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Feyzullah ŞAHİN¹, Hanımzer ASLAN²

Öz

Satranç, iki oyuncunun oynadığı bir spordur. Bu çalışmanın genel amacı, satranç oyuncularının oyun güçleri üzerinde satranç motivasyonunun etkisinin belirlenmesidir. Bu genel amaç kapsamında araştırmanın ilk aşamasında Grabner, Stern ve Neubauer (2006) tarafından geliştirilen tek boyutlu bir ölçme aracı Türk kültürüne uyarlanmıştır. Bu aşamada, araştırmaya 294 öğrenci katılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında da satranç oyun gücü ile satranç motivasyonu arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma, ilişkisel tarama modelinde sürdürülmüştür. Bu aşamada ise 1.000 ve üzeri uluslararası satranç puanına sahip 61 satranç oyuncusu öğrenci çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma grupları özel yetenek tanısı almış öğrencilerden oluşmuştur. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve satranç oynama motivasyon aracı kullanılmıştır. Veriler, gönüllük esasına göre online olarak toplanmıştır. Analizler sonucu ölçme aracının geçerli ve güvenilir sonuçlar verebileceği belirlenmiştir. Satranç motivasyonu ile satranç oyun gücü arasında anlamlı, pozitif ve orta düzeyde (.32) bir ilişki saptanmıştır ve satranç motivasyonu satranç oyun gücünün %10'unu açıklayabildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Satranç motivasyonu, satranç oyun gücü, profesyonel satranç oyuncusu

THE EFFECT OF CHESS PLAYING MOTIVATION ON CHESS PLAYING POWER: AN INVESTIGATION ON GIFTED

Abstract

Chess is a sport played by two players. The general aim of this study is to determine the effect of chess motivation on the playing power of chess players. Within the scope of this general purpose, in the first stage of the study, a unidimensional measurement tool developed by Grabner, Stern, and Neubauer (2006) was adapted to Turkish culture. At this stage, 294 students participated in the research. In the second stage of the study, the relationship between chess playing power and chess motivation was examined. The study was carried out in the relational survey model. In the second stage, 61 chess player students with an international chess score of 1,000 and above were included in the study. The study groups consisted of students identification with gifted. Personal information form and chess playing motivation scale were used as data collection tools. Data were collected online on a voluntary basis. As a result of the analyzes, it was determined that the scale could give valid and reliable results. A significant, positive and moderate (.32) relationship was found between chess motivation and chess playing power and it was found that chess motivation could explain 10% of chess playing power.

Key Words: Chess motivation, chess playing power, professional chess player.

¹ Doç.Dr, Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, feyzullahsahin@duzce.edu.tr, Orcid: 000-0003-1708-5592

² Uzm.Öğrt. Üsküdar Bilim ve Sanat Merkezi, Orcid: 0000-00001-7857-6948 hanimzerarlan@gmail.com

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Şahin, F. & Aslan, H. (2023). Satranç oynama motivasyonunun satranç oyun gücüne etkisi: Özel yetenekliler üzerinde bir inceleme. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 116-126.

Giriş

Tarihsel olarak satranç oyunu, öncü psikologların üzerinde inceleme yaptığı ilk konulardan birisi olmuştur. İlk defa Alfred Binet 1893 yılında körleme satranç (gözleri bağlı) oyuncularının görsel uzamsal zekâsı ve hafıza becerisini incelemiştir. Freud ise 1913 yılında satranç oyununda ustalaşmak için gerekli adımları psikoanalitik teknikle belirlemeye çalışmıştır. Gelişimsel kuramcılardan Piaget ve Vygotsky'ye göre oyun bilişsel gelişimin bir yansıması olduğu kadar, bilişsel gelişime de katkı sunmaktadır (Nicolopoulou, 2004). Satranç ise tarihsel olarak en eski, geniş bir coğrafyada bilinen ve üzerinde en fazla araştırma yapılan oyunlardan birisidir (Şahin, 2017). Örneğin, Ebsco veri tabanında 01 Mayıs 2023 tarihinde anahtar kelime olarak “satranç” yazınca 14, “chess” yazınca 13.863 çalışmanın başlığına ulaşılmaktadır. Uluslararası Performans Sıralama Sistemi (International Performance Ranking System [ELO]) olarak bilinen oyuncuların oyun gücünü yansıtan puanları ile bir takım bilişsel becerileri (Bilalic, McLeod & Gobet, 2007; Frydman & Lynn, 1992; Gliga & Flesner, 2014; Grabner, 2014; Horgan & Morgan, 1990) ve yaratıcı düşünme becerileri (Avni, Kipper & Fox, 1987; Kelly, 1985; Şahin, 2017) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ancak, satranç oyuncularını eyleme geçiren ve bir eylemin performans düzeyinde belirleyici büyük bir etkiye sahip olan satranç motivasyonu ile ELO puanı arasındaki ilişkinin incelendiği ise tek bir araştırmaya ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmada satranç oynamaya atfedilen önem ile küçük ve anlamlı (,28), satranç oynamaya yönelik motivasyon ile orta düzey ve anlamlı (,39) korelasyonlar saptanmıştır. Oyun oynamadan keyif alma ve satrançla ilgili etkinliklere motivasyon alt boyutlarında ise anlamlı ilişkiler saptanamamıştır (Grabner, Stern & Neubauer, 2007).

Satranç kendine özgü kuralları olan bir spor olduğu kadar entelektüel de bir oyundur. Bireyin satranç oynaması bilinçli bir eylemdir. Söz konusu eylemi yerine getirirken, sergilenen konsantrasyon süresi ve yoğunluğu kadar, satranç oynamak için ayrılan sürede bireyin motivasyonu belirleyici etmenlerden birisidir (Viau, 2009). Davranışçı bir bakış açısıyla bireylerin motivasyon kaynağı iki alt başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki, bireyin birincil olarak ilgisini çekmeyen, fakat sosyal veya ekonomik yaşamda etkili işlevleri olan hedeflere erişme arzusu ile temsil edilen dışsal motivasyondur. Bir diğeri ise doğuştan gelen merak ve keşfetme arzusu gibi duygularının bir yansıması olarak bir eylemi dışsal uyaranların varlığından uzak biçimde bireysel olarak doyum elde ettiği için yapmasıdır. Buna da içsel motivasyon denilmektedir (Aslan ve Doğan, 2020). Hedeflere erişme arzusu tatmin veya kazanılan pekiştireçler gibi dışsal araçlar aracılığıyla zaman içerisinde içselleşebilir (Ryan ve Deci, 2000). Ayrıca, konunun ilgi çekici olması, bireyin yeteneklerini zorlayıcı olması ve eylem üzerinde bağımsız olarak hareket edebileceğini bilmesi, eyleme atfedilen bireysel değer, bireyin beceri ve yeteneklerini kullanabilmesi ve eylem sonuçlandığında alınan dönütler içsel motivasyonda belirleyici unsurlardır (Viau, 2009). Bu etmenler göz önünde bulundurulduğunda, bireyin satranç oyununu içsel motiveli olarak oynayabileceği yorumuna varılabilir. Özel yetenekli bireylerin motivasyon yönelimlerinin incelendiği bir çok temel kaynakta, akranlarına göre göreceli olarak özellikle entelektüel yükü yüksek olan eylemlerde içsel motivasyonları daha yüksek olduğu görülmektedir (Örneğin; Durr, 1979; Jeltova ve Grigorenko, 2005; Sak, 2010). Satranç, özel yetenekli bireylerin yeteneklerini göreceli olarak akranlarına göre daha yüksek düzeyde sergileyebildiği oyunlardan birisidir (Şahin, 2017).

1. PROBLEM DURUMU

Özel yetenekli öğrenciler akranlarından bilişsel olarak algılama hızları, öğrenme derinlikleri ve ilgileri açısından farklılık gösterirler (Sak, 2010). Özel yetenekliler, göreceli olarak normal akranlarına göre eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerini daha ustaca kullanmaya yatkındırlar (Şahin, 2017). Bu becerilerin gelişimini destekleyen araçlardan birisi de satranç oyunudur (Avni, Kipper, & Fox, 1987; Ferguson, 1995; Grabner, Stern, & Neubauer, 2007). Özel yetenekli bireylerin oyun davranışı ve oyuncak tercihleri bilişsel farklılıklarından kaynaklı nedenle akranlarından farklılaşmaktadır (Açış ve Ayverdi, 2020). Bryne'a göre (2010) bireylerin verdiği yanıtların düzeyi alt gruplara göre farklılaşabilmektedir. Özel yetenekli bireylerde bilişsel farklılıkları ve oyun tercihleri göz önünde bulundurulduğunda akranlarından farklılaşan bir grup olduğu yorumuna varılabilir. Bu nedenle bu çalışma özel yetenekli öğrenciler ile sınırlı olarak sürdürülmüştür.

Spor alanında yapılan araştırmalarda uygulama yapma süresi ve üst düzey performans arasında olumlu ilişkilerin ortaya konulduğu geniş bir literatür vardır (Duffy, Baluch, & Ericsson, 2004; Hodges, Kerr, Starkes, Weir, & Nananidou, 2004). Ancak, satranç da içeren zekâ oyunları ile motivasyon arasındaki ilişkinin incelendiği sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bottino, Ott ve Benigno'nun (2009) bir çalışmada dijital oyunların öğrenci akıl yürütme becerileri gelişimine etkisi incelenmiştir. Gözlem sonuçları dijital zekâ oyunlarının öğrencilerin motivasyon, dikkat ve konsantrasyonunu artırdığı saptanmıştır. De Bruin, Rikers ve Schmidt (2007) ise satranca özgü olarak başarı motivasyonu elit ergen satranç oyununu oynayanların pratik yapmaya etkisini inceledikleri çalışmada, pratik yapmaya katılım ve sıradışı başarı elde edilmesinde satranç motivasyonunun etkili olduğunu saptamıştır. Ayrıca, bireyin başarı motivasyonu ile satranca özgü motivasyonun oyunu profesyonel olarak oynamaya devam edenler veya bırakanlar arasında farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Satranca özgü motivasyonunun satranç oyun gücünü etkileme düzeyi ise doğrudan alan yazında tek bir araştırmada incelenmiştir (Grabner, Stern & Neubauer, 2007). Söz konusu çalışma ise yetişkin katılımcılar ile sürdürülmüştür. Çocukların satranç motivasyonu yetişkinlerden farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla, konunun çok boyutlu olarak anlaşılabilmesi için daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın genel amacı, satranç motivasyonunun bireyin satranç oyun gücünü yordayıp yordamadığının belirlenmesidir. Bu genel amaç çerçevesinde, ilk aşamada satranç motivasyon ölçeği Türkçeye uyarlanmış daha sonra satranç motivasyonu ile satranç oyun gücü arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaç kapsamında çalışmada şu alt sorulara yanıt aranmıştır:

1-Satranç motivasyon ölçeği Türk kültürüne uyumlu mudur?

2-Satranç motivasyonu profesyonel satranç oyuncularının oyun gücünü yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Deseni

Araştırma ilişkisel tarama modeline uygun olarak sürdürülmüştür. Bu tür bir araştırma tasarımı, bir konudaki değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki olası etkilerini ortaya çıkarmak için uygundur (Büyüköztürk

vd., 2016). Bu çalışmada, satranç oyun gücü ile motivasyon arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlandığı için bu desen seçilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni satranç oyun gücü, bağımsız değişken ise satranç motivasyonu olarak belirlenmiştir.

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmada iki farklı gruptan veri toplanmıştır. Çalışma grupları oluşturulurken seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme türü kullanılmıştır. Bu yaklaşım, problem durumuyla ilgili belirlenen özelliklere sahip katılımcıların çalışmaya dahil edilebilmesi gereğinden seçilmiştir. Çalışmaya dahil edilen öğrenciler İstanbul genelindeki BİLSEM'lere devam etmektedir. Ölçütleri karşılayan ve çalışmaya gönüllü olan tüm öğrencilerden veri toplanmıştır. İlk gruptan toplanan veriler ile Satranç Motivasyon Ölçme (SaMÖ) aracının yapı geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Bu grupta yer alan katılımcılar, haftada en az iki saat satranç oynayan 8–13 yaş aralığındaki özel yetenek tanısı almış öğrencilerdir. Söz konusu katılımcılar 8–13 yaş aralığındadır ($\bar{x}=10.74\pm 1.32$) ve 190'ı (%64.6) erkek, 104'ü (%35.4) kadındır. İkinci çalışma grubu ise, birinci çalışma grubundaki bireylerin taşıdıkları özelliklere ilaveten satrancı profesyonel düzeyde oynuyor olmaları da göz önünde bulundurulmuştur. Profesyonelliğin ölçütü olarak da ELO puanı 1.000 ve üzerinde olması göz önünde bulundurulmuştur ($\bar{x}=1.213,12\pm 213,50$). İkinci çalışma grubunda yer alanlar 9–13 yaş aralığında ($\bar{x}=11,12\pm 1,61$) ve 45'i (%73,8) erkek, 16'sı (%26,2) kadındır.

2.3 Veri toplama araçları

2.3.1 Bilgi Formu

Katılımcıların yaş, cinsiyet ve ELO puanına ilişkin veriler araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olan bilgi formu aracılığıyla katılımcıların öz bildirimine göre toplanmıştır. ELO puanı ölçütleri, Dünya Satranç Federasyonu tarafından belirlenmekte ve ulusal ve uluslararası turnuvalardaki oyuncularını oyun güçlerine göre hesaplanmaktadır. ELO başlangıç puanı 1.000 ve üzeri olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki oyuncuların %77'si 1.599 ve altı puana, %19'u 1.600–1.999 ve %4'ü $2.000\geq$ üzeri puana sahiptir (Detaylı bilgi için; www.tsf.org.tr). ELO puanı, oyuncuların ELO puanlı rakiplerinin gücüne göre her oyun sonrasında farklılaşmaktadır. Kazanılan her maç sonrası ELO puanı yükselirken, kaybedilen maçlara bağlı olarak da düşmektedir.

2.3.2 Satranç Motivasyon Ölçeği

Grabner, Stern ve Neubauer (2006) tarafından geliştirilen Satranç Motivasyon Ölçeği (SaMÖ) orijinali, 7 maddeden oluşmaktadır ve 7'li likert tipi olarak puanlanmaktadır. Ölçek, İngilizce olarak hazırlanmıştır. Ölçek, tek faktörlüdür ve satranca göreceli olarak atfedilen önem, satrançla ilgili etkinliklere yönelim, oyun oynama motivasyonu, satranç oynamaktan eğlenmeyi ölçmeyi hedefleyen maddelerden oluşmaktadır. Ölçekten tek bir puan elde edilmektedir, puanlar yükseldikçe oyuncunun satranç motivasyonunun yükseldiği yönünde yorumlanmaktadır. Orijinal ölçek kapsam geçerliliğinden sonra uygulanmıştır yapı geçerliliğine ilişkin bilgiye orijinal dokümandan erişilememiştir. Cronbach alfa güvenilirlik katsayı değeri ise ,82 olarak raporlanmıştır.

Bu araştırma sorularına yanıt aranabilmesi amacıyla ilk aşamada SaMÖ Türkçeye uyarlaması yapılmıştır. Bunun için önce Roland H. Grabner'dan e-posta aracılığıyla izin alınmıştır. Daha sonra, uyarlama çalışmalarına başlanmıştır. SaMÖ'nün dil eşdeğerliği için hem İngilizce'yi hem de Türkçe'yi iyi derecede bilen ve çeviri konusunda deneyimli uzman üç kişi tarafından ölçek Türkçe'ye çevrilmiştir. Daha sonra, çeviri konusunda deneyimli üç farklı uzmana da Türkçe çevrilmiş olan form tekrardan İngilizce'ye çevirisi yaptırılmıştır. Bu çeviri formları alan uzmanı olan araştırmacılar dışında bir kişi tarafından karşılaştırılarak son hali verilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini teyit etmek için Maksimum Olasılık Yöntemi (Maximum Likelihood Estimates) kullanılarak Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) AMOS programı yardımıyla yapılmıştır. Motivasyonunun satranç gücünü ne kadar yordadığının belirlenmesine ilişkin yapılan Regresyon analizi ise Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 24,0'la yapılmıştır.

3.BULGULAR

3.1 Ön analizler

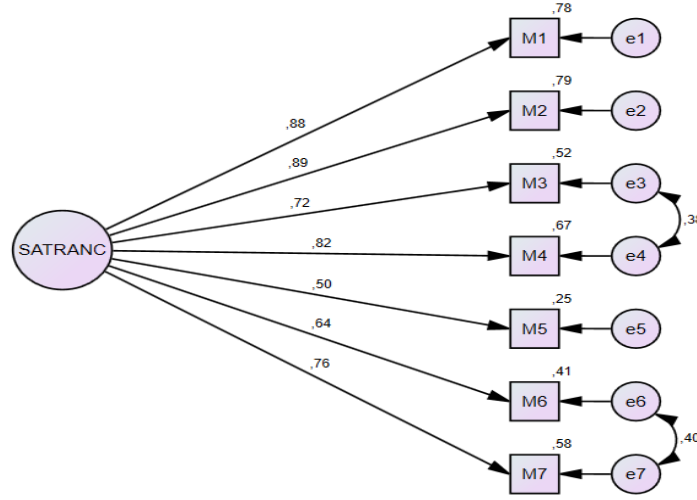
İlk önce DFA ve Regresyon analizi yapılması planlanan gruptan elde edilen verilerde kayıp değer olup olmadığı ve normallik varsayımı incelenmiştir. Her iki veri setinde de eksik girilen herhangi bir değere rastlanmamıştır. Basıklık ve çarpıklık katsayısı da normal sınırlar içinde olduğu saptanmıştır (Veri seti 1; Çarpıklık ranjı: $-0,95 \pm 0,14$; basıklık ranjı: $0,26 \pm 0,28$, Veri seti 2; Çarpıklık ranjı: $2,26 \pm 0,31$ ve $-0,79 \pm 0,31$; basıklık ranjı: $5,56 \pm 0,60$ ve $-0,25 \pm 0,61$). Weston ve Gore'ye (2006) göre kabul edilebilir çarpıklık değerleri -3 ile $+3$ ve basıklık -10 ile $+10$ aralığında yer alabilir. Söz konusu araştırmacılarca belirlenen referans değerlere göre bu çalışma kapsamında iki veri setinin dağılımının normallik koşulunu sağladığı yönünde yorumlanmıştır. İkinci veri setinde analizlerden önce, veri setinin uygulanacak olan istatistiksel yönteme uygunluğu için değişkenler arası çoklu bağlantı (Multicollinearity), varyans genişliği faktörü (Variance Inflation Factor [VIF]) ve tolerans (Tolerance) değerleri de incelenmiştir. VIF ve tolerans değerlerinin her ikisi de 1,00 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlere göre çoklu bağlantı probleminin olmadığı yorumuna varılmıştır. Ayrıca, değişkenler arasındaki,32 düzeyinde pozitif ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir (Kline, 2011). Sonuç olarak veri setinin regresyon analizi yapılabilmesi için gerekli varsayımları karşıladığı yorumuna varılmıştır.

3.2 Ölçek uyarlamaya ilişkin bulgular

3.2.1 Yapı Geçerliliği

SaMÖ'nün Türk kültürüne uyarlanmasında ortaya konulan yapıların test edilmesi amacıyla DFA yapılmıştır. DFA modeli kurulduktan sonra, ilk olarak gözlenen ve gözlenemeyen değişkenlerine ait t değerleri incelenmiştir. Tüm değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,01$). Maddelerin Standardize Regresyon Ağırlıklarındaki tüm standartlaştırılmış yükleri (All standardized loadings in Standardized Regression Weights) de $0,50 - 0,89$ aralığında hesaplanmıştır. Maddelerin sözkonusu değerleri $0,50$ 'den daha büyüktür. Bu nedenle hiçbir madde ölçekten çıkarılmadan DFA uygulanması kararına varılmıştır. Model uyumu indeksleri $\chi^2 = 22,08$ ($p < 0,01$), düzeltilmiş ki-kare (χ^2/Sd) $1,84$, Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) $0,05$, İyilik Uyum indeksi (GFI) $0,98$, Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI) $0,95$ ve Karşılaştırmalı Uyum indeksi (CFI) $0,99$ olarak

hesaplanmıştır. Şekil 1’de görüleceği üzere, DFA sonucu orijinal ölçekte yer alan yedi maddenin tek bir faktör altında toplandığı bir yapı ortaya çıkmıştır.

Şekil 1. SaMÖ ilişkin Path Diyagramı ve maddelerin t değerleri

Path Diyagramı analizinde maddelerin yol katsayılarına (R^2) incelenmiştir. Söz konusu değerlerin ,25 – ,79 aralığında değiştiği ve maddelerin tamamının modele anlamlı olarak katkı verdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin alt–üst dilim grup ortalamalar farkına dayalı madde analizi ile ölçeğin ayırt edici geçerliliği de incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır. Bu analiz gerçekleştirebilmek için 294 katılımcının ölçeğe verdiği yanıtların toplam puanı küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Sıralamada ilk ve son %27’lik dilimine giren 79’ar öğrencinin puanları eşleştirilmiş t testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 1. SaMÖ Maddelerinin Üst %27 ve Alt % 27 Gruplara Göre t -Testi Sonuçları.

Grup	\bar{x}	SS	Sd	t	P^*	
Alt %27	79	22,71	7,06	156	-29,42	,00
Üst %27	46,65	1,63				

* $p < ,01$.

Alt ve üst %27’lik dilimlere giren öğrenci puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t_{(156)} = -29,42$, $p < ,001$). Puan farkları üst %27’lik dilimde yer alanların lehinedir. Bir diğer ifadeyle, üst grupta yer alanların puanları, alt dilimde yer alanlardan daha yüksek çıkmıştır.

3.2.2 Güvenilirlik

SaMÖ’nün iç tutarlılık güvenilirliği Cronbach α katsayısı ve madde–test korelasyonları hesaplanmıştır. Cronbach α ölçek toplamı ,91 olarak hesaplanmıştır. Düzeltilmiş madde

toplam korelasyonları ise ,50 – ,81 aralığında yer aldığı saptanmıştır. Bir ölçme aracının güvenilirlik değerinin ,70 üzeri olması istenilir (Büyüköztürk, 2007). Bu çalışmada ,91 hesaplanmış olması, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

3.3 Satranç Motivasyonunun Oyun Gücüne Etkisini İlişkin Bulgular

Satranç oynama motivasyonunun satranç oyun gücünü yordayıp yordamadığı basit regresyon analizi ile incelenmiştir. Çalışma 61 katılımcı ile sürdürülmüştür. Analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Basit Regresyon Analizi Sonuçları

ELO puanı	B	SH		t	p
Sabit	734,47	184,57		3,979	,000
Motivasyon	11,282	4,31	32	2,620	,011

n=61, R=,32, R²=,10, F=6,86, p<,01.

Tablo 2'ye göz atıldığında, satranç oynama motivasyonunun ELO puanını anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir (R= ,32, R²= ,10, F= 6,86, p< ,01). Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t–testi sonuçlarına göz atıldığında ise satranç oynama motivasyonu ELO puanını anlamlı düzeyde yordamaktadır (β = ,32). Bu sonuçlara göre, satranç oynama motivasyonu ELO puanı toplam varyansının yaklaşık %10'unu açıkladığı ortaya çıkmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, SAMÖ Türk kültürüne uyarlanmış ve satranç oynama motivasyonunun satranç oyun gücünü yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında, satranç oynama motivasyon aracı Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçek maddelerinin katılımcıların satranç oynama motivasyon düzeylerini ayırt etme düzeyini belirleme amacıyla hesaplanan düzeltilmiş madde – toplam korelasyonları ,50 – ,80 aralığında yer aldığı belirlenmiştir. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk'e (2012) göre söz konusu korelasyon değerinin ,30 üzerinde olması idealdir. Bu çalışmada hesaplanan değerlerin yüksek olduğu, bu nedenle tüm maddelerin modelde kalması yönünde karara varılmıştır. Model uyum indeksleri, doğrulanan modelin kabul edilip edilmeyeceğinin değerlendirmek için referans alınmaktadır. Farklı araştırmacıları, farklı indeks değerlerini kabul etmektedir. Bu çalışmada normlaştırılmış ki–kare, RMSEA, GFI, AGFI ve CFI indeksleri dikkate alınmıştır. Normlaştırılmış ki–kare değerinin $\leq 2,50$ olması model uyumunun iyi olduğu (Kline, 2011) yönünde yorumlanmaktadır. Bu çalışmada ki–kare değeri modeli uyumunun iyi olduğuna işaret etmektedir ($\chi^2= 22,08$ p< ,01; $\chi^2/Sd= 1,84$). Kline'a (2011) göre bu çalışmada elde edilen değer model uyumunun iyi oldu yönünde yorumlanabilir. Daha sonra RMSEA, GFI, AGFI ve CFI indeksleri de hesaplanmıştır. AGFI, GFI ve CFI için $\geq ,95$ (Hooper, Coughlan, & Mullen, 2008; Hu & Bentler, 1999) ve RMSEA için $\leq ,05$ mükemmel uyum (Hu & Bentler, 1999) olarak yorumlanmaktadır. Bu çalışmada GFI (,98), AGFI (,95), CFI (,99) ve RMSEA (,05) indeksleri mükemmel uyuma işaret ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Modelde parametre analizi kapsamında R² değerleri de incelenmiştir. Söz konusu değerlerin yüksek olması modele sunulan katkının yüksek olduğunu göstermektedir (Kline, 2011). Bu çalışmada değerler ,25–,79 aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, her bir maddenin modele orta ve yüksek düzeyde anlamlı katkısı olduğu yönünde yorumlanabilir. Ayrıca, ölçeğin ayırt edici geçerliliği

için alt ve üst %27'lik dilime giren katılımcıların puanları *t* testi ile analiz edilmiştir. Sonucunda, ölçeğin ayırt edici geçerliliğinin olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların ölçeklere verdiği yanıtlar ve tutumlar kültürden ve kültüre (Hambleton, 2005) ve ölçeğin geliştirildiği alt gruplara (Bryne, 2010) göre farklılık sergileyebilir. Orijinal ölçek farklı kültürde ve farklı bilişsel düzeydeki bireylerde geliştirilmiştir. Bu çalışmada analiz sonuçları SaMÖ'nin Türk kültüründe 8–13 yaş aralığındaki özel yetenekli öğrenci grubunda uygun sonuçlar verebileceğine ilişkin kanıtlara ulaşılmıştır. Ölçeğin geçerliği ve güvenilirliği sonuçlar vereceği kanaati oluştuktan sonra, çalışmanın ikinci aşamasında “Satranç oynama motivasyonu, satranç oyun gücünü yordamakta mıdır?” sorusuna basit regresyon analizi ile yanıt aranmıştır. Bu çalışmada satranç oynama motivasyonu satranç oyun gücünün %10'unu açıklayabildiği saptanmıştır. Bu sonuçlar De Bruin ve meslektaşları (2007) ve Grabner, Stern ve Neubauer'in (2007) araştırma sonuçlarına paraleldir. Alan yazındaki, motivasyon ve üst düzey performans sergileme arasındaki genel sonuçlarla da uyumludur (Duffy, Baluch, & Ericsson, 2004; Hodges, Kerr, Starkes, Weir, & Nananidou, 2004).

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları mevcuttur. Bunlardan ilki, orijinal çalışmada satranç oyun motivasyonu altında dört farklı davranış biçiminden bahsedilmiştir. Bu çalışmada ise bütüncül bir yaklaşım sergilenmiş, satranç oyun motivasyonu toplam puanı hesaplanmıştır. Toplam puan alınmasının gerekçesi, orijinal çalışmada dört farklı davranış biçimine ilişkin bir faktör yapısı, yapı geçerliliği ile doğrulanarak sunulmamıştır. Türk kültürüne özgü uyarlama çalışmasında da DFA sonucu tek faktörlü yapıyı desteklediği saptanmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, veri toplarken ELO puanına ilişkin bir tarih aralığı sınırlamasına gidilmemiştir. Veri toplanan an itibariyle ulaşılan puanlar dikkate alınarak araştırma grubu oluşturulmuştur. Çalışmanın önemli sınırlılıklarından bir diğeri de çalışmanın kesitsel olarak ilişkisel tarama modeline göre sürdürülmüş olmasıdır. Araştırma kapsamında incelenen değişkenlere ilişkin neden – sonuç bağlamında açıklamaların yapılabilmesi için konunun deneysel veya boylamsal olarak incelendiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada 61 profesyonel oyuncuya ulaşılabilmektedir. Bir diğer ifadeyle sınırlı sayıda katılımcıdan veri toplanabilmektedir. Konuya ilgi duyan araştırmacılar genellenebilirliği daha yüksek sonuçlara ulaşabilmek için bir başka çalışmada daha fazla oyuncudan veri toplayarak analizleri tekrarlayabilir, farklı puan aralıklarında gruplar oluşturarak motivasyonun etkisi tekrardan incelenebilir, normal akranları ile karşılaştırmalı bir çalışma gerçekleştirilebilir. Ayrıca konuya ilgi duyan araştırmacılar bir başka çalışmada satranç motivasyonunun içsel veya dışsal faktörler bağlamında da inceleyerek konuya ilişkin bilimsel bilgi artışına katkı sunabilirler.

Kaynakça

- Açış, Y.B. & Ayverdi, L. (2020). The effect of the box games on attention and creativity of gifted and talented students, *Erciyes Journal of Education*, 4(2), 47–67
- Aslan, M. & Doğan, S. (2020). Dışsal motivasyon, içsel motivasyon ve performans etkileşimine kuramsal bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(26), 291–301.
- Avni, A., Kipper, D.A. & Fox, S. (1987). Personality and leisure activities: An illustration with chess players. *Personality and Individual Differences*, 8(5), 715–719.
- Bilalic, M., McLeod, P. & Gobet, F. (2007). Does chess need intelligence? A study with young chess players. *Intelligence*, 35, 457–470.
- Bryne, B.M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming (2nd ed.)*, New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum (7th ed) (Data analysis in social sciences: Statistics, research pattern, SPSS application, and remark). Ankara: PegemA publishing.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E. & Karadeniz, Ş. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri (Scientific research methods) (20. baskı). Ankara: Pegem Publishing.
- Bottino, R.M., Ott, M. & Benigno, V. (2009, October). Digital mind games: experiencebased reflections on design and interface features supporting the development of reasoning skills. In Proceedings of the 3rd European Conference on Games–Based Learning (ECGBL), Graz, Austria.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları (2nd ed) (Multivariate statistics for social sciences SPSS and LISREL applied). Ankara: Pegem Press.
- De Bruin, A.B.H., Rikers, R.M.J.P. & Schmidt, H.G. (2007). The influence of achievement motivation and chess–specific motivation on deliberate practice. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 29, 561–583.
- Duffy, L.J., Baluch, B. & Ericsson, K.A. (2004). Dart performance as a function of facets of practice amongst professional and amateur men and women players. *International Journal of Sport Psychology*, 35, 232–245.
- Durr, W.K. (1979). Characteristics of gifted children: Ten years of research. In Gowan, J., C., Torrance, E., P., (Ed), *Educating the ablest: A book of readings on the education of gifted children*. (pg.23–32), Illinois: Peacock Publisher.

- Ferguson, R. (1995). *Chess in education research summary*, paper presented at the Chess in Education a Wise Move Conference at the Borough of Manhattan Community College. 30.06.2014, Retrieved from <http://www.gardinerchess.com/publications/ciers.pdf>.
- Frydman, M. & Lynn, R. (1992). The general intelligence and spatial abilities of gifted young Belgian chess players. *British Journal of Psychology*, 83, 233–235.
- Gliga, F. & Flesner, P. I. (2014). Cognitive benefits of chess training in novice children. *Procedia–Social and Behavioral Sciences*, 116, 962–967.
- Grabner, R.H. (2014). The role of intelligence for performance in the prototypical expertise domain of chess. *Intelligence*, 45, 26–33.
- Grabner, R.H., Stern, E. & Neubauer, A. C. (2007). Individual differences in chess expertise: A psychometric investigation. *Acta Psychologica*, 124(3), 398–420.
- Hambleton, R.K. (2005). Issues, designs, and technical guidelines for adapting tests into multiple languages and cultures, In Hambleton R. K., Merenda, C. D., & Spielberger, C. D., (Eds), *Adapting educational and psychological tests for cross-cultural assessment*, (pg.3–38), New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hodges, N.J., Kerr, T., Starkes, J.L., Weir, P.L. & Nananidou, A. (2004). Predicting performance times from deliberate practice hours for triathletes and swimmers: What, when, and where is practice important? *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 10(4), 219–237
- Horgan, D.D. & Morgan, D. (1990). Chess expertise in children. *Applied Cognitive Psychology*, 4(2), 109–128.
- Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53–60.
- Hu, L. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives, *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55.
- Kelly, E.J. (1985). The personality of chess players. *Journal of Personality Assessment*, 49, 282–284.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.), New York: Guilford Press.

- Jeltova, I. & Grigorenko, E., L., (2005): Systemic approaches to giftedness. In Sternberg R., J., Davidson, J., E., (Ed) *Conceptions of giftedness* (2th Edt.), (pg.171–186), Cambridge: Cambridge University Press.
- Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası, çev. Melike Türkan Bağlı, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 137–169.
- Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definations and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54–67.
- Sak, U. (2010). Üstün zekalılar özellikleri tanılanmaları ve eğitimleri [Gifted students characteristics, identification and their education]. Ankara: Maya Academy.
- Şahin, F. (2017). Chess: A game of kings or the king of games? A study of creativity in gifted and non-gifted students, *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 263–272.
- Viau, R. (2009). La motivation a apprendre en milieu scolaire (Okulda motivasyon: Okulda güdüleme ve güdülenmeyi öğrenme). Yusuf Budak (Çev.). Ankara: Anı yayıncılık.
- Weston, R. & Gore, P. A. (2006). A brief guide to structural equation modeling. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719–751.

EK. Satranç Motivasyon Ölçme Aracı (SaMÖ)

1=Kesinlikle hayır/hiç önemli değil.....7=Kesinlikle evet/çok önemli								
1.Gündelik hayatımda satranç oyunu benim için önemlidir								
2.Boş zamanlarımda satranç oynamayı önemserim								
3.Satranç ile ilgili çalışmalara amaçlı olarak katılırım								
4.Satranç oyunları ile ilgili planlı etkinlikler beni motive eder								
5.Satrancı başkalarından daha iyi oynamak benim için önemlidir								
6.Satranç oynarken, kendimi oyuna kaptırırım								
7.Satranç oynamaktan keyif alırım								

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

SOVYET TARİH ARAŞTIRMALARI İÇİN ÖNEMLİ BİR KAYNAK: HARVARD MÜLAKAT PROJESİ

Coşkun KUMRU¹

Öz

Sovyet Sosyal Sistemi Hakkında Harvard Projesi, genellikle “Harvard Mülakat Projesi” olarak bilinmektedir. Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında Sovyetler Birliği’nden mültecilerle yapılan görüşmelerin bir derlemesi olan ve sözlü tarih kaynakları olarak çerçevelenen Harvard Projesi transkriptleri, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet göçmenlerinin geçmişlerini nasıl anlamlandırdıklarına dair zengin ve yeni anlayışlar sunmaktadır. Pek çok araştırmacı Harvard Projesi transkriptlerini gerçeklerin hafızası olarak değerlendirmiştir. Söz konusu transkriptler yakından ve bağlamlarına dikkat ederek okunduğu zaman, Sovyet göçmenlerinin geçmişe dair hatırladıklarının ötesine bakılabileceği açıktır. Bu yaklaşımın benimsenmesinin, Sovyet toplumu tarihinin yeniden inşasında önemli bir adım olduğu şüphe götürmemektedir. Çalışmamızda projenin, Sovyet tarih araştırmalarına olan katkısının yanında ortalama bir Sovyet vatandaşının zihniyetini temsil etmekte tamamen başarılı olmadığı ortaya konmaktadır. Proje sonuçları sadece Stalin dönemindeki Sovyet sisteminin doğasının resmini doldurmaya hizmet etmekle kalmayıp aynı zamanda Sovyet yaşamındaki değişiklikleri değerlendirmek için de temel bir çizgi sunmaktadır. Çalışmamızda Harvard transkriptlerinin çevrimiçi örnekleri taranmak suretiyle sonuçlar ortaya konmaktadır. Harvard Mülakat Projesine ilişkin Türkçe literatürde herhangi bir müstakil çalışma bulunmamaktadır. Makalemizde Harvard Mülakat Projesinin kapsamı, sınırlılıkları ve Sovyet tarih araştırmalarındaki önemine dair genel bir bakış sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sovyet sosyal sistemi hakkında Harvard projesi, Harvard mülakat projesi, Sovyet tarihi, Sözlü tarih metodolojisi, Transkript.

AN IMPORTANT SOURCE FOR SOVIET HISTORY STUDIES: HARVARD INTERVIEW PROJECT

Abstract

The Harvard Project on the Soviet Social System is commonly known as the “Harvard Interview Project”. The Harvard Project transcripts, an oral history resource and a compilation of interviews with refugees from the Soviet Union during the early years of the Cold War, offer rich and new insights into how post-World War II Soviet immigrants made sense of their past. Many researchers have considered Harvard Project transcripts as memories of facts. When these transcripts are read closely and with attention to their context, it is clear that beyond the memories of Soviet immigrants about the past can be understood. There is no doubt that the adoption of this approach was an important step in the reconstruction of the history of Soviet society. In our study, it is revealed that the project has not been completely successful in representing the mentality of the average Soviet citizen as well as its contribution to Soviet historical studies. The project results not only serve to delineate the structure of the Soviet system under Stalin, but also provide a basic overview for assessing changes in Soviet life. In our study, results are revealed by scanning the online samples of Harvard transcripts. There is no study in the Turkish literature regarding the Harvard Interview Project. In our article, it is aimed to provide an overview of the scope, limitations of the Harvard interview project and its importance in Soviet historical studies.

Keywords: The Harvard project on the Soviet social system, Harvard interview project, Soviet history, Oral history methodology, Transcript.

¹ Dr.Arş.Gör., Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ckumru@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5852-6855

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Kumru, C. (2023). Sovyet Tarih Araştırmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Harvard Mülakat Projesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 127-139

Giriş

XX. yüzyıl boyunca sosyal bilimciler tarafından artan miktarda niteliksel veri, saha notları, görüşme transkriptleri, mektuplar, taslaklar ve benzerleri toplanarak arşivlendi. O zamana kadar bu belgeler büyük ölçüde göz ardı edilmişti. Sosyal bilimciler, standartlaştırılmış normlara uymadıkları için bunları nasıl kullanacaklarını bilmiyorlardı. Tarihçiler bu tür kaynakları kullanma tecrübesine sahip değildiler ve hatta çoğu durumda onlar hakkında bilgisizdiler (Gallwey, 2013: 37). Geçmişe dair hatırlanan anekdotların araştırmalarda kullanılabilir birer kanıt olup olmadığı tartışılmalıdır. Şüphesiz ki hafızaya dayalı sözlü tarih tanıklığının gerçek olaylar hakkında bilgilendirici olabileceği çok açık ve bir o kadar da önemlidir. Diğer sözlü tanıklıklar ve yazılı belgeler anlatıcının ifadelerini desteklemediğinde, anlatıcının ifadesinin tarihsel olarak doğru olmadığı tahmin edilebilir, ancak farklı bir hakikat türü için kanıt oluşturabilir ve belki de anlatıcı için psikolojik bir gerçek olabilir (Yow, 2005: 57-58). Sözlü tarihin, bireylerin zihniyetini anlamaya ve analiz etmeye çalışanlar için özel bir ek avantajı vardır. Sözlü tarihi farklı kılan ilk şey, bize olaylardan çok onların anlamlarını anlatmasıdır. Bu, sözlü tarihin olgusal bir geçerliliği olmadığı anlamına gelmez. Mülakatlar genellikle bilinmeyen olayları veya bilinen olayların bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarır; hegemonik olmayan sınıfların günlük yaşamının keşfedilmemiş alanlarına her zaman yeni bir ışık tutarlar. Bu bakış açısından hareketle sözlü kaynakların ortaya koyduğu tek sorunun doğrulama sorunu olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak sözlü kaynakların tarihçiye dayattığı ve başka hiçbir kaynağın eşit ölçüde sahip olmadığı biricik ve değerli unsur, konuşmacının öznelliğidir. Araştırmaya yaklaşım yeterince geniş ve eklemliyse, bir grubun ya da sınıfın öznelliğinden bir kesit ortaya çıkabilir.

Sözlü kaynaklar bize sadece insanların ne yaptığını değil, aynı zamanda ne yapmak istediklerini ne yaptıklarına inandıklarını ve şimdi ne yaptıklarını düşündüklerini de söylemektedir. Sözlü kaynaklar, örneğin bir grevin ilgili işçilere maddi maliyeti hakkında bildiklerimize fazla bir şey eklemeyebilir; ama bize psikolojik maliyetleri hakkında epeyce bilgi verir. Anlatının organizasyonu, konuşmacıların tarihleriyle olan ilişkilerinin büyük bir kısmını ortaya koyar. Öznellik, daha görünür gerçekler kadar tarihin işidir. Anlatıcıların inandıkları şey gerçekten de tarihsel bir gerçektir ya da en azından kendi tarihsel gerçekleridir (Boterbloem, 1999: XIX-XX). Her ne olursa olsun sözlü tarihin her iki tarafça şekillendirilen ortak bir ürün olduğunu da unutmamak gerekir (Ritchie, 2003: 30). Sözlü tarihin çıktıları, işitsel nesnelere görsel nesnelere dönüştürür, bu da kaçınılmaz olarak değişiklik ve yorumlama anlamına gelir. Sözlü kaynakların sözlülüğünün göz ardı edilmesi, yorumlayıcı teori üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Genellikle üzerinde durulan ilk husus kökendir. Sözlü kaynaklar, yazılı tarihi eksik veya çarpık olan okuma yazma bilmeyen kişiler veya sosyal gruplar hakkında bize bilgi verir. Diğer bir yön ise içerikle ilgilidir: bu insanların ve grupların günlük yaşamı ve maddi kültürü (Portelli, 2003: 64). Tarihi yaşayan insanların neyi önemli bulduğunu öğrenmek için bilgilendirici röportajlar yapmak sosyal bilimler alanı için faydalıdır. Mülakat rehberi hazırlanırken bulguları tarihsel bir bağlama oturtabilmeyi sağlayacak soruları sorma olanağı bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde bireylere özgü bilgiler alınabilir, ayrıca onları ve yaşamlarındaki olayları daha geniş bir çerçeveye yerleştirme olanağı elde edilebilir. Diğer taraftan arka plan okumalarından yararlanarak, mülakat yapılan insanların devletin ideolojik aygıtlarına nasıl benzediğini ortaya çıkaracak sorular önermek de mümkündür. Bu bakımdan Harvard Mülakat Projesinin Sovyet sistemini anlamaya yönelik önemli bir kaynak olduğu şüphe götürmemektedir.

1. HARVARD MÜLAKAT PROJESİ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) tarihini, kurumlarının biçimsel yapısını ve işleyişini anlatan pek çok değerli çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte Sovyet vatandaşlarının tutumları, değerleri ve deneyimleri hakkında neredeyse çok kısır bilgilere sahip olduğumuz ortadadır. Sovyet toplumunun bireyi nasıl etkilediğine ve onun Sovyet yaşamının işleyen modeline nasıl uyduğuna, yaşamın her kesiminden insanların değerleri, inançları, arzuları, hayal kırıklıkları ve deneyimlerinin sonuçlarına ilişkin Harvard projesi eşsiz bir kaynak durumundadır. Doğal olarak Sovyet totaliterliği koşullarında bilimsel bir araştırma yapmak neredeyse imkânsız durumdaydı. Araştırmacıların sorularını SSCB içinde sormalarına izin verilseydi bile gizli polis baskısı altında yaşayan insanlar tarafından ne kadar dürüstçe yanıtlanabileceklerine dair çok ciddi şüpheler bulunmaktaydı. Stalin olsun ya da olmasın SSCB'nin kolektifleştirilmiş tarıma sahip, sıkı ekonomik planlamayla yönetilen ve halka terör uygulama gücüne sahip olan ve dahi uygulayan tek parti diktatörlüğü tarafından yönetilen büyük ölçekli bir sanayi toplumu olduğu tarihsel bir gerçektir. Stalinist zulmün kurbanı olan insanlar hayatlarının tamamını veya çoğunu Sovyet vatandaşları olarak, o zamana kadar Sovyet tahakkümü altında yaşamışlardı. Bu bakımdan her kesimden, her yaştan, meslekten ve milliyetten insanlar arasında SSCB'deki yaşamla ilgili çok çeşitli sorunları incelemeye izin verecek yeterli sayıda bilgi kaynağı bulmak mümkün görünmüyordu.

Sovyet sistemi hakkındaki bilgilerimizdeki önemli büyük artış 1950'lerin ortalarında Harvard projesinin yayınları ile meydana geldi. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında hem akademisyenler hem de hükümet yetkilileri Sovyet sistemini anlamaya daha çok önem verdiler. ABD Hava Kuvvetleri tarafından görevlendirilen Harvard Üniversitesi Rus Araştırma Merkezi, 1955'te Sovyet sosyal sisteminin beş yıllık bir çalışmasını tamamladı. Çalışmanın ana kaynak materyali, SSCB'nin farklı milletlerine mensup çeşitli meslek gruplarından eski Sovyet vatandaşlarıyla yapılan anketler ve röportajlardı. Bu kişilerin üçte ikisi Batı Almanya ve Avusturya'da, üçte biri ABD'de sorgulandı. Materyalin muazzam hacmi 33.000 sayfayı aşmakta ve 12.500 anket, 500 sözlü görüşme, 329 kapsamlı yaşam öyküsü görüşmesi ve çok sayıda klinik psikolojik testten oluşmaktaydı. Demir Perdenin dışında yerinden edilmiş binlerce kişinin varlığı, SSCB halkının yaşam koşullarını, duygularını ve tepkilerini araştırma fırsatı sağladı. Bu girişim ve çabalar aynı zamanda Sovyet toplumunun bir portresini ortaya koyacaktı. Özellikle Stalin döneminin terör politikalarının göçmenler üzerindeki menfi etkisi dikkate değerdi.¹

Dijital koleksiyon esas olarak Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında SSCB'den mültecilerle yapılan 705 görüşmenin özet dökümlerinden oluşmaktadır. Proje, sosyolog Alex Inkeles ve sosyal psikolog Raymond Bauer tarafından geliştirilmiştir. Projeye 1917 ve 1940'ların ortalarına ilişkin Sovyet toplumunun incelenmesi noktasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok hususa ilişkin büyük miktarda malumatın paylaşılması amaçlanmıştır. Inkeles, Bauer ve Kluckhohn çekirdek grubunun yanı sıra, araştırmacılar ve dışarıdan katkıda bulunanlar arasında Merle Fainsod, Paul Friedrich, Barrington Moore, Alexander Gerschenkron, Talcott Parsons, Nicholas DeWitt, Richard Pipes, Walt Rostow ve Leopold Haimson yer almaktaydı. Araştırma için mevcut olan büyük fonlardan faydalanmak mümkün

¹ Stalin dönemi terör politikalarına ilişkin kapsamlı bir okuma için bkz. (Brandenberger, 2011).

oldu. Uzmanlar bu kaynakları benzersiz bir veri seti toplamak ve yorumlamak için kullandılar. 1945'ten sonra Batı'da kalan binlerce yerinden edilmiş kişiyle SSCB'deki yaşamları hakkında röportaj yapıldı. Bu veri setinin yorumlanması da bir ekip çalışmasıydı. İki genel cilt, SSCB'yi bir sosyal sistem olarak ve bu sistemdeki günlük yaşamın nasıl olduğunu ortaya koydu (Edele, 2007: 352-353).

Harvard Mülakat Projesi, 707 görüşmenin yer aldığı bir veri tabanından oluşmaktadır. Bunların arasında 343 tanesi "Program-A" çerçevesinde temel mülakat, bireyin yaşam öyküsü, Sovyet yaşamının belirli alanlarındaki deneyimlerini kapsamaktadır. 364 tanesi "Program-B" başlığı altında özel mülakatlardan oluşmaktadır. Çevrimiçi koleksiyon dört seri halinde düzenlenmiştir:

I. Kılavuzlar, indeksler ve rehberler.

II. Program-A görüşmeleri (kişisel yaşam öyküleri).

III. Program-B görüşmeleri (ekonomi, aile, hükümet, tabakalaşma, milliyetler, savaş zamanı işgali, partizan hareketleri, meslekler hakkında özel konu görüşmeleri); klinik görüşmeler.

IV. Friedrich-Fainsod dosyaları (HPSSS, 2022).

Harvard Mülakat Projesi, Sovyet sisteminin sosyal ve psikolojik mânâda güçlü ve zayıf yönlerini benzersiz bir veri bütünü perspektifinden değerlendirme girişimini temsil etmektedir. Proje, ABD Hava Kuvvetleri'nin temel araştırma programının bir parçası olarak desteklenmiş ve İnsan Kaynakları Araştırma Enstitüsü, Maxwell Hava Kuvvetleri Üssü, Alabama ve Rusya Araştırma Merkezi arasında 33 (038)-12909 sayılı Hava Kuvvetleri araştırma sözleşmesi kapsamında yürütülmüştür (Bauer, Inkeles ve Kluckhohn, 1956: 3). Sovyet Sosyal Sistemi Hakkında Harvard Projesi, Sovyetlerin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri tarihi hakkında türünün tek örneği olan büyük miktarda veri içermektedir. İngilizce olarak derlenen ve sıkı bir sosyal bilim çerçevesine göre düzenlenen proje sonuçları, Sovyet toplumuna yönelik geniş kapsamlı araştırmalar için benzersiz bir derinlik ve genişlik sunmaktadır (Brandenberger, 2022: 1-55).

1.1. Projenin Kökenleri

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet nüfusunun önemli bir kısmı, SSCB hükümetinden başka bir gücün tasarrufu altına girdi. 22 Haziran 1941'de Almanya'nın Barbarossa Harekâtı ile Rus topraklarını işgale başladığı tarihten, Almanlar ve askeri müttefiklerinin Sovyet topraklarından geriye itildiği zaman dilimine kadar milyonlarca insan, en azından kısa bir süre için Almanya'ya bağlı bir şekilde kontrol altında yaşadı. Almanlar, daha sonra Almanya'ya geri gönderdikleri çok sayıda esir asker ve zorunlu işçiyi (*Ostarbeiters*) kendi kontrolleri altındaki nüfustan askere aldılar.¹ Almanlar işgal ettikleri topraklardan çekilirken, Alman ordusunun önünde geri çekilmek zorunda kalan çok sayıda insanı zorla tahliye ettiler. Ek olarak, Almanların kontrolünde yaşayan çok sayıda Sovyet

¹ Alman ordularında savaş esirlerinin askeri istihdamına ilişkin detaylı bir okuma için bkz. (Kumru, 2021).

vatandaşı, ilerlemekte olan Kızıl Ordu'nun bölgeye ulaşmasından önce gönüllü olarak kaçtı. Sonuç itibarıyla, savaşın sonuna doğru birkaç milyon sivil vatandaş Almanların elindeki Avrupa'daydı. Bu sayılara ek olarak, Almanya'ya bağlı orduların, birkaç milyon Sovyet savaş esiri daha tuttuğu tahmin edilmektedir. Sonuç olarak, Alman kontrolü altındaki Sovyet vatandaşlarının toplamı muhtemelen beş milyonun üzerindeydi.¹ 1945'in sonu ile 1950'nin sonu arasında bu türden yüzlerce mültecinin Batı ülkelerine kaçtığı bilinen bir husustur. Şüphesiz ki tarihin gördüğü en acı felaketlerden biri olan İkinci Dünya Savaşı, Sovyet toplumunun her bir katmanını derinden sarsmıştır. Bu eşi görülmemiş felaketin büyüklüğü ister cephede ister cephe gerisinde, Alman karşıtı direnişte veya iş birliğinde olsun, herkesi etkilemiştir. Bu bakımdan Harvard Mülakat Projesi kapsamında her kesimden katılımcıların deneyimlerinin kaydedilmeye başlanması şaşırtıcı değildir. Sovyet tarihçileri de bu tarz girişimlere aynı şekilde birçok anı ve tarih üreterek karşılık vermiştir (Weiner, 2001: 12).

Uzmanlar nazarında yalnızca eski Sovyet vatandaşlarının sayısı konusunda değil, aynı zamanda onların SSCB'den ayrılma koşulları, Nazi hükümetiyle ilişkilerinin doğası ve Batı Avrupa'da kalmalarının koşulları ve nedenleri konusunda da kafa karışıklığı vardı. Yine de Amerikalı akademisyenler savaşın sonundan itibaren bu mültecilerin her koşulda Sovyet sistemiyle ilgili değerli bir potansiyel veri kaynağı olduğunu kabul ettiler. Bu kişilere karşı olası önyargılar ve verecekleri yanıtlar konusunda en kötü ihtimalde dahi onların tanıklığı, elde edilebileceklerle birlikte ele alındığında şüphesiz ki bir anlam ifade edecekti. Batılı hükümetlerin çeşitli kurumları bu insanları istihbarat amacıyla sorguya çekti. Göçmenler kendi neşrettikleri yayınlarda anı ve denemeler kaleme aldılar. Sovyet rejiminin ilk döneminden göçmenler olan David Dallin ve Boris Nicolaevsky, yeni göçmenlerle zorunlu çalışma konusunda röportaj yaptı (Bauer ve Inkeles, 1959: 9).

Bir Amerikan araştırma kuruluşu olan Michigan Üniversitesi Anket Araştırma Merkezi, ABD Hava Kuvvetleri için bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Bu çalışmaların her biri ne kadar değerli olsa da hepsi ya oldukça sınırlı bir kapsamdaydı ya da sonuçların güvenlik sınıflandırmaları vardı. Diğer bir ifadeyle halka ve bilim camiasına açık değildi. Bu nedenle 1949 yazında, Harvard Üniversitesi Rus Araştırma Merkezi, bu kaynağın daha genel bir şekilde kullanılması olasılığını araştırdı. O zamanlar Rus Araştırma Merkezi'nin direktörü olan ve daha sonra Sovyet Sosyal Sistemi Projesi'nin direktörlüğünü yapacak olan Profesör Clyde Kluckhohn ve merkezin Yürütme Komitesi üyesi olan Profesör Talcott Parsons, Almanya ve Avusturya'da ön araştırmalar yürüttü. Aynı zamanda merkezin Yürütme Komitesi üyesi olan Profesör Merle Fainsod ve Paul Friedrich, büyük ölçekli bir görüşme projesinin fizibilitesini ve değerini belirleyen bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Projenin bu pilot aşaması, devlet fonları olmadan, ancak ABD Hava Kuvvetleri tarafından önemli kolaylıklar sağlanarak yürütülmüştür. Bu keşfin başarısı temelinde, Rus Araştırma Merkezi, 1950 baharında böyle bir projenin yürütülmesi için ABD Hava Kuvvetleri İnsan Kaynakları Araştırma Enstitüsü ile bir sözleşme imzaladı (Bauer ve Inkeles, 1959: 9). Göçmenlerin neredeyse tamamı, 1942 ve 1944 yılları arasında SSCB'yi terk etmişti. 1950 ve 1951 yılları, Batı Avrupa'da Sovyet göçmenleriyle verimli bir görüşme programının yürütülebildiği son yıllar oldu. Projenin görüşme bölümünün gerçekleştirildiği dönemde, çeşitli mülteci kampları dağıtılma sürecindeydi. Kampların bazıları Alman veya Avusturya yargı yetkisine devredildi,

¹ Detaylı bilgiler için bkz. (Dallin, 1981).

ancak göçmenlerin çoğu ya Alman ve Avusturya nüfusuna geçti ya da ikinci kez göç etti ve ABD, Kanada, Avustralya veya Güney Amerika'nın çeşitli ülkelerine taşındı. 1951 yazına gelindiğinde, bu insanlara fiziksel erişim çok daha zor hale geldi. Bu nedenle proje hızlı eylem gerektiren koşullar altında yürütüldü. Projenin yöneticileri ve çalışanları, mültecilere dünyanın uzak köşelerine dağılmadan önce ulaşma arayışı noktasında bir aciliyet duygusuyla hareket etti.

1.2. Mülteci Topluluk ile İletişim

Proje başlatıldığında, operasyonların ilk aşamalarındaki en önemli sorunlardan birinin, en az zorlukla görüşme amaçlı katılımcı temin edilebilmesi için göçmen topluluğuyla etkili bir bağlantı kurmak olduğu kabul edildi. Rus Araştırma Merkezi'nin bir üyesi olan Dr. George Fischer aracılığıyla, göçmen topluluğuyla bir dizi temas kuruldu ve Münih'te yeni kurulan SSCB Tarih ve Kültür Araştırmaları Enstitüsü Konseyi ile sponsorluk anlaşması yapıldı. Münih Enstitüsü, savaş zamanı ve savaş sonrası göçün Sovyet bilginlerinden oluşuyordu ve tek bir grupta bir arada tutulması mümkün görünen en geniş siyasi ve milliyet bağlantılarına sahip kişileri içeriyordu. Münih Enstitüsü o zamanlar göçmen topluluğuna teması kolaylaştırabilecek temsili, siyasi olmayan bir organizasyona en yakın yaklaşımı temsil ediyordu. Başından beri, göçteki siyasi gerilimlerin büyüklüğünün ve birkaç Sovyet milletinin üyeleri arasındaki bölünmenin boyutunun, muhatapların projeye dahil edilmesinde ciddi bir sorun teşkil edebileceği fark edildi (Bauer ve Inkeles, 1959: 10).

Enstitü ile söz konusu ilişkiyi kurma kararı gerçekten de olabilecek en iyi uzlaşma olsa da sorunsuz değildi. Aşırı muhafazakâr siyasi örgütlerin üyeleri, "Marksistler" ve "Sovyet ajanları" olarak adlandırdıkları kişilerin bu kadar önemli rol oynadığı bir Enstitü ile işbirliği yapmayacaklarını belirttiler. Benzer itirazlar, Enstitü Konseyi'nde Rus olmayan milliyetlerin çok önde gelen temsilcilerinin bulunmasına rağmen çoğunluğu Rus uyruklu adamlardan oluştuğu için Proje'nin vatandaşlık sorununa yaklaşımında önyargılı olacağından korkan ulusal azınlıkların aşırılık yanlısı temsilcilerinden bir grup tarafından da ima edildi. Münih Enstitüsü'nden bağımsız olarak Frederick Wyle tarafından tasarlanan etkili bir "temas sistemi" yoluyla Almanya'daki mültecilerle kapsamlı ve siyasi önyargılardan olabildiğince arınmış bir şekilde ilk elden temas kurulması planlandı. Wyle'in çalışmasına ek olarak, Marc Raeff birkaç haftayı Slav olmayan azınlıkların üyeleriyle çalışmak, onları sürecin doğası hakkında bilgilendirmek ve iş birliği talep etmek için ayırmıştı (Bauer ve Inkeles, 1959: 11). Diğer taraftan göçmen topluluğundaki genel kabul çok olumluydu ve göçmen basınında bilimsel keşif çabalarını anlatan birçok ayrıntılı ve olumlu rapor yer aldı. Ayrıca yazılı anketlerde, muhatapların hangi göçmen siyasi grubu tercih ettiği sorulduğunda, siyasi görüşlerin her tonunun geniş bir şekilde temsil edildiği dikkat çekmekteydi. Örneklemin temsil edilebilirliğine ilişkin endişelerin başında, ana akım Sovyet toplumundan daha fazla anti-komünist olma eğilimi geliyordu. Görüşme yapılan 331 kişiden sadece 19'u (%6) komünist parti üyesi veya aday üye olduğunu kabul etti. Sadece 60'ı (%18) partinin *komsomol*¹ gençlik birliğine üye olduğunu kabul etti. Dahası, projeye yanıt verenlerin yalnızca bir bölümü eve geri dönmekle ilgilendiklerini ifade etti. Görüşülen eski Sovyet vatandaşlarının 240'ı (%73) savaşın ardından SSCB'ye geri gönderilmekten kaçan

¹ Komsomol: Sovyet Komünist Partisi'nin gençlik yapılanmasıdır. Sovyet gençliğine komünizm ideolojisini benimsetmek ve Komünist Partiyeye kadro yetiştirmek amacıyla 1918 yılında kurulmuştur.

mültecilerdi. Geri kalanlar, Doğu Avrupa'nın daha sonraki Sovyet işgali sırasında batıya kaçan firarilerdi. Çoğu, 1920'ler ve 1930'lu yıllar sırasında zorluk ve yoksunlukla geçen hayatlarını hatırlıyorlardı. Ankete katılan 331 kişiden yaklaşık 265'i (%80) ya SSCB'deyken tutuklanmış ya da tutuklanan aile üyelerini tanıyordu. Ancak bu kadar menfi istatistiklere rağmen görüşülenlerin çoğu ekonomik ve sosyal konularda sosyalist sempatiye sahipti ve sadece küçük bir azınlık, tekil olarak anti-Sovyet olarak tanımlanabilecek görüşlere sahipti. Etnik olarak, görüşülen 331 kişiden 313'ü (%95) Slav'dı. Bu grup dahilinde Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar, Kozaklar ya da Polonyalılar yer almaktaydı. Slavlar, Sovyet toplumunun yaklaşık %76'sını oluşturmalarına rağmen, proje örneğindeki Slav olmayan kardeşlerinden çok daha fazla sayıdaydılar (Brandenberger, 2022: 13-14).

1.3. Verilerin Toplanması

Proje başlangıçta ilgisini bir bilgi kaynağı olarak Sovyet göçmenlerine odaklamış olsa da nihai hedefi, Sovyet sisteminin doğasına dair yeni anlayışlar sağlamak için bu yeni bilgilerin mevcut bilgilerle senteziydi. Bu amaçla 1950 yazında toplanan kadro, Sovyet sahasında zaten aktif olan bilim adamlarından oluşuyordu. Her birinin projenin hedefleriyle ilgili bazı özel ilgi alanları vardı. Columbia, Princeton, Champlain College, Harvard gibi kurumlardan projeye katılanlar olduğu gibi özel klinik çalışmalardan gelenler de bulunmaktaydı. Ayrıca bu uzmanlar tarih, ekonomi, siyaset bilimi, edebiyat, sosyoloji, antropoloji, klinik ve sosyal psikoloji gibi geniş bir disiplin yelpazesini temsil ettiler. Her bilim insanı araştırmanın tasarımına, görüşmeye katıldı ve kendi özel ilgi alanını kapsayan bir rapor hazırlama sorumluluğunu üstlendi. Grubun başlıca ilgi alanlarından biri, aile gibi bazı küçük gruplar veya fabrika, hastane veya tıbbi klinik gibi daha büyük gruplar da dahil olmak üzere bazı temel Sovyet kurumlarının işleyişini daha ayrıntılı olarak öğrenmekti. Bir diğer nokta, otuzlu yıllarda Sovyet vatandaşlık politikasındaki değişiklikleri ve Sovyet nüfusunun topraklarının Naziler tarafından işgaline karşı oluşan tepki gibi bazı önemli tarihsel olayların gizlenmiş tarihini derinlemesine keşfetmekti. Bu konular hakkında daha fazla bilgi edinmek için, öncelikle konuyla ilgili özel bilgileri olması hasebiyle seçilmiş kişilerle bir dizi özel görüşme gerçekleştirildi (Bauer ve Inkeles, 1959: 12).

Geleneksel kaynaklardan elde edilen materyallerle bir araya getirilen bu özel röportaj dizilerinin sonuçları projenin uzman personeli tarafından yazılan bir dizi ayrı ciltte rapor edildi. Projenin oldukça farklı bir ilgi alanı da Sovyet vatandaşları olarak günlük hayatlarının rutin ayrıntılarına ilişkin bireylerin yaşam deneyimlerini ve tutumlarını detaylı olarak öğrenmekti. Bu amaçla dar bir birey yelpazesi değil, hayatın her kesiminden, her yaştan ve her kökenden geniş bir ortalama birey yelpazesi amaçlandı ve onlardan esas olarak Sovyet yaşamının tüm alanlarında, günlük hayatlarında nasıl hissettikleri ve neler deneyimledikleri öğrenilmeye çalışıldı. Bu materyali toplamak için özellikle, belirli bir taslaktan sonra uzun bir kişisel görüşme ve ayrıntılı bir kendi kendine uygulanan kâğıt ve kalem anketi kullanıldı. Hangi görüşme prosedürlerinin kullanılacağına ilişkin kararlar, proje hedefleri ile görüşme ekibinin çalışacağı pratik koşullar arasında uzlaştırma girişimi temelinde alındı. Bunlar arasında en önemlisi, mülakat konuları olarak Sovyet göçmenlerinin doğasıydı. Göçmen topluluğuna aşina olan Amerikalı bilim adamları ve Avrupa'daki proje temsilcileri bu insanlarla görüşmenin zorluklarının bilincindeydi (Bauer ve Inkeles, 1959: 13).

Kişisel görüşmelerin ana taslağı 1950 yazında Cambridge’de geliştirildi, ABD’de revize edildi ve ardından Ekim ayında nihai forma indirilmeden önce Almanya’da bir ay kullanıldı. Bu son formda, katılımcıdan eğitim ve iş deneyimi, aile geçmişi, Sovyet hükümetiyle ilişkileri, iletişim davranışı, siyasi ve sosyal konuları kapsayan bir yaşam öyküsü ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Röportajın sonunda kişiden kısaca Sovyet rejimine ve Komünist sisteme yönelik tutumlarının gelişim ve değişim tarihini özetlemesi istendi. Sözlü görüşmeye ek olarak, her katılımcı bir dizi yazılı form da doldurdu. Bunlar: (1) katılımcının tamamladığı ve belirli kişilik verilerini elde etmek için tasarlanmış altmış cümlelik psikolojik bir test; (2) hane halkının gelir ve giderlerini açıklayan bir aile bütçesi ve (3) yalnızca işaretli yanıtları gerektiren ve belirli tutumları değerlendirmek ve yanıtlayanın bilgileri çarpıtmaya ne ölçüde yatkın görüldüğünü veya görüşmeciye karşı tutumunu test etmek için tasarlanmış bir dizi yazılı sorudan oluşuyordu. Columbia Üniversitesine bağlı grup tarafından geliştirilen bu formların sonucusu, Sovyet mültecilerle kendi kendine uygulanan anket kullanımının fizibilitesini oluşturdu. Bu form, kişisel görüşme ve yanıtlayıcıların geçmişine ve açık sözlülüğüne bağlı olarak, altı ilâ on iki saat arasında zaman gerektirdi. Bu bağlamda 276’sı Avrupa’da ve 53’ü ABD’nin doğusunda olmak üzere toplam 329 görüşme tamamlandı (Bauer ve Inkeles, 1959: 14).

Kişisel yaşam öyküsü gibi uzun bir görüşme için olağan anket yöntemlerinin hizmet etmeyeceği açıktı. Her halükârda, mültecilerin korkusu ve şüphesi böyle bir yaklaşımı dışladı. Bu tür gönüllülerden bir grup, projeyi duymuş ve iş birliğine gönüllü olmak için yazı yazan veya genel merkeze gelen kişilerden oluşuyordu. Bununla birlikte, görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu, daha önce bahsedilen “temas” sistemi tarafından talep edilen gönüllüler listesinden seçilmişti. Bu, önemli sayıda Sovyet göçmeninin bulunduğu mülteci kamplarında ikamet eden veya potansiyel katılımcıların yoğun olarak bulunduğu Alman topluluklarında yaşayan ve yerinden edilmiş kişilerden oluşan yaklaşık kırk beş irtibat kişisinden müteşekkildi. Görevleri, diğer göçmenlere projenin amaçlarını açıklamak, onları görüşmeye gönüllü olmaya ikna etmek ve Münih’teki merkez ofise her gönüllünün yaşı, cinsiyeti, düzenli mesleği ve diğer bazı veriler hakkında bilgi aktarmaktı. Bağlantı kurulacak kişiler son derece düşük bir ret oranı bildirdiler (Bauer ve Inkeles, 1959: 14-15). Şüphesiz ki hayatta kalanların kültürel beklentilerini ve bu beklentilere ilişkin algılarını da bilmek önemliydi. Çünkü her anlatıcı, dinleyicileri tarafından neyin duyulacağını ve onlar tarafından neyin anlatılabileceğini belirlemekteydi (Greenspan, 2011: 96). Bağlantı görevlileri tarafından gönderilen bilgiler Münih Enstitüsü’nün ofisinde tutuldu. Burada üç görevli verileri organize etti, irtibat görevlileriyle yazışmaları sürdürdü ve Münih’e mülakat için gelen katılımcılarla ilgilenmeye hazırlandı. Bu ofis, Münih Enstitüsü adına Yakovlev ve Wyle tarafından ortaklaşa yönetilmişti. Böyle bir görüşmenin yönetimindeki tüm prosedür şu şekildeydi: Görüşülebilecek olandan çok daha fazla gönüllü olduğu için örnek tasarımın gerekliliklerini karşılayan bir kişi, gönüllü dosyalarından rastgele seçilecekti. Onu görüşmeye alacak olan irtibat görevlisine, yalnızca irtibat görevlisinin kendisine atadığı kod numarasıyla tanımlanabileceği bir mektup gönderilecekti. Görüşme oturumları arasında katılımcıya kısa anket, cümle tamamlama testi ve doldurması için bütçe formu verilecekti. Bu arada görüşmeci, görüşme notlarını bir kayıt makinesine kaydedecekti. Hedeflenen norm bu olmasına karşın kayıt makinelerinin mekanik arızası gibi pratik sorunlar bu ideal rutini bozdu ve bazı durumlarda, ilk görüşmeden birkaç gün sonra notlar kaydedilebildi. Görüşmelerin büyük çoğunluğu Rusça yapıldı; bazı görüşmeciler tarafından ayrıca Ukraynaca ve bazen Almanca ve İngilizce de kullandı. Bununla birlikte görüşmecilerin çoğu, notlarını doğrudan

İngilizce olarak yazdı. Kayıtlar, görüşmecinin söylenenleri hatırlaması temelinde notların içeriğinin detaylandırılmasından oluşuyordu (Bauer ve Inkeles, 1959: 15-16). Ankete katılanların çoğu SSCB hakkında “Batı’ya bilgi vermek” konusunda yine de endişeli davranıyordu. Yaklaşık iki düzine vakada, birden fazla anketi dolduran katılımcılar olduğundan şüpheli formlar doğrudan atıldı. Bunun ötesinde, göçmen topluluğunda aksi yöndeki söylentilere rağmen, anketi uygulama yöntemi bu tür çifte oylamayı büyük ölçüde engellemiştir.

1.4. Projenin Sınırlılıkları ve Sovyet Tarih Araştırmalarındaki Yeri

Siyasi mülteciler tarafından verilen bilgilerin temsil edilebilirliği, güvenilirliği ve geçerliliği ile ilgili çok sayıda eleştiri getirilmiştir. Daha da ileri giderek Haziran 1953’te başlayan rutin kongre ödenekleri oturumları sırasında, söz konusu girişimi hükümet israfi olarak gördüklerini ortaya çıkarmak için endişeli küçük bir senatör ve temsilci grubu Harvard projesini sorgulama gereği duymuştu (Engerman, 2009: 62). Ülkelerinden kaçan pek çok hoşnutsuz mülteciyle konuşarak sıradan, ortalama Sovyet halkı ve yaşamları hakkında bir şeyler öğrenmek ne derecede mümkündür? Gerçekten de görüşmelerin çoğu 1950 ve 1951’de, Stalin’in ölümü ve ardından suçlanmasından önce yapılmıştı. Daha da önemlisi, deneklerin çoğu SSCB’den 1943 ve 1946 yılları arasında oldukça erken bir tarihte ayrılmış, ancak bazıları 1950-1951 gibi geç bir tarihte kaçmayı başarmıştı. Bu nedenle çoğunun verdiği bilgiler, zamanın en az on ve çoğu zaman on üç yıl gerisine ilişkindi.

Çoğu zaman, tarihçiler transkriptleri sınırlı bir şekilde kullandılar ve çalışmalarını Sovyet sesleriyle renklendirmek için alıntılar çıkardılar. Çok az tarihçi projeyi kapsamlı bir şekilde kullanmış ve daha azı ona analitik olarak yaklaşmıştır. Şimdiye kadar, bilim insanları Harvard Projesini esas olarak gerçekler veya gerçek anılar olarak kullandılar. Bu, Harvard Projesi’ni kullanmanın bir yolu olsa da zengin bir kaynak için tatmin edici olmayan bir noktaydı (Prendergast, 2017: 21). En önemlisi, tarihçiler Harvard Projesi transkriptlerini sanki kişisel tanıklıklarımız gibi kullanma eğilimindedirler. Bu nedenle transkript alıntıları, eleştirel olarak incelenmeden sözlü tarih görüşmelerinin parçaları olarak işlev görmektedir.

Sovyet mültecilerle ilgili en yaygın varsayım, onların geniş temsili bir gruptan ziyade oldukça homojen bir grup oldukları ve özellikle eski çarlık rejiminden kalma, yeni Sovyet toplumunda yer bulamayan reddedilmiş insanlar olmaları bakımından benzer olduklarıdır. Şüphesiz ki görüşmelere katılanlar arasındaki ezici Slav üstünlüğü, Harvard Mülakat Projesi sonuçlarının bilimselliğini sorgulanabilir noktaya getirmiştir. Bu husus Sovyet halkının yeterince temsil edilmemesine neden olmuş ve anketin bir bütün olarak SSCB’nin Slav olmayan nüfusu ile ilgili konularda bilgi verme kabiliyetinden ödün vermesine sebebiyet vermiştir. Bu eksiklik kısmen, 1950 ile 1951 yılları arasında Orta Avrupa’daki eski Sovyet mülteci nüfusunun demografik yapısından kaynaklanmaktaydı.

Harvard Mülakat Projesi ekibinin görüşmelerinin büyük çoğunluğu için Rusça’ya güvenmesi, durumu daha da kötüleştiriyordu. Rusçanın projenin fiili *lingua franca*’sı olarak kullanılması, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar gibi büyük Slav azınlıkların ifadelerini bile Ruslaştırıyordu. Sonunda, proje örneğinin etnik yapısı, azınlık seslerini etkili bir şekilde boğmuş ve Sovyet toplumunun aşırı Rus merkezli bir görüntüsünü sunmuştur. Demografik olarak, örneklemede çalışma çağındaki insanlar hakimdi ve bu durum gençleri ve yaşlıları

yeterince temsil etmemiştir. Erkekler, kadınları yaklaşık üç kat (246 ilâ 85), şehir ve kasaba sakinleri, köylüleri neredeyse aynı oranda (230 ilâ 101) geride bırakmıştı. Projeye yanıt veren insanlar, entelektüellerden kollektif çiftçilere kadar değişmekteydi, ancak daha az eğitilmiş kırsal nüfus yerine okuryazar, şehirli popülasyon tercih edilmişti. Birçok bakımdan Sovyet göçmenleri, Sovyet nüfusundan kategorik olarak sanıldığından daha çok farklı değildir. Aynı zamanda, Sovyet nüfusu hakkında bildiklerimiz veya doğru olduğunu varsaydıklarımız arasında seçici farklılıklar da bulunmaktadır. Bunlardan en bariz olanı, elbette Sovyet ortamının dışında kalan siyasi mülteci statüleridir. Bununla bağlantılı olarak, haklarından mahrum edilmiş sınıflardan gelen köken, geniş siyasi tutuklama deneyimi ve ezilen ulusal azınlıkların aşırı temsili gibi olası önyargı unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar, kişinin doğum veya şans eseri belirlenen yaşam öyküsünün “kazaları” olarak sınıflandırılabilir.

Harvard Projesi katılımcılarının 1930’larda SSCB’deki yaşamın “normal” olmadığını, kişinin “normal bir yaşam sürdüremeyeceğini” söylemesine neden olan duygu karmaşası dikkat çekiciydi. Katılımcılar bu noktada hiçbir zaman bireysel veya toplu sorumluluk kabul etmediler. Sorumluluk; hükümete, kişinin kendi hayatını kontrolden çıkarmasına neden olan tüm dış güçlere atıldı. Durumun öngörülemezlik, yerinden edilme ve vatandaşlara karşı devlet şiddeti dahil olmak üzere birçok yönü vardı, ancak bir motif sabitti. Karşımıza çıkan manzara, yoksunluklar ve zorluklar nedeniyle anormal bir yaşam tablosuydu. Hatta bazı katılımcılar, “normal yaşamak” ifadesini “rahat ve ayrıcalıklı bir yaşam sürmek” anlamında kullanmışlardı (Fitzpatrick, 2000: 219).

Sovyet tarih araştırmaları noktasında Harvard Mülakat Projesinin birtakım sınırlılıklara rağmen taşıdığı değer şüphe götürmemektedir. Araştırma sonuçlarını analiz ederken acılı geçmişlerin kişisel hesaplarıyla karşı karşıya olunduğu gerçeği yadsınmamalıdır. Geçmiş ve şimdiki deneyimi uzlaştırma yolları arasında ayırım yapılabilmesi çok önemlidir. Geçmişe dair acılı deneyimler, ancak kişisel deneyimin sosyal anlam çerçeveleriyle sentezi yoluyla anlamlı hale gelebilir (Keightley ve Pickering, 2013: 164). Harvard Rus Araştırma Merkezi’nin Mülteci Mülakat Projesi yöneticileri Alex Inkeles ve Raymond A. Bauer tarafından mültecilerin içinde buldukları koşullara ilişkin önemli demeçler verilmiştir. New York Times Dergisinde, görüşme yapılan Sovyet sürgün mağdurları hakkında ismi geçen bilim insanları şunları söylemişlerdir:

“Acımasızca baskıcı bir rejim karşısında çaresizliklerinin yanı sıra vatanlarına, ailelerine, işlerine, statülerine ve alıştıkları tüm yaşam biçimlerine olan sevgileri de vardı. Bu şartlarla karşı karşıya kaldıklarında, ellerinden geldiğince sevdikleri şeylerden geriye kalanları kaybetmemek için sevmedikleri şeylere ellerinden geldiğince uyum sağladılar.” (Fischer, 1952: 125).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Harvard Mülakat Projesi transkriptleri, Sovyet günlük yaşam deneyimi, çalışma koşulları, ilişkiler ve sosyal koşullar hakkında içeriklerle doludur. Harvard Projesi transkriptlerinin bağlamına yakından dikkat edilmesi yoluyla Sovyet geçmişine yeni bakış açıları sunabileceği çok açıktır. Bazı Sovyet göçmenlerinin anıları, çeviri, özet ve transkripsiyon süreçleriyle bulanık olsa da Harvard Projesi transkriptlerinde mevcuttur. Bu anıları dikkatli ve bağlamına uygun bir şekilde okuyarak, transkriptlerin bize geçmiş olaylar hakkında söylediklerinin ötesine bakmak ve bu olayların onları hatırlayan insanlar için ne anlama geldiğini kavramak mümkündür. Doğaları gereği bu tür veriler Sovyet araştırmacıları için karmaşıktır ve ele alınması zordur. Yönetilebilir olmalarına rağmen, onları kullananlar, herhangi bir sosyal bilimcinin kendini dahil etmeyi umduğundan çok daha fazla potansiyel hata kaynağı olduğunu dikkate almalıdır. Katılımcıların savaşta ve savaş sonrası kargaşada SSCB'den ayrılmayı başarmaları ve istemeleri nedeniyle, bu projenin ortalama Sovyet vatandaşının zihniyetini temsil ettiğini iddia etmek zordur. ABD'nin Soğuk Savaş rakibiyle ilgili diğer spekülasyon ve anekdot niteliğindeki erken çalışmaların aksine Harvard Mülakat Projesi, sosyal bilim araştırmalarındaki en son gelişmeleri, yerinden edilmiş yüzlerce eski Sovyet vatandaşını içeren iddialı bir dizi röportajla birleştirerek sofistike bir Sovyet toplum modeli ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kaynakça

- Bauer, R.A. & Inkeles, A. (1959). *The Soviet Citizen: Daily Life in a Totalitarian Society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bauer, R.A. & Inkeles, A. & Kluckhohn, C. (1956). *How the Soviet System Works: Cultural, Psychological, and Social Themes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Boterbloem, K. (1999). *Life and Death under Stalin: Kalinin Province, 1945-1953*. Montreal & Kingston, Londra, Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- Brandenberger, D. (2011). *Propaganda State in Crisis: Soviet Ideology, Indoctrination, and Terror under Stalin, 1927-1941*. New Haven & Londra: Yale University Press.
- Dallin, A. (1981). *German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies*. New York: Palgrave.
- Edele, M. (2007). Soviet Society, Social Structure, and Everyday Life: Major Frameworks Reconsidered. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 8 (2), 349-373.
- Engerman, D. C. (2009). *Know Your Enemy: The Rise and Fall of America's Soviet Experts*. New York: Oxford University Press.
- Fischer, G. (1952). *Soviet Opposition to Stalin: A case study in World War II*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Fitzpatrick, S. (2000). *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. New York: Oxford University Press.

- Gallwey, A. (2013). The rewards of using archived oral histories in research: the case of the Millennium Memory Bank. *Oral History*, 41 (1), 37-50.
- Greenspan, H. (2011). Collaborative Interpretation of Survivors' Accounts: A Radical Challenge to Conventional Practice. *Holocaust Studies: A Journal of Culture and History*, 17 (1), 85-100.
- Harvard Library (2022). A Guide to Working with the Harvard Project on the Soviet Social System. <https://library.harvard.edu/sites/default/files/static/collections/hpss/HPSSguide2020.pdf> (E.T: 20.05.2022)
- Harvard Library (2022). Harvard Project on the Soviet Social System. <https://library.harvard.edu/sites/default/files/static/collections/hpss/index.html> (E.T: 20.05.2022)
- Keightley, E. & Pickering, M. (2013). Painful Pasts. İçinde E. Keightley & M. Pickering (Eds.), *Research Methods for Memory Studies* (pp. 151-166). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kumru, C. (2021). Hitler Almanyası'nın Türkistan Politikası. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Portelli, A. (2003). What makes oral history different. İçinde R. Perks & A. Thomson (Eds.), *The oral history reader* (pp. 63-74). Londra & New York: Routledge.
- Prendergast, S. (2017). Revisiting the Harvard Project on the Soviet Social System. *The Oral History Review*, 44 (1), 19-38.
- Ritchie, D.A. (2003). *Doing Oral History: A Practical Guide*. New York: Oxford University Press.
- Weiner, A. (2001). *Making Sense of War: The Second World War and the Fate of the Bolshevik Revolution*. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Yow, V. R. (2005). *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Walnut Creek, CA.: AltaMira Press.

Ekler**Ek-1: Harvard Mülakat Projesi katılımcıları.**

Slav Katılımcılar		Slav Olmayan Katılımcılar	
Rus	200 (%60)	Azeri	2
Rus-Ukraynalı	3	Ermeni	2
Rus-Yahudi	2	Yahudi	2
Rus-Polonyalı	1	Kalmuk	2
Rus-Kozak	1	Mordvin	2
Ukraynalı	77 (%23)	Avar	1
Belaruslu	22 (%7)	Çeçen	1
Kozak	5	Çerkes	1
Polonyalı	2	Estonyalı	1
Toplam	313 (%95)	Gürcü	1
		Kazak	1
		Tacik	1
		Tatar	1
		Toplam	18

Kaynak: Brandenberger, (2022).

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

ÂŞIK SÜMMÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFÎ DEĞERLER

Tülay ÜNAL¹ Kâmil Veli NERİMANOĞLU²

Öz

Ozan/baksı geleneğini takip eden halk şiiiri, İslâmiyet'ten sonra âşık tipini ortaya çıkarmıştır. Âşıklar lirik şiiirleri ile halka rikkat ve deruni duygular yansıtıırken didaktik şiiirleri ile de ahlakî değerleri benimsetmeye çalışmışlardır. Özellikle rüyasında "pir" elinden bade içerek "Hak âşığı" unvanını alan âşıklarımız adeta birer kanaat önderi gibi halkı irşat etmede görev yüklenmişlerdir. Makalede badeli âşıklar arasında önemli bir yere sahip olan Sümmânî'nin şiiirlerinde geçen tasavvuf temalı nasihatler üzerinde değerlendirmeler yapıldı. Sümmânî'ye ait ulaşılabilen tüm şiiirler incelenerek konu ile ilgili olanlar derlendi. Şiiirler, temel tasavvufî kaynaklara ve tasavvufî bakış açısına göre yorumlanmaya çalışıldı. Her bir mısrası hikmetli öğütler içeren Sümmânî'nin şiiirlerinin gelecek nesillere aktarılması amaçlandı. Halk şairi, halk ozanı, âşık sıfatları ile anılan Sümmânî hakkında bugüne kadar kitaplar yazılmış, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış, sempozyumlar düzenlenmiş, hatırasını yaşatmak için doğduğu köy "Samikâle"de, "Âşık Sümmânî Şenlikleri" tertip edilmiştir. Şairlik ve âşıklık yönü ile ilgili çok sayıda çalışma yapılan Sümmânî'nin şiiirlerinin süzgeçten geçirilerek onun âriflik yönünün ortaya çıkarılması makalenin ana hedefi olarak belirlendi. Onun irfan yönü en az şairliği kadar önem arz etmektedir. Zira bu vasfından dolayı ona "Sümmânî Baba" sıfatı lâıık görülmüş, söylediği hikmetli sözlerde bir Yunus bir Mevlâna bir Hacı Bektaş-ı Veli irfanının ortaya çıktığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sümmânî, Tasavvuf, Âşık

SUFI VALUES IN SUMMANI'S POEMS

Abstract

Folk poetry which follows tradition of bard, bakshi, brought out the poet-singer type after Islam. Poet-singers tried to make the folk embrace the moral values with their didactic poems, while reflecting their compassion and inner feelings to the folk with their lyric poems. Especially poet-singers which took the title of "Hak âşığı" (the one who loves the God) by drinking the holy drink from hands of the "Pir" (sage) in their dream, shoulder the mission of guidance of the folk, just like as an apostle. In this article, sufism based sermons in the poems of Sümmânî, who has an important place among the poet-singers who drank holydrink, is examined. By examining all the poems of Sümmânî that could be found, the poems related to the research subject were compiled. The poems are interpreted on the basis of fundamental Sufi sources and sufi perspective. It is aimed to reveal values of Sümmânî, whose each verse of poems contain wise sermons. There are books written, master and doctorate theses prepared, symposiums organized, festivals of "Âşık Sümmânî" are organized to cherish his memory in the village "Samikâle" where he was born, for Sümmânî who is named as folk poet, folk poet-singer and folk bard. Main objective of this article is designated as to reveal the sagesness aspect of Sümmânî by examining his poems, about which there are lots of studies concerning his poet and poet-singer aspects. His wisdom is as important as his poetry. Because he is deemed worth of the title "Sümmânî Baba" due to his wisdom, and he revealed the wisdom in his sermons just like Yunus, Mevlâna and Hacı Bektaş-ı Veli.

Keywords: Sümmânî, Sufism, Poet-singer

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, tulaygungorunal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8003-1549

² Prof.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, kamilvelin@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5660-7416

Bu Makaleye Atıfta Bulunmak İçin/Cite As: Ünal, T. & Nerimanoğlu, K.V. (2023), Âşık Sümmânî'nin Şiiirlerinde Tasavvufî Değerler, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 140-155

Giriş

Halk şairi ve Hak aşığı olarak nitelenen âşıkların topluma iyiyi, kötüyü, güzeli, çirkini, doğruyu ve yanlış gösterme konusunda önemli rolü olmuştur. Elinde saziyla diyar diyar gezen saz şairleri, lirik şiirlerinin yanında halkı aydınlatmak için didaktik şiirler de söylemişlerdir. Salt sözle yapılan nasihatlerden ziyade söze musikinin de eşlik ettiği şiirlerin halkın ruhunda derin izler bıraktığı bir gerçektir. Türk kültüründe edebiyata ait türlerden faydalanarak halkı eğlendirmek ve eğitmek edebiyatımıza yüklenen sosyal bir görev niteliğindedir. Halk edebiyatı dairesinde bu görevi gerçekleştirmek için hikâyeler, masallar anlatılmış, Hacivat ile Karagöz'ün dilinden çocuklara öğütler verilmiş, orta oyununda ibretli hikâyeler anlatılmıştır. Çocukların kulaklarına fısıldanan ninnilerle, sorulan bilmecelemlerle onlara güzel değerler aktarılmaya çalışılmıştır. Halk şairi olarak nitelendirilen âşıklarımız ise sazlarının tellerinden dökülen nağmelere dillerinden dökülen hikmetli deyişleri eklemiştir. Özellikle "Hak âşığı" sıfatını alan badeli âşıklarımız ahlaki değerlerimizi anlatma konusunda misyon yüklenmişlerdir. Rüyasında "pir" elinden bade içen şairlerimizin birçoğu pir ile sadece rüyada görüşmekle ve ondan maneviyat iksiri içmekle kalmamış, gerçek hayatta da bir müridin terbiyesine girerek yetişmeye çalışmıştır. Mutasavvıf âşıklar, üstatlarının kalbinden kalplerine dökülen bâtin ilmini halka aktarmada aracı olmuşlardır. Onların şiirleri sayesinde halk, bir tekkeye mensup olmasa da tasavvufî değerlere aşina olmuştur. Kendisi de badeli âşık olan Sümmânî, sazını ve sözünü halkı aydınlatma yolunda vasıta olarak kullanmıştır. Yaşadığı dönemde köy odalarında, düğünlerde, kahvehanelerin duvarlarında yankılanan Sümmânî'nin hikmetli ve ibretli deyişleri günümüzde kitle iletişim araçları ile daha geniş bir alana yayılmış, türkü sözleri olarak ruhları okşarken okulların ders kitaplarında bu sözlere yer verilmiştir. Gelişen teknolojinin imkânları ile başta Sümmânî olmak üzere toplumu müspet yönde etkileyen değerlerimizin nasihatleri gelecek nesillere aracısız olarak aktarılabilir.

1. SÜMMÂNÎ'NİN HAYATI

Haşim Nezihi Okay'a göre Sümmânî, 1860-1915 yılları arasında yaşamıştır. Hâşim Nezihi, Sümmânî'nin Erzurum ili, Narman ilçesi, İd bucağına bağlı Samikale köyünde doğduğunu ifade eder. Lakaplarına "Kasımoğulları" denmektedir. Sümmânî, Ablak Taşı'nda uyuyakaldığında kendisine gösterilen Bedehşan Emiri'nin kızı Gülperiye âşık olmuş ve onun uğruna sazı elinde İran ve Kafkasya taraflarına gitmiş; fakat sevgilisine kavuşamamıştır. Okay'a göre Sümmânî, 1912 yılında tekrar Erzurum'a dönmüş ve bu tarihten sonra sefere gitmeye derman bulamamıştır. Ömrünün sonlarına doğru köyünün sokaklarında gizli gizli ağlayarak dolaşan bu yorgun beden, sevgilisine kavuşamamanın hüznü ile 1915 yılının sonbaharında bu fânî dünyadan ebedî âleme intikal etmiştir (Okay, 1958: 9-10). Kâsımoğullarından Hasan'ın en büyük çocuğu olarak dünyaya gelen Sümmânî'nin annesinin adı Nezife'dir. Sosan ve Peruze (Firuze) isimlerinde bir kız ve bir erkek kardeşi bulunmaktadır. Kardeşleri kendisinden sonra vefat etmiştir (Erkal, 2018: 13). Sümmânî; Melek, Sabiha, Feride isimlerinde üç hanımla evlenmiştir. İki kız beşi erkek olmak üzere yedi çocuğu olmuştur. Çocuklarından Ali ve Şahabeddin, Sümmânî hayatta iken ölmüştür. Diğer çocukları Şevki, Fahri ve Zabittir. Bunlardan Şevki'nin oğlu Hüseyin Sümmânîoğlu ve Fahri'nin Oğlu Nusret Torunî, Sümmânî geleneğini devam ettirmişlerdir (Erkal, 2007: 12-13). Sümmânî, daha çocukluğunda irfan yönünün gelişmesi ve genel kültürünün artması için babası tarafından özenle yetiştirilmiştir. Bunu temin etmek isteyen babası köyün imamından oğluna Envaru'l Aşık'ın'den, Mevlid'den ve Ahmediye'den hikmetli bilgiler aktarmasını

istemiştir (Yağmurdereli, 1939: 26). Sümmânî; medreseleri, camileri ve tekkeleri görmesi için zaman zaman Erzurum'a götürülmüştür. Orada Erbâbî'nin ve Emrah'ın şiirlerini dinleyen, onların maneviyat ortamını teneffüs eden Sümmânî, köye döndüğünde manevî yönden kendisini huzursuz hissetmiş, bunun üzerine âşıklığa dair yol yordam öğrenmesi ve âşıkların nasıl tezene tuttıklarını görmesi için babası tarafından tekrar Erzurum'a, Âşık Erbâbî'nin yanına gönderilmiştir. (Yağmurdereli, 1939: 28).

Sümmânî okuma yazması olmayan, ümmî fakat arif bir zattır. Okuma yazma bilmemek kişiyi cahil yapmadığı gibi irfanına da mâni değildir. Bu konuda Nesib Yağmurdereli dikkate değer tespitlerde bulunmuştur:

“Büyük Harp öncesine kadar bizim tahsil hayatımızda okuryazarlıkla ‘bilgi’ daima iki ayrı şey olarak göz önünde bulundurulurdu. O zamanki medrese tahsili; okuduğunu, duyduğunu yazı ile ifade etmeyi, yani sadece yazıyı ilim çerçevesi içerisine almazdı. Onun içindir ki parmakla gösterilen pek meşhur âlim hocaların, kadıların dahi bir satır yazı yazmadıkları gayet tabii telâkki edilen bir keyfiyetti. Binaenaleyh zamanın telâkkisine göre okuryazar olmamak cahil olmak demek değildi.” (Yağmurdereli, 1939: 77-78).

2. SÜMMÂNÎ’NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFÎ DEĞERLER

Kaynaklarda kendisinin ümmî olduğu bilgisine ulaştığımız Sümmânî, ümmiliği okuma yazma bilmemek olarak nitelendirmekten ziyade adap ve erkâna uymamak olarak görmüştür. Sümmânî, “Erkânda ümmî olan insanın / Hayra rızası yok şer elçisidir” (Erkal, 2007:289) mısralarında bu düşüncesini ifade etmiştir. Ona göre gerçek cahil edep ve ahlâkî değerlerden uzak olan kişidir.

*“Adam olana yarar erkânı ayar,
Adam olmayana ne olur şikâr
Ümmî muhip olmaz mar gibi sancar,
Lazım mı onunla etmek yârenlik”* (Kardeş, 1963: 76)

Bu anlamda Sümmânî’yi okuma yazması olmayan âlim olarak değerlendirmek mümkündür. Zira o, gece gündüz ilim ile meşgul olmayı tavsiye etmekte, kişinin dünyadaki en büyük kazancının ilim olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Hak yoluna girmek isteyen kişiler, her çeşit ilmin hayranı olur ve Allah’a ihlasla kulluk edenler, manevi ilimlerle müzeyyen olma şerefine ererler. O, ilmin insana itibar kazandırdığını ve ahirette mükâfata ermesini sağlayarak azaptan koruyacağını söylemektedir.

*“Bir adam cehdetse Hakk’ın râhına
Her ilmin aşkına giriftar olur
Hulusu bir ise şahlar şahına,
Lisanı mücevher, kalbi nur olur”* (Kardeş, 1963: 85)

*“İlmi ar eyleme ey cânım kardeş,
İlmi ar eyleyen berhudar olmaz,
Gece gündüz sarf et ilme gayreti,*

Zira bundan üstün kesb ü kâr olmaz” (Kardeş, 1963: 65)

Tasavvufi gelenekte mürit, yolculuğun meşakkatlerine katlanarak sabrı talim etmesi ve seyahati esnasında iyi insanlarla karşılaşarak yol yordam öğrenmesi için şeyhi tarafından seyahate gönderilir (Yazıcı,1994: 190). Rüyasında pir elinden bade içerek Hak âşığı unvanı alan Sümmânî, Ethem Baba ve Sanaverli Hacı Ahmet Baba başta olmak üzere farklı müşitlerden manevi ilim tahsil etmiştir (Erkal, 2010).

“Esseyiddü’l Ahmed’i Bedevi Sultanımız

Bezmi tarikat içinde dervişan derler bize” (Kardeş, 1963: 77)

Mısralarından meşhur mutasavvıf Ahmed Bedevî’nin mânâ âleminde Sümmânî’ye rehberlik ettiğini görüyoruz. Ona göre tarikata giren kişi selamete erer ve aldığı terbiye ile manevi ihtiyaçlarını görür. Bu bilgiler ışığında Âşık Sümmânî’nin seyahate çıkmasında görünür sebep olarak sevgiliye kavuşma arzusunu söylesek de manevi yönden olgunlaşmak amacı da vardır.

“Yazar okur isen Kelam-ı Kadim,

Olur isen cümle işlerden nadim

Gel tarik-i hakka daim ol salim,

İhtiyacın defedersin pekâlâ” (Kardeş, 1963: 81)

Sümmânî, 11 yaşında kendisine bade içirerek gönlüne “Hak” sevgisini aşıl原因an müşitlerinin yanında otuz yaşında da bir tarikata intisap ettiğini ve hocalarının kâmil insanlar olduğunu söyler. Ona göre tasavvufa giren kişi aşk ateşiyile yanmaya başladığı ve Rabbine kavuşmanın özlemini çektiği için dert ehlidir. Bu dert ise müşidinden kendisine intikal etmiştir.

“Dertsiz iken dert ehlinden dert aldım,

Aşkın ocağına göz baka baka...

On birinde ben ustamdan virt aldım,

Guş verdim kâmile göz baka baka” (Okay, 1958: 24)

“Dertsiz iken dert ehlinden dert aldım

Bu aşkın bahrına daldıktan sonra

Otuzunda ben ustamdan virt aldım

Bu serim sevdâya saldıktan sonra” (Erkal, 2007: 315)

Sümmânî, bir tarikata giren kişinin nefsinin terbiye yolunda aşamalar katettiğini ve gördüğü manevî terbiyenin ruhunda meydana getirdiği müspet etkiyi, yalın fakat zengin bir dille ifade etmiştir. Ona göre tasavvufta bir müşide intisap eden kişi, adeta ham bir hamur iken yoğrulur, pişirilir ve güzel huylarla müzeyyen, kâmil insan hâline gelir.

“Adamın söz ile bağıın ezerler,

Aheste, aheste raha dizerler,

Elden ele, kaptan, kaba süzerler,

Yoğururlar sonra insan ederler” (Okay, 1958: 89)

Bir mürşide intisap eden kişi, günahlardan uzak dururken kazandığı rikkat ile de idraki ve ifanı artar. Kalıbında olsa dahi dünyayı kalbinden çıkarmayı başaran dervişler gecelerini ibadet ve tefekkürle geçirerek “*Terk ederler malı hâbi*” (Erkal, 2007: 342). Ona göre kişi, İslâm’ın emirlerine riayet etmekle ve “muhabetullahı” derinden hissetmekle vahdetivücuda erer. Kulluktan murat da Hakk’ın birliğinin şuuruna ermektir.

“Ey gönül ehli aşkın devranını vahdette gör

Hazreti Piri muganın şanını vahdette gör

Mesti dünya oluben aldanma rûzigâra

Bahtlı bu ikballerin ihsanını vahdette gör” (Erkal, 2007: 400)

Sümmânî, tasavvufa girenlerin bu yola ait kural ve kaidelere riayet ederek aldıkları vazifeleri yerine getirmesi gerektiğini söyler. Sümmânî’ye göre mümin olmanın işareti dilin zikreder olmasıdır. “*O nasıl mümin dilinde virt olmaz*” (Kardeş, 1963: 99) diyen Sümmânî, insanın kemâle erebilmesi için de dilinde tespih olması gerektiğini “*Kâmil olan firar olmaz virdinden / Alır destur ehli keşfin derdinden*” (Erkal, 2007: 315) mısralarıyla ifade etmiştir. Yine “*Cihanda durmayıp zikreyle kardaş*” (Kardeş, 1963: 79) diyerek zikr-i müdamı tavsiye etmiştir. Sümmânî’ye göre gönlün pasını silmek de zikirle mümkündür. Gerçek âşıklar dilleri, bedenleri ve kalpleri ile daima Allah’ı zikrederler. Kişinin eli kârda olsa dahi dili daima yardı olmalıdır:

“Her belâya tahammül kıl şükreyle

Her nefeste Yaradan’ı zikreyle

Her kelâmın derûnunda fikreyle

Açma malâyani dil kapısını” (Erkal, 2007: 186)

Sümmânî, gecelerde Allah ile baş başa kalmamız gerektiğini ve böyle yaptığımız takdirde maneviyat kapılarının açılacağını ifade etmektedir. O da Süleyman Çelebi’nin “*İsmi pâkin pâk olur zikreyleyen / Her murada erişir Allah diyen*” (Kotku, 2013: 302) mısralarında ifade ettiği gibi dilin ihlâsla zikrettiğinde Allah’ın mutlaka mukabelede bulunacağını söylemektedir:

“Gece uyanırsın hâbi nazından

Vasıl olur Hakk’a her niyazından

Bir kez Allah lafzı çıksa ağzından

Azametiyle lebbeyk der kulum sana” (Erkal, 2007: 405)

Sümmânî, Gülperi’ye olan aşkı ve ona kavuşma yolunda çektiği sıkıntılardan sonra gerçek aşkın ve yardımcının Allah olduğu hakikatini kavramış ve insanlardan yardım istenmemesi gerektiğini “*Her ne ister isen iste Allah’tan / Derde deva umma kul kapısını*” (Ergun, 1938: 135) mısraları ile dile getirmiştir. O, diğer bütün sevgilerden uzaklaşmış, sadece Allah’ın cemalini arzular hale gelmiştir. “*Benim birden gayrı cananım mı var*” (Okay,

1958: 68) diyen Sümmânî'nin tek amacı gerçek sevgilinin rızasını kazanmaktır. O da Yunus Emre'nin "*Bî-çare Yunus'un cânı dost yoluna îsâr olur*" (Tatçı, 2020: 275) dediği gibi canını sevgiliye vermekten mutlu olur.

*"Sümmânî'yim gözyaşlarım yürüdü,
Bu aşkın dumanı başım bürüdü,
Hangi dalı tuttum ise çürüdü,
Şahım senden gayri dal bulamadım"* (Okay, 1958: 126)

O, mecazî aşkın erdirici etkisi ile (Knysh, 2011: 156) olgunlaşarak Leyla'nın aşkından Mevla'yı bulan Mecnun'a benzemiş, bu durumunu ise şöyle dile getirmiştir:

*"Hocalar kitabın açar başın Bismillah ile
Müminler ikrara geldi Amentü Billah ile
Mecnun da dağlara çıktı muradı Allah ile
Hiç mi ona soran olmadı arada Leylâ nedir"* (Erkal, 2007: 400)

Sümmânî, manevî eğitimini sadece mürşitlerden, rüyasında gördüğü pirlere almakla kalmaz. "*Sorsalar mürşidin kimdir / Hızır Baba'dan almışım*" (Erkal, 2000: 354) mısralarından onun Hızır ile de görüştüğü anlaşılmaktadır. Sümmânî gönül erlerinin kıymetini bilerek onların meclislerinde bulunmayı; ilimlerinden ilim, irfanlarından irfan almayı olgun insan olmanın şartı kabul eder. Ona göre erdemli insan olmayı arifler meclisine katılarak öğreniriz. Âşıklık sanatında mahir olan Sümmânî, manevî yönden yetişmek için de insanın bir ustası olması gerektiğine inanır. Zira çırak mesabesindeki kişi o ustadan yol yordam, usul erkân, ilim irfan öğrenerek kemale erer.

*"Hissemend olmazsan ehli ariften,
Her zaman çıkarsın doğru tarikten,
Bîhaber gezersin şeri şeriften,
Ya nerden öğrendin yol kapısını"* (Okay, 1958: 121)

Sümmânî de diğer Hak âşıkları gibi mürşit terbiyesine girmiş ve gönülden bağlanarak manevî yönden yetişmeye çalışmıştır. Usta çırak ilişkisine dayanan âşıklık geleneği ile müridin mürşidinden manevî eğitim alarak yetişmesi arasında paralellik vardır. Zira tasavvuftaki mürit mürşit ilişkisi bir nevi usta çırak ilişkisine dayanır. Manevî yönden kendisini yetiştirerek "kâmil insan" sıfatını almış olan mürşit usta, bu yola girerek ilerlemek isteyen mürit ise çırak mesabesindeki. Her iki ilişkide de ustaya saygı, sevgi, vefa ve samimiyetle bağlanmak esastır. Tasavvufun usul ve erkânı olduğu gibi âşıklık geleneğinin de kural ve kaideleri vardır. Sümmânî'nin hocası; aşk ehli, manevî yönden zengin ve âlim bir zattır. Farsçayı çok iyi bildiği gibi talebelerinin de âlim olması için himmet etmektedir.

*"Üstadım hocadır himmeti hazır,
Muhabbet bahsinde misli lâ nazir,
Farisi ilminde olmuştur vezir*

Himmetiyle açıldı zekâvetimiz” (Yağmurdereli, 1939: 75)

Sümmânî'nin bir dergâha intisap ederek o dergâha samimiyetle hizmet ettiğini görüyoruz. Tasavvuf yolunda kardeş bellediği tekke arkadaşlarına bu kardeşliğin özel adı olan “ihvan” (Uludağ, 2000: 580) kelimesi ile hitap etmektedir. Aynı dergâha mensup olan müritlerin kardeşlik bağlarının kuvvetli olması için bir takım adap ve erkâna riayet etmeleri gerekir. Dervişlik yolunda ilerlemek isteyen talebenin ihvanını çok sevmesi ve onları koruyup kollaması beklenir. Âşık Sümmânî de ihvanlarını kendisine en yakın dostlar olarak görmekte onlara gönülden muhabbet beslemektedir.

*“Kulak verin bu sözüme ey ihvan,
Dinleyin kim arzuhalim nicedir,
Muhiplerim, benim sadık dostlarım,
Vâkıf olun kim ahvâlim nicedir” (Okay, 1958: 46)*

Sevgisi, mecazî aşktan ilahî aşka evrilen Sümmânî, Allah'a olan muhabbetini aşk derecesinde hissetmektedir. Onun Allah aşkından muradı, Allah yolunda canını vermektir. Bu yolda malını, zamanını, sevdiklerini feda edenlerin yanında Sümmânî, feda edilmesi en zor olan canını canan için vermeyi arzulamaktadır.

*“Sümmânî gedanın maksudu Settar,
Damene mahbuptur, arzusu Hünkâr,
Her âşık olamaz yâre fedakâr,
Canan için kurban olan bellidir” (Kardeş, 1963: 88)*

İlahî aşkın sembolü olarak şem ile pervanenin, mecazî aşkın sembolü olarak ise gül ile bülbülün sevgisi kabul edilmiştir. Zira bülbül aşkı uğrunda sadece bağırır çağırır; fakat pervane bu uğurda yanarak canını verir. Sümmânî, bülbülün aşkını da ilâhi aşk olarak görmüş ve onun Allah'ın cemalini görmek arzusu ile feryat ettiğini ifade etmiştir.

*“Bülbülün çektiği âhtır
Aşkın sırrına âgâhtır
Muradı Cemalullahtır
Akar gözden yaşın bülbül” (Kardeş, 1963: 116)*

Sümmânî, gerçek aşkın ilahi aşk olduğunu “Bâki mahbup sevmektedir aşk ile bu can” (Okay, 1958: 92) şeklinde ifade etmiştir. O, aşkın şiddetinden seher vakitlerinde cezbeye geldiğini ve ilahî aşkın coşkusu ile kendinden geçtiğini söylemektedir. Allah aşkının zevkine varanlar bu aşkın sarhoşluğu ile dünyadan vazgeçerek deli divaneye dönerler.

*“Ehli aşkın şiddetini nârını
Kerem gibi yananlara sor bilir
Abdallar terk etmiş dünya malını
Behlül gibi divaneye sor bilir” (Albayrak, 2001: 57)*

“*Sen bülbülsün doğru râhta*

Bir arzun var Cemalullahta

Artar feyzin sehergâhta

Kimse bilmez işin bülbül” (Okay, 1958: 90)

Sümmânî'nin Allah'a olan aşkı ve sevgisi sadece Mecnun'un Leyla'ya olan aşkıdan Mevla'ya ulaşmasına teşbih edilemez. Zira o, hisli ve derin duygular yaşayan hâli ile Allah sevgisini Fuzûlî gibi de hissetmektedir. Ona göre de aşk derdinin dermanı derdi verendedir:

“*Cânu cânân yaktı ezel cânâ verdi yâreler*

Gayrıda himmeti lâdır yarendendir çareler” (Erkal, 2007: 382)

Sümmânî, “*Terk ettim ağyarı döndüm didara*” diyerek gönlünden ve gözünden Allah dışındaki bütün sevgileri çıkardığını ifade etmiştir. Ayrıca Sümmânî, Allah'a kavuşma yolunda tek engelin yaşamak olması hâlinde ona kavuşmak için canını dahi seve seve vereceğini ifade etmektedir. Bu duygusunu ise “*Hakk'ın didârını görmek isterem / Di gel al canımı ölem Azrail*” (Erkal, 2007: 211) mısralarında açıkça dile getirmiştir. Ona göre canımızı Allah yolunda vermemiz bir fedakârlık değildir. Zira bu can bize emanettir ve zamanı gelince sahibine vermemiz gerekir. “*Can ki cananıdır, alır akbet / Nedir sende ara yerde nızalar*” diyen Sümmânî, Allah yolunda can verirken en küçük bir tereddüdü dahi hoş karşılamamıştır (Okay, 1958: 90).

Sümmânî, Allah'a olan sevgisini dile getirirken zaman zaman şatihyelere başvurmuş ve şariat ehlinin anlayamayacağı taşkın ifadeler kullanmıştır. O da Yunus gibi cenneti değil, sadece ve sadece Allah'ın cemalini arzular, onun için yaşar:

“*Sofi senin olsun huri ile gılman*

Bizim matlubumuz can için cânân

Ya nerde maksudun gedâ-i Sümmân

Cümlesinden Hak didârı tatlıdır” (Erkal, 2007: 279)

Sümmânî'nin hayatında dervişlerin, kâmillerin ve tasavvuf erbabının ayrı bir yeri vardır. Rüyasında ona bade sunan dervişler, günlük hayatta da zaman zaman rehberliklerini ve manevî yardımlarını da gösterirler:

“*Bir bulak başında verdiler dersi*

Dû guşûma geldi erenler sesi

Kendi ara yerde aşkın kâsesi

Buyur emrettiler şerbete beni” (Erkal, 2018: 58)

Sümmânî, kâmil mürşide hizmet eden kişinin onun tevazuunu örnek alarak ve nefsinin yenerik toprak gibi mütevazı olacağını söyler. Bu tevazuu ise müride “ariflik” kapısını açar. “*Mürşide hizmet edenler hak olur irfan olur*” (Erkal, 2007: 401) diyen Sümmânî, hakikat yolunda ilerlemek isteyenlerin kendi başına hareket etmeden mutlaka bir kâmilin terbiyesine girmeleri gerektiğini söyler. “*Arayıp bulmalı desturlu yaver/ Yaversiz çıkılmaz şah divanına*”

(Erkal, 2018: 30) diyen Sümmânî, kişinin Allah'ın huzuruna silsilesi Peygamber Efendimize dayanan hakiki bir mürşitle çıkabileceğini söyler. Yine Sümmânî, aynı anlamı içeren şu ifadelerle yer vermektedir: “*Kim sevmez âlemde meşayihleri / Saim kaim hepsi er ayıkları*” (Erkal, 2007: 274). Sümmânî, ilahî aşk ile yanmanın da bir mürebbi ve mürşit sayesinde öğrenilebileceğini söyler: “*Sümmânî ders almış bir piri dâneden / Yanmayı öğrenmiş o pervaneden*” (Okay, 1958:126). O, kişinin daima piri ile irtibat halinde olması gerektiğini düşünür. Hocasına gönülden bağlı olanlar menzilde daha kolay yol alırlar. Sümmânî, canını canana kavuşturma yolunda kendisine önderlik eden pirine “*Can kurban eyledim hazreti pire*” (Okay, 1968: 126) diyerek sevgisini dile getirmiştir. Sümmânî; doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırabilmek için maneviyatın kuvvetli olması gerektiğini söyler. Ona göre hakikati görmek için sadece mantık yetmez. Olayları derunî bir hissedişle değerlendirmek gerekir.

Sümmânî de diğer mutasavvıflar gibi nafile ibadetlere önem vermiş, gönül gözünün açılması için zikir ve tefekkürü ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Allah'ın cemalini de ancak gönül gözü açık olanlar idrak edecektir. Sümmânî'ye göre olayları değerlendirirken gönül gözü ile bakmadan sadece mantıkları ile hareket edenler yanılabilirler.

*“Kalp bir şehristandır şehrin çerağı,
Çar memur dikmiştir sergiriftarı,
Her dide lâyük mü göre didarı?
Serde olan gözün şaşı gösterir”* (Okay, 1958: 47)

Âşık Sümmânî, Allah'ın rızasını kazanma yolunda Rabia el-Adeviyye'nin ekolü olan “sevgi ve muhabbet yolu”nu (Yılmaz, 2021: 236-239) benimsemekle birlikte üzerine düşen şeri vazifeleri de yerine getirir. İslâm'ın emirlerine uymayanların ilahi cezaya uğrayacaklarını, aldığımız her nefesin hesabını vereceğimizi söyler. Bu dünyada yapılan iyi veya kötü her işin ahirette mutlaka karşılığının mükâfat ya da ceza olarak görüleceğini ifade eder.

*“Bu cana der ki, neye ettin heves?
Her saatte sana verdim bin nefes,
Nereye harcadın? Gel hesabın kes
Deyip birer birer çeker divana”* (Kardeş, 1963: 80)

Sümmânî, işinin erbabı olmasına rağmen yaptıklarını hiçbir zaman Rabbine layık görmez, “*Çünkü Hakk'a yarar âşık değilim / İrfan meclisine lâyük değilim*” (Erkal, 2007: 220) diyerek tevazu ve mahviyet ile hareket eder. Büyük mutasavvıf Esad Coşan'ın “*Şöhret afet, gösteriş riyadır. Bu sebepten kendini, gizlemek, avamdan ve halkın teveccühünden kaçmak ariflerin şiarı olmuştur*” (Coşan, 2008: 134) dediği gibi Sümmânî de mütevazılık ve mahviyeti şiar edinmiştir.

Allah'a karşı büyük bir muhabbet besleyen Sümmânî, onun rızasını kazanma yolunda cemal sıfatından ümitvar olurken celal sıfatından haşyet duymaktadır. Ona göre kul Rabbine havf ve reca duyguları ile bağlanmalı ki ibadetlerinden huşu duyabilsin:

“Bir kulda olmazsa hayfî Rabbani,

Vücut ikliminde cezbesi olmaz” (Kardeş, 1963: 95)

Sümmânî, bütün kâinata hikmet nazarı ile bakmayı öğütler. “*Emri Hakk’ın birliğine çok şükür / Hikmeti sırrını etmeli fikir*” (Erkal, 2000: 81) diyen Sümmânî, Kur’an ve hadisişerifleri okurken anlamamızı, ibret almamızı ve hikmetlerine vâkıf olmamızı ister. Sümmânî, şiirlerinde dünyanın geçiciliğini, asıl hayatın ahiret yurdu olduğunu ve orada rahat edebilmek için dünyada çalışıp gayret etmek gerektiğini ifade eder. Ona göre dünya, ahiret yurdunun tarlasıdır. Burada ekilen tohum mesabesindeki amellerin mükâfatı ahirette verilecektir. “*Keşke toprak olsaydım!*” dememek için bütün çalışmalar dünyada yapılmalıdır.

“*Âlâdır diyarı ukba, velâkin mestaneler anda yok*

Desti boş, yüzü karaya kadir kıymet orda yok,

Yüz bin zâr feryâd etsen âli himmet orda yok

Der Sümmân fehmedersen keramet dünyadadır” (Kardeş, 1963: 98)

İnsan benliği ile hareket ederse her şeyi mahveder, bu münasebetle tevazu ve mahviyet ile hareket etmelidir (Kotku, 2017: 144). Sümmânî, ibadetlerin kabulünde şart olan ihlâsa dikkat çekmiş ve kişinin yaptığı her şeyi sadece Allah’ın rızasını kazanmak için halis bir niyetle yapması gerektiğini vurgulamıştır. “*Kalbi pak olanın hulûsu hastır / Âşığı maşuka çeken ihlastır*” (Erkal, 2000: 157) diyen Sümmânî, gerçek âşıklar olarak ihlâsla Rabbine ibadet eden ve kulluğuna başka hiçbir niyet karıştırmayanları kabul etmiştir. Ona göre kişi feyzinin çok olmasını istiyorsa dergâha da halis bir niyetle ve sırf Allah rızası için girmelidir.

“*Aldanıp dünyaya uyma hevaya,*

Ömrün aziz tut da çıkar fezaya,

Hulusu kalp ile yalvar Hüdaya,

Bu fanî dünyadır bize yâr olmaz” (Okay, 1958: 109)

Sümmânî’ye göre dünyaya gönül vermiş olanların sundukları iyilikten kâmillerin sillesi daha kıymetlidir. Kişi, kâmillerin sözünü dinleyerek onlardan faydalanmalıdır (Kardeş, 1963: 76). Ona göre kemal sahibi olmayan insanın dünyada mal sahibi olması gerçek bir kazanç değildir. Sümmânî, kâmil insan derecesine erenlerin dünyevi ve uhrevi her işte daha hassas davranmaları gerektiğini düşünür. Zira tasavvuf erbabına göre, şeriat derecesindekilere helal olanlar tarikat erbabı için helal değildir, tarikat erbabının yaptığı yanlışlar ise marifet erbabı için müsamaha kabul etmez. Âşık Yunus’un “*Şeriat, tarikat yoldur varana / Hakikat, marifet andan içeri*” (Veli, 2011: 64) dediği gibi Sümmânî de müminin Allah’a yaklaştıkça gönül aynasını daima temiz tutması gerektiğini, zira gönüllerin ilahi nazargah olduğunu söyler.

“*Olmazsa bir hakin temeli halis,*

Anı kaynatmaya zer kabul etmez.

Müminin mir’atı hiç kapar mı is

Kâmil’in aynası kir kabul etmez” (Okay, 1958: 128)

Sümmânî, bir kişiyi yakından tanımak için onunla yemek yemek, yolculuk yapmak ya da alışverişte bulunmak gibi yakın ilişkide olmak gerektiğini düşünür. Ona göre kişinin olgun sayılabilmesi için gösterişten uzak bir hayat sürerek kendi nefsini bilmesi gerekir. Kendi nefsinin bilen ise Rabbini bilir.

*“Kâmiller sevmeyenler kendi payesin
Onlar kaldırmışlar dünya riyasın
Kimse bilmez hiç kimsenin mayasın
Onla kalkıp düşünüş konuşmayınca”* (Erkal, 2007: 153)

Sümmânî, rıza makamını yaşayanlar gibi Allah’tan gelen her şeyi gönül rızası ve hoşnutlukla karşılamıştır. O Allah’ın takdir ettiği her şeyin kulların yararına olduğunun idrakindedir. Kula takdir edilen huzur ve rahat ne kadar ihsan ise gam ve keder de o kadar ihsandır. Zira sabır kadar şükür de insanı olgunlaştırır.

*“Ervahı ezelde levhi kalemde
Herkes bir türlü ihsan ederler,
Kimi gam çeker de hayal hâbında
Kimini tahtında sultan ederler”* (Yağmurdereli, 1939: 159)

Tasavvufi gelenekte Hz. Musa’nın Tur Dağı’nda Allah Teala ile kırk günlük münacaatı çok önemlidir. Hiyerarşik veliler zümresinde bulunan kırklar da dünyanın yönetiminde söz sahibidirler (Cebecioğlu, 2009: 381). Sümmânî, “*kırklar meclisi*” gibi ledün ilminin terminolojisine ait kavramlara aşınadır ve bu kavramları bizzat yaşayarak bilmektedir. Kendisi, kırklar meclisinin hizmetçisi olduğunu ve o meclisten nasiplendiğini ifade etmektedir. Biz onun şiirlerinden kırklar ile görüşüğünü anlıyoruz:

*“Der Sümmânî kırklar ile görüştim
Bus edip destin ummana düştüm
Hakkın lütfu ile ben de yetiştim
Her işin başında Bismillah dedim”* (Erkal, 2007: 225)

Sümmânî, ahlaki değerler ile müzeyyen bir mümin, kırklar meclisine aşına bir mutasavvıf ve ibretli deyişler söyleyen bir âşıktır. O, tasavvufun hoş karşılamadığı gafletten ve malayaniden uzak olmayı tavsiye ederken mütevazı hayatı şiar edinen Melâmi (Pala, 1989: 302) görüşü benimsemektedir. Halka; zikri, şükrü ve tefekkürü tavsiye eden Sümmânî, onlara lüzumsuz işlerden ve sözlerden uzak durmalarını tavsiye eder.

*“Her belaya tahammül kıl şükreyle
Her nefeste Yaradanı zikreyle,
Her kelâmı derununda fikreyle,
Açma malayani dil kapısını”* (Okay, 1958: 120)

Kişilerin zahirine bakılarak karar verilmemesi gerektiğini belirten Sümmânî, “*Her gördüğünü Hızır, her geceyi Kadir bil*” düsturunu benimsemiştir. Ona göre zahiren hakir gördüğümüz kişi Hak divanında sultanlardan daha kıymetli olabilir. Nitekim insan için asıl olan bu değerdir. Zira mühim olan binler tarafından itibar görmek değil “Bir”in takdirini kazanmaktır.

*“Adam var esrari beden nihandır,
Zahiri Melami batını sultandır
Adam var ki bahri muhiti ummandır
Adam var ki yiyip içmeyi bilir”* (Okay, 1958: 77)

Sümmânî, şiirlerinde nefsin afetlerini anlatarak onun tehlikelerinden korunma yollarını göstermektedir. Ona göre kötü niyetli insanlar şeytan icadı işlerin peşinde ömür sürerler. Çok yemek insana çok uyku getirerek gafletine sebep olur. İnsan, insan olması hasebiyle zaman zaman nefsinin uyarak yanlışlar yapabilir. Bu münasebetle kurtuluşa ermek isteyenler ibadet ve riyazatlarla nefsinin terbiye ederek, Allah’ın rızasını kazanmaya çalışmalıdır.

*“Nefsini kabartma gel bul kemâli
Kemâl sahibinden hisseyle hâli
Nic’ oldu dünyada Karun’un malı
Dağılıp her biri gitti bir yana”* (Kardeş, 1963: 30)

Sümmânî, kişinin nefsinin tehlikelerinden korunabilmesi için kemâl sahibi insanlarla beraber olması, onlara bağlanması gerektiğine inanır. Nefsi yılanı benzeterek kendisine uyanlara zehrini aktırdığını, “*Uyma sen nefsin, mar gibi dişler / Serine bir topuz çalmamış olmaz*” mısralarıyla dile getirerek onu yenmenin tek çaresinin başını ezmek ve sınırsız arzularına gem vurmamak olduğunu söyler. Ona göre nefsinin ıslah eden ve ölmeden önce ölme bahtiyarlığına erenler, egolarından kaynaklanan tehlikelerden uzak olurlar. Nefsinin yenmeyi başaranlar Allah’ın rızasını kazanarak hesap günü amel defterlerini sağ taraflarından alırlar.

*“Ben beni bilirim Hakkın kemteri
Öldür asi nefsin, ol şerden beri,
Mahşerde dağılır amel defteri
Sağ taraftan açıp verenlerden”* (Kardeş, 1963: 77)

Sümmânî’ye göre nefsi kişinin bineği gibidir; güzel olan onu öldürmek değil, terbiye etmektir. Zira kişinin nefsi olmazsa yemek yiyemez, uyuyamaz, hayattan zevk alamaz. Kişi, terbiye ettiği benlik duygusu ile kâinattaki her şeye adaletle muamele edebilir ve nefsinin muhalefetine rağmen ömrünü ibadetle geçirirse cehennem azabından korunarak cennet ve Allah’ın cemali ile mükâfatlanabilir.

*“Dünyasını geçirmiş meşakkat ile
Emreder nefsinin adalet ile
Ömür kütah etmiş ibadet ile*

Sanarım affolur cezası olamaz” (Kardeş, 1963: 96)

Sümmânî, nefisini çok iyi tanıyan bir arif olarak onun tehlikelerini ve vasıflarını da açıklamaktadır. Ona göre tehlikelerden korunmanın çaresi, asi nefsi terbiye etmektir. Riyazetlerle, ibadetlerle terbiye edilmeyen nefis adeta kişiyi esir alır. Benliğine esir olmak istemeyen ve egosunun ruhunu tarumar etmesine engel olmak isteyen kişinin onu yenmesi gerekir. Nefsi ıslah ederek merdiyye makamına (Kotku, 2013: 315-328) çıkarmanın ve Rabbinden razı etmenin yolu, gönül ehli olmaktır. Kişi gönül ehli olarak nefisini yenemediği takdirde ona kılıç kalkan fayda etmez; zira nefis, adeta yedi başlı canavardır.

“Nefsini bende eden erbabı dildir

Elinden kurtarmak gör ne müşküldür

Nefsi bize kahramanı katildir

Çekip Zülfikar’ım sindiremedim” (Erkal, 2007: 116)

Sümmânî de Yunus’un “Derviş bağı baş olur, gözü dolu yaş olur” (Köprülü, 2020: 415) buyurduğu gibi Allah’a âşık olan dervişin bağrının yaralı ve rikkatli olması gerektiğini, bağı yanık olanların dost ile dost olabileceğini söyler.

“Erler künyesinde âşıkı sadık ol,

Aşk yolunda daim bağı yanık ol,

Ser verip sır verme kavli sadık ol,

Belki seni o zümreye yazarlar.” (Okay, 1958: 91)

Sümmânî’ye göre manevi hâllerin gizlenmesi ve erbabından başka hiç kimseye açıklanmaması gerekir. Zira aynı hâlleri ve makamları yaşayanlar birbirinin durumunu anlarlar; bu konuda cahil olanlara manevi hâllerin sırrı verilirse ya bu hâlleri anlamaz veya yanlış anlayarak halkı da yanlış yönlendirirler.

“Kâmil olan kâmil sözün gûş eyler,

Şarabı vahdetten dolu nûş eyler,

Her adama esrar verme fâş eyler,

Her adam özünde sır kabul etmez.” (Okay, 1958: 128)

Sümmânî şiir söylemesine rağmen hikmetleri halka açıklamadan erbabına ifşa eder. “Sümmânî söyler eş’arı / Her yerde açmaz esrarı” (Yağmurdereli, 1939: 151) diyen Sümmânî, kişinin manevi hâllere ve ledün ilmüne sahip olabilmesi için Allah’a olan sevgisinin aşk derecesinde olması gerektiğini söyler. Ona göre ilahi sırlar ancak aşk ehline verilir.

“Sır şehrine ulaşılmaz piyade

Binip aşk atına ulaşmak lâzım” (Erkal, 2007: 224)

Sümmânî, Peygamber sevdalısı, sünnet ehli, arif ve kâmil bir Mümin’dir. Peygamber Efendimize karşı duygularını âşık duyarlılığı ile hissederek dile getirmiştir. Ona göre Peygamberimize getirilen salavatlar bütün yaralara merhemdir. Salavatlar lokman hekim gibi

kişinin maddî, manevî, ruhî ve sosyal bütün hastalıklarına şifa olduğu gibi Hakk'ın cemalini görmek isteyenlere bir delil ve rehberdir.

“Eğer cismi mecruh isen

Dermandır salat u selâm

Derden arzu matlup isen

Lokmandır salat u selâm” (Erkal, 2007:350)

Sümmânî'ye göre Peygamberimiz, Allah nezdinde kıymetli bir inci tanesidir. Sümmânî son nefeste salat ve selam getirmeyi arzulayarak Peygamber Efendimizden şefaata ister. Ondan şefaata umanların kıyamet gününde gözlerinin Peygamberimizi arayacağını söyleyerek insanlara hayatları boyunca çokça salavat getirmelerini tavsiye eder.

“Muhammed'dir Hakk'ın hak Dürdane'si

Kurulsun şem'alar aşk pervanesi

İki kerpiçtendir onun binası

Mücevherdir çar duvarı cennetin” (Erkal, 2007: 438)

Sümmânî, az söz ile çok anlam ifade etmektedir. O, kişinin İslam'ın emirlerine bağlanarak yasaklarından kaçınması gerektiğini, dünya hayatında iyilik yolunda çalışarak mahşer yerinde kitabını sağ elinden alanlardan olmaya gayret etmesi gerektiğini söyler.

“Şeriat, tarikat maksuda yoldur,

Halk eden haliktir halk olan kuldur,

Sağ yanında olan evrakı doldur,

Çalış kapatasın sol kapısını” (Yağmurdereli, 1939: 109)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Badeli âşıklardan olan Sümmânî, insanlara iyiyi kötüyü, doğruyu yanlış, güzeli çirkini anlatmak için şiirini vasıta olarak kullanmıştır. Nefsini terbiye etme ve kâmil insan olma yolunda çaba sarf eden Sümmânî, bunu gerçekleştirmek için kanaat önderlerinden ve mürşitlerden feyiz almış, onların terbiye usulünü takip etmiştir. Sümmânî'nin nasihatname tarzındaki şiirleri halkı irşat etme yolunda adeta rehber niteliğindedir. Zira o, dinî hükümlerin uygulanmasındaki yanlışlardan, insanlığın ahlaki yönden bozulmasından ve yanlış yorumlanan din algısından muzdariptir. Gördüğü yanlışları düzeltme noktasında sazını bir kalem, sözünü ise hikmet reçetesi gibi kullanmıştır. Nasihatlerini öncelikle kendi nefesine söyleyerek özelden genele, fertten topluma geçiş sağlamıştır. Gördüğü tasavvufî terbiye, örnek aldığı âlimler ve iltifatına mazhar olduğu maneviyat önderleri göz önüne alındığında Sümmânî, salt bir âşıktan ziyade toplumun aydınlatılmasında vazife almış bir kanaat önderi gibi görülmektedir. Bazen hutbede vaaz veren hatibin coşkusu ile söz söyleyen Sümmânî, bazen de Yunus gibi insanların ruhuna işlemektedir. Kimi zaman ise ilahi aşkın derdiyle dertlenen fakat bu derdin ilacını bulmak istemeyen Fuzûlî'nin iç yangınlarıyla yanmaktadır. Zamandan, toplumdaki, insanlardan, özellikle kendi nefsinden şikâyetle bulunan Sümmânî'nin bunu aktarmak için taşlamalardan ve nasihatnamelerden faydalandığı görülmektedir. Zahiren

bir güzele âşık olarak ona kavuşma arzusu ile şiir söylediği görülen Sümmânî, hakikatte “Bir”e âşiktir ve Allah’a olan aşkının derecesi bu uğurda canını verecek kadar yoğundur. Zira o; canı, cananın verdiği, bu münasebetle emaneti emanetçisine teslim etmenin gayet tabii olduğunu söylemektedir.

Sümmânî’nin şiirlerinde kâmil insanlara, ariflere ve mürşitlere duyulan sevgi ve saygı, tasavvuf yolunda uyulması gereken usul ve erkâna riayet açıkça görülmektedir. Yine onun şiirlerinde tabiatın, bülbüllerin ve gönüllerin Hak sevgisini idrak ettiği, bu sevginin son noktası olan Allah’ın cemaline erme gayretinde olduğu da müşahede edilmektedir. Onun şiirlerinde Kur’an-ı Kerim, iyi insan olma yolunda takip edilmesi gereken ilahi kitap; Allah Resulü ise o kitabın uygulayıcısı ve ümmete rol model olarak gönderilmiş üstün insandır. Âlimler ve mürşitler, Peygamber varisi olmaları hasebiyle takip edilmeye ve çok sevmeye lâyık manevî önderlerdir. Kişi; nefsini yenerek, gerçek sevgiliye kavuşmanın yollarını arayarak ve dünyanın faniliğini idrak ederek vazifesini tamamlamalı ve Hakk’ın divanına gönül huzuru ile çıkmalıdır. Sümmânî’ye göre yalan ve aldatıcı olan bu dünyanın nimetleri gerçek müminleri hakikat yolundan ayıramaz. Zira onlar bu âlemi geçici bir mekân olarak görürler. Onlara göre hakiki hayat, ebedî olan ahiret yurduudur. Sümmânî; tevazusu, rızası, teslimiyeti, irfanı, sabrı ve hikmetli söz ile nasihatleriyle insanlara ışık tutmuştur. Hâk âşığı olan Sümmânî’nin hikmetler içeren sözleri türkû haline getirilerek musikinin de desteği ile nesilden nesile aktarılmıştır. Bu konuda yapılması gereken ise her bir mısrası, mısrayı berceste niteliğinde olan ve maneviyat pınarlarından içtikleri irfanı topluma aktaran Hak âşığı halk ozanlarımızın nasihatlerini gelişen teknolojinin imkânlarından faydalanarak daha geniş kitlelere ulaştırmaktır. Bu gerçekleştirildiği takdirde halka iyiliği anlatma noktasında misyon yüklenmiş olan Hak âşığı halk şairlerimize olan şükran borcumuz bir nebze olsun yerine getirilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Albayrak, N. (2001). *Sümmânî*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnka Yayınları.
- Coşan, M.E. (2008). *Başmakaleler 4 / İdeal Yol*. 1. Baskı, İstanbul: Server Yayınları.
- Ergun, S.N. (1938). *Halk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Erkal, A. (2007). *Âşık Sümmânî*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Erkal, A. (2010). Sümmânî’nin Âşık Edebiyatına Olan Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (10), 129-137.
- Erkal, A. (2018). *Narmanlı Âşık Sümmânî*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kardeş, M. (1963). *Meşhur Saz Şairi Âşık Sümmânî*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Knysh, A. (2011). (Mütercim Durdu İhsan). *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Kotku, M.Z. (2013). *Nefsin Terbiyesi*. 6. Baskı, İstanbul: Server Yayınları.

- Kotku, M.Z. (2017). *Tasavvufî Ahlâk*. 1. Baskı, İstanbul: Server Yayınları.
- Köprülü, M.F. (2020). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 5. Baskı, İstanbul: Alfa Tarih.
- Okay, H.N. (1958), *Sümmânî*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tatçı, M. (2020). *Yunus Emre Dîvânı*. İstanbul: H Yayınları.
- Uludağ, S. (2000). *İhvan*, Dia, C.21, İstanbul, TDV
- Veli, K. (2011). *Yunus Emre'nin Poetikası*. İstanbul: H Yayınları.
- Yazıcı, T (1994) *Derviş*, Dia, C.9, İstanbul, TDV
- Yağmurdereli, N. (1939). *Âşık Sümmânî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Ülkü Basımevi.
- Yılmaz, H.K. (2021). Tasavvuf. İçinde M.A.Y. Saraç (Ed.), Sosyal Bilimler Ansiklopedisi Cilt 4 (ss. 236-239). Ankara: Tübitak Yayınları.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

SANAL KAYTARMANIN BİR NEDENİ ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN AZALMASI MIDIR?

Fidan ALHAS¹

Öz

Bu çalışmadaki amaç, örgütsel bağlılığın sanal kaytarma üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma Kars Karayolları 18. Bölge Müdürlüğü'nde yürütülmüştür. Çalışmanın örneklemini kolayda örneklem yöntemiyle belirlenen 381 yönetici ve memur oluşturmaktadır. Çalışma için toplanan verileri analiz edebilmek için doğrulayıcı faktör analizi, çoklu regresyon analizi ve keşfedici faktör analizi yapılmış olup frekans dağılımlarına, normal dağılımlarına, ortalamalarına, basıklıklarına, çarpıklıklarına ve standart sapmalarına bakılmıştır. Ayrıca bağımsız olan değişkenlerin bağımlı olan değişkenleri yordama düzeylerini tespit edebilmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yönteminden de yararlanılmıştır. Elde edilen verilere göre; örgütsel bağlılık ile sanal kaytarma arasında orta derecede bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizinin sonuçlarına göre; önemli sanal kaytarmanın duygusal bağlılığı, devam bağlılığını ve normatif bağlılığı anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Ancak önemsiz sanal kaytarmanın duygusal bağlılığı, devam bağlılığını ve normatif bağlılığı anlamlı düzeyde yordamadığı da tespit edilmiştir. Literatür taraması yapıldığında örgütsel bağlılığın sanal kaytarma üzerindeki etkisini araştıran belirli sayıda çalışma olduğu için bu çalışmanın katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sanal kaytarma, Örgütsel bağlılık, İnternet ve bilgisayar kullanımı

IS ONE OF THE CAUSES FOR THE CYBERLOAFING A DECREASE IN ORGANIZATIONAL COMMITMENT?

Abstract

The point of this scope is to observe the force of organizational commitment on cyberloafing. Working Kars Highways 18. It was engaged out in the Regional Directorate. The sample of the study consists of 381 managers and civil servants designated by the easy sampling modus. To conduct analysis, the data collected for the study, confirmatory factor analysis, multiple regression analysis and exploratory factor analysis were to be realized and frequency distributions, normal distributions, averages, kurtosis, distortions and standard deviations were examined. In addition, the method of multiple linear regression analysis was also used in order to designate the prediction levels of independent variables for dependent variables. According to the data received; it has been found that there is a moderate bond between organizational commitment and cyberloafing. According to the outcomes of the regression analysis; it has been discovered that significant cyberloafing noticeably predicts emotional attachment, continuation attachment and normative attachment at a significant level. However, it has also been found that trivial cyberloafing. Does not predict emotional commitment, continuation commitment and normative commitment at a significant level. Since there are a certain size of examines scoping the force of organizational commitment on cyberloafing when the literature review is conducted, it is apprehension that this study may contribute.

Key Words: Cyberloafing, Organizational commitment, Internet and computer use

¹ Dr., İşletme Ana Bilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, fdalhas@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4254-3519.

Bu makaleye atıfta bulunmak için/Cite as: Alhas, F. (2023). Sanal Kaytarmanın Bir Nedeni Örgütsel Bağlılığın Azalması mıdır?. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 156-184

Giriş

Yakın zamanlarda internetin hemen hemen her alanda kullanılması çalışanların ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. İnternet ve bilgisayar sayesinde kurumun etkinliği, verimliliği, üretkenliği ve performansı artmakta (Zhong vd., 2020: 171-172) ve işlem maliyeti (Zhang vd., 2022) azalmaktadır. Bunun yanı sıra kurumlarda internetin ve bilgisayarın kullanımı yöneticiler ve çalışanlar arasında etkili bir iletişim kurulmasına ve kurum içinde kurumla ilgili olan her türlü gelişmelerden haberdar olunmasına yardımcı olmaktadır (Cornelissen, 2011: 64'den akt. Dündar ve Özel, 2012: 110). Yukarıda bahsedilen nedenler göz önüne alındığında internetin ve bilgisayarın kurumun her biriminde her seviyede yönetici ve çalışanlar tarafından kullanılması ihtiyaçtan ziyade artık bir gereklilik haline gelmiştir. Ancak kurumda internetin ve bilgisayarın mesai saatlerinde devamlı olarak kullanılması zaman içerisinde çalışanın iş yerinin hedef ve amaçlarından sapmasına neden olmaktadır (Ercan, 2009: 2). Çalışanların ve yöneticilerin hedef ve amaçlarından sapmaları ise, interneti ve bilgisayarı görevlerinin dışında kalan işler için kullanılmasına yol açmaktadır. Bu görevlerin dışında kalan işler içinse, çevrimiçi haber sitelerini ziyaret etme, çevrimiçi film izleme, çevrimiçi dosya alma ve gönderme, lisanslı müzik indirme, e-mail alıp gönderme, yetişkin film sitelerini ziyaret etme, blog oluşturma, çevrimiçi kumar oynama gibi faaliyetlerde bulunabilirler (Blanchard ve Henle, 2008; Tandon vd., 2021: 56). Literatürde kurumda çalışana görevlerini yerine getirmesi için tahsis edilen internetin ve bilgisayarın iş dışında ve çoğunlukla kendi istek ve ihtiyaçları için kullanması sanal kaytarma olarak bilinmektedir (Lim, 2002; Andel vd., 2019).

Sanal kaytarma davranışı kurumda çalışan personelin görevlerini icra ettikleri zaman dilimi içerisinde iş yerine ait interneti, bilgisayarı, tableti, dijital cihazları, elektronik yazıcıları ve diğer teknolojik cihazları kişisel çıkar ve ihtiyaçları için kullanmasıyla ortaya çıkan bir sapkın davranış biçimidir (Oravec, 2002: 61; Askew vd., 2014: 510; Kim vd., 2015). Ayrıca e-mail yazma ve gönderme, çevrimiçi tatil rezervasyonu yapma, çevrimiçi oyun oynama, çevrimiçi bilet alma, çevrimiçi bilgi yarışmalarına katılma, resim ve video paylaşma, uygulama yükleme gibi davranışlarında sanal kaytarma davranışları içerisinde yer aldığı söylenebilir. Bu sıralanan davranışlar çalışanın kendisini ilgilendiren sapkın iş yeri davranışları olarak görülebilir. Ancak çalışanın yaptığı bu sanal kaytarma davranışları kurumdaki ağ bandının yavaşlamasına, iş yerine olan bağlılığının azalmasına, hukuki yaptırımlara maruz kalmasına, güvenlik açıklarının ortaya çıkmasına, bilgisayarlara virüs bulaştırmasına, iş tatmininin azalmasına, etkililiğin ve verimliliğin azalmasına ve performansın düşmesine kadar pek çok olumsuz sonuca neden olmaktadır (Garret ve Danziger, 2008; Gezer ve Barutçu, 2020: 44; Yılmaz, 2018: 20; Doğan, 2017: 60; Zhou vd., 2022: 1; Ono, 2022: 16). Kurumda düzenli ve sürekli olarak yapılan sanal kaytarmasının bir süre sonra bağımlılık haline geldiği görülmektedir. Bu nedenle kurumda sanal kaytarmaya neden olan öncüllerin belirlenmesi gerekmektedir. Literatür incelendiğinde sanal kaytarmaya neden olabilecek öncülleri inceleyen çalışmalara bakıldığında demografik özelliklerin (Örücü ve Yıldız, 2014; Andreassen, 2014; Ugrin vd., 2007; Jia vd., 2013; Lim ve Chen, 2012; Fındıklı, 2016); örgütsel adaletin (Lim ve Teo, 2005; Lim, 2002; Blau vd., 2006; Zoghbi, 2007; Syaebani ve Sobri, 2011); iş tatmininin (Çavuşoğlu ve Palatmuçuoğlu, 2017; Özdemir, 2016; Vitak vd., 2011; Mahatanankoon ve Igarria, 2004; Stanton, 2002); tükenmişliğin (Ünal ve Tekdemir, 2015; Durak ve Sarıtepeci, 2018; Kerse ve Soyalm, 2018; Yıldırım, 2018) ve

örgütsel vatandaşlığın (Çınar ve Karcıoğlu, 2015; Rajah ve Lim, 2011; Sadıç vd., 2020) bu öncüller içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Yine literatür incelendiğinde örgütsel bağlılığın öncüllerini inceleyen çalışmalara bakıldığında; iş tatmininin (Kim ve Kim, 2017; Alniaçık vd., 2012; Malik vd., 2010; Yang ve Chang, 2008; Lu vd., 2002; Suma ve Lesha, 2013); işten ayrılma niyetinin (Jaros, 1997; Ramalho Luz vd., 2018; Bartlett ve Kong, 2004; Allen ve Meyer, 1990; Hackett ve Lapierre, 2001); ücretin (Okpara, 2004; Ünalın vd., 2006; Frye, 2004; Düzgün ve Marşap, 2018) ve çalışma koşullarının (Clark, 2000; Allen vd., 2000; Netemeyer vd., 1996; Francesco ve Thompson, 1996) bu öncüller içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu noktada örgütsel bağlılığı azalan çalışanların içinde buldukları durumu ifade etmek amacıyla sanal kaytarma davranışına başvurdukları söylenebilir. Çalışma hipotezlerini desteklemek amacıyla Sosyal Değişim Teorisi kullanılarak çalışma açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Sosyal Değişim Teorisi ile sanal kaytarma davranışı ilişkilendirilmeye de çalışılmıştır. Sosyal Değişim Teorisi'ne göre çalışanlar kurumda olumlu davranışlarla ile karşılaştıklarında olumlu davranış ve tutum sergilemektedirler. Ancak olumlu olmayan davranış ve tutumla karşılaştıklarında ise, çalışanlar ya geri çekilmektedirler ya da olumlu olmayan davranışlarda bulunmaktadırlar (Sökmen vd., 2019: 1572). Buna göre kurumda olumsuz davranış ve tutumla karşılaşan çalışanların bağlılıkları azaldığı için önceden belirlenmiş hedef ve amaçlardan saparak kurum içinde olumsuz davranışlarda bulunabilirler. Ayrıca çalışanlar kurumda yerine getirmesi gereken görevleri de kasıtlı ve bilinçli olarak yerine getirmekten kaçınabilirler (Boz Semerci vd., 2021: 138). Bu bağlamda çalışmada Sosyal Değişim Teorisi ile örgütsel bağlılık konusunu bir arada ele almanın ilgili literatüre katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

1. SANAL KAYTARMA

Son yıllarda internetin ve bilgisayarın kurumlarda daha yoğun bir şekilde kullanılması iş yaşamında birtakım değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişikliklerin en önemli yönünü internetin ve bilgisayarın hangi alanlarda ve hangi amaçlar için kullanıldığı oluşturmaktadır. Çünkü kurumlarda internet ve bilgisayar kullanımının faydası olduğu kadar zararları da olmaktadır. İnternetin ve bilgisayarın kurumda kullanılması göreve ilişkin gerekliliklerin yerine getirilmesini kolaylaştırarak zaman ve maliyet tasarrufu sağlar. Ancak göreve ilişkin gerekliliklerin dışında kullanılması ise, maliyetlerin artmasına, verimliliğin azalmasına ve ağ bandı genişliğinin daralmasına neden olabilir. Bu noktada işe ilişkin gerekliliklerin dışında kalan alanlarda kullanılmasından kasıt ise, internetin ve bilgisayarın çevrimiçi oyun oynama, çevrimiçi alışveriş yapma, çevrimiçi kumar oynama, video indirme, müzik dinleme ve dosya yükleme gibi amaçlar için kullanılmasıdır (Jandaghi vd., 2015: 337; Kuznek ve Güzel, 2019: 2733).

Literatür incelendiğinde kurumun çalışanlara tahsis ettiği interneti iş yerinin hedef ve amaçları dışında kendi bireysel ihtiyaç ve amaçları için kullanmaları literatürde sanal kaytarma davranışı olarak tanımlanmıştır (Lim, 2002). Sanal kaytarmanın çok çeşitli tanımları vardır. Bu tanımların bir tanesinde sanal kaytarma, kurum içindeki stresi azaltıcı ve rahatlatıcı etkisi olan bir internet kullanma davranışı olarak ifade edilmiştir (Anandarajan ve Simmers, 2005). Bir diğerinde ise, çalışanın kuruma ait interneti alışveriş yapma, seyahat için bilet alma, iş arama ve çevrimiçi bankacılık işlemlerinde bulunma gibi işle ilgili olmayan konularda kullanması olarak tanımlanmıştır (Yuwanto, 2018: 174). Yapılan bir başka

tanımlamada ise, sanal kaytarma bazen daha hafif (internette sörf yapma, e-mail alıp gönderme, günlük haberleri okuma gibi) bazen daha yoğun bir şekilde (yasadışı dosya indirme, telif hakkına sahip müzik paylaşma, virüslü sitelerden film izleyerek bilgisayara virüs bulaştırma gibi) yapılan sapkın iş yeri davranışı olarak tanımlanmıştır (Blanchard ve Henle, 2008: 1067).bLiteratür incelendiğinde sanal kaytarma davranışına ilişkin değişik sınıflandırmaların mevcut olduğu görülmüştür. Bu sınıflandırmalardan bazıları ise şunlardır; Anandarajan vd., (2004) sanal kaytarmayı dört grupta ele almıştır. Bunlar; rahatsız edici aktiviteler: çevrimiçi oyun oynama, bilgisayara doküman indirme, sosyal medyada vakit geçirme; dinlenme ya da eğlenme amacı güden aktiviteler: çevrimiçi gazete okuma, sörf yapma, mobil bankacılık işlemlerini kullanma, sosyal ağlarda vakit geçirme; kişisel öğrenme amacı güden aktiviteler: kuruma yararlı olabilecek bilgiler edinmesi, çevrimiçi eğitim alma, günceli takip etme isteği; belirsiz ya da kuşkulu aktiviteler: kuruma ilişkin bilinmemesi gereken bilgileri başka bir iş yerine iletme, kuruma ait olumlu olmayan konuları yayma, çeşitli sosyal medya platformlarından kötüleme vb. davranışlar yer almaktadır.

Lim ve Chen (2009) sanal kaytarmayı iki grupta ele almıştır. Bunlar; internette sörf yapmak, tarama aktiviteleri: kurumla ilgisi olmayan konular için interneti kullanmak, e-posta göndermek, haber ve yatırım sitelerini ziyaret etmek, eğlenmek sporu takip etmek gibi aktiviteleri içerirken e-posta aktiviteleri: kişisel e-postaları kontrol inceleme ya da e-postaları silme gibi işlemler bireylerin çok kullandıkları sanal kaytarmayı oluşturmaktadır. Blanchard ve Henle (2008) ise, sanal kaytarmayı iki grupta ele almıştır. Bunlar; önemsiz sanal kaytarma: kurumla ilgisi bulunmayan e-postaları alıp ve göndermek, çevrimiçi alışveriş yapmak, haberi çevrimiçi izlemek, spor maçlarını izlemek, ekonomiyi takip etme; önemli sanal kaytarma: müzik indirmek, çevrimiçi kumar oynamak, çevrimiçi alışveriş yapmak ve yetişkin sitelerini ziyaret etmek gibi davranışlar yer almaktadır.

Mahatanankoon vd., (2004) sanal kaytarmayı üç grupta ele almıştır. Bunlar; kişisel e-ticaret: çalışanın bankacılık işlemleriyle uğraşması ve çevrimiçi alışveriş yapması gibi davranışlar; bireysel bilgileri araştırma: çalışanın bilgi toplaması, spor faaliyetlerini takip etmesi, hizmet araştırması yapması ya da hava durumunu izleme; bireysel iletişim: kurumla ilgisi olmayan konularda internet, mobil telefonu, internete bağlanabilen tablet gibi araçlar kullanarak e-mail alma ve gönderme yer almaktadır. Mastrangelo vd., (2006) sanal kaytarmayı iki grupta ele almıştır. Bunlar: verimsiz bilgisayar kullanımı: çevrimiçi müzik dinlemek, çevrimiçi olarak bankacılık faaliyetlerinde bulunmak, çevrimiçi kitap okumak; zarar verici bilgisayar kullanımı: müzik indirmek, çevrimiçi şans oyunları oynama gibi kuruma zarar verici davranışlar yer almaktadır. Sanal kaytarmayla ilgili literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında Lim ve Chen (2012), Asya'daki büyük bir üniversitenin mezunu olan 500 kişi ile yaptıkları çalışmada çevrimiçi etkinliklerin çalışanların duygularında olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve e-postayla mail alıp-göndermenin olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmışken Askew (2012) ise, çeşitli kuruluşlardan 147 kişi ile tarafından yaptıkları bir diğer çalışmada sanal kaytarma davranışının sık ve uzun sürelerde olması dışında görev performansını üzerinde güçlü bir etkisi olmayabileceği ifade edilmiştir.

Lim ve Teo (2009) Singapur'daki bir iş yerinde çalışan 192 ile yaptıkları çalışmada erkek denetçilerin aktif sanal kaytarmayla meşgul olduğunu kadın denetçilerin ise, pasif sanal kaytarmayla meşgul olduklarını ifade etmişlerdir. Babadağ (2018) ise, belediyede çalışan 187 ile yaptıkları çalışmada işe yabancılaşmanın sanal kaytarmayı ile sanal kaytarmanın alt

boyutlarını pozitif yönde etkilediği sonucunu ortaya koymuşturlar. Bir diğer yazar olan Santos (2016) ise, üniversiteden mezun 126 öğrenci ile yaptıkları çalışmada sanal kaytarmanın hem bilişsel hem de motor performans üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu ifade etmişlerdir.

Fındıklı (2016)'nın Türkiye'nin İstanbul İlinde tekstil ve sağlık sektöründe çalışan 406 çalışan ile yaptıkları çalışmada sağlık sektöründe çalışanların sanal kaytarma seviyelerinin tekstil sektöründekilere göre daha düşük seviyede olduğu Serttaş (2016)'nın ise, Kuşadası'nda yer alan faaliyette bulunan beş ve dört yıldız olan konaklama işletmelerinde çalışan 213 ile yaptıkları çalışmada erkek personelin kadın personele göre çok daha fazla sanal kaytarmada buldukları sonucu ortaya konmuştur.

Yukarıda bahsedilen bazı çalışmalarda sanal kaytarmanın kurum için iyi faydalı ve olduğundan ve bazı çalışmalarda ise, kurum için kötü ve zararlı olduğundan bahsedilmektedir. Buna göre bazı kurumlarda çalışan personelin görevlerini aksatmadan internette zaman geçirmeleri onların motivasyonlarını, verimliliklerini ve etkililiklerini artırabilirler. Ancak görevlerini yerine getirmekten daha çok kuruma zarar vermek amacıyla interneti yoğun bir şekilde kullanmaları ve bilgisayarı meşgul etmeleri maliyetlerin artmasına, etkililiklerinin düşmesine ve verimliliklerinin azalmasına neden olabilir. Bu yüzden kurumda çalışan personelin interneti ve bilgisayarı hangi amaçlar için kullandıkları önem arz etmektedir.

2. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Son yıllarda kurumda çalışan bireylerin iş yerine olan bağlılıkları üzerinde çok fazla durulmaya başlanmıştır. Bu durumun nedeni ise, kurumda çalışan personelin kurumun devamlılığını, etkinliğini ve verimliliğini sağlaması konusunda önemli bir yere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bireyin çalıştığı kuruma karşı bağlılıklarının yüksek olması daha fazla uyum göstermesine, katılımcı olmasına, verimli olmasına ve itaat etme duygusunun artmasına neden olmaktadır (Bayram, 2005). Literatürde örgütsel bağlılık olarak bilinen bu kavram kurumda çalışan personelin iş yerine olan ilgisinin, bağlılığının ve emeğinin normal şartlardakinden daha fazla sarf edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Bayram, 2005: 125). Örgütsel bağlılığın çok çeşitli tanımları vardır. Bu tanımların bir tanesinde örgütsel bağlılık, çalışanın kendisini belirli bir kuruma adanması ve bu kurumun hedef ve amaçları ile kendi hedef ve amaçları ile bir bütün görmesi olarak görülmüştür (Lim ve Chen, 2012). Yapılan bir başka tanımlamada ise, örgütsel bağlılık bazen çalışanın kuruma olan aşırı bağlılığı bazen de işsiz kalmamak, maliyetlerin artmasını önlemek ve kurumun zarar görmemesi için iş yerine olan bağlılığı olarak tanımlanmıştır (Murat ve Elçi, 2020: 297). Literatürde örgütsel bağlılık ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Alijanpour vd., (2013)'nin Mazandaran eyaletindeki Spor ve Gençlik Dairesi'nde çalışan 84 kişi ile yaptıkları çalışmada örgütsel güven ve duygusal bağlılık, örgütsel bağlılık ve devam bağlılığı arasında olumlu ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuşturlar. Ebraze vd., (2019) ise, Sağlık ve Tıp Eğitimi Bakanlığı'nda çalışan 194 kişi ile yaptıkları çalışmada bir başka çalışmada, iş doyumu ve örgütsel bağlılık arasında anlamlı ilişkinin olduğu ifade etmişlerdir. Haftkhavani vd., (2012) ise, devlet kız ortaokulundaki bulunan 125 kişi ile yaptıkları çalışmada örgütsel bağlılık, normatif bağlılık, duygu taahhüdü ve eğitim performansı arasında olumlu ilişki olduğu sonucu ortaya koymuştur. Bir diğer yazar olan Adnan vd., (2018) Pakistan'daki Kansai Boyası konusunda çalışan 100 kişi ile yaptıkları çalışmada devam bağlılığı, duygusal bağlılık ve normatif bağlılığın kişisel performans üzerinde olumsuz olmayan etkiye sahip

olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Chelliah vd., (2015)'te Penang'daki 10 özel kuruluştaki çalışan 189 kişi ile yaptıkları çalışmada normatif ve duygusal bağlılık türlerinin çalışanın işe katılımını, iş doyumunu ve algılanan organizasyonları desteklemede büyük etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

3. SANAL KAYTARMA VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sanal kaytarma ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye yönelik olarak ilgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların Erzurum Karayolları 12. Bölge Müdürlüğü, Karaman Emniyet Müdürlüğü, maden işletmesi, çevre departmanı bölümü, ABD ulusal telefon anketi kurumu, A grubu seyahat acentelerinde gerçekleştirildiği görülmüştür. Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların genellikle sanal kaytarma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapıldığı tespit edilmiştir. Yine literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların yapılan çalışma ile benzerlik gösterirken diğerlerinin ise farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sanal kaytarma ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında Niaei vd., (2014)'ün çevre departmanında çalışan 233 personel üzerinde gerçekleştirmiş oldukları çalışmada sanal kaytarma ile örgütsel bağlılık arasında pozitif olmayan ilişki olduğu sonucu ortaya konmuştur. Yine Sıçrar (2017)'nin Erzurum Karayolları 12. Bölge Müdürlüğü'nde çalışan 112 personel üzerinde yaptıkları çalışmanın sonucunda sanal kaytarma ile örgütsel bağlılığının ilişkili olmadığı sonucu ortaya konmuştur. Öztürk ve Çuhadar (2021) ise, Antalya İlinde faaliyet göstermekte olan A grubu seyahat acentesi çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada devam bağlılığı ile önemsiz sanal kaytarma davranışları ile önemli sanal kaytarma arasında pozitif olmayan ilişki olduğu sonucu ortaya konmuştur. Garrett ve Danzinger (2008)'nin 1,200 katılımcı üzerinde yaptıkları çalışma 2006 yılında ve ABD ulusal rastgele telefon anketinden elde edilen verilere ve 2004 yılında yapılan bir iş yeri teknolojisi anketinin takibine dayanan çalışmada sanal kaytarma ile örgütsel bağlılığın negatif yönde ilişki olduğu sonucu ortaya konmuştur. Candan ve İnce (2016)'nin Karaman İli Emniyet Müdürlüğü'nde çalışan 567 personel üzerinde yaptıkları çalışmada çalışanların örgütsel bağlılıkları ile sanal kaytarmaları arasında anlamlı ilişki olmadığını sonucu ortaya konmuştur. Aladwan vd., (2021)'nin Ürdün'de 360 maden çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada çalışanların örgütsel bağlılıkları ile sanal kaytarmaları arasında negatif olmayan ilişki olduğu sonucu ortaya konmuştur. Kurumda görülen örgütsel bağlılığın azalmasının sanal kaytarma davranışına neden olup olmayacağına incelenmesi konusu ise, yukarıdaki çalışmalardan farklılık göstermektedir.

4. YÖNTEM VE GEREÇ

4.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmada kurumda örgütsel bağlılığı azalan personelin sanal kaytarma gösterme eğiliminde olup olmadıkları araştırılmak istenmiştir. Literatürdeki çalışmalar genellikle olarak hemşireler, öğretmenler ve akademisyenler üzerinde gerçekleştirilmesi nedeniyle karayollarında çalışan yöneticiler ve memurlar seçilmiştir. Bu örneklemin seçilmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu konu ile ilgili karayollarında yapılmış olan bir çalışma olmayışı da çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılmıştır.

4.2. Çalışmanın Hipotezleri ve Modeli

Çalışmada Sosyal değişim Teorisi'nden faydalanılmıştır. Çalışmanın hipotezlerini de açıklamak için bu teorinin varsayımlarından yararlanılmıştır. Çildir (2020: 37)'e göre Sosyal Değişim Teorisi'nin varsayımları şunlardır:

1. Sosyal değişimin gerçekleştiği süreç içinde meydana gelen etkileşimler toplumsal ya da ekonomik sonuçlara yol açar.

2. Yol açılan bu sonuçlar zaman içinde meydana gelen değişim ilişkisinde bağlılığı tespit etmek için başka değişim alternatifleriyle karşılaştırılır.

3. Zaman içerisinde elde edilmiş olumlu olan sonuçlar tarafların birbirlerine olan güven düzeylerini artırır.

4. Son olarak, birikimli bir şekilde ilerleyen bu süreçte değişim ilişkisini yönetecek olan ilişkisel değişim kuralları oluşturulur (Lambe vd., 2001'den akt. Çildir, 2020: 37).

Kurumların varlıklarını devam ettirebilmeleri ve yetenekli ve nitelikli çalışanları istihdam etmeleri kurumların geleceği için önem arz etmektedir. Literatürdeki araştırmalara bakıldığında, örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların görevlerini yerine getirme noktasında diğer çalışanlara göre daha çok çaba sarf ettikleri ve daha çok başarılı olmak için emek verdikleri ifade edilmiştir (Bilgiç, 2017: 40).

Çalışmanın hipotezleri kurulmadan önce bu hipotezlerin oluşturulmasında kullanılan iki değişken arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak örgütsel bağlılık literatürde olumlu bir durum görülmekte iken sanal kaytarma ise, olumsuz bir durum olarak görülmektedir. Bunun sebebi, kuruma karşı bağlılığı yüksek olan çalışanların görevlerini yerine getirme konusunda diğer çalışanlara göre daha fazla çaba sarf etmeleri ve daha fazla başarılı olmak istemeleridir (Bilgiç, 2017: 40). Ancak kuruma karşı bağlılığı azalan çalışanlar içinse bu durumun tam tersi söz konusudur. Çünkü kuruma karşı bağlılığı azalan çalışanların daha fazla sapkın davranışlarda bulunabileceği söylenebilir. Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında; Erdem (2020) işe bağlılığı yüksek olan çalışanların çok az sanal kaytarmada bulunacağını öne sürmüştür. Rahayuningsih ve Putra (2017) ise, sanal kaytarmanın kurumlar için zararlı olduğunu ve örgütsel bağlılığı azaltarak üretkenliği olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu bağlamda sanal kaytarma ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki için hazırlanan hipotez aşağıdadır:

H1: Sanal kaytarma ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Kurumun varlığını sürdürebilmesi ve rekabet avantajı sağlaması için çalışanların iş yerine olan bağlılığının yüksek olması önem arz etmektedir. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında bu araştırmalarda kuruma olan bağlılığı yüksek seviyede olan çalışanların daha fazla iş yapmaya istekli ve yatkın oldukları (Bakker ve Albrect, 2018: 4-5), iş performanslarının daha yüksek olduğu (Mowday vd., 1974), maliyetleri düşürdükleri (Buyruk Akbaba, 2019: 167) görülmektedir. Yine literatür incelendiğinde Öztürk ve Çuhadar (2021), duygusal bağlılığı düşük olan çalışanların önemli sanal kaytarma davranışında bulduklarını

öne sürmüştürler. Bu bağlamda önemli sanal kaytarma ile duygusal bağlılık arasındaki ilişki için hazırlanan hipotez aşağıdadır:

H1a: Önemli sanal kaytarma ile duygusal bağlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Kurumun hedef ve amaçlarına ulaşabilmesi için çalışanların iş yerine olan bağlılığının yüksek olması önem arz etmektedir. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında bu araştırmalarda kuruma olan bağlılığı yüksek seviyede olan çalışanların daha fazla mutlu oldukları (Meyer ve Allen, 1990: 11) ve kurumla kendilerini özdeşleştirdikleri (Yalap vd., 2021: 1650) görülmektedir. Yine literatür incelendiğinde Öztürk ve Çuhadar (2021), duygusal bağlılığı düşük olan çalışanların önemsiz sanal kaytarma davranışında bulduklarını öne sürmüştürler. Bu bağlamda önemsiz sanal kaytarma ile duygusal bağlılık arasındaki ilişki için hazırlanan hipotez aşağıdadır:

H1b: Önemsiz sanal kaytarma ile duygusal bağlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Kurumda çalışanların motivasyonlarının artması, etkinliğin ve verimliliğin sağlanabilmesi için çalışanların iş yerine olan bağlılıklarının yüksek olması önem arz etmektedir. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında bu araştırmalarda devam bağlılığı daha yüksek olan çalışanların kurumdaki kariyer seviyelerinin iyi bir düzeyde olması (Şekerli, 2017: 63) yer aldığı görülmektedir. Yine literatür incelendiğinde Öztürk ve Çuhadar (2021), devam bağlılığı düşük olan çalışanların önemli sanal kaytarma davranışında bulduklarını öne sürmüştürler. Bu bağlamda önemli sanal kaytarma ile devam bağlılık arasındaki ilişki için hazırlanan hipotez aşağıdadır:

H1c: Önemli sanal kaytarma ile devam bağlılığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Kurumun maliyetlerinin artmaması ve iş dağılımının adil bir şekilde yapılabilmesi için çalışanların iş yerine olan bağlılıklarının yüksek olması önem arz etmektedir. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında bu araştırmalarda devam bağlılığı daha yüksek olan çalışanların işten ayrılmanın yaratacağı maliyetleri önlemek istemelerinin (Özdevecioğlu, 2003: 114) ve iş alternatiflerinin sayıca az olmasının (Wasti, 2002) iş yerine olan bağlılıklarını arttırdığı ifade edilmektedir. Yine literatür incelendiğinde Öztürk ve Çuhadar (2021), devam bağlılığı düşük olan çalışanların önemsiz sanal kaytarma davranışında bulduklarını öne sürmüştürler. Bu bağlamda önemsiz sanal kaytarma ile devam bağlılık arasındaki ilişki için hazırlanan hipotez aşağıdadır:

H1d: Önemsiz sanal kaytarma ile devam bağlılığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

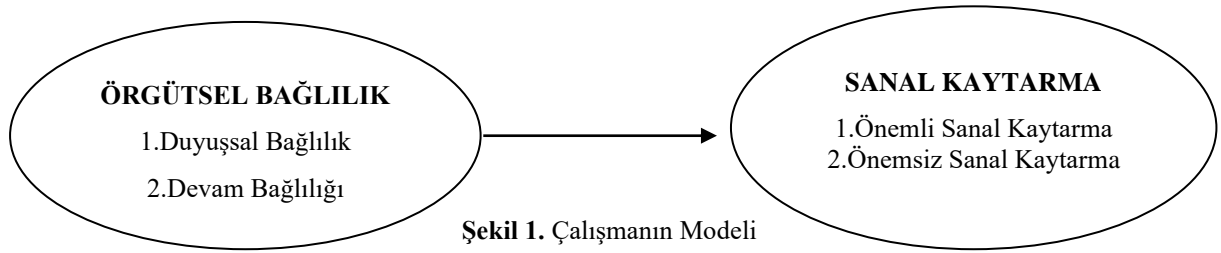
Kurumun gelecekte personel devir hızının artmaması ve işe devamsızlığın azalması için çalışanların iş yerine olan bağlılıklarının yüksek olması önem arz etmektedir. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında bu araştırmalarda normatif bağlılığı daha yüksek olan çalışanların iş yerindeki mesleklerini icra etmelerinin kendileri için zorunlu bir görev olduğunu düşünmeleri (Şekerli, 2017: 63) ve çalışanın yöneticisine sadık kalma (Örücü ve

Sezen Kışlalıoğlu, 2014: 48) düşüncelerinin ağır bastığı görülmektedir. Yine literatür incelendiğinde Öztürk ve Çuhadar (2021), normatif bağlılığı düşük olan çalışanların önemli sanal kaytarma davranışında bulduklarını öne sürmüştürler. Bu bağlamda önemli sanal kaytarma ile normatif bağlılık arasındaki ilişki için hazırlanan hipotez aşağıdadır:

H1e: Önemli sanal kaytarma ile normatif bağlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Kurumun itibarının zedelenmemesi ve topluma karşı hissettiği sorumluluk bilincinden dolayı bağlılıkları yüksek olan çalışanların istihdam edilmesi önem arz etmektedir. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında bu araştırmalarda normatif bağlılığı daha yüksek olan çalışanların iş yerine olan etik duyguları sebebiyle görevlerinden ayrılmak istemedikleri (Alper Ay vd., 2015: 808) ve çalışanların kuruma karşı hissetmiş olduğu sorumluluğu bir görev gibi benimsedikleri görülmektedir. Yine literatür incelendiğinde Öztürk ve Çuhadar (2021), normatif bağlılığı düşük olan çalışanların önemsiz sanal kaytarma davranışında bulduklarını öne sürmüştürler. Bu bağlamda önemsiz sanal kaytarma ile normatif bağlılık arasındaki ilişki için hazırlanan hipotez aşağıdadır:

H1f: Önemsiz sanal kaytarma ile normatif bağlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

4.3. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın amacı sanal kaytarma ve örgütsel bağlılık arasında bulunan ilişkiyi araştırmaktır. Fakat Türkiye'deki karayolları çalışanlarının bütününe ulaşmak mümkün olmayacağı için örneklemden seçilmiştir. Çalışmanın örneklemi yöneticiler ve memurlar oluşturmaktadır. Çalışmaya ait anketleri hızlı ve kolay toplayabilmek amacıyla kolayda örneklemden faydalanılmıştır. T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü'nde toplam olarak 26,520 kişi çalışmaktadır (<https://www.kgm.gov.tr/>). Çalışma için nicel değişkenli olarak tasarlanan örneklem hesaplama formülü tercih edilmektedir. Bu formüle göre 26,520 büyüklüğünde bir evren için 379 örnekleme ulaşmanın yeterli olacağı belirlenerek 381 adet ankete ulaşılmıştır. Yeterli örnekleme hesaplamak için Bartlett vd., (2001)'nin geliştirdiği ve Gürbüz ve Şahin (2018) tarafından aktarılan hesaplama yönteminden faydalanılmıştır. Ayrıca bu formül aşağıda yer almaktadır:

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2(N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q}$$

t: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer (1,96)

d: Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen sapma (0,05)

N: Evrendeki çalışan sayısı (26520)

p: İncelenen olayın görülüş olasılığı (0,50)

q: İncelenen olayın görülmeyiş sıklığı (1-p) (0,50)

n: Örnekleme alınacak çalışan sayısı (?)

Değerler yerine yazıldığında;

$$\frac{26520 \cdot 1,96^2 \cdot 0,50 \cdot 0,50}{0,05^2(26520 - 1) + 1,96^2 \cdot 0,50 \cdot 0,50} = 379$$

Karayollarında çalışan personele meslek grupları temel alınarak tabakalama yapılmıştır. %95 olan güven aralığı için örneklem büyüklüğü olarak 381 kişi belirlenmiş ve personeller memur ile yönetici olmak üzere iki grup şeklinde ele alınmıştır. Çalışanların memur ve yönetici olarak ele alınmasının sebebi memur olarak personelin sayıca fazla olması ve yönetici grubunda yer alan çalışanların ise, daha az olmasından kaynaklanmaktadır. Literatürde gerçekleştirilen çalışmaların genel olarak benzer gruplarda çalışıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, sanal kayıtma üzerinde yürütülen çalışmalara bakıldığında Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu (2017); Kaplan ve Ögüt (2012); Keklik vd., (2015)'nin yaptığı çalışmanın üniversiteler; Kaplan ve Çetinkaya (2014)'nin yaptığı çalışmanın oteller; Kuznek ve Güzel (2019)'in yaptığı çalışmanın yiyecek-içecek işletmeleri; Yıldırım (2018)'in turizm merkezleri; Kaya vd., (2021)'nin MEB; Güğercin ve Çavuş, (2021)'in bankalar; Afacan Fındıklı (2016)'nin ise sağlık ve tekstil çalışanları üzerinde çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Örgütsel bağlılıkla ilgili yürütülen çalışmalara bakıldığında Taşkın ve Dilek (2010) özel sektör; Örcü ve Sezen Kışlalıoğlu (2014) organize sanayi bölgesi; Bozkurt ve Yurt (2013); Özdemir ve İpek (2020) üniversite; Çetin ve Kayır (2010) TUŞAŞ; Özdemir ve Demirci (2021) yiyecek-içecek işletmeleri; Küçüközkan (2014) sağlık personelleri; Yağcı (2017) oteller; Terzi ve Koçoğlu Sazkaya (2020) kamu ve özel hastaneler; Belloda vd., (2017) öğretmenler; Emhan ve Gök (2011) bankalar üzerinde çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Ancak yapılan çalışmalarda memurlar ve yöneticiler üzerinde yapılan bir çalışmaya rastlanılmaması nedeniyle bu iki meslek grubu tercih edilmiştir.

4.4. Veri Toplama Araçları ve Yöntemi

Kamu kurumları için hem yöneticiler hem de çalışanlar çok önemli bir yere sahiptir. Kars Karayolları 18. Bölge Müdürlüğü'nün yoğun ve zor şartlar altında hizmet vermesi ve beş ilde faaliyet göstermesi ilgi konusu olmuş ve mavi yakalı çalışan personel sayısının beyaz yakalı çalışan sayısından fazla olması nedeniyle de tercih edilmiştir. Çalışmanın veri toplama yöntemi olarak "Sanal Kaytarma Ölçeği" ve "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Örcü ve Yıldız (2014)'in geliştirdiği ve 14 ifade ve iki boyuttan oluşan "Sanal Kaytarma Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Meyer vd., (1993) tarafından geliştirilen ve Dağlı vd., (2018)'nin Türkçe'ye çevirdiği üç boyut ile on sekiz maddeden oluşan örgütsel bağlılık ölçeğinden yararlanılmıştır. Sanal kayıtma ölçeğinin ilk sırada bulunan 8 maddesi önemli

sanal kaytarma ve sonraki 6 madde ise önemsiz sanal kaytarmayı oluşturmaktadır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin ilk 6 maddesini duygusal bağlılık, sonraki 6 maddesini devamlılık bağlılığı ve sonraki 6 maddesini ise, davranışsal bağlılık oluşturmaktadır. Sanal kaytarma ölçeği ve örgütsel bağlılık ölçeğinde ifadelerin puanlandırılabilirlik amacıyla Likert tipi 5'li ölçekleme kullanılmıştır. Çalışmayı gerçekleştirebilmek nedeniyle İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma Etik Kurulu 26.05.2022 tarih ve 11/22 sayılı kararıyla etik onayı alınmıştır. Çalışmanın gerçekleştirildiği Karayolları 18. Bölge Müdürlüğü'nden ise, 11.04.2022/E-65889437-100/790002 sayılı kararıyla kurum izni alınmıştır. Çalışma için kullanılacak olan anketler elden dağıtılmıştır. SPSS 25.0 ve AMOS 25.0 ile veriler analiz edilmiştir. Değerlendirmeleri gerçekleştirebilmek amacıyla frekans dağılımları, çarpıklık, basıklık, ortalama, normal dağılım, standart sapma, doğrulayıcı ve keşfedici faktör analizi ve çoklu regresyon yapılmıştır.

4.5. Bulgular

4.5.1. Betimsel istatistikler

Çalışmaya katılan katılımcıların %86,1'i erkek ve %13,9'u ise kadındır. Katılımcıların %13,9'u 30 yaş ve altında olup, %28,0'ının 31-40 yaş, %44,5'inin 41-50 yaş ve son olarak %13,6'sının ise, 51 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların %60,6'sının bekâr olduğu ve %39,4'ünün ise evli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların %24,3'ünün yönetici ve %75,7'sinin ise, memur olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada incelenmek istenen sanal kaytarma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkidir. Bu nedenle demografik bilgiler bu çalışmada yer almamaktadır.

4.5.2. Analiz sonuçları

4.5.2.1. Ortalama, normal dağılım, çarpıklık, basıklık ve standart sapma

Çalışmada ilk önce verilerin normal olarak dağılıp dağılmadığı araştırılması gerektiği için normal dağılımlarına bakılmıştır. Ayrıca "Skewness" ve "Kurtosis" analizi ile verilerin normal dağılımlarına bakılmıştır (Orcan, 2020: 255). Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde elde edilen sonuçların +1,5 ile -1,5 aralığında yer alması gerektiği belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 1. Sanal Kaytarma Ölçeğinin Ortalama, Çarpıklık, Basıklık ve Standart Sapması

SORULAR	ORTALAMA	STANDART SAPMA	SKEWNESS	KURTOSİS
SK 1	3,47	,064	-,479	-,930
SK 2	3,30	,061	-,119	-1,071
SK 3	3,48	,059	-,559	-,576
SK 4	3,26	,064	-,215	-1,147
SK 5	3,30	,064	-,263	-1,122
SK 6	3,09	,065	-,038	-1,202
SK 7	3,30	,059	-,169	-,920
SK 8	3,17	,066	-,178	-1,215
SK 9	3,26	,062	-,244	-1,023
SK 10	3,22	,064	-,167	-1,168
SK 11	3,25	,061	-,200	-1,040
SK 12	3,17	,064	-,067	-1,210

SK 13	4,40	,026	,097	-1,282
SK 14	3,27	,064	-,294	-1,097

Tablo 2. Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Ortalama, Çarpıklık, Basıklık ve Standart Sapması

SORULAR	ORTALAMA	STANDART SAPMA	SKEWNESS	KURTOSİS
ÖB 1	3,26	,062	-,244	-1,023
ÖB 2	4,35	,027	-,082	-,772
ÖB 3	4,70	,025	-1,441	1,120
ÖB 4	4,28	,028	-,073	-,517
ÖB 5	4,62	,029	-1,292	,632
ÖB 6	4,65	,026	-1,148	,291
ÖB 7	4,66	,026	-1,142	,228
ÖB 8	4,30	,027	,015	-,574
ÖB 9	4,72	,023	-1,248	,244
ÖB 10	4,27	,027	,066	-,461
ÖB 11	4,65	,026	-1,148	,291
ÖB 12	4,32	,025	,321	-,886
ÖB 13	4,65	,025	-1,050	-,034
ÖB 14	4,33	,024	,428	-1,086
ÖB 15	4,67	,024	-1,033	-,241
ÖB 16	3,47	,064	-,479	-,930
ÖB 17	3,30	,059	-,169	-,920
ÖB 18	4,35	,025	,338	-1,197

4.5.2.2. Keşfedici faktör analizi sonuçları

4.5.2.2.1. Sanal kaytarma ölçeği keşfedici faktör analizi sonuçları

Sanal kaytarma ölçeğine ilişkin verilerin (n=381) Keşfedici Faktör Analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla Bartlett küresellik test değerleri ve Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı incelenmiştir. KMO değeri: 0,859, Bartlett Chi-Square değeri: 1325,522 serbestlik derecesi: 76 olması sebebiyle küresellik testi anlamlı olup (p=0.000) ve faktör analizi yapmak için yeterlidir (p<0.05) (Altunışık vd., 2012). Seçilen örneklem için faktör analizi yapılabilmesi Kaiser- Meyer Olkin (KMO) değerinin 0,60'a eşit veya 0,60'ın üzerinde olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 320). Maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin faktör analizine yeterli olması Bartlett küresellik testinin anlamlı olmasına bağlıdır. Kaiser-Meyer Olkin (KMO) analizi yapıldığı zaman maddelere direkt olarak varimax (döndürme) yapılmıştır. Faktör analizinin sonucunda üç faktör olduğu belirlenmiştir. Belirlenen bu faktörler toplam varyansın 67,092'sini açıklamıştır. Ayrıca örgütsel bağlılık ölçeğinin toplam varyansına göre, örgütsel bağlılık ölçeğinde özdeğeri 1'den büyük iki faktör vardır. Bu faktörlerden 1. faktörün özdeğeri= 2,758 olup varyansın 22,979'unu ve 2. faktörün özdeğeri=2,536 olup varyansın 21,134'ünü açıklamaktadır.

Tablo 3. Sanal Kaytarma Ölçeği Keşfedici Faktör Analizinin Sonuçları

NO	SORU	Faktör Yükleri	
		1	2
1	SK6	0,797	
2	SK4	0,753	
3	SK2	0,676	
4	SK7		0,373
5	SK14		0,395
6	SK11	0,455	
7	SK9	0,393	
8	SK12		,720
9	SK10		0,691
10	SK8		0,626
11	SK1		0,621
12	SK3		0,469
13	SK5	0,644	
14	SK13	0,743	
Özdeğerler (Eigenvalues)Varyans (%)		2,758	2,536
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = 0,859		22,979	21,134
Bartlett Küresellik Testi = $\chi^2(76) = 1325,522$ $p < ,000$			
Toplam Açıklanan Varyans = %67,092			

4.5.2.2.2. Örgütsel bağlılık ölçeği keşfedici faktör analizi sonuçları

Örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin verilerin (n=381) Keşfedici Faktör Analizine uygunluğunun tespit etmek amacıyla Bartlett küresellik test değerleri ve Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı incelenmiştir. KMO değeri: 0,881, Bartlett Chi-Square değeri: 4127,932, serbestlik derecesi: 153 olması sebebiyle küresellik testi anlamlı olup ($p=0.000$) ve faktör analizi yapmak için yeterlidir ($p < 0.05$) (Altunışık vd., 2012). Seçilen örneklem için faktör analizi yapılabilmesi Kaiser- Meyer Olkin (KMO) değerinin 0,60'a eşit veya 0,60'ın üzerinde olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 320). Maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin faktör analizine yeterli olması Bartlett küresellik testinin anlamlı olmasına bağlıdır. Kaiser-Meyer Olkin (KMO) analizi yapılırken maddeler direkt olarak varimax (döndürme) yapılmıştır. Faktör analizinin sonucunda üç faktör olduğu belirlenmiştir.

Belirlenen bu faktörler toplam varyansın 62,945'ini açıklamıştır. Ayrıca örgütsel bağlılık ölçeğinin toplam varyansına göre, örgütsel bağlılık ölçeğinde özdeğerinin 1'den büyük beş faktör vardır. 1. faktörün özdeğeri= 4,173 olup varyansın 22,986'sını, 2. faktörün özdeğeri=3,889 olup varyansın 21,608'ini ve 3. faktörün özdeğeri= 3,141 olup varyansın 17,451'ini açıklamaktadır.

Tablo 4. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Keşfedici Faktör Analizinin Sonuçları

NO	SORU	Faktör Yükleri		
		1	2	3
1	OB5	0,707		
2	OB3	0,706		
3	OB1	0,685		
4	OB7	0,684		
5	OB2		0,369	
6	OB4		0,438	
7	OB6		0,469	
8	OB9			0,551
9	OB13		0,812	
10	OB15		0,800	
11	OB17		0,763	
12	OB12		0,700	
13	OB10		0,656	
14	OB8		0,598	
15	OB16			0,835
16	OB14			0,786
17	OB18			0,710
18	OB1			0,614
Özdeğerler (Eigenvalues) Varyans (%)		4,137	3,889	3,141
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = 0,881		22,986	21,608	17,451
Bartlett Küresellik Testi = $\chi^2 (153) = 4127,932$ p<,000				
Toplam Açıklanan Varyans = %62,045				

4.5.2.3. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

4.5.2.3.1. Örgütsel bağlılık doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

İyi uyum kriterleri $GFI \leq 1.00$ (Bentler, 1980; Marsh vd., 2006); $NFI \leq 1.00$ (Bentler ve Bonett, 1980); $\chi^2/df \leq 2$ (Kline, 2011); $RMSEA \leq 0.05$ (Chen vd., 2008); $CFI \leq 1.00$ (Baumgartner ve Homburg, 1996)'dır.

Tablo 5. Örgütsel Bağlılık Ölçeğine İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	X ² /df	RMSEA	NFI	GFI	CFI	CR	AVE	α
Duygusal Bağlılık	1,84	0,031	0,964	0,997	0,991	0,880	0,697	0,839
Devam Bağlılığı	1,69	0,037	0,987	0,982	0,973	0,964	0,584	0,785
Normatif Bağlılık	1,71	0,029	0,954	0,980	0,968	0,891	0,569	0,772

Örgütsel bağlılık ölçeği üç boyuttan oluşmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin iyi uyum kriterleri incelenmiştir. Bunun sonucunda duygusal bağlılık $x^2/df=1,84$; $GFI=0,997$; $NFI=0,964$; $CFI=0,991$; $RMSEA=0,031$; $p<0,001$; $AVE=0,697$; $CR=0,880$ ve $\alpha=0,839$ 'dur. Devam bağlılığı $x^2/df=1,69$; $GFI=0,982$; $NFI=0,987$; $CFI=0,973$; $RMSEA=0,037$ ve $p<0,001$; $AVE=0,824$; $CR=0,963$ ve $\alpha=0,885$ olarak elde edilmiştir. Normatif bağlılık $x^2/df=1,71$; $GFI=0,980$; $NFI=0,954$; $CFI=0,968$; $RMSEA=0,029$ ve $p<0,001$; $AVE=0,569$; $CR=0,891$ ve $\alpha=0,772$ olarak tespit edilmiştir.

Modelin uyum kriterlerinin uygun sınırdaki olduğu görülmüştür. Bundan dolayı modifikasyon indekslerine bakma gereği duyulmamıştır. Bu durumda ölçeğin maddeleri iyi uyum kriterleri sınırları içerisinde. Örgütsel bağlılık ölçeğinin bileşik güvenilirliği $CR\geq 0,70$ ve açıklanan ortalama varyansı $AVE\geq 0,50$ olmalıdır (Sholihin ve Ratmono, 2013). Ölçeğin alt boyutlarının bileşik güvenilirliği 0,880 ile 0,964 arasındadır. Ölçeğin alt boyutlarının açıklanan varyansları 0,569 ile 0,697 arasındadır. Cronbach Alfası ise, $\alpha>0,70$ 'den daha büyüktür ve bütün alt boyutlarının Cronbach Alfası ise 0,772 ile 0,839 arasındadır.

Tablo 6. Sanal Kaytarma Ölçeğine İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

DEĞİŞKEN	X ² /df	RMSEA	NFI	GFI	CFI	CR	AVE	α
Önemli Sanal Kaytarma	1,89	0,038	0,954	0,969	0,986	0,937	0,849	0,875
Önemsiz Sanal Kaytarma	1,77	0,027	0,961	0,957	0,972	0,944	0,827	0,871

Sanal kaytarma ölçeği iki boyuttan oluşmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda iyi uyum kriterleri incelenmiştir. Bunun sonucunda önemli sanal kaytarma $x^2/df=1,89$; $GFI=0,969$; $NFI=0,954$; $CFI=0,986$; $RMSEA=0,038$; $p<0,001$; $AVE=0,849$; $CR=0,937$ ve $\alpha=0,875$ olarak elde edilmiştir. Önemsiz sanal kaytarma $x^2/df=1,77$; $GFI=0,957$; $NFI=0,961$; $CFI=0,972$; $RMSEA=0,027$ ve $p<0,001$; $AVE=0,827$; $CR=0,944$ ve $\alpha=0,871$ 'dir.

Modelin uyum kriterlerinin uygun sınırdaki olduğu görülmüştür. Bundan dolayı modifikasyon indekslerine bakma gereği duyulmamıştır. Bu durumda ölçeğin maddeleri iyi uyum kriterleri sınırları içerisinde. Ayrıca örgütsel bağlılık ölçeğinin bileşik güvenilirliği $CR\geq 0,70$ ve açıklanan ortalama varyansı $AVE\geq 0,50$ olmalıdır (Sholihin ve Ratmono, 2013). Ölçeğin alt boyutlarının bileşik güvenilirliği 0,827 ile 0,847 arasındadır. Ölçeğin alt boyutlarının açıklanan varyansı 0,849 ile 0,827 arasındadır. Ölçeğin Cronbach Alfası ise, $\alpha>0,70$ 'den daha büyüktür ve bütün alt boyutlarının Cronbach Alfası ise 0,871 ile 0,875 arasındadır.

4.5.2.4. Sanal kaytarma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye ait regresyon analizi

Çalışmada, örgütsel bağlılığın yordanması için sanal kaytarma ve örgütsel bağlılık arasında çoklu regresyon yapılmıştır. Sonuçlara ilişkin veriler; Tablo 7, 8 ve 9'dadır.

Tablo 7. Duygusal Bağlılık Boyutuna Ait Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	T	Sig.
Sabit	3,062	,270	-	11,337	,000
Önemli Sanal Kaytarma	-,001	,049	-,001	-,030	,976
Önemsiz Sanal Kaytarma	,321	,039	,393	8,237	,000

Tablo 7'de sanal kaytarma ölçeğinin alt boyutlarının, örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir ($F=34,382$; $p<,001$). Yordayıcı değişkenler, sanal kaytarma boyutundaki değişimi %15'ini ($R=0,393$; $R^2=0,15$) açıklamaktadır. Sanal kaytarma ölçeğinin; alt boyutu olan önemsiz sanal kaytarma boyutu örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılık boyutunu ($\beta=0,393$; $p<,05$) negatif yönde yordamamaktadır. Sanal kaytarma ölçeğinin; alt boyutu olan önemli sanal kaytarma boyutu örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılık boyutunu ($\beta=-,001$; $p<,05$) negatif yönde yordamaktadır.

Tablo 8. Devam Bağlılığı Boyutuna Ait Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	T	Sig.
Sabit	4,269	,335	-	12,730	,000
Önemli Sanal Kaytarma	-,033	,061	-,028	-,539	,590
Önemsiz Sanal Kaytarma	,092	,048	,298	1,906	,000

Tablo 8'de sanal kaytarma ölçeğinin alt boyutlarının, örgütsel bağlılık ölçeğinin devam boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir ($F=7,865$; $p<,001$). Yordayıcı değişkenler, sanal kaytarma boyutundaki değişimi %9,9'unu ($R=0,99$; $R^2=0,98$) açıklamaktadır. Sanal kaytarma ölçeğinin; alt boyutu olan önemli sanal kaytarma boyutu örgütsel bağlılığın alt boyutu olan devam bağlılık boyutunu ($\beta=-0,28$; $p<,05$) negatif yönde yordamaktadır. Sanal kaytarma ölçeğinin; alt boyutu olan önemsiz sanal kaytarma boyutu örgütsel bağlılığın alt boyutu olan devam bağlılık boyutunu ($\beta=,96$; $p<,05$) negatif yönde yordamamaktadır.

Tablo 9. Normatif Bağlılık Boyutuna Ait Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	T	Sig.
Sabit	4,137	,340	-	12,157	,000
Önemli Sanal Kaytarma	-,119	,062	-,097	-1,920	,056
Önemsiz Sanal Kaytarma	,197	,049	,204	4,013	,000

Tablo 9'da sanal kaytarma ölçeğinin alt boyutlarının, örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir ($F=7,865$; $p<,001$). Yordayıcı değişkenler, sanal kaytarma boyutundaki değişimi %8'ini ($R=0,85$; $R^2=0,72$) açıklamaktadır.

Sanal kaytarma ölçeğinin; alt boyutu olan önemli sanal kaytarma boyutu örgütsel bağlılığın alt boyutu olan normatif bağlılık boyutunu ($\beta=-0,97$; $p<,05$) negatif yönde yordamaktadır. Sanal kaytarma ölçeğinin; alt boyutu olan önemsiz sanal kaytarma boyutu örgütsel bağlılığın alt boyutu olan normatif bağlılık boyutunu ($\beta=,204$; $p<,05$) negatif yönde yordamamaktadır.

Hipotez Sonuçları:

H1: Sanal kaytarma ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. (Kabul)

H1a: Önemli sanal kaytarma ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. (Kabul)

H1b: Önemsiz sanal kaytarma ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. (Red)

H1c: Önemli sanal kaytarma ile devam bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. (Kabul)

H1d: Önemsiz sanal kaytarma ile devam bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. (Red)

H1e: Önemli sanal kaytarma ile normatif bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. (Kabul)

H1f: Önemsiz sanal kaytarma ile normatif bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. (Red)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışanların hâlihazırda görevini yerine getirdikleri kurumda görevlerini sürdürmek istemeleri, kuruma sadakat göstermeleri, kurumun hedef ve amaçlarını kendisine ait bir hedef ve amaç olarak görmeleri, kurumun çıkarları için fedakârlıkta bulunmaları gibi davranışların sonucunda ortaya çıkan örgütsel bağlılık konusu bu çalışmada incelenmiştir. Çalışanların kuruma olan bağlılıklarının azalmasının sanal kaytarma davranışını ne derecede etkilediği de araştırılmıştır. Ayrıca bu iki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesinin de ilgili literatüre katkıda bulunabileceği düşünülmüştür. Duygusal bağlılık ve önemli sanal kaytarma arasında negatif ilişki olduğu görülmüştür. Fakat bu boyutun önemsiz sanal kaytarmayla negatif bir ilişki olduğu tespit edilememiştir. Buna göre, sosyal bir ortamdaki değişimler bazı sonuçlara yol açmaktadır. Duygusal olarak içinde bulunduğu kuruma bağlı olan çalışan iş yerine zarar verebilecek çevrimiçi oyun oynama ve film indirme gibi davranışlardan kaçınacaktır. Çalışanların bu tür olumlu davranışlar sergilemelerinin ise, zaman içerisinde personel ve kurumun birbirlerine olan güvenini arttıracakı söylenebilir. Son olarak, çalışanın kuruma olan bağlılığının artması ve iş yerinin personelin olumsuz davranışlara başvurmayacağı düşüncesi karşılıklı olarak ilişkileri sabit tutacak ve zaman içerisinde belirli kurallara dönüştürebileceği söylenebilir.

Devam bağlılığı ve önemli sanal kaytarma arasında negatif ilişki olduğu tespit edilememiştir. Fakat bu boyutun önemsiz sanal kaytarmayla pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, sosyal bir ortamdaki değişimler bazı sonuçlara yol açmaktadır. Kurumda çalışmaya devam etmek isteyen veya görevini bıraktığı zaman yeni bir iş bulamayacağı, maliyetlerinde artış olacağı ve fırsat kaybı yaşayacağı hissine kapılan çalışan kumar oynama ve dosya indirme gibi davranışlardan kaçınacaktır. Çalışanların bu tür olumlu davranışlar sergilemelerinin ise, zaman içerisinde iş yerinden ayrılmak istememelerine ve kurumu kendilerinin bir parçası olarak görmelerine neden olacağı söylenebilir. Son olarak, çalışanların kurumdaki gelirini ve pozisyonu kaybetmemek için olumsuz davranışlara başvurmayacağı düşüncesi karşılıklı olarak ilişkileri sabit tutacağı ve zaman içerisinde belirli kurallara dönüştürebileceği söylenebilir.

Normatif bağlılık ve önemli sanal kaytarma arasında negatif ilişki olduğu görülmüştür. Fakat bu boyutun önemsiz sanal kaytarmayla negatif bir ilişkisi olduğu tespit edilememiştir. Buna göre, sosyal bir ortamdaki değişimler bazı sonuçlara yol açmaktadır. Çalışanların hem kuruma karşı hissettikleri sorumluluk hem de etik bilinci gibi duygulardan dolayı yetişkin sitelerini ziyaret etme, diğer kurumlar hakkında bilgi edinme ve hobilere yönelik araştırma yapma gibi davranışlardan kaçınacaklardır. Çalışanların bu tür olumlu davranışlar sergilemelerinin ise, zaman içerisinde iş yerinde daha fazla etik ve ahlaki davranışlar sergilemelerine ve topluma karşı daha fazla sorumluluk hissetmelerine neden olduğu söylenebilir. Son olarak, çalışanın kurumun itibarının zedelenmemesi için olumsuz davranışlara başvurmayacağı düşüncesinin karşılıklı olarak ilişkileri sabit tutacağı ve zaman içerisinde belirli kurallara dönüştürebileceği söylenebilir.

Çalışmadaki bu bulgular, sanal kaytarmanın alt boyutlarından biri olan önemli sanal kaytarma ve örgütsel bağlılığın alt boyutları arasında negatif yönlü ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Niaei vd., (2014)'ün çevre departmanında çalışan 233 personel üzerinde gerçekleştirdikleri çalışma ile Garrett ve Danzinger (2008)'nin 2006 yılında ve ABD ulusal rastgele telefon anketinden elde edilen verilere ve 2004 yılında yapılan bir iş yeri teknolojisi anketinin takibine dayanan ve 1,200 katılımcı üzerinde yaptıkları çalışma bu çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Çalışmadan elde edilen bu bulgular, Sıçrar (2017)'nin Erzurum Karayolları 12. Bölge Müdürlüğü'nde çalışan 112 personel üzerinde yaptıkları çalışmanın sonuçları ile Candan ve İnce (2016)'nin Karaman İli Emniyet Müdürlüğü'nde çalışan 567 personel üzerinde yaptıkları çalışma sonuçlarından farklılık göstermektedir. Bu çalışmalar, çalışanların örgütsel bağlılık ile sanal kaytarmanın ilişkili olmadığını belirtmektedir. Bu durum ise, elde edilmiş sonuçla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Aladwan vd., (2021)'nin Ürdün'de 360 maden çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada çalışanların örgütsel bağlılıkları ile sanal kaytarmaları arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu tespit etmişler ve bu çalışma elde edilen sonuçlardan da farklılık göstermektedir.

Öztürk ve Çuhadar (2021)'in Antalya İlinde faaliyet göstermekte olan ve A grubunda bulunan seyahat acentesi çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada devam bağlılığı ile önemsiz sanal kaytarma ile önemli sanal kaytarmanın negatif yönde ilişkili olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Bu sonuç devam bağlılığının; önemli sanal kaytarma üzerinde negatif yönde ilişkisinin olması yönünden benzerlik gösterirken önemsiz sanal kaytarma üzerindeki etkisi bakımından farklılık göstermektedir.

Çalışma sonuçlarından elde edilen çıkarımlar doğrultusundaki öneriler:

Kuruma ait internetin ve bilgisayarın kullanım alanları daha önceden belirlenmesi gerektiği için çalışanların bilgisayarı ve interneti hangi amaçlar ve görevler için kullanacağına ilişkin seminerler verilebilir. Çalışanların kuruma ait interneti görevleri dışında kullanmaları internetin yavaşlamasına neden olabileceği için kuruma ait internet ağına erişim sınırlaması getirilebilir. Çalışanın kuruma ait internet ve bilgisayarı kullanarak video indirme, kumar oynama, sosyal medya üzerinden bir kişiye hakaret etme, yetişkin filmleri izleme veya indirme gibi davranışlarda bulunmasının iş yerine karşı mali ve hukuki sorunlara neden olabileceği için kurumda çalışanlara yönelik olarak yasadışı internet ve bilgisayarı kullanmanın ortaya çıkarılabileceği hukuki sorunlara ilişkin kurum içi eğitim programları düzenlenebilir. Çalışanların kuruma olan bağlılıklarının devam edebilmesi için yönetim kademesinin çalışanların beklentilerini ve önerilerini dikkate almaları önerilebilir. Kurumdaki görevlerin eşit ve adil bir şekilde dağıtılması ve kurumda alınan kararlara katılımın adaletli bir şekilde yapılması çalışanların kuruma olan bağlılıklarının arttırılabilir. Bu çalışma farklı kurumlardaki çalışanlar ile yöneticiler üzerinde yapılabilir.

Kaynakça

- Adnan, S., Nhaily, A. & Wang, H. (2018). To evaluate and study the relationship between employees' commitment and individual performance *A Quantitative Approach- Case Study of Kansai Paints*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Linnaeus University, School of Business and Economics, Department of Marketing, Sweden.
- Afacan Fındıklı, M. (2016). Sanal kaytarma ve iş performansı ilişkisi: sağlık ve tekstil sektörü çalışanlarının karşılaştırılması. *International Journal of Social Inquiry*, 9(1), 33-62.
- Aladwan, A. M., Muala, A. L. & Salleh, S. H. (2021). Cyberloafing as a mediating variable in the relationship between workload and organizational commitment. *Management Science Letters*, 11(3), 1013-1022.
- Alijanpour, M., Dousti, M. & Alijanpour, M. (2013). The relationship between organizational commitment and organizational trust of staff. *Annals of Applied Sport Science*, 1(4), 45-52.
- Allen, N.J. & Meyer, J.P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18.
- Allen, T.D., Herst, D.E.L., Bruck, C.S. & Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: a review and agenda for future research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(2), 278-308.
- Alnıaçık, E., Pamuk, M. & Alnıaçık, Ü. (2020). Kurumsal imajın bağlılık, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri: sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 06(04), 43-55.

- Alper Ay, F., Alper, A., Hüdaverdi, B. & Öncül, M. S. (2015). Örgütsel bağlılığın iş tatmini üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 806-815.
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, (7. Baskı), Sakarya: Sakarya Yayıncılık
- Anandarajan, M. & Simmers, C. A. (2005). Developing human capital through personal web use in the workplace: mapping employee perceptions. *Communications of the Association for Information System*, (15), 776-791.
- Anandarajan, M., Devine, P. & Simmers, C. A. (2004). A multidimensional scaling approach to personal web usage in the workplace, (Ed.), M. Anandarajan ve C. A. Simmers, A Personal Web Usage in The Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management, (1st edition), Information Science Publishing, Hensey.
- Andel, S., Kessler, S., Pindek, S., Kleinman, G. & Spector, P. (2019). Is cyberloafing more complex than we originally thought? cyberloafing as a coping response to workplace aggression exposure. *Computers in Human Behaviour*, (101), 124-130.
- Andreassen, C. S., Torsheim, T. & Pallesen, S. (2014). Predictors of use of social network sites at work: a specific type of cyberloafing. *Journal of Computer-Mediated Communication*, (19), 906-921.
- Askew, K.L. (2012). The relationship between cyberloafing and task performance and an examination of the theory of planned behavior as a model of cyberloafing. Yayımlanmamış Lisans Tezi, University of South Florida, Department of Psychology, USA.
- Askew, K., Buckner, J., Taing, M., Ilie, A., Bauer, J. & Coovert, M. (2014). Explaining cyberloafing: the role of the theory of planned behavior. *Computers in Human Behavior*, (36), 510-519.
- Babadağ, M. (2018). İşe yabancılaşmanın sanal kaytarma üzerindeki etkisi. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 21(39), 207-239.
- Bakker, A.B. & Albrecht, S. (2018). Work engagement: current trends. *Career Development International*, 23(1), 4-11.
- Bartlett, J.E., Kortlik, J.W. & Higgins, C. C. (2001). Organizational research: determining appropriate sample size in survey research. *Information Technology, Learning and Performance Journal*, 19(1), 43-50.
- Bartlett, K. & Kang, D.S. (2004). Training and organizational commitment among nurses following industry and organizational change in New Zealand and The United States. *Human Resource Development International*, 7(4), 423-440.

- Baumgartner, H. & Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: a review. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma: örgütsel bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, (59), 125-139.
- Belloda, B., Bilir Güler, S. & Oğuzhan, A. (2017). Farklılıkların yönetimi ve örgütsel bağlılık: kosova prizren devlet okullarında bir araştırma. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 03(02), 1-19.
- Bentler, P.M. & Bonett, D.G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606.
- Bentler, P.M. (1980). Multivariate analysis with latent variables: causal modeling. *Annual Review of Psychology*, (31), 419-456.
- Bilgiç, H.F. (2017). Örgütsel bağlılık-iş tatmini ilişkisi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(3), 35-49.
- Blanchard, A.L. & Henle, C.A. (2008). Correlates of different forms of cyberloafing: the role of norms and external locus of control. *Computers in Human Behavior*, (24), 1067-1084.
- Blau, G., Yang, Y. & Ward-Cook, K. (2006). Testing a measure of cyberloafing. *Journal of Allied Health*, 35(1), 9-17.
- Boz Semerci, A., Ergeneli, A. & Yılmaz, Z. (2021). İşyeri yalnızlığının iki yüzü: sanal kaytarma ve yenilikçi iş performansı. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 133-147.
- Bozkurt, Ö. & Yurt, I. (2014). Akademisyenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 121-139.
- Buyruk Akbaba, A. N. (2019). Sanal kaytarmanın verimliliğe ve maliyete etkisi: bir alan araştırması. *Verimlilik Dergisi*, (3),161-179.
- Candan, H. & İnce, M. (2016). Siber kaytarma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik emniyet çalışanları üzerine bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 229-235.
- Celliah, S. (2015). A Research on employees organizational commitment in organizations: a case of smes in Malaysia. *International Journal of Manajerial Studies and Research*, 3(7), 10-18.
- Chen, F., Curran, P.J., Bollen, K.A., Kirby, J. & Paxton, P. (2008). An empirical evaluation of the use of fixed cutoff points in rmsea test statistic in structural equation models. *Sociol Methods & Research*, 36(4), 462-494.

- Clark, S.C. (2000). Work/family border theory: A new theory of work/family balance. *Human Relations*, 53(6), 747-770.
- Cornelissen, J. (2011). Corporate communication a guide to theory and practice, (3. Baskı), London: Sage Publications Ltd.
- Çavuşoğlu, S. & Palamutçuoğlu, B.T. (2017). İş tatmininin sanal kaytarma üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Dergisi*, 9(19), 430-444.
- Çetin, M. & Kayır, H. (2010). Örgütsel bağlılık ve halkla ilişkiler. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(1), 40-64.
- Çınar, O. & Karcıoğlu, F. (2015). The relationship between cyber loafing and organizational citizenship behavior: a survey study in Erzurum/Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (207), 444-453.
- Çınar, O. & Sıçrır, H. (2017). Sanal kaytarma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: erzurum ilinde bir kamu kurumu örneği, *İş ve Hayat*, 5(10), 119-135.
- Çildir, Ç. (2020). Pazarlama perspektifinden değişim (mübadele) teorisine bir bakış. *Arcobar*, 1(1), 31-40.
- Dağlı, A., Elçiçek, Z. & Han, B. (2018). Örgütsel bağlılık ölçeği'nin türkçeye uyarlanması: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1766-1777.
- Doğan, A. (2017). Algılanan liderlik tarzının üretkenlik karşıtı iş davranışlarının ortaya çıkmasındaki etkisinde örgüt kültürünün rolü: lojistik endüstrisinde bir araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Durak, H.Y. & Sarıtepeci, M. (2018). Occupational burnout and cyberloafing among teachers: analysis of personality traits, individual and occupational status variables as predictors. *The Social Science Journal*, 56(13), 69-87.
- Dündar, İ.P. & Özel, E.K. (2012). Kurum içi iletişimin kaliteye olan etkisi: yeni iletişim teknolojilerinin kurum içi iletişimin kalitesine olan etkisini incelemeye yönelik bir araştırma. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 104-129.
- Düzgün, M.S. & Marşap, A. (2018). Performans değerlendirme ve ücret uygulamalarına ilişkin algının iş tatmini ve örgütsel bağlılığa etkisi bir uygulama. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi*, 25(3), 787-810.
- Ebraze, A., Rabanikhah, F., Manafi, F. & Moradi, R. (2019). Prediction of organizational commitment based on job satisfaction dimensions among employees of the ministry of health and medical education. *Caspian J Health Res.*, 4(2), 49-53.

- Emhan, A. & Gök, R. (2011). Bankacılık sektöründe personel memnuniyeti ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin araştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 157-174.
- Ercan, C. (2009). İnternet kullanımında etik kaygılar ve etik kaygıların giderilmesi yönünde organizasyonların sorumlulukları. *Mevzuat Dergisi*, 12(141), 1-11.
- Erdem, A.T. (2020). Sanal kaytarma davranışının iş performansına etkisinde işe bağlılığın aracı rolüne yönelik bilişim sektöründe bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3843-3858.
- Fındıklı, M. A. (2016). Sanal kaytarma ve iş performansı ilişkisi: sağlık ve tekstil sektörü çalışanlarının karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 33-62.
- Francesco, A. M. & Thompson, C. A. (1996). Pregnant working women: an unrecognized diversity challenge. Paper Presented at The 104th Annual Convention of the American Psycho-Logical Association, Toronto, Canada.
- Frye, M.B. (2004). Equity-based compensation for employees: firm performance and determinants. *The Journal of Financial Research*, 27(1), 31-54.
- Garrett, R.K. & Danziger, J.N (2008). Disaffection or expected outcomes: understanding personal internet use during work. *Journal of Computer Mediated Communication*, 13(4), 937-958.
- Gezer, H.B. & Barutçu, E. (2020). Sanal kaytarma ile iş tatmini arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *IUYD*, 11(1), 35-48.
- Gügerçin, S. & Çavuş, M.F. (2021). Yıkıcı yönetim, sanal kaytarma ve işteki üretkenlik: banka çalışanları üzerine bir araştırma, *BMIJ*, 9(1), 164-165.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri-felsefe-yöntem-analiz. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hackett, R.D. & Lapierre, L.M. (2001). Understanding the links between work commitment constructs. *Journal of Vocational Behavior*, (58), 392-413.
- Haftkhavani, Z. G., Faghiharamb, B. & Araghieh, A. (2012). Organizational commitment and academic performance (case study: students at secondary schools for girls). *Social and Behavioral Sciences*, (69), 1529-1538.
- Jandaghi, G., Alvani, S.M., Matin, H.Z. & Kozekanan, S.F. (2015). Cyberloafing management in organizations. *Iranian Journal of Management Studies*, 8(3), 335-349.
- Jaros, S.J. (1997). An assessment of Meyer and Allen's (1991) three component model of organizational commitment and turnover intentions. *Journal of Vocational Behavior*, 319-337.

- Jia, H., Jia, R. & Karau, S. (2013). Cyberloafing and personality: the impact of the big five traits and work place situational factors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(3), 358-365.
- Kaplan, M. & Çetinkaya, A.Ş. (2014). Sanal kaytarma ve demografik özellikler açısından farklılıklar: otel işletmelerinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 26-34.
- Kaplan, M. & Ögüt, A. (2012). Algılanan örgütsel adalet ile sanal kaytarma arasındaki ilişkinin analizi: hastane çalışanları örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-13.
- Kaya, E. B., Gürtürk, M. & Güçlü, B. (2021). Sanal kaytarma davranışının grup çatışması ve yaratıcı davranış üzerindeki etkisi: öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Parion Akademik Bakış Dergisi (PABD)*, 1(1), 1-18.
- Keklik, B., Kılıç, R., Yıldız, H. & Yıldız, B. (2015). Sanal kaytarma davranışlarının örgütsel öğrenme kapasitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Business and Economics Research Journal*, 6(3), 129-144.
- Kerse, G. & Soyalın, M. (2018). Kamu kurumu çalışanlarının sanal kaytarma davranışı adalet algısı ve duygusal tükenme düzeyiyle açıklanabilir mi?. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 210-233.
- Kim, K., Triana, M.C., Chung, K. & Oh, N. (2015). When do employees cyberloaf? an interactionist perspective examining individual differences, justice, and empowerment. *Human Resource Management*, 55(6), 1041-1058.
- Kim, Y. & Kim, C. (2017). Impact of job characteristics on turnover intention and the mediating effects of job satisfaction: experiences of home visiting geriatric care workers in Korea. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 27(2), 53-68.
- Kline, R.B. (2011). Principles and practice of structural equation modeling. New York: The Guilford Press.
- Kuznek, E. & Güzel, B. (2019). Sanal kaytarma ve iş performansı ilişkisi: kuşaklar teorisi yaklaşımı. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2729-2746.
- Küçüközkan, Y. (2014). Relation between organizational commitment and gender: a research on health care staff working in hospitals. *Munich Personal RePEc Archive*, (62746), 15-36.
- Lim, V. K. G. & Chen, D. J. Q. (2012). Cyberloafing at the workplace: gain or drain on work?, *Behaviour & Information Technology*, 31(4), 343-353.
- Lim, V.K.G. & Chen, D.Q.N. (2009). Browsing and emailing: impact of cyberloafing on work attitudes. *Anzam*, 1-18.

- Lim, V.K.G. & Teo, T.S.H. (2005). Prevalence, perceived seriousness, justification and regulation of cyberloafing in singapore: an exploratory study. *Information & Management*, (42), 1081-1093.
- Lim, V.K.G. & Teo, T.S.H. (2009). Mind your e-manners: impact of cyber incivility on employees' work attitude and behavior. *Information and Management*, 46(8), 419-425.
- Lim, V.K.G. (2002). The IT way of loafing on the job: cyberloafing, neutralizing and organizational justice. *Journal of Organizational Behavior*, (23), 675-694.
- Lu, K.Y., Lin, P.L., Wu, C.M., Hsieh, Y.L. & Chang, Y.Y. (2002). The relationships among turnover intentions, professional commitment, and job satisfaction of hospital nurses. *Journal of Professional Nursing*, 18(4), 214-219.
- Mahatanankoon, P. & Igarria, M. (2004). Impact of personal internet usage on employee's well-being. M. Anandarajan & C. A. Simmers (Eds.), *A Personal Web Usage in the Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management*, 1st Edition, Hensey, Information Science Publishing.
- Mahatanankoon, P., Anandarajan, M. & Igarria, M. (2004). Development of a measure of personal web usage in the workplace. *CyberPsychology and Behavior*, 7(1), 93-104.
- Malik, M.E., Nawab, S., Naem, B. & Danish, R.Q. (2010). Job satisfaction and organizational commitment of university teachers in public sector of Pakistan. *International Journal of Business and Management*, 5(6), 17-26.
- Marsh, H. W., Hau, K.T., Artelt, C., Baumert, J. & Peschar, J.L. (2006). OECD's Brief Self-Report Measure of Educational Psychology's Most Useful Affective Constructs: Cross-Cultural, Psychometric Comparisons Across 25 Countries. *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360.
- Mastrangelo, P. M., Everton, W. & Jolton, J.A. (2006). Personal use of work computers: distraction versus destruction. *Cyber Psychology and Behavior*, 9(6), 730-741.
- Meyer, J.P., Allen, N.J. & Smith, C.A. (1993). Commitment to organizations and occupations: extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538-551.
- Mowday, R.T., Porter, L.W. & Dubin, R. (1974). Unit performance, situational factors and employee attitudes in spatially separated work units. *Organizational Behavior and Human Performance*, (12), 231-248.
- Murat, G. & Elçi, M. (2020). Mobbing'in örgüte bağlılığa ve yöneticiye güvene etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 295-308.

- Netemeyer, R.G., Boles, J.S. & Mcmurrian, R. (1996). Development and validation of work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 400-410.
- Niaei, M., Peidaei, M.M. & Nasiripour, A.A. (2014). The relation between staff cyber loafing and organizational commitment in organization of environmental protection. *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, 3(7), 59-71.
- Okpara, J.O. (2004). Personal characteristics as predictors of job satisfaction; an exploratory study of IT Managers in a developing economy. *Information Technology and People*, 17(3), 327-338.
- Ono, H. (2022). Telework in a land of overwork: it's not that simple or is it?. *American Behavioral Scientist*, 0(0), 1-22.
- Oravec, J. A. (2002). Constructive approaches to internet recreation in the workplace. *Communications of the ACM*, 45(1), 60-63.
- Orcan, F. (2020). Parametric or non-parametric: skewness to test normality for mean comparison. *Int. J. Asst. Tools in Educ.*, 7(2), 255-265.
- Örücü, E. & Sezen Kışlalıoğlu, R. (2014). Örgütsel bağlılık üzerine bir alan çalışması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 45-65.
- Örücü, E. & Yıldız, H. (2014). İşyerinde kişisel internet ve teknoloji kullanımı: sanal kaytarma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(1), 99-114.
- Özdemir, A. (2016). Sanal kaytarmanın iş tatmini üzerine etkisi: aksaray üniversitesi örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Özdemir, F. & Demirci, İ. (2021). Presenteizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Adana ilinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmeleri üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 2049-2066.
- Özdemir, H.Ö. & İpek, C. (2020). Üniversite personelinin örgütsel bağlılık algılarının örgütsel kültür algılarından yordanması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2823-2845.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 113-130.
- Öztürk, M. & Çuhadar, M. (2021). Örgütsel bağlılığın sanal kaytarma davranışı üzerine etkisinde örgütsel sinizmin aracılık rolü: seyahat işletmelerinde bir uygulama. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 8(4), 461-499.
- Rahayuningsih, T. & Putra, A.A. (2017). Impact of aadversity intelligence and work commitment on cyberloafing behavior. *Couns-Edu: International Journal of Counseling and Education*, 3(2), 69-72.

- Rajah, R. & Lim, K. G. (2011). Cyberloafing, neutralization, and organizational citizenship behavior. *PACIS 2011 Proceedings*, Paper 152.
- Ramalho Luz, C.M., Luiz de Paula, S. & de Oliveira, L.M. (2018). Organizational commitment, job satisfaction and their possible influences on intent to turnover. *Revista de Gestão*, 25(1), 84-101.
- Sadıç, E., Eğilmez, Ö. & Haşit, G. (2020). Üniversite çalışanları bağlamında sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine bir inceleme. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2) 234-256.
- Santos, A.S.T. (2016). Impact of cyberloafing and physical exercise on performance: an experimental research. Doctoral Thesis. Lizbon University, Portekiz.
- Sertaş, G. (2016). Turizm işletmelerinde sanal kaytarma: kuşadası'nda faaliyet gösteren konaklama işletmeleri üzerine bir uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Sholihin, M. & Ratmono, D. (2013). Analisis SEM-PLS Dengan WarpPLS 3.0. Yogyakarta: ANDI.
- Sıçrır, H. (2017). Sanal kaytarma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Erzurum ilinde bir kamu kurumu örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Sökmen, A., Kenek, G. & Uğraş, E. (2019). Etik liderlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışı ilişkisi: örgütsel bağlılığın aracı rolü. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1568-1582.
- Stanton, J. M. (2002). Company Profile of the Frequent Internet User. *Communications of the ACM*, 45(1), 55-59.
- Suma, S. & Lesha, J. (2013). Job satisfaction and organizational commitment: the case of shkodra municipality. *European Scientific Journal*, ESJ, 9(17), 41-52.
- Syaebani, M.I. & Sobri, R.R. (2011). Relationship between organizational justice perception and engagement in deviant workplace behavior. *The South East Asian Journal Management*, 5(1), 37-49.
- Şekerli, E. B. (2017). Duygusal, devam ve normatif bağlılık boyutlarının işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinin meta analizi ile araştırılması. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 60-77.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.

- Tandon, A., Kaur, P., Ruparel, N., Ul Islam, J. & Dhir, A. (2021). Cyberloafing and cyberslacking in the workplace: systematic literature review of past achievements and future promises. *Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy*, 32(1), 55-89.
- Taşkın, F. & Dilek, R. (2010). Örgütsel güven ve örgütsel bağlılık üzerine bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 37-46.
- Terzi, C. & Koçoğlu Sazkaya, M. (2020). Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerine etkisinin incelenmesi: hekimlere yönelik bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 129-143.
- Ugrin, J.C., Pearson, J.M. & Odom, M.D. (2007). Profiling cyber-slackers in the workplace: demographic, cultural and workplace factors. *Journal of Internet Commence*, (6), 75-89.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2021). İstihdam Şekline Göre Personel Dağılımı. <https://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Kurumsal/Insan Kaynaklari/istihdam.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.04.2023).
- Ünal, Ö. F. & Tekdemir, S. (2015). Sanal kaytarma: bir kamu kurumunda ampirik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 95-118.
- Ünal, D., Çetinkaya, F., Özyurt, Ö. & Kayabaşı, A. (2006). Bir üniversite hastanesinde çalışan sekreterlerde iş memnuniyeti. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(1), 1-18.
- Vitak, J., Crouse, J. & LaRose, R. (2011). Personal internet use at work: understanding cyberslacking. *Computers in Human Behavior*, (27), 1751-1759.
- Wasti, S. A. (2002). Affective and continuance commitment to the organization: test of an integrated model in the turkish context. *International Journal of Intercultural Relations*, (26), 525-550.
- Yağcı, K. (2007). Meyer-allen örgütsel bağlılık modeli yaklaşımıyla otel işletmeleri işgörenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin ölçülmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 114-129.
- Yalap, O., Sobacı, F., Baygın, E. & Ünüvar, H. (2021). İş becerikliliği, duygusal bağlılık ve örgüt temelli öz saygının lider-üye etkileşimi kapsamında incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1647-1665.
- Yang, F.H. & Chang, C.C. (2008). Emotional labour, job satisfaction and organizational commitment amongst clinical nurses: a questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, 45(6), 879-887.

- Yıldırım, F. (2018). Otel işletmelerinde yıldırma ve işe yabancılaşmanın sanal kaytarma davranışına etkisinde psikolojik sözleşme ihlâli algısının aracılık rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 21-39.
- Yıldırım, F. (2018). Tükenmişlik düzeyinin sanal kaytarma davranışına etkisinde iş doyumunun aracılık rolü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(13), 302-313.
- Yılmaz, B. (2018). Seyahat acenteleri çalışanlarının sanal kaytarma davranışları, iş motivasyonu ve iş tatmini arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yuwanto, L. (2018). Academic Flow and Cyberloafing. *Psychology Research*, 8(4), 173-177.
- Zhang, L., Tao, Y. & Nie, C. (2022). Does broadband infrastructure boost firm productivity? evidence from a quasi-natural experiment in China. *Finance Research Letters*, (48), 102886.
- Zhong, S., Qiu, L. & Sun, B. (2020). Internet and firm development. *International Journal of Crowd Science*, 4(2), 171-187.
- Zhou, R., Luo, Z., Zhong, S., Zhang, X. & Liu, Y. (2022). The impact of social media on employee mental health and behavior based on the context of intelligence-driven digital data. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19(816965), 1-20.
- Zoghbi, P. (2007). Relationship between organizational justice and cyberloafing in the workplace: has “anomia” a say in the matter?. *Cyberpsychology & Behavior*, 10(3), 464-470.

<https://www.kgm.gov.tr/>. E. T.: 11.04.2022

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

MİKAYIL MÜŞFİK'İN ŞİİRLERİNDE HAYAT FELSEFESİ

Rövşen MEMMEDOV¹

Öz

Makale Azerbaycan romantik şairi Mikayıl Müşfik'in hayat konulu şiirlerine adanmıştır. Romantik ruhlu, hayatı delicesine seven Müşfik, Sovyetler Birliği tarafından Türk ajanı olarak itham edilmiş, kısa süren mahkeme ile ölüm cezasına çarptırılmıştır. Kısa ömrüne 11 kitap sığdırmayı başaran Müşfik, romantik şiirleriyle Azerbaycan edebiyatına damga vuran isimlerdendir. Hayatı romantik bakış açısından analiz eden şairin şiirlerinde sonsuz aşk, hayat sevgisi, milli değerlere, örf adetlere bağlılık, ana babaya saygı, geleceğe inanmak duygusu güçlüdür. Onun kişiliği, millî şuur ve vatanseverliğin sembolü olup, edebi kişiliği genç neslin milli benlik bilincinin gelişmesi ve genç nesilde vatanseverlik duygularının eğitimi için paha biçilmez bir hazinedir. Müşfik'in eserlerinin ana kahramanı hayatın kurucusu, aktif bir liderdir. Bu şiirlerin benzersiz özelliklerinden biri, şairin kendisinin tüm olayların merkezinde olması ve aktif bir katılımcı olarak ortaya çıkmasıdır. Bu şiirler, hayat severlerin karşısında mutlu bir gelecek manzarası oluşturmaktadır. Hayat sorunu, hayat meselesi yazarın yaratıcılığında her zaman çok önemli bir yer tutmuştur. Hayatı, yaşamayı seven Müşfik, tüm şiirlerinde bunu dile getirmiştir. Bu doğrultuda onun hayat konulu şiirleri günümüz edebi teknikleri açısından incelenerek tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mikayıl Müşfik, Azerbaycan edebiyatı, Hayat felsefesi, Romantik edebiyat, Sovyet terörü

LIFE PHILOSOPHY IN MİKAYIL MÜŞFİK'S POEMS

Abstract

The article is dedicated to the life-themed poems of the Azerbaijani romantic poet Mikayil Müşfik. Müşfik, who has a romantic spirit and loves life madly, was accused by the Soviet Union as a Turkish agent and sentenced to death in a short trial. Müşfik, who managed to fit 11 books in his short life, is one of the names that left his mark on Azerbaijani literature with his romantic poems. The poet's poems, which analyze life from a romantic point of view, have a strong sense of eternal love, love of life, commitment to national values and customs, respect for parents, and belief in the future. His personality is a symbol of national consciousness and patriotism, and his literary personality is an invaluable treasure for the development of national self-consciousness of the young generation and the education of patriotism in the young generation. The main hero of Müşfik's works is the founder of life and an active leader. One of the unique features of these poems is that the poet himself is at the center of all events and emerges as an active participant. These poems create a happy future for life lovers. In this direction, his life-themed poems will be analyzed in terms of today's literary techniques.

Keywords: Mikayil Müşfik, Azerbaijani Literature, Philosophy of Life, Romantic Literature, Soviet Terror.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rrr_188@mail.ru, Orcid: 0000-0002-8821-0517

Bu Makaleye Atıfta Bulunmak İçin/Cite As: Memmedov, R. (2023). Mikayıl Müşfik'in Şiirlerinde Hayat Felsefesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 185-197

Giriş

Vladimir İliç Lenin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği'nin başına geçen Stalin, sosyalizme karşı muhalif olan herkesi aradan kaldırmaya karar verdi. Parti içi mücadelenin bir sonucu olarak, Stalin muhaliflerini bastırmayı başardı. Ülke için "tehlikeli" olan parti temsilcilerinin bir kısmını ülkeden kovdu. Stalin, bazı ünlü ideolojik insanları Sibiryaya sürdü. 1934 yılında Sankt-Petersburg İl başkanı Sergey Kirov'un öldürülmesi bahanesiyle Sovyetler Birliği'nde kanlı terör ilan edildi. Bu cinayet olayı 1920'lerin ve 1930'ların muhalefet liderlerini ortadan kaldırmak için kullanıldı. "23 Şubat- 3 Mart 1937'de Moskova'da düzenlenen SSCB Merkez Komitesi kongresinde Stalin, kendisinin "sosyalizmi inşa etme yolunda sınıf mücadelesini keskinleştirme" doktrinini tekrarladı. "Parti çalışmasındaki eksiklikler ve Troçkistler'le sahtekârların ortadan kaldırılması" hakkında bir rapor sundu ve bundan sonra kitlesel baskılar başlatıldı." (Kirillina, 2001: 87). 1937 yılı tarihe "Kanlı Terör" yılı olarak geçmiştir. 1937'nin başında, bir grup parti lideri ve Sovyet işçisi siyasi suçlardan yargılandı. Önce orduda ve parti içinde başlayan temizleme süreci, daha sonra aydınlar kesimine geçti. Amerikalı tarihçi Tadeusz Swietochowski'ye göre, "aydınlar baskının başlıca kurbanlarıydı. 29 bin aydın idama mahkûm edilmişti." (Swietochowski, 2002: 69). Swietochowski'nin belirttiği gibi, "tarihsel görev ve sosyal güç duygusuna sahip" aydınlar varlıklarını kaybetmişlerdi." (Swietochowski, 2002: 70).

Kafkasya'da terörden en çok etkilenen Azerbaycan aydınları ve Azerbaycan edebiyatı olmuştur. Belirtmek gerekir ki dönemin aydınları ve yazarlarının birçoğu Türkiye'de eğitim görmüş, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurucularından olmuştur. 1937 yılının kanlı teröründe hapsedilen ve öldürülen özellikle Türkçü yazar ve şairler oldu. Gazetelerde ve dergilerde Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat, Mikayıl Müşfik, Salman Mümtaz, Atababa Musahanlı, Hacı Kerim Sanılı, Emin Abid, Bekir Çobanzade, Aliabbas Müznib, Hacıbaba Nezerli, Seyit Hüseyin, Tağı Şahbazi Simürğ gibi ünlü edebiyatçılar hakkında çıkan yazılardan sonra, bu edebiyatçılar hapsedildi. Türk ajanı, milletçi damgası vurulan bu edebiyatçılar, kısa süren mahkeme sonucu kurşuna dizildiler. Katledilen şairler arasında kendi üslubu ile seçilen şairlerden birisi Mikayıl Müşfik'tir. Şair, "Müsavat Gençlik Örgütü" ile ilişkileri ve hükümete iftiraları nedeniyle takip edilir. Daha sonra hapsedilen şair, işkencelere maruz kalmıştır. 29 yaşında hayata veda eden genç şair, Sovyetlerin ithamlarına maruz kalmış, Türkçü şair olarak damgalanmış ve kısa süren mahkeme sonunda ölümüne karar verilmiştir. Karar 1938 6 Ocak'ta infaz edilmiştir. Kendisinden sonra büyük edebi miras bırakan Müşfik'in şiirleri, Azerbaycan romantik edebiyatının ölümsüz şiirleri sırasındadır.

Çalışmada Mikayıl Müşfik'in hayat konularını ele aldığı şiirleri tahlil edilmiş, 1930-1937 yılları arasındaki faaliyeti araştırılmıştır. Sovyet ruhlu şiirlerle edebiyata adım atan Müşfik'in, daha sonra milli mücadele ruhunda yazdığı eserler derinlemesine incelenmiştir. Müşfik hakkında yazılan makalelere de çalışmada yer verilmiştir.

1. MİKAYIL MÜŞFİK'İN EDEBİ KİŞİLİĞİ

1908 yılında Bakü'de doğan Müşfik'in edebiyata ilgisi çocuk yaşlarından başlamıştır. Okul yıllarında Türk ve Rus edebiyatını okuyan Müşfik, kendisinin hayat yolunu belirlemiştir. Edebiyat dünyasına Sovyetler Birliği zamanında adım atan Müşfik, "şiir kariyerine 1926 yılında "Genç İşçi" gazetesinde yayımlanan "Bir gün" şiiriyle başlamıştır." (Duman ve

Mammadov, 2022: 97). Edebi hayatına bu şiirle başlayan Müşfik'in sonraki hayatı şiirler, hikâyeler ve edebi çeviriler yazmakla geçmiştir. Müşfik'in eserleri, Azerbaycan şiirini zenginleştiren mükemmel edebi örneklerdir. Modernlik, coşkulu duygular, yüksek ilham ve yaşam sevgisi bu eserlerin temel özellikleridir. Mikayıl Müşfik'i tüm kuşakların çağdaşı yapan ve onu her zaman sevdiren şey, içtenlikle dolu şiirlerinin halkın ruhuyla, anavatanı Azerbaycan'a duyduğu sevgi ve hayranlığın büyük bir aşkla bağlantısıdır.

İlk şiirinden sonra başarı yakalayan Müşfik, 1930'da "Külekler" (Rüzgârlar) adlı ilk şiir kitabını yayınladı. Bu kitaptan sonra kendisinin edebi yönünü belirleyen şair, 1931-1936 yılları arasında "Günün Sesleri" (1930), "Buruglar Arasında" (Sondajlar Arasında) (1931), "Vuruşmalar" (Savaşlar) (1932), "Pambığ" (Pamuk) (1932), "Bir May" (Bir Mayıs) (1932), "Şeirler" (Şiirler) (1934), "Gaya" (Kaya) (1935), "Kendli ve İlan" (Köylü ve Yılan) (1935) gibi kitapları yayımlandı. 1937 yılında "Çağlayan" adlı şiirler toplusunu yayına hazırlamış lakin hapsedildiğinden dolayı o kitabını yayınlamamıştır. Bu kitabına 1935-1937 yıllarında yazmış olduğu eserlerini: "Hayat Sevgisi", "Bahtiyar", Ebediyet Nağmesi", "Yine O Bağ Olsaydı", "Çağlayan", Duygu Yaprakları", Mingeçevir Hasreti", "Terter Nağmeleri", "Seher", "Kırılan Saz", "Özgürlük Destanı" gibi ünlü eserlerini dâhil etmişti. Fakat genç yaşında hayata veda etmesi bunu yayımlanmaya izin vermedi.

2. ŞAİRİN ŞİİRLERİNİN KONUSU

Geçen yüzyılın 20'li yıllarında yeni bir toplumsal yapı temelinde millî şiiri yaratan ve geliştiren Mikayıl Müşfik, lirik şiirler, poemalar¹ yazarak Azerbaycan edebiyatında kendine has bir üslup ve iz bırakmıştır. Mikayıl Müşfik'in çeşitli konuları kapsayan eserleri, millî ve beşerî niteliklere sahiptir. Mikayıl Müşfik denilince, akla ilk gelen modernite, fikir genişliği ve romantik üslupla yazılmış şiirlerdir. Mikayıl Müşfik'in şiirleri, millî şuur, vatan sevgisi bakımından mükemmeldir. "Mikayıl Müşfik; sanatkarlığı ile millî bilince simge, sanatı ile de genç kuşaklarda vatanseverliğin terbiyesine muktedir olmuştur." (Keskin, 2020: 2604)

Müşfik'in eserlerinde insana saygı, insan kudretine, zekâsına değer vermek önemli yer tutmaktadır. Şiirlerinde insan, hayatın nabzını tutan, yaşadığı dönem için değil, geleceği düşünen, insanların özgürce yaşamasını destekleyen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu insan zahmete katlanarak emeğe saygı göstermekte, tüm insanları emek yarışmasında beraber olmaya çağırmaktadır:

Güzeldir bir yüce amel besleyip²,
Bu amel uğruna kan tere batmak³.
Güzeldir güneşi, ayı sesleyip⁴,
Onları da bizim desteye katmak. (Abdullayev, 2007: 195)

¹ Poema - edebiyatın lirik-destansı betimleme türlerinden biri olan olay örgüsüne sahip bir manzum hikâye veya manzum anlatıdır. Bir şiir, büyük bir şiirdir. Olaylara katılan Karakterlerin yanı sıra lirik kahraman (şairin kendisi) açıkça görülebilir.

² Terbiye etmek

³ Çok çalışmak, tam gücü ile çalışmak

⁴ Çağırarak

Çeşitli konuları ele alan Müşfik, ilk başlarda Sovyetler Birliği, Lenin, Stalin, kolhoz hayatı, Ekim Devrimi hakkında şiirler yazsa da daha sonralar hayat, milli mücadele, Halk Cumhuriyeti konularını şiirlerine yansıttı. Sosyalizm ilkelerini sevinçle karşılayan Müşfik, kapitalist dünyanın insanı, özellikle işçileri ezdiğini kabul etmiyordu. Kapitalizm, insan emeğini sömüren, onu ezen, üç beş kuruşla çalıştıran bir sistem olduğu için Müşfik yeni kurulan “sosyalist devlet”i çok hoşgörülü olarak görmekteydi. “Kapitalizmin emek üzerindeki bakışı geçmişten günümüze hemen hemen hiç değişmemiştir. Kapitali temsil eden kişiliklerin en kutsal amacı görünüşte başkalarına ekmek vermek, onları yoksulluktan kurtarmaktır. İnsan onuruna yakışmayan koşullarda ücret ve çalışma koşulları altında sunulan işleri kabul etmeyen işçiler, iş beğenmemekle suçlanır. Kapitalizmin kendini meşrulaştırmak amacıyla sergilediği bu ortaoyunu değişik coğrafyalarda yüzyıllardır oynanmaktadır.” (Direk, 2022: 625). Sovyetler Birliği, kapitalizmin bu kavramlarını reddederek yeni sosyalist yapı inşa etti. Müşfik ve başka genç yazarlar bunu içtenlikle karşıladılar:

Herkes bilir

Bizim yarış

Ne demektir,

Niçindir.

Bu çırpınış, bu arayış,

Toplumunu sağlam kurmak içindir. (Hüseyinoğlu, 2004: 78)

Onun şiirlerinde sonsuz aşk, hayat sevgisi, milli değerlere, örf adetlere bağlılık, ana babaya saygı, geleceğe inanmak duygusu güçlüdür. Müşfik’in kişiliği milli şuur ve vatanseverliğin sembolü olup, edebi kişiliği genç neslin milli benlik bilincinin gelişmesi ve genç nesilde vatanseverlik duygularının eğitimi için paha biçilmez bir hazinedir. Müşfik’in eserlerinin ana kahramanı hayatın kurucusu, aktif bir liderdir. Bu şiirlerin benzersiz özelliklerinden biri, şairin kendisinin tüm olayların merkezinde olması ve aktif bir katılımcı olarak ortaya çıkmasıdır. Bu şiirlerde, yazar ve edebi tasvir nesnelere buluşuyor ve birleşiyor gibi görünüyor, şair yaşam olaylarını, varlığının ayrılmaz bir parçası olarak tasvir eder, duygu ve heyecanlarını derin bir hayat felsefesi ile okuyucuya sunar:

Günlerim geçmiyor ancak emekle,

Hayalim gökleri seyir etmekle.

Bulutlar ömrümün kervanı olur,

Sanırım yıldızlar hem vatanımdır,

Demek yer de benim, gök de benimdir,

Huzurumla cihan ne bahtiyardır. (Hüseyinoğlu, 2004: 5)

Görüldüğü üzere, şiirde şair kendisini değil tüm cihanı düşünmektedir. Eğer insan huzurlu olursa o zaman cihan insanlara uyararak sakin, sessiz, huzur içinde olacaktır. “İnsan değil, dünya bir insanın yanında olduğu için kendini şanslı saymalıdır.” (Memmedova, 2018: 9). Mikayıl Müşfik’in şiirlerinin her kıtası, her dizesi okuyucunun kalbinin derinliklerine

nüfuz eder, kalplere dokunur, insanları yüksek duygular ve yüksek istekler dünyasına götürür. Bu şiirler günümüzde de geçerlidir, herkes tarafından sevilen örnekler ve sevilen şiirlerdir. Müşfik'in önemli özelliklerinden birisi onun eserleri içinde her vezinde, her ölçüde şiirlerin olmasıdır. O, hecenin tüm ölçülerinde, aruz vezinde ve hatta serbest şiirler de yazmıştır.

3. HAYAT KONULU ŞİİRLER

Mikayıl Müşfik'in üst düzey bir söz yazarı, yeni ile eski arasındaki mücadeleyi özgün, figüratif bir anlayışla anlamaya çalışan yetenekli bir şair olarak olgunlaşması, ilk şiirlerinde dikkat çeker. Müşfik'in edebi faaliyetinin başlangıcı çok karışık ve karmaşık bir döneme denk gelmektedir. O dönemde edebiyata belirli bir tema ve fikir görev olarak belirlenmişti, yazar ve şairler bu çerçeveden sapamazdı. Ancak, sınırlamalara rağmen, Müşfik, bu çerçeveyi kırarak ve okuyucuları topluca okumaya çekerek daha modern ve özgün bir şiir yaratmayı başardı. Hayatın gerçeğine karşı lirik-duygusal bir tavır sergileyen şair, şiirini yeni hayata daha da yaklaştırmış ve onunla birlikte diğer şairleri de modernitenin şairleri olmaya çağırmıştır. Onun ana kahramanı kendi içsel özünü ifade ederek şöyle demektedir:

Ben ezilen sınıfın haykıran,
Hak bağıran sedasından yarandım.
Ölümlerin pençesinde hıçkıran
Mazlumların nevasından yarandım. (Müşfik, 1934: 11)

Şunu da belirtmek gerekir ki hayat sorunu, hayat meselesi yazarın yaratıcılığında çok önemli bir yer tutmaktadır. Şiirlerinin çoğunda bu soruna değindiğini görmek mümkündür. "Hayat Sevgisi" şiiri buna bir örnektir:

Hayat dedikleri bu keşmekeşten¹,
Kalbimde, kanımda yanan ateşten,
Geceden, gündüzden, aydan, güneşten,
Bu zengin fezadan nasıl el çekeyim? (Hüseyinoğlu, 2004: 127)

Hayatı olduğu gibi değil, "olması gerektiği gibi" görmek isteyen şair, şiirlerinde bunu defalarca vurgulamaktadır:

...Hazan acısına edip tahammül,
Gülün gölgesinde ötede bülbül,
-Hayat, hayat- diye çırpınır gönül
Gönülden, sevgiden nasıl el çekeyim? (Hüseyinoğlu, 2004: 127)

"Dünya güzeldir, dünya sonsuzdur ve insanın dünyada yaşama hakkı vardır" fikri ünlü şair Samet Vurgun'un şiirleri için tipikse, o zaman Mikayıl Müşfik'in şiirleri için "Hayat güzeldir, hayat tatlıdır. Ancak ne yazık ki insan ebedî değildir" fikri daha karakteristiktir ve

¹ Kargaşa

şairlerinin çoğunda bu fikir öne çıkar. İnsan-hayat, insan-dünya... Bu iki kavramın birliği şairin diğer şiirlerinde de kendini gösterir.

Bize bu parlak hayat görünürdü karanlık,

Güzel çarpışmasaydık, güzel yaşamasaydık! (Hüseynoğlu, 2004: 48)

Şiirde şair bu sözleriyle arkadaşına seslenir, onun bu hayatı parlak ve mutlu görmesinin, hayat mücadelesinin zorluklarını kolayca aşmasına bağlı olduğu hissedilir ve o, bu dünyada kendini (insanı) yaratıcı olarak görür. Burada şair, felsefi bir fikir ortaya koyar, yani hayatın güzelliğinin, insanın geleceğine dair iyimser bakış açısının kendisine bağlı olduğu sonucuna varır. Bir kişinin toplumu etkilediği ve istediği yönde değiştirdiği açıktır. Genel olarak Müşfik'in yaratıcılığında yaşam kavramı her şeyden önce mücadele anlamına gelir. Bu, onun şiirlerinin derin katmanlarında ve eserlerindeki yeniliklerde açıkça görülmektedir:

Benim gönlüm diyor ki,

Bunlar henüz nedir ki,...

Büyük günler,

Şanlı günler, şen günler

Yoluna düşen günler

Henüz karşımızdadır! (Hüseynoğlu, 2004: 148)

Belirtmek gerekir ki Müşfik, hayat meselesine ek olarak, aşk temasını da edebiyata yeni ve modern bir şekilde getirdi. Nitekim sevgiyle hayatı birbirine bağlayan şair, sevgiyi hayatsız, hayatı sevgi olmadan hayal etmiyordu. O, eşi Dilber Hanım ile Bakü şehrini seyrederken şunları söylemişti: "Dilber, Bakü akşamlarının ne kadar güzel olduğunu görüyor musun? Bu güzellik, onun güzelliğini övmek için ustalık ister. O, insan kalbini sevgiyle, şefkatle doldurur ve kalbini vecde getirir. Kaçınılmaz olarak bu güzelliğe şiir yazmak zorunda kalıyorsun.":

Sevgilim, hayata sevgiyle bak!

Bu sulu, topraklı dünya güzeldir.

Yer güzel, sema güzel, tabiat güzel,

Asîman¹ güzeldir, derya güzeldir,

Fakat senin aşkın, benim hayalim-

Bunların hepsinden daha güzeldir. (Ahundzade, 2005: 33)

Şair, hayal ettiği ve tanımladığı dünyada tek ve yalnız yaşayanları mutsuz adlandırmıştır. O, dünyayı tüm insanlarla beraber mutlu görmek istiyordu, yalnız yaşamak ise hayattan uzak durmak, mücadeleye dayanamamak demektir:

¹ Gökyüzü

Kalbimin her gözü bir aşiyandır¹,

Mutsuz bu dünyada tek yaşayandır. (Hüseynoğlu, 2004: 163)

Müşfik, bunlardan bahsederken en önemli faktörleri belirtmekteydi. İnsan kendi “ben”ini, varlığını anlamalıdır. Bu sayede insan kişilik olarak gelişir, toplumu istediği gibi değiştirir ve güzelleştirir:

O korkunç hiçliği aldım nişana,

Alkış varlığını duyan insana. (Hüseynoğlu, 2004: 163)

Görüldüğü üzere, bu dizelerde insanı tüm zorluluklara karşı cesur durmaya davet eden Müşfik, varlığını, yaşamını idrak eden, hayatta bir amaç için yaşayan insanı daha da yüceltir. Dünyada belli bir maksat için yaşayanlara da hitap eden şair, duygu, düşünce ve fikirler olmasa bu dünyanın bir hiç olduğunu dile getirir. Yani dünya sağlam düşüncelerle süslenerek mutlu geleceğe gidecektir. Sağlam fikir yürüten insanların fikirleri, ölüp gittiğinde de her zaman güncel olacak ve düşüncelerde yaşayacaktır:

Cihan fikrimizle süslenecektir,

Her zaman nağmemiz seslenecektir-

Bu dünya Mihriban kucağımızda,

Şen bir çocuk gibi beslenecektir! (Hüseynoğlu, 2004: 150)

Müşfik, bu şiirleriyle toplumsal mesaj vererek, herkesin hayatı sevmesini ve onun için bir şeyler yapmalı olduğunu dile getirir. Müşfik’e göre, “hayat her zaman yaşamaya değer” düşüncesi hâkimdir.

4.MÜŞFİK’İN ROMANTİK ŞİİRLERİ

Müşfik, hayal dünyasında genç bir romantik olarak Azerbaycan edebiyat tarihinde yaşıyor. Mikayıl Müşfik’in kişiliği, millî bilinç ve vatanseverliğin sembolüdür. Onun çalışmaları, genç neslin gelişmesinde ve onlarda vatansever duyguların eğitiminde paha biçilmez bir hazinedir. “Mikayıl Müşfik’i modern ve tüm nesiller tarafından her zaman iyi kılan, içten, samimi şiirlerinin halkın ruhuyla bağlantısı, Azerbaycan’a büyük sevgiyle aşkı, vatandaşlığı, okuyucuların kalbini büyüleyen çekiciliğidir.” (Hüseynoğlu, 2004: 14). Akıcı, kolay bir üslubu olan şairin şiirlerinde hayata romantik bakış, doğaya büyük ilgi vardır. Yaşamayı her şeyden yüce gören Müşfik “Hayat Sevgisi” şiirinde bunu açıkça belirtir. “Evet, seviyordu... Seviyordu! Müşfik’in hayata olan aşkı ona yaşamın enginliğinde kanat çalmaya güç veriyordu. Ve o, her kanat çırpıntısında yeni doğmuş gibi sabahlara bakıyordu... Tan yerinden umuyordu... Aydınlanan ufuklara uzatıyordu ellerini...” (Veli, 2016: 43).

Bu şiir arkadaşlarına ve akrabalarına veda ediyormuş gibi yazılmıştır:

Ah, ben günden-güne bu güzelleşen

Işıklı dünyadan nice el çekim?

¹ Yuva

Bu yerle çarpışan, gökle elleşen

Dosttan, aşınadan nice el çekim? (Müşfik, 2004: 128)

Bu şiir şairin hayata bakışı açısından mükemmel şiirdir. Şiirde gerçek hayatın tüm güzelliklerini ele alan Müşfik, zorlu koşullara bakmaksızın insanları bu güzelliği görmeğe, faydalanmaya çağırmaktadır:

Bir yanda doğanlar, dumanlı dağlar,

Bir yanda keklikler, ayna bulaklar,

Bir yanda bülbüller, çiçekli bağlar,

Ben bu temaşadan nice el çekim?

Hazan acısına edip tahammül,

Gülün gölgesinde ötende bülbül,

– Hayat, hayat! – diye çırpırır gönül,

Gönülde, sevdadan nice el çekim?

Sen aldın aşını yeni hislerden,

Hey civan kalemim, düşme beherden,

A dostlar, söyleyin, ben bu hünerden,

Bu tebi valadan¹ nice el çekim? (Müşfik, 2004: 129)

Buradan görüldüğü üzere şiirde hayatın güzel yanları, doğası sanatsal açıdan mükemmel resmedilmiştir. Bu kadar kötü koşullarla yaşarsan bile, yüreğin hayat kavramını daha iyi anlamın için çığlıklar atmaktadır. Şairin bu tip konuları ele alması, kendisinin hayat bağlılığının göstergesidir. Halil Rıza bu şiir hakkında düşüncelerini şöyle ifade eder: “Tutuklanmasından bir yıl önce şair, ülkedeki, edebi ve sosyal çevre üzerindeki kara adaletsizlik bulutlarını ve orada burada, sağda solda yaşanan trajedileri bir sanatçı olarak ezip geçtiğini gördü. Şair bunun farkına vardığında, sonunun geldiğini anlamış gibiydi.” (Ulutürk, 2009: 29). Mikayıl Müşfik’in şiirlerinde halk ve yazılı klasik edebiyattan yararlanmaktaydı. Folklor konusundaki derin bilgisi ve ustaca kullanımı, şairin şiir dilinin akıcılığını ve eserlerini okumaya olan ilgisini belirler:

Rüzgârları yararken köksünüz parça-parça,

Ayrı kalırdı kuşlar sıradan haftalarca,

Alnınızı bulutlar severken bahtiyarca,

Dik başınız önümde neden eğildi, dağlar?

¹ Tebi vala – çok yüksek yetenek / <https://www.azleks.az/online-dictionary/tæbi+vala/ET>: 15.07.2022

İnsanoğlu – ezelden o sine dağlayandı,
Yoksa onun hançeri kalbinize mi dayandı?
Başınıza kül oldu, gönlünüz oda yandı,
O zaman ki yerinize raylar çekildi, dağlar! (Müşfik, 2004: 40)

Vatanının güzelliklerini akıcı bir üslupla kaleme alarak, millî ve evrensel duyguları şiirlerine yansıtmaktaydı. Onun eserleri hümanizm açısından daha çok dikkat çeker. “Hayat Hem Gülmek, Hem Ağlamaktır”, “Mutsuz Bu Dünyada Tek Yaşayandır”, “Hayat Ondan Küsenleri Kırar”, “Ne Kadar Yakışıyor İnsana Gülmek!”, “Fuzuli’ye Değmeyelim” gibi şiirlerinde hümanist bir yaklaşımla İnsanın hayatta yerini, rolünü belirler:

Kalmasın sözlerin kalbinde gizli,
Men görmek istemem çehreni sisli.
Ol aslan yürekli, şafak benizli,
Gülerek, yurdunu şenlendir, ay Kız! (Müşfik, 2004: 45)

Gidiyoruz, Gidiyoruz, gidiyoruz,
Gitmiyor, uçuyoruz, uçuyoruz...
Uçmuyor, bir şimşek olup da çakıyoruz.
Akıyoruz, akıyoruz.
Geçmişin yüzüne tokat atarak akıyoruz,
Yurdumuzla yarını kurarak akıyoruz. (Müşfik, 2004: 94)

Hayattan doymayan, işten doymayan,
Efsane sözlere mehel koymayan,
Gönlünü, gözünü verip işine,
Bakıp hayatının yükselişine,
Halk ile titreyen, halk ile gülen,
Vatan için yaşayan, vatan için ölen
Semimi bir insan ne bahtiyardır! (Müşfik, 2004: 131)

Bu veya buna benzer şiirlerinde hep gelecek güzel hayat resmedilmiştir, hep insana çağrı vardır, insanın mutlu olması vardır. Geleceğe büyük ümitlerle bakan Müşfik, kendi romantizmini daha da evrensel kılmaktaydı. “Parlak sanat üslubu olgunlaştıkça, kendi sesiyle konuşabilen yenilikçi bir şair ve milli hürriyet ve bağımsızlığı için şehit düşen halkın cesur oğullarından biri olarak milenyum şiirimize damgasını vurdu. Kelimenin mucizevi gücüyle zamanının üstünde duran, her sihrin farkında olan genç Müşfik, sanat dünyasıyla halkın anısına ebedi bir yuva kuran ölümsüz şairimizdir.” (Guliyeva, 2018: 6). Müşfik romantizmi kendine has romantizmdir. O zaman zaman insana, sonra da evrene hitaben gelecek arzularını

“Duygu Yaprakları” ve “Gece Düşüncesi” şiirlerinde açıkça ifade etmektedir. Bu konuda şair Halil Rıza “Müşfik’in şiirindeki şiirsel rüya şu şekildedir: Zaman anlamında, sadece yazıldığı yıllarda değil, yaşadığımız günlerde bile ‘yere düşemez.’” demektedir. (Ulutürk, 2009: 22)

Gece sessiz... Fikirim sakın değildir fakat
Gözlerimin önünde canlandı bir hakikat.
Hayalim enginlere o kadar yükseldi ki
Bana öyle geldi ki, ilk defadır kâinat –
Dünyanı sellerinde çalkayan bizim hayat
Sağda, solda dövüşmüş,
Sonra yoluna düşmüş. (Müşfik, 2004: 50)

Müşfik, onu çevreleyen dünya, doğa ve varlık hakkında, bu satırların sadece mevcut dünya hakkında değil, aynı zamanda genel değeri ve insani anlamı hakkında da düşünmemizi sağlayacak şekilde yazmıştır. “‘Bu şiirsel ifade Müşfik’e aittir, ona mahsustur, onundur. Doğa hakkında yazarsan, aşk hakkında yazarsan, yolunu bul, özgünlüğünü göster’ diyordu Resul Rıza.” (Manafova ve Misirova, 2018: 16). Duygularını, hislerini, sevinç ve kederini olduğu gibi şiire yansıtan nadir şairlerdendir. Müşfik sanatının en iyi araştırmacılarından olan Gülhüseyin Hüseyinoğlu onun edebi kişiliği hakkında “Müşfik’in şiiri vezin bakımından diğer şairlerden farklıdır. Çünkü bu Müşfik’in icadıdır, serbest ile heceyi yaklaştıran bir vezindir. Bu veznin tek örnekleri Müşfik tarafından oluşturulmuştur. Sözü ustalikle kullanan ve söze hâkim bir şairdi.” (Manafova ve Misirova, 2018: 32) diye belirterek, şiirlerini en üst makamlara taşır.

Müşfik’in edebi kişiliğinin zirvesini “Duygu Yaprakları” ve “Yine O Bağ Olaydı” şiirleri oluşturmaktadır. Bu şiirlerde Müşfik’in lirik kahramanı bazen duygusal, bazen hırslıdır. Bir şiirde duygusallık ağır basarken, diğer şiirde duygusallık toplumsal olaylar ve dünyaya tepkinin temelinde meydana gelir. “Duygu Yaprakları” şiiri 42 dizeden oluşan dörtlülüklerden oluşmaktadır. Bu şiiri uzun şiir (poema) adlandırmak da mümkündür, her dizesi farklı olayları anlatan bir hazinedir. Şiir kendini anlatmakla başlar. 1937 dalgasının başladığı dönemlerde kaleme aldığı bu şiirde kendisinin istikbalinin, masum, henüz çok genç olduğunu, şiir ortamında "hilalinin" daha yeni başladığını ve edebiyat ortamında yelkenlerinin yeni açıldığını ilan ederek haykırmaktaydı:

Ben bir yükselişin sevdasındayım,
Sınıflar dövüşü dünyasındayım.
İnsanı, zahmeti değerlendiren
İyi adamların sırasındayım.

Ben gencim, biliyorum, istikbalim var,
Hâlâ bedir olmamış bir hilalim var,
Yelkenim açılır, kara yel, esme!
Benim bu deryada bir sandalım var.

Sınıf kavgasına seferberim ben,
Askerler içinde bir askerim men.
Bu dönemin şairi olmakla, ey dost,
Bir düşün, ne kadar bahtiyarım ben! (Müşfik, 1968: 380)

Bu şiirde Müşfik, o zamanlar şiiri kolay bir geçim kaynağı olarak görenlere ve ayrıca ilham verici sözler söylemeyen insanlara yerini ciddi bir şekilde göstermekteydi:

Şaire ilhamdan maya gerektir!
Anasız çocuğa daye gerektir!
Şairim söylüyor yerinden duran,
Adamın yüzünde hayâ gerektir! (Müşfik, 1968: 383)

Bu fikirleri daha geliştirerek diğer bir dizede genel olarak her alanda profesyonel olmayı, her işi severek yapılması gerektiğini ısrarla belirtir:

İster bestekâr ol, ister nakkaş ol,
Şair ol, ressam ol, heykeltıraş ol,
Yarattığın şeyi severek yarat,
Herkesten yüksek ol, herkesten baş ol! (Müşfik, 1968: 383)

Bu şiirde fikirler, düşünceler özgürdür, bunu da yapan şairin kendisinin sonunun yaklaştığını hissetmesidir. Sanki şiir şairin vasiyetidir, kendisinden sonra insanlara bir nasihatidir. Bu şiirde kendini poetik biçimde ifade etmiş, akıcı bir dille hayatın tüm anlarını yansıtmayı başarmıştır. Şiirin sonunda tamamen samimi bir üslupla yaşantısının dostlara borçlu olduğunu belirtir ve onlarsız insanın boş olduğunu söyler:

Yazmam, yüreğim sizi anmazsa,
Sizin aşkınızla alev almazsa
El kesip karşıma şuradaca sordu:
Gözden yaş çıkar mı yürek yanmazsa?

Gonca açılır mı, bahar olmazsa?

Şule titrer mi, rüzgâr olmazsa?

Bu nağme ruhumdan kopar mı, bilmem,

Bana ilham veren dostlar olmazsa? (Müşfik, 1968: 385)

Bu dizelerde şair, sonunun geldiğini düşünmüş, hayata bu kadar erken veda edeceğine inanmamıştır. Müşfik'in trajedisi, tarihin acı ironisiydi ki bu mısraları yayımladıktan sadece birkaç ay sonra genç ve yetenekli şairin özgürlüğü elinden alınarak kendisi "Kırmızı Terör"ün kurbanı oldu.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bunun gibi pek çok şeyler yazmak ve pek çok örnek vermek mümkündür. Mikayıl Müşfik'in şiirdeki yolu, kişisel ve kamusal, öznel ve nesnel yönlerin tam bir sentezi ve birliğinin yoluydu. Onun önemli hedefi, şiiri zamanın sosyal felsefi içeriğiyle zenginleştirme arzusuuydu. Bu şiirler, hayatın destansı ölçeğini ve dinamiklerini son derece özlü, dürüst bir biçimde anlama yönünde hareket etmiştir. Müşfik'in bu dinamiği sona erdirmek için yeteneğinin tüm olanaklarını ve tükenmezliğini seferber ettiğini de belirtmek gerekir. Ama acımasız ölüm buna izin vermedi, dehşetlerle dolu 1937 yılında gerçekleşen Kanlı Terörün kurbanı oldu. Pek çok kişi gibi Mikayıl Müşfik de "halk düşmanı" olarak damgalandı ve medyada onun hakkında iftira ve yalanlarla dolu yazılar yayınlandı. Yeni edebiyatın öncülerinden olan Mikayıl Müşfik, Sovyet imparatorluğunun zulüm ve baskılarını, onun "hümanist" siyasetini göz ardı ederek "sosyalist gerçekçilik" çerçevesini kırmış, Komünist Parti tarafından "küçük burjuva şairi" olarak damgalanmıştır. Sovyet İmparatorluğu, şairle birlikte, onun coşkulu yaratıcılığını ve henüz gerçekleşmemiş hayallerini yok etmiştir.

Mikayıl Müşfik'in edebî faaliyeti on bir yıllık çok kısa bir dönemi kapsamaktadır. Ancak kısa ömrüne rağmen arkasında zengin bir servet ve zengin bir miras bırakan yazarın eserleri ölümsüzlük kazanmış ve hala sevilmekte ve okunmaktadır. Şair, kaderin kendisine bahşettiği çok kısa sürede, yüksek bir şiir tutkusuyla zamanının ruhunu ve acısını ifade eden lirik-romantik eserler yazmış ve bu eserler Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Müşfik'i tüm nesillere sevdiren ve adını yaşatan, halkın ruhuna bağlı olan, Azerbaycan'ı büyük bir sevgiyle yücelten ve yürekleri coşturan eserleridir. Şairin, güzel duygu, akıcılık ve anlam zarafetiyle zengin, hayat dolu, dilde yatan ve kolayca akılda kalan şiirleri günümüzde de sevilerek okunmaktadır.

Kaynakça

- Abdullayev, C. & Hüseyinoğlu, T. & Sultanlı, V. (2007). *Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı*. 1.Cilt, Bakü: Bakü Üniversitesi Yayınları
- Ahmedova, L. (2018). *Azerbaycan Poeziyasının Mikayıl Müşfik Zirvesi*. Bakü: Azərbaycan Milli Kitabhanası
- Ahundzade, D. (2005). *Müşfik'li Günlerim*. Bakü: Gençlik
- Direk, A. (2022). Rıfat İlgaz'ın 'Karadenizin Kıyıcığında' Romanı Bağlamında Bir Kasaba Sosyolojisi: *Akçakoca*. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 625
- Duman, G. ve Mammadov, R. (2022). *Başlangıçtan Günümüze Azerbaycan Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Bengü Yayınları
- Guliyeva, S. (2018). Mikayıl Müşfik'in Tarihe Mesajları. *Edebiyat Gazetesi*, Eylül, 6-7
- Gurbansoy, H. F. (2008). *Göklerin Lacivert Eteklerinde*. Bakü: Karanfil Mehdud Mesuliyetli Cemiyet
- Hüseyinoğlu, G. (2004). *Mikayıl Müşfik. Seçilen Eserleri*. Bakü: Şerq-Qerb Yayınevi

- Keskin, A. (2020). Sovyet Devri Azerbaycan Şiirinin Vatansever Şairi: Mikayıl Müşfik. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7 (2), 4-5
- Manafova, H. ve Misirova, G. (2018). *Mikayıl Müşfik*. Bakü: M. F. Ahundov adına Millî Kütüphane.
- Memmedli, İ. (2019). Ağrılı Zamandan Doğan “Duygu Yaprakları”. 525. *Gazete*, 18 Mayıs, S.18.
- Memmedova, T. (2018). *Gönüllerde Yaşayan Şair*. Bakü: Cafer Cabbarlı adına Respublika Gençler Kütüphanesi.
- Müşfik, M. (1930). *Külekler*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1930). *Günün Sesleri*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, Mikayıl (1932). *Buruglar Arasında*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1932). *Vuruşmalar*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1932). *Pambığ*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1932). *Bir Mayıs*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1934). *Şiirler*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1935). *Gaya (Poema)*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1935). *Kendli Ve İlan (El Nağılı)*. Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (1968). *Eserleri: 3 Ciltte*. 1. Cilt, Bakü: Azərneşr Yayınevi
- Müşfik, M. (2004). *Seçilen Eserleri*. Bakü: Şerq-Gerb Yayınevi
- Veli, Ş. (2016). Şiir ve Müşfik. *Koroğlu: Aylık Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 2(13), 43-44
- Kirillina, A. (2001). *Neizvestny Kirov*. Sankt Petersburg: Neva Olma-Press.
- Swietochowski, T. (2002). Azerbaijan: The Hidden Faces of Islam. *World Policy Journal*, 19 (3), 69-76